

מסכת מעשרות

הקדמה כללית למסכת מעשרות

“מעשרות” הוא שם כללי לתרומות ולמעשרות שחייבים להפריש מפירות הגדלים בארץ ישראל^[1], ומסכת מעשרות עוסקת בדינים המשותפים לכל התרומות והמעשרות: אילו פירות חייבים במעשרות; מאימתי הפירות חייבים במעשרות; מאימתי חל עליהם שם “טָבֵל” להיאסר באכילה עד שיופרשו מהם המעשרות, ועוד^[2]. לתועלת הלומדים נסכם כאן בקצרה את עיקרי הדינים שעוסקת בהם המסכת.

א. תרומות ומעשרות ואיסור טבל

מתבואת ארץ ישראל ופירותיה חייבים להפריש תרומות ומעשרות. וזהו סדר ההפרשה: (א) בתחילה מפרישים “תרומה גדולה” בשיעור של אחד מחמשים (עיין תרומות ד, ג)^[3]. תרומה זו ניתנת לכהן, כמו שנאמר (דברים יח, ד): “רִאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֶשֶׁף וְיִצְהָרְךָ... תִּתֵּן לוֹ”, ואסורה באכילה לזרים (מי שאינו כהן). (ב) לאחר הפרשת התרומה הגדולה מפרישים עשירית מן הנשא^[4] ל“מעשר ראשון”, הניתן ללווי, כמו שנאמר (במדבר יח, כא): “וְלִבְנֵי לֵוִי הָיָה נַתְתִּי כֹל מַעֲשֵׂי בִישָׁאֵל לְנִחְלָה”. מעשר זה אסור באכילה אף ללוויים עד שיפריש הלוי ממנו עשירית ל“תרומת מעשר”, הניתנת לכהן, כמו שנאמר (במדבר יח, כו): “וְאֵל הַלְוִיִּם תִּבְדֹּר... כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּעֲשֵׂר... וְהִרְמַתֶּם מִמֶּנּוּ תְרֻמַּת ה' מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר”, ודינה כדין תרומה גדולה, והנשאר לאחר מכן מותר באכילה אף לזרים^[5]. (ג) לאחר הפרשת מעשר ראשון מפרישים עשירית מן הנשאר, או ל“מעשר שני” (בשנה הראשונה, השנייה, הרביעית והחמישית לשנות השמיטה), כמו שנאמר (דברים יח, כב): “עֲשֵׂר תִּעָשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרַע הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה, או ל“מעשר עני” (בשנה השלישית והששית לשנות השמיטה), כמו שנאמר (דברים יח, כח – כט): “מִקְצֵה שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת כָּל מַעֲשֵׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהוּא... וְכָא הִלֹּי... וְהִגֵּר וְהִתְחַלֵּט וְהִזְלִימָה אֶשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ”^[6]. מעשר שני יש בו קדושה, ואסור לאוכלו בטומאה, וכן אסור לאוכלו מחוץ לירושלים (אפשר לפירותו ולאוכלו במקומו, ולהעלות את דמי הפדיון לירושלים כדי לקנות בהם שם דברי מאכל ולאוכלם שם בקדושה), ובירושלים מותר הוא באכילה לכל אדם טהור, ואילו מעשר עני ניתן לעניים ונאכל בכל מקום. תבואה ופירות החייבים בהפרשת תרומות ומעשרות, אם עדיין לא נתקיימה בהם מצוה זו, הרי הם “טָבֵל”^[7], ואסורים באכילה לכל אדם, בין לישראלים ובין לכהנים וללוויים^[8].

הערות

1. “מעשרות” במובן המדויק פירושו “מעשר ראשון”, “מעשר שני”, ו“מעשר עני” (המהווים כל אחד עשירית מן הפירות שמפרישים עליהם), וכן “תרומת מעשר” (שהיא עשירית מן המעשר הראשון, “מעשר מן המעשר”), אולם במובן הרחב משתמשים במונח “מעשרות” על כל מה שחייבים להפריש מפירות ארץ ישראל, כולל “תרומה גדולה” (תוספות יום טוב דמאי ד, א; ג, ו; ג, ו; מעשרות ב, ד; חזון איש מעשרות א, א).
2. דיני הפרשת תרומות ומעשרות (כגון: אימתי מפרישים וכיצד, והפרשה מן החיוב על הפטור וכו') נשנו במסכת תרומות, ואילו הדינים הנוגעים לחיוב ההפרשה נשנו במסכתנו. דיניהם של התרומות והמעשרות לאחר שהופרשו מן הפירות נשנו במסכתות אחרות: דיני תרומה גדולה ותרומת מעשר נידונים במסכת תרומות; דיני מעשר שני – במסכת מעשר שני; דיני מעשר עני – במסכת פאה.
3. מן התורה אין שיעור לתרומה גדולה, ואפילו חיטה אחת של תרומה פוטרת כרי גדול של תבואה, אולם חכמים תיקנו שיעורים קבועים להפרשת תרומה גדולה: אחד מארבעים למי שנותן בעין יפה; אחד מחמשים לאדם בינוני; ואחד מששים לקמצן הנותן בעין רעה (משנה תרומות ד, ג, ועיין חולין קלו, ב, ורמב”ם הלכות תרומות ג, א״ב). בימינו, שכולנו טמאים, ואי אפשר לאכול את התרומה, מפרישים רק כל שהוא. כדין תורה (רמב”ם שם).
4. רמב”ם הלכות מעשר א, א (ועיין תוספות גיטין כה, א ד”ה עשרה).
5. כן נפסק להלכה, אולם לדעת התנא רבי מאיר מעשר ראשון אסור באכילה לזרים, ומותר רק ללוויים ולכהנים (עיין יבמות פה, ב – פו, א).
6. מצות מעשר עני נזכרה עוד בפסוק (דברים כו, יב): “כִּי תִבְלֶה לַעֲשֹׂר אֶת כָּל מַעֲשֵׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׂדֶה הַשְּׂלִישֵׁת שָׁנָה הַמַּעֲשֵׂר, וְנָתַתָּה לָלוֹי לָגֵר לִיתְמוֹם וְלֶאֱלֻמָּנָה וְאָכְלוּ בְשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ”.
7. לשון “טבל” יש מפרשים שהוא נוטריקון של המלים “טב לא” – “לא טוב”, כלומר, שאסור באכילה (פירוש המשניות לרמב”ם ורע”ב ברכות פרק ז משנה א). פירוש אחר: לשון תערובת, שמעורבים בתוכו תרומות ומעשרות שלא הופרשו (רבנו מנוח על הרמב”ם הלכות חמץ ומצה ו, ו, בפירוש שלישי, ועיין: הכתב והקבלה

איסור טבל נלמד מן הפסוק (ויקרא כב, טו): "וְלֹא יִחַלְלוּ אֶת קֹדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת אֲשֶׁר יִרְמֹוּ לָהֶּ", ומלשון "אֲשֶׁר יִרְמֹוּ" (בעתיד) דורשים שהכוונה היא לפירות של טבל, שעומדים "להרים" (להפריש) מהם את התרומות והמעשרות המקודשים לה; שאסור "לחללם", היינו לנהוג בהם מנהג חולין ולאכולם (סנהדרין פג, א ורש"י). האוכל טבל במזיד חייב מיתה בידי שמים (סנהדרין שם, ועיין שם וברמב"ם הלכות מאכלות אסורות י, יט, על מקורו של דין זה)^[9].

חיוב תרומות ומעשרות ואיסור טבל אינם נוהגים מן התורה אלא בפירות ארץ ישראל. אולם חכמים תיקנו להפריש תרומות ומעשרות גם מפירות הגדלים בארצות הסמוכות לארץ ישראל: בבל, עמון, מואב ומצרים (עיין רמב"ם הלכות תרומות א, א, ועיין משנה ידים ד, ג)^[10]. סוריא (איזור מצפון לארץ ישראל, חלק ממדינת סוריה של ימינו), שנכבשה על ידי דוד המלך, נחלקו תנאים אם דינה לגמרי כארץ ישראל או לא, ואף על פי שכל שטח שנכבש על ידי כלל ישראל והוסיפוה לארץ ישראל מתקדש אף הוא בקדושת ארץ ישראל, היינו דוקא ב"כיבוש רבים", ואילו כיבושו של דוד המלך, שהיה "כיבוש יחיד", נחלקו בו אם נחשב ככיבוש לקדש בקדושת ארץ ישראל או לא (עיין גיטין ח, ב, ועיין רש"י ותוספות שם בביאור הענין של "כיבוש יחיד"), להלכה אין בסוריא קדושת ארץ ישראל מן התורה, אולם מכל מקום חייבים פירותיה במעשרות מדרבנן (רמב"ם שם א, ג)^[11].

ב. המינים החייבים במעשרות

לדעת רוב הראשונים אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה אלא ב"דגן"^[12], "תירוש" (יין) ו"יצהר" (שמן זית)^[13], שנזכרו בתורה בפירוש (במדבר יח, יב; דברים יח, ד), ואילו כל שאר מיני הפירות והירקות אינם חייבים בתרומות ובמעשרות אלא מדרבנן (רש"י שבת סח, א ד"ה שביעית ופסחים מד, א ד"ה במסכת נזיר ויבמות פא, א ד"ה אפי' בתרומה דרבנן, ועוד מקומות; ר"ש מעשרות א, א; תוספות ראש השנה יב, א ד"ה תנא דרבנן וכתובות כה, ב ד"ה נאמן ובכורות נד, א ד"ה ושני, ועוד מקומות; השגות הראב"ד הלכות תרומות א, ה; ג, טז, והלכות מעשר א, א^[14]; רמב"ן דברים יד, כב, ועוד ראשונים). ויש מן הראשונים הסוברים שכל פירות האילן זורעים וקטניות חייבים בתרומות ובמעשרות מן התורה, ורק ירקות אין חיובם אלא מדרבנן (רמב"ם הלכות תרומות ב, א; וכן דעת רב נסים גאון ברכות לו, א, ועיין ספר החינוך, שצח, שהביא את שתי הדעות)^[15].

ג. תנאי החיוב

חיוב תרומות ומעשרות (מדאורייתא או מדרבנן) אינו חל אלא על פירות שנתקיימו בהם התנאים הבאים (המבוארים במשנה לקמן א, א, ועיין בגמרא שם מקורות לדינים אלו מן הכתובים): (א) "אוכל"; (ב) "נשמר"; (ג) "גידולו מן הארץ". (א) "אוכל" – אין חיוב תרומות ומעשרות אלא במיני פירות העומדים לאכילת אדם, ולא במינים העומדים לשימושים אחרים, כגון לצביעה, או למאכל בהמה^[16].

הערות

9. הדברים אמורים בטבל שלא הפרישו ממנו תרומה גדולה, או תרומת מעשר. טבל שהפרישו ממנו את שאר התרומות והמעשרות, אבל לא הפרישו ממנו מעשר עני, לפי דעה אחת בגמרא (נדרים פד, ב) יש מהתנאים סוברים שמותר באכילה, שמעשר עני אינו "טובל", אבל להלכה הדין הוא שמעשר עני טובל.
- גם האוכל טבל הטבול למעשר עני בלבד, יש סוברים שחייב מיתה בידי שמים (ר"ן נדרים שם, וכן מבואר בירושלמי קידושין ב, ח, ובמרש איכה רבה א, כט, ועוד, ועיין גם בירושלמי דמאי ד, ג, לו, ב). וכן האוכל טבל הטבול למעשר ראשון בלבד (כגון שהקדימו והפרישו תרומת מעשר מן הכרי לפני הפרשת מעשר ראשון). או למעשר שני בלבד, חייב מיתה בידי שמים (ר"ש סיריליאו לירושלמי דמאי שם, ועוד). ויש חולקים וסוברים שטבל הטבול למעשרות בלבד (למעשר ראשון או שני או עני) אין חייבים עליו מיתה, אלא מלקות בלבד (רמב"ם הלכות מאכלות אסורות י, כ, וראב"ד שם, ומאירי במשנה מכות יג, א, ועיין תוספות יבמות פו, א ד"ה אי, שנסתפק בטבל הטבול למעשר עני אם חייבים עליו מיתה, אבל בטבל הטבול למעשר ראשון או שני נראה מדבריהם שחייבים, ועיין עוד: פני משה דמאי שם; גבורת ארי מכות טז, ב; קרן אורה וערך לנר ליבמות שם; מנחת חינוך, רפד; עינים למשפט נדרים שם).
10. הדברים הם לפי שיטת הרמב"ם, אולם יש בראשונים שיטות נוספות בענין זה, שיש סוברים שחייבים מדרבנן בתרומות ומעשרות בחוץ לארץ, אף בארצות החרוקות ומאחר ישראל; ויש סוברים להיפך, שאף בארצות הסמוכות לא חיבו להפריש (אלא שהיו שהחמירו על עצמם להפריש); ויש סוברים שחייבים להפריש בכל הארצות הסמוכות לארץ ישראל, ולא רק באותן הארצות שמנה הרמב"ם, ועיין על שיטות הראשונים בענין זה בדרך אמונה הלכות תרומות א, יב, וציון ההלכה שם (ועיין שם על ההלכה בענין חיוב ארצות כהנים בזמן הזה).
11. ועיין בהערותינו למשנה לקמן מא, ב.
12. דגן היינו חמשת מיני התבואה: חיטה, שעורה, שכולת, שועל, כוסמין, שיפון.
13. לדעת הרמב"ן בפירושו לתורה (דברים יד, כב) "תירוש ויצהר" הם יין ושמן דוקא, אבל זיתים וענבים העומדים לאכילה אינם חייבים בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן (וכן משמע מתלמידי רבנו יונה בברכות פרק ח, דף מא, א בדפי הרי"ף דפוס וולגא, ד"ה כל שטיבולו במשקח). אולם לדעת רש"י (בבא מציעא פח, ב ד"ה בענבים וזיתים) ותוספות (שם ד"ה כי), וריטב"א שם, גם זיתים וענבים העומדים לאכילה חייבים מן התורה, וכן נסתפק הרמב"ן עצמו בחידושי (בבא מציעא שם). שאפשר שחייבים מן התורה (ועיין טורי אבן ראש השנה טו, ב).
14. על שיטת הראב"ד בענין זה עיין עוד בפירושו לתורת כהנים סוף פרשת בחוקות,

- ובשיטה מקובצת בבא מציעא פח, ב (שהבאנו להלן הערה 15), ועיין כפתור ופרח, ג, בשם הראב"ד.
15. [הראיה העיקרית לשיטת רוב הראשונים, שאין חיוב מן התורה אלא בדגן תירוש ויצהר, היא מן הבבלי בכורות נד, א, ואילו הראיה העיקרית לשיטת הרמב"ם, שאף שאר הפירות חייבים מן התורה, היא מברייאת המובאת בגמרא כאן (דף א, א, וכעין זה בספרי דברים יד, כב), שדרשו כן מן המקרא, ולדעת שאר הראשונים צריך לומר שאין זו אלא אסמכתא. וישנן עוד ראיות לשני הצדדים, ועיין משא ומתן על כך בתוספות ובשאר הראשונים שצינו, ועיין ר"י קורקוס הלכות מעשר א, ט ואור שמח הלכות תרומות ב, א].
- ישנן עוד שיטות ראשונים בענין זה: יש סוברים שכל שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל (חטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית ותמר) חייבים מן התורה, ושאר הפירות אין חיובם אלא מדרבנן (שיטה מקובצת, נדרים נה, א בשם הרי"ף, ומאירי מכות יט, א בשם יש אומרים, וכן רצה לומר הראב"ד בשיטה מקובצת בבא מציעא פח, ב, ומובא בחידושי הרמב"ן שם, א, ובחידושים המיוחסים לריטב"א שם, אבל חזר בו, ועיין מנחת חינוך שצח, ב).
- ויש מחלקים (על פי לשון הפסוקים בתורה) בין מעשר שני לשאר תרומות ומעשרות, שמעשר שני נוהג מן התורה בכל מיני הפירות ואפילו בירקות, ואילו שאר התרומות והמעשרות אין חיובם נוהג אלא בדגן תירוש ויצהר (יראים השלם, קמו: סמ"ג עשין קלו, קסא, ומובא במשנה למלך הלכות מעשר שני א, יב), ועיין מה שהקשה על שיטה זו בטורי אבן ראש השנה טו, ב, ומה שכתב ליישב באור שמח שם. ישנן עוד שיטות בענין זה, ובימקורות וצינונים "לרמב"ם מהדורת ר' שבתאי פרנקל הלכות תרומות ב, א ישנו סיכום קצר של שיטות הראשונים בענין זה, ומקורות רבים נוספים, ועיין גם דרך אמונה הלכות תרומות ב, א.
16. יש אומרים שגם טבל גמור, אם נפסל מאכילת אדם פקע ממנו איסור טבל, מפני שכבר אינו "אוכל" (חוון איש דמאי טו, א, ועיין שם).
- מינים שאינם עומדים לאכילת אדם פטורים מתרומות ומעשרות אפילו אם ראויים הם לאכילה קצת (תוספות שבת סח, א ד"ה ספיחי טסים). אולם ישנם מינים מסוימים שחייבים חכמים מפני שנאכלים על ידי הדחק, כגון כרשנים, שעומדים למאכל בהמה, שחייבים בתרומות ובמעשרות מדרבנן, והואל ובני אדם אוכלים אותם לפעמים, כגון בשנות רעב (רמב"ם הלכות תרומות ב, ג, על פי ירושלמי חלה ד, ד, מו, ב). "וזה תלוי בשיקול הדעת של חכמים, איזה מיקרי יותר אוכל, ואיזה אינו נאכל אלא על ידי דחק גדול" (דרך אמונה הלכות תרומות שם, טו).

מטעם זה אפילו מינים העומדים לאכילה, כל עוד לא הבשילו הפירות במידה כזו שראויים הם לאכילה, אינם בכלל "אוכל", ואינם חייבים בתרומות ומעשרות, ואם הפרישו מהם תרומות ומעשרות אין ההפרשה מועילה (כלומר, שאותם פירות שהופרשו לא חלה עליהם קדושת תרומות ומעשרות, והפירות שהפרישו עליהם אינם נפטרים בכך מחיוב ההפרשה כשיגיעו לשיעור). שיעור הגידול שכשמיניים הפירות אליו הרי הם בכלל "אוכל", ומתחייבים בתרומות ומעשרות, נקרא "עונת המעשרות", ובמשניות בפרק ראשון של מסכתנו (לקמן ג, א–ב, ה, א) מבואר אימתי היא עונת המעשרות בכל מין ומין ממיני הפירות המפורטים שם¹⁷.

(ב) "נשמר" – אין חיוב תרומות ומעשרות אלא בפירות שיש להם בעלים, שדרכם לשמור עליהם, ולא בפירות של הפקר. אחד המקורות לדין זה הוא הפסוק שנאמר במעשר (דברים יד, כט): "וְכָא הָלֵוִי כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנִחְלָה עִמָּךְ", ולמדים מכאן שטעם החיוב לתת מעשר ללוי הוא מפני שאין לו חלק בארץ כמו בעל השדה, ולכן בפירות הפקר, ש"דרך וידו שוים בו", ואף הלוי יכול לזכות מן ההפקר ככל אדם מישראל, לא חייבה התורה בתרומות ומעשרות (גמרא ב, א).
(ג) "גידולו מן הארץ" – אין חיוב תרומות ומעשרות אלא בפירות שגידולם מן הארץ, להוציא כמהין ופטירות, שאינם יונקים מן האדמה במישרין.

ד. חלות איסור טבל

מן התורה אין איסור טבל חל על הפירות אלא לאחר גמר מלאכתם בשדה והכנסתם לבית ("ראיית פני הבית"). מדרבנן אסור לאכול אכילת קבע אפילו מפירות שלא נגמרה מלאכתם, אבל מותר לאכול מהם אכילת עראי כל זמן שלא נגמרה מלאכתם ולא ראו את פני הבית.

מקורו של דין זה הוא מן הכתוב בתורה (דברים יח, ד) על תרומה: "בְּרֵאשִׁית דִּגְנְךָ תִּירֶשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ, וּפִירְשׁוּ חוֹל" דִּגְן" מלשון "דיגון", היינו תבואה שנעשה בה "מירוח", שעשו מגרגרי התבואה כְּרִי (ערימה גדולה) והחליקו ויישרו את פני הכרי, ולמדו מכאן שחיוב תרומות ומעשרות אינו נוהג בתבואה אלא לאחר שנגמרה מלאכתה, והוא הדין לשאר מיני הפירות¹⁸. ובמקום אחר (דברים יג, כ), בענין "ידידי מעשרות" נאמר על התרומות והמעשרות: "בְּעֶרְתִּי הַקֶּדֶשׁ מִן הַבֵּית", ודרשו מלשון "מִן הַבֵּית" שאין הפירות מתחייבים בתרומות ובמעשרות אפילו לאחר גמר מלאכתם עד ש"יראו פני הבית" (בבא מציעא פח, א, ועיין לקמן כז, ב)¹⁹.

בבבלי (בבא מציעא פח, ב) נחלקו שני לשונות בדין זה: ללשון ראשון דין זה נוהג בכל מיני הפירות, שכולם אינם מתחייבים במעשרות עד שיראו פני הבית; ואילו ללשון שני תבואה מתחייבת במעשרות מן התורה מיד עם גמר מלאכתה בשדה (ה"מירוח"), ואינה צריכה ראיית פני הבית, מכיון שנאמר בה בתורה שחיבה הוא בעודה "גורן" שבשדה (במדבר יח, כז: "כִּדְגֶן מִן הַגֶּרֶן"). ולא אמרו שצריכים ראיית פני הבית אלא בדברים שאינם בני "גורן", שאין הדרך לאסוף אותם ולהעמידם ב"כר" לפני הכנסתם לבית²⁰. וגם להלכה נחלקו הראשונים: יש פוסקים כלשון ראשון (רמב"ם הלכות מעשר ג, ב, ד; א; שלחן ערוך יורה דעה שלא, פב, ועוד); ויש פוסקים כלשון שני (השגות הראב"ד הלכות מעשר שם ושם; רמב"ן בבא מציעא שם ד"ה עוד כתב רש"י; שו"ת הרשב"א א, תצב, ועוד).

פירות שדעתו של אדם למוכרם בשוק, ולא להוליכם לביתו, מתחייבים בתרומות ובמעשרות מיד בגמר מלאכתם, אף בלא ראיית פני הבית (משנה ג, ב ורמב"ם הלכות מעשר ג, א–ב; ד, ב)²¹. וכן חל באופנים מסויימים איסור טבל על הפירות לאחר גמר מלאכתם אף בלא "ראיית פני הבית", כשנעשו בהם דברים מסויימים ה"קובעים למעשר", וכפי שיבואר להלן.

גמר מלאכה

גמר המלאכה בשדה אינו שווה בכל מיני הפירות, כשם שאין המלאכות הנעשות בהם שוות, ובמשנה ובגמרא (דף ו, ב ואילך) מפורטים הזמנים של גמר מלאכה בכמה מיני פירות שונים. גמר מלאכה תלוי בדעת הבעלים, ופעמים שבאותו פרי עצמו ישנם שני זמנים של גמר מלאכה: למשל, אם כוונת הבעלים לאכול פרי זה כמות שהוא, גמר מלאכתו הוא משעה שיכניסוהו לסל, ואילו אם דעתם לייבשו בחמה, אין מלאכתו נגמרת עד לאחר הייבוש (עיין משנה ג, ב ז–א).

הערות

אינה אלא אכילת עראי, ולא אסרה התורה טבל אלא באכילת קבע (ועיין מקדש דוד נו, ג ודרך אמונה הלכות מעשר ד, א בביאור ההלכה ד"ה אין הטבל, ועיין הערה 35). ויש שכתבו בגדר דין זה, שאין זה "גמר מלאכה" שלם עד שייכנסו הפירות לבית (עיין רמב"ן בבא מציעא פח, א ד"ה ונופה, ועיין גם רש"י שם ד"ה עניו, ועיין גמרא שם עמ' ב: "הכנסתן לבית זהו גמר מלאכתן"). ויש מסבירים, שהתורה חייבה את האדם בהפרשת תרומות ומעשרות מפירותיו בשעה שמתעוררת בליבו הכרת הטוב לקביה, מתוך שמחתו באסיפת הפירות, ואין שמחתו של האדם נשלמת עד הכנסת הפירות לבית (עיין חזון איש מעשרות ג, כד; ד, כד).

20. כגון ויתים וענבים העומדים לאכילה. ענבים העומדים להיעשות יין ("תירוש") נאמר בהם "יקב" ("כְּמִלְאָה מִן הַקֶּבֶת", במדבר שם), ומתחייבים בתרומות ומעשרות מיד כשנעשו יין, אף בלא ראיית פני הבית, כדן תבואה שנאמר בה "גורן", מה שאין כן בויתים וענבים העומדים לאכילה, שאין להם גורן ומתחייבים בראיית פני הבית (עיין רש"י בבא מציעא שם, ועיין רמב"ן וריטב"א שם).

21. בביאור ענין זה ישנן כמה שיטות ראשונים, ועיין על כך בביאורנו לקמן ג, ב הערה 24; ג, ב הערה 11.

17. גם פירות שהגיעו ל"עונת המעשרות", ואפילו כשכבר נגמר גידולם, אין מפרישים מהם תרומות ומעשרות אלא לאחר שנתלשו, אבל אין הפרשת תרומות ומעשרות חלה במחומר, וכן אין מפרישים מן התלוש על המחומר, ולא מן המחומר על התלוש (משנה תרומות א, ד, ועיין תוספות יום טוב שם, ועיין גם מנחות ע, א). דין זה נלמד מן הפסוק: "וְיָדְרַמְתֶּם מִמֶּנּוּ תְרוּמַת דָּ" (במדבר יח, כו), ודרשו: "ממנו, ולא מן המחומר" (ספרי לפסוק זה, מובא בתוספות קדושין סב, א ד"ה אין). ויש שכתבו שלמדים מלשון "בְּרֵאשִׁית דִּגְנְךָ", שדגן פירושו תבואה שנאספה בכרי, ולא מחומר (רש"י קידושין סב, א ד"ה מחומר אינו חייב, ופסחים לא, ג ד"ה שהיתה לו, ומעילה יח, ב ד"ה ובתלוש, ועיין מה שהקשו תוספות שם על טעם זה).

18. רש"י ברכות לא א ד"ה במוץ וביצה יג א ד"ה ור' יוסי, ור"ש מעשרות א, ה, ועוד. ויש למדים מן הפסוק (במדבר יח, כז) בענין תרומה: "כִּדְגֶן מִן הַגֶּרֶן וְכִמְלֵאָה מִן הַקֶּבֶת", ש"גורן" פירושו תבואה שנגמרה מלאכתה, לאחר המירוח (משנה ראשונה א, ה, ועיין דרשה דומה בספרי לפסוק זה, ועיין רש"י בבא מציעא צ, א ד"ה תרומה ומעשר ורמב"ם הלכות תרומות ד, ד, ובגמרא בבא מציעא פח, ב).

19. ביאור ענין זה שאין הפירות מתחייבים עד שיראו פני הבית, נראה מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (תרומות ג, ג), שהוא מפני שאין אכילת הפירות נחשבת כאכילת קבע עד שייכנסו הפירות לבית, ואילו אכילתם קודם לכן, בשדה או בגינה,

גמר המלאכה נקבע על פי כלל הפירות, שאף אם מקצת מן הפירות שבשדה כבר נגמרה מלאכתם, אינם מתחייבים בתרומות ומעשרות עד שתיגמר מלאכתם של כל הפירות (עין גמרא ז, א – ב).

גמר מלאכה מחייב בתרומות ומעשרות באופנים מסוימים אף בלי ראיית פני הבית (כגון במוליך לשוק, וכפי שנתבאר למעלה). מלבד זה נחשבת שעת גמר מלאכה כשעת החיוב בתרומות ומעשרות לענין **פטור** הקדש מתרומות ומעשרות, שאם היו הפירות ברשות הקדש בשעת גמר מלאכה, אף על פי שנפרדו לאחר מכן, פטורים הם מתרומות ומעשרות, והוא הדין, לפי דעות מסוימות, לענין פטור פירות של נכרים (ועיין על כך להלן)^[22]. דין נוסף התלוי בגמר מלאכתם של הפירות הוא האיסור לכתחילה להפריש תרומות ומעשרות על דבר שלא נגמרה מלאכתו (משנה תרומות א, ו)^[23].

§ ראיית פני הבית

ההכנסה לבית אינה מחייבת את הפירות בתרומות ומעשרות אלא על ידי "ראיית פני הבית", היינו על ידי הכנסתם בשער העיקרי של הבית ("פני הבית"), אבל אם הכניסם דרך "גגות וקרפיות", היינו דרך ארובה שבגג, או דרך חלון, או דרך כניסה אחורית ("קרפיות"), שלא בדרך הבאתם הרגילה לבית, אינם מתחייבים בכך (ברכות לה, ב; בבא מציעא פח, א; גיטין פא, א; רמב"ם הלכות מעשר ד, א)^[24].

אין ראיית פני הבית מחייבת אלא כשנעשתה לאחר גמר מלאכה, אבל המכניס פירות לבית לפני גמר מלאכתם, אינם מתחייבים בכך (ברכות לא, א; פסחים ט, א; מנחות סז, ב; רמב"ם הלכות מעשר ג, ו)^[25].

ה. "קביעות למעשר"

חלותו של איסור טבל על הפירות נקראת בלשון חז"ל "קביעות למעשר", היינו שמומן זה ואילך אסורים הפירות אפילו באכילת עראי, כשם שהיו אסורים עד עכשיו באכילת קבע. כפי שנתבאר למעלה, מן התורה חלות איסור טבל נעשית על ידי "ראיית פני הבית", שהיא קובעת למעשר מן התורה. אולם חכמים תיקנו בדברים נוספים שיקבעו למעשר, אף בפירות שלא ראו את פני הבית^[26]. הגמרא (לב, א) מונה ששה דברים הקובעים למעשר, והם: (א) בישול; (ב) מליחה; (ג) מקח; (ד) הפרשת תרומה; (ה) שבת; (ו) חצר.

(א – ב) בישול ומליחה

פירות שנתבשלו, או נצלו, וכן פירות שנעשו בהם פעולות אחרות המכשירות אותם לאכילה, כגון מליחה וכבישה, נקבעים בכך למעשר (עין משנה וגמרא לב, א ואילך, ורמב"ם הלכות מעשר ג, ד; ה, יד ואילך)^[27].

(ג) מקח

המוכר פירות לחבירו, נקבעים הם למעשר על ידי המקח (עין משנה טז, א ויח, א, ורמב"ם הלכות מעשר ג, ג; ה, א ואילך), שכן הלוקח "מחשיב" אותם בקנייתו (עין רש"י ביצה לה, א ד"ה ואחד מקח)^[28]. יש סוברים שאין המקח קובע למעשר אלא

הערות

22. שעת גמר מלאכה לענין זה לפעמים אינה זהה עם שעת גמר מלאכה לענין חלות איסור טבל, כמבואר בגמרא לקמן ח, א, ועיין ביאורנו שם. בטעם שפטורים אלו תלויים בשעת המירוח, שהיא הנחשבת "שעת החובה", ואינם תלויים בשעת ראיית פני הבית, אף על פי שאין איסור טבל חל על הפירות עד לאחר ראיית פני הבית, עיין תוספות אנשי שם למשניות פאה ד, ה; שו"ת אבני נזר יורה דעה, תכב; תורת הארץ ב, מב הגהה ה; חזון איש מעשרות ד, כד. ועיין עוד מה שכתב על ההבדל בין מירוח לראיית פני הבית בחידושי הגרי"ז הלוי הלכות מעשר.

23. איסור זה נלמד מן הפסוק (במדבר כז, כז) בענין תרומה: "כִּדְבַר מִן הַגֶּחַן וּמִכָּלֵאָה מִן הַקֶּבֶץ, שְׁגוּר וִיקָב הֵם פִּירוֹת לְאַחַר גִּמְר מִלֹּאכֶתָם" (עין ספרי לפסוק זה, ורמב"ם הלכות תרומות ה, ד, ועיין רמב"ן ורשב"א קדושין מו, ב). יש אומרים שהוא איסור תורה (עין ר"ש תרומות א, י, ורמב"ן ורשב"א שם), ויש אומרים שאינו אלא מדרבנן, והפסוק אינו אלא אסמכתא (ש"ך יורה דעה שלא, פ). על פרטי האיסור, ואם נוהג הוא בכל הפירות, עיין ירושלמי תרומות א, ה טז, א]. יש סוברים ששעת גמר מלאכה לענין איסור זה לפעמים אינה זהה עם שעת גמר מלאכה לענין איסור טבל (עין ח, א, הערה 1).

24. לאחר גמר מלאכה מותר להפריש תרומות ומעשרות, אף באופן שעדיין אין הפירות חייבים בכך, ולא חל עליהם עדיין איסור טבל, שלא ראו עדיין את פני הבית. ונהוג היה להפריש תרומה גדולה ב"גורן" שבשדה, לפני הכנסת הפירות לבית (ועיין בגמרא לקמן כה, ב – כו, א, אם היו מפרישים או גם את שאר המעשרות, או שלא היו מפרישים אותם אלא לאחר שהכניסו את הפירות לבית).

25. בגמרא (ברכות וגישין שם) מסופר שהיו בני אדם שכדי לפטור את פירותיהם מן התרומות והמעשרות, היו מכניסים אותם לבית באופנים אלו.

26. הדברים אמורים לפי דעת רוב הראשונים, אולם יש מבארים ענין זה באופן אחר (עין ר"ש למשנה א, ה). וישנן דעות רבות בראשונים על פרטי דין זה, עיין רמב"ם הלכות מעשר ג, ו, ובראשונים פסחים שם ובבא מציעא פח, ב ובתוספות מנחות סז,

ב ד"ה כדי, וראה סיכום של השיטות העיקריות בדרך אמונה הלכות מעשר שם. בגמרא (ברכות ופסחים ומנחות שם) נאמר שמותר להערים על הפירות לפוטרים מן המעשרות על ידי הכנסתם לבית קודם גמר מלאכה (ועיין דרך אמונה שם). 26. ומבירי רש"י (ביצה לד, ב ד"ה שבת קובעת, ושם לה, א ד"ה טובל) נראה שגמר הענין של קביעות למעשר הוא, שפירות שנעשו בהם דברים אלו נחשבת אכילתם מעתה ואילך, אפילו כשאוכלים אותם בצורה של "אכילת עראי", כאילו היא "אכילת קבע" (עין מהר"ם שם לד, ב, ועיין גם פירוש המשניות לרמב"ם להלן א, ז [לענין בישול] ורמב"ן בבא מציעא פח, א ד"ה ונופה [לענין מקח]), מכיון שנעשו בהם פעולות של הכנה לאכילה קבועה (כגון בישול ומליחה, או הכנסתם לחצר, או שעמדו להיאכל בשבת, שהיא אכילה חשובה וקבועה), או פעולות שנותנות להם חשיבות (כגון מקח והפרשת תרומה).

ומרש"י במקום אחר (בבא מציעא פט, ב ד"ה בארץ [לענין מליחה]) משמע שיש לבאר את הענין באופן אחר, שהדברים הקובעים למעשר נחשבים כ"גמר מלאכה" שלם וסופי (כמו הכנסה לבית, עיין הערה 19 בשם הרמב"ן), והיינו שהעושה פעולות אלו מגלה בדעתו שאין בדעתו להוסיף ולעשות בפירות אלו מלאכות נוספות, ולכן חל עליהם איסור טבל (ועיין גם רש"י שם פח, א ד"ה אבל לוקח).

ועיין עוד: לחם שמים ליעב"ץ למשניות מעשרות סוף פרק א; מקדש דוד נז, ד, ד"ה אמרינן דו' דברים קובעים; ברכת אברהם (ארלנגר) ביצה שם. ועיין ו, ב, הערה 24.

27. יש מהראשונים הסוברים שמליחה (היינו טבילת הפירות במלח) קובעת למעשר מן התורה (רשב"א בבא מציעא פט, ב ד"ה ובפתן, וחידושים המיוחסים לריטב"א שם), אולם הרמב"ם (הלכות מעשר ד, ב) והריטב"א (בבא מציעא שם) כתבו שאינה קובעת אלא מדרבנן (וכן כתב הש"ך בשלחן ערוך יורה דעה שלא, קיב, ועיין קונטרס הראיות לריא"ו בבא מציעא שם).

28. יש סוברים שאף הדין שהוכרנו למעלה (ליד ציון 21) שפירות שגמר את מלאכתם על מנת להוילכם לשוק חל עליהם איסור טבל מיד, יסודו הוא דין זה ש"מקח" קובע למעשר, ועיין על כך בהערותינו להלן ו, ב, הערה 24.

בלוקח על מנת לאכול, אבל הלוקח על מנת למכור לאחרים אינו קובע למעשר (עין רמב"ם הלכות מעשר ה', א, ועין דרך אמונה וביאור ההלכה שם שרבים מהראשונים חולקים על זה).

(ד) תרומה

המפריש תרומה גדולה, נחלקו תנאים (במשנה טז, א), ולדעת חכמים, שהלכה כמותם, תרומה "טובלת", היינו שהיא קובעת למעשר, שלאחר הפרשת התרומה נעשים שאר הפירות טבל ליתר המעשרות.^[29]

(ה) שבת

השבת קובעת למעשר (משנה לד, א). ונחלקו אמוראים: לדעת ריש לקיש הדברים אמורים בפירות שייחדם אדם לאוכלם בשבת, אבל פירות שלא ייחדם אדם לשבת אינם נקבעים למעשר בכניסת השבת, ואילו לדעת רבי יוחנן כל הפירות הראויים לאכילה בכניסת השבת נקבעים בכך למעשר, ואף אם נותרו לאחר השבת כבר חל עליהם איסור טבל, ואסור לאוכלם אחר השבת (עין גמרא טז, א; בב, ב — כג, א; לד, ב). הלכה כרבי יוחנן (עין ר"י קורקוס וכסף משנה הלכות מעשר ה', ב, ועין ביאור הגר"א יורה דעה שלא, קעב, ודרך אמונה הלכות מעשר שם והלכה כא). טעמו של דין זה הוא מפני שנאמר (ישעיה נח, יג): "וְקָרַאתָ לַשֶּׁבֶת עֶגְגָּה" (ביצה לד, ב), שאכילת השבת אכילה חשובה היא, שמקיימים בה מצות "עונג שבת", ואפילו אכילת עראי בשבת חשובה כאכילת קבע (רש"י ביצה לד, ב ד"ה תינוקות וד"ה כיון, ועין פירוש המשניות לרמב"ם תרומות ח, ג)^[30].

(ו) חצר

פירות שהכניסם לחצר המשתמרת נקבעים בכך למעשר (עין משנה כז, א, ושם על גדר "משתמרת", ורמב"ם הלכות מעשר ז, ט — ח)^[31]. ונחלקו אמוראים: יש סוברים שדבר זה הוא דין תורה, ונלמד מן הפסוק (דברים כז, יב) שנאמר על הלויים והעניים מקבלי המעשרות: "וְאָכְלוּ בְשַׁעְרֶיךָ וּבְשַׁעְרֵי שַׁעֲרֵיךָ" משמע שער החצר, הרי שמיד כשנכנסו הפירות לשער החצר מתחייבים הם במעשרות, אף שלא נכנסו עדיין לבית, ויש סוברים שאין חצר קובעת למעשר אלא מדרבנן (בבא מציעא פז, ב — פח, א)^[32], שגזרו עליה משום שדומה היא לבית שקובע מן התורה, שהרי היא משתמרת בבית (רמב"ן בבא מציעא שם)^[33].

במקצת מן הדברים הקובעים למעשר נחלקו האם קובעים הם דוקא לאחר גמר מלאכה, או אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו (עין: משנה לקמן טז, א [לענין תרומה]; גמרא יז, א וב, ב ומשנה יח, א [לענין מקח]; ביצה לד, ב — לה, ב [לענין שבת וחצר ומקח ותרומה]), ולהלכה פסק הרמב"ם (הלכות מעשר ג, ג) שכולם אינם קובעים אלא בדבר שנגמרה מלאכתו.^[34]

ו. אכילת קבע ואכילת עראי

כפי שהזכרנו למעלה, אף על פי שמן התורה אין איסור טבל חל עד לאחר גמר מלאכה וראיית פני הבית, מדרבנן אסור לאכול אכילת קבע אפילו מפירות שלא נגמרה מלאכתם (רש"י ברכות לא, א ד"ה במוין, ועוד מקומות), אבל על אכילת עראי לא גזרו חכמים (משנה ו, ב; רמב"ם הלכות מעשר ג, א — ב)^[35].

גדר "אכילת עראי" ו"אכילת קבע" אינו תלוי בכמות האכילה, אלא באיכותה ובצורתה (חזון איש ד, י; יז), ולכן המלקט תאנים להוליכן לביתו מותר לו לאכול מהן בשעת הליקוט אחת, אפילו כשאוכל מהן הרבה בצורה זו, שאכילת עראי היא, ואילו אם ייחד תאנים אלו לסעודתו בדיבור או במחשבה, הרי אם יאכל מהן נחשבת אכילתו כאכילת קבע האסורה, אפילו כשבסופו של דבר לא יאכל אלא תאנה אחת (חזון איש שם, על פי ביצה לד, ב). איכות האכילה נקבעת על ידי גורמים נוספים: למשל, אכילה בהסיבה כשמביאים יין לסעודה, נחשבת כאכילת קבע (לג, ב). המקלף שעורים ואוכלן, אם

הערות

29. על ידי הפרשת התרומה מגלה האדם בדעתו שרצונו לאכול מן הפירות, ובוהו "קובע" אותם, או שהפרשת התרומה היא מעשה של חשיבות, שמחשיב את הפירות, ובוהו הוא קובעם (עין מהר"ם ביצה לד, ב, וברכת ישראל למשנה לקמן טז, א, ולעיל הערה 26). ועין ביאורים אחרים בדין זה של קביעות על ידי הפרשת תרומה בדרך אמונה ג, כג, ובחידושים וביאורים לפרק ב משנה ד (במהדורה הישנה בסיומן ג), ועין בהערותינו לקמן טז, א.

30. ועין עוד רש"י ותוספות ומאירי ביצה שם, ודרך אמונה ה, כג, בביאור ההלכה סוף ד"ה היה אוכל.

31. [ישנה דעה שאף חצר שאינה משתמרת קובעת מדרבנן (עין תוספות בבא מציעא פח, א סוף ד"ה עד), ועין על כך בדרך אמונה הלכות מעשר ג, נה, ובציון ההלכה שם, עג].

32. לפי הבבלי (בבא מציעא שם) רבי נאי סובר שחצר אינה קובעת אלא מדרבנן, ורבי יוחנן סובר שקובעת מן התורה. אולם בירושלמי (יז, ב; לב, א"ב) מובאת מחלוקת זו באופן אחר. שלרבי יוחנן חצר אינה קובעת מן התורה, וריש לקיש הוא הסובר שחצר קובעת מן התורה (ועין רש"י בבא מציעא שם שהעיר על החילוף שבין הבבלי לירושלמי).

33. להלכה נחלקו ראשונים, שיש פוסקים שחצר קובעת מן התורה (מאירי ביצה לד,

מקלף אחת אחת ואוכל, הרי זו אכילת עראי המותרת, אבל אם מקלף יותר מאחת וכונס לתוך ידו, הרי זו אכילת קבע (משנה לה, ב)^[36].

ז. הפטורים ממעשרות

פירות של הפקר

כפי שנתבאר למעלה (סעיף ג) פירות של הפקר אינם חייבים בתרומות ומעשרות. ואפילו פירות שזכה בהם אדם מן ההפקר, אם היו הפקר בזמן כל שהוא לפני גמר מלאכתם, נפטרו בכך לעולם מן המעשרות (עיין גמרא א, ב). אולם פירות שהפקירם לאחר גמר מלאכתם אינם נפטרים בכך מן המעשרות (עיין משנה פאה א, ו)^[37].

פירות של הקדש

פירות שהוקדשו לפני גמר מלאכתם, והיו ברשות הקדש בשעת גמר מלאכתם, פטורים מן המעשרות, אף אם נפרדו לאחר מכן (עיין משנה פאה ד, ה וגמרא שם, ומשנה חלה ג, ג וגמרא שם, וגמרא כאן ב, א). אולם פירות שהוקדשו ונפרדו לפני גמר מלאכתם אינם נפטרים בכך מן המעשרות (ולא כמו בהפקר, שפוטר מן המעשרות באופן זה, ועיין על כך בגמרא א, ב – ב, א).

פירות של נכרי

פירות שגדלו בקרקע של נכרי בארץ ישראל, נחלקו תנאים בכמה מקומות (עיין גיטין מז, א, וירושלמי דמאי ה, ח [מח, ב] וגיטין ד, ט) אם ייש קנין לגוי בארץ ישראל לפטור את תבואת שדהו מתרומות ומעשרות. רבי מאיר סובר ש"אין קנין לגוי בארץ ישראל לפטור מן המעשרות", ואילו רבי יהודה ורבי שמעון סוברים ש"יש קנין לגוי בארץ ישראל לפטור מן המעשרות" (וכן נחלקו בזה אמוראים להלכה, עיין גיטין שם)^[38]. ואף על פי שהגוי עצמו ודאי אינו מצווה להפריש תרומות ומעשרות מפירותיו, המחלוקת היא בנוגע לישראל שקנה ממנו את הפירות, אם חייב להפריש מהם תרומות ומעשרות. להלכה לפי רוב הפוסקים "אין קנין לגוי", ופירותיו חייבים בתרומות ומעשרות (רמב"ם הלכות תרומות א, י; השגות הראב"ד שם, יג; מאירי גיטין שם; שלחן ערוך יורה דעה שלא, ד). ויש פוסקים ש"יש קנין לגוי" (מאירי שם בשם יש מפרשים; רע"ב פאה ד, ט ודמאי ה, ט, וכן פסק בתחילה הרמב"ם בפירוש המשניות דמאי שם, ושוב חזר בו ופסק שאין קנין, עיין בפירוש המשניות מהדורות קאפה, ובמקורות וצינונים ברמב"ם מהדורות פרנקל הלכות תרומות שם, ועיין בראשונים הרבים שהובאו בדרך אמונה הלכות תרומות א, קו ובצינון ההלכה שם)^[39].

פירות של נכרי, לפי הדעה שחייבים בהם במעשרות, הדברים אמורים כגון שנגמרה מלאכת התבואה ביד ישראל, שקנה את התבואה מן הגוי לפני גמר מלאכתה, אבל אם נגמרה מלאכתה ברשות הנכרי, נחלקו תנאים האם "מירוח גוי" פוטר ממעשרות (עיין מנחות סו, ב). להלכה נפסק שמירוח גוי פוטר (עיין רמב"ם הלכות תרומות א, יא; יג, ובספ משנה שם, יא; שלחן ערוך יורה דעה שלא, ד, ו, ועיין על שיטות הראשונים בדיון זה בדרך אמונה הלכות תרומות שם, קכ).

"לקוח"

החיוב של הפרשת תרומות ומעשרות מן התורה לא נאמר אלא במי שאוכל מפירות שדהו, אולם המוכר את פירותיו לאחרים ("לקוח"), פטורים גם המוכר וגם הלקוח מתרומות ומעשרות, כפי שדרשו (בגמרא בבא מציעא פח, ב) מן הפסוק (דברים יד, כב – כג): "וְעֵשֶׂר תַּעֲשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֵרְעֶךָ... וְאֶכְלֶתָּ, שְׂבֵא הַפֶּסֶק לַמַּעַט: וְאֶכְלֶתָּ – וְלֹא מוֹכֵר, תְּבוּאֹת זֵרְעֶךָ – וְלֹא לֹקֵחַ". בגדרו של פטור זה רבו הדעות בראשונים^[40], ולכל הדעות אין הפטור אלא מן התורה, אבל מדרבנן חייב גם הלקוח במעשר (וכבר נתבאר למעלה שמקח הוא אחד מן הדברים הקובעים למעשר).

הערות

36. וראה עוד דוגמאות ברמב"ם הלכות מעשר ג, יט ואילך, ובדרך אמונה ג, קצא. המאכיל טבל לכהמתו, יש מהראשונים הסוברים שלעולם נחשבת אכילה זו "אכילת עראי", ומותרת כל זמן שלא ראו הפירות את פני הבית (רש"י ברכות לא א ד"ה במזן ועבודה זרה מא, ב ד"ה כרי; עיין תוספות עבודה זרה שם ד"ה ומכניסה, ועוד ראשונים). ויש סוברים שלאחר גמר מלאכה, אפילו לפני ראיית פני הבית, אסור להאכיל לכהמה באופן של "אכילת קבע" (רמב"ם הלכות מעשר ג, כ, ועיין חידושי הגרי"ז הלוי שם בביאור טעמו, ועיין "חילופי גירסאות וביאורים" לקמן כו, ב).

37. המפקיר לאחר גמר מלאכה, ולפני ראיית פני הבית, שעדיין לא חל איסור טבל על הפירות, יש מהראשונים שהסתפקו שמא נפטרו הפירות בכך מתרומות ומעשרות (ר"ש פאה שם, ועיין ר"ש מעשר שני ג, ו). ומדברי הרמב"ם (הלכות מעשר ג, ב) ששמע שאינם נפטרים (ועיין על כך: חזון איש דמאי ז, דח; שביעית א, ל; מקדש דוד נה, ג ד"ה אמרינן; דרך אמונה הלכות מעשר שם, והלכות תרומות ב, יא).

38. אף לדעה שיש קנין לגוי, ופירותיו פטורים מן התורה מתרומות ומעשרות, יש סוברים שמדרבנן חייבים (עיין מנחות לא, א ורש"י ד"ה ולימא קח, וירושלמי דמאי ג, ד [לב, א], ופאה ד, ו, דף ט, ב במהדורתנו, ועיין מנחות סו, א).

39. הדברים אמורים בגוי שקנה קרקע בארץ ישראל, אבל אם קנה קרקע בסוריא,

להלכה שפירותיה אינם חייבים בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן (עיין לעיל סוף סעיף א), אמרו בגמרא (גיטין מז, א), שלדברי הכל פירותיו פטורים מתרומות ומעשרות, שבסוריא לדברי הכל "יש קנין לגוי" להפקיע מתרומות ומעשרות (ועיין גם לקמן מא, ב, מב, א). ועיין דרך אמונה הלכות תרומות א, קיד והלכות מעשר י, ג בביאור ההלכה על דין מקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל, אם יש שם קנין לגוי להפקיע מתרומות ומעשרות.

40. ישנן שלש שיטות עיקריות בדבר (כפי שביארנו בהרחבה בהערותינו לכבא מציעא שם, הערה 8): (א) שיטת רבנו תם (בתוספות בבא מציעא שם), שאין הפטור אלא בפירות שכבר נגמרה מלאכתם, ונמכרו לאחר מכן, אבל פירות שנמכרו לפני גמר מלאכתם אינם נחשבים כ"לקוח", שהרי בשעת החיוב, שהיא שעת גמר המלאכה, נחשבים הם כ"תבואת זרעך" לגבי הלקוח. (ב) שיטת ריב"ם (בתוספות שם), להיפך: שאין הפטור אלא כשנמכרו הפירות לפני גמר מלאכה, אבל אם כבר נגמרה מלאכתם כבר נתחייבו בתרומות ומעשרות, ואין החיוב פוקע מהם על ידי המכירה. (ג) שיטת הרמב"ם (הלכות מעשר ב, א – ב), שהכל תלוי בדעת הבעלים בשעת גמר מלאכה, שאם גמר את מלאכת הפירות על מנת למוכרם, פטורים הם מתרומות ומעשרות, אפילו אם לבסוף לא נמכרו כלל; ולאידך גיסא, אם נגמרו על דעת לאוכלם, כבר נתחייבו בתרומות ומעשרות, ואינם נפטרים על ידי המכירה. ועיין בהרחבה על כל השיטות בדרך אמונה (הלכות מעשר שם).

ח. תרומות ומעשרות בזמן הזה

הפרשת תרומות ומעשרות היא אחת מן המצוות התלויות בקדושת ארץ ישראל. וכידוע נחלקו תנאים ואמוראים בכמה מקומות בש"ס (עיין מגילה י, א; יבמות פב, ב ועוד) אם קדושת ארץ ישראל לגבי מצוות התלויות בארץ קיימת בזמן הזה, שיש סוברים ש"קדושה ראשונה" שנתקדשה ארץ ישראל בזמן כיבושה על ידי יהושע בן נון לא נתבטלה; ויש סוברים שנתבטלה בחורבן בית ראשון, אבל "קדושה שנייה" שנתקדשה על ידי עזרא בתחילת ימי הבית השני לא נתבטלה בחורבנו; ויש סוברים שאף הקדושה השנייה נתבטלה, ואין המצוות התלויות בארץ נוהגות בה בזמן הזה אלא מדרבנן. וכן נחלקו בזה הראשונים להלכה: יש פוסקים להלכה שקדושה שנייה בטלה אף היא, ולדעתם תרומות ומעשרות בזמן הזה אינם אלא מדרבנן (ספר התרומה הלכות ארץ ישראל; רשב"א שבוועות טז, א ויבמות פב, ב; תשב"ץ ג, קצט, ועוד). ויש פוסקים להלכה שקדושה שנייה לא בטלה, ולדעתם תרומות ומעשרות בזמן הזה חייבים הוא מן התורה (השגות הראב"ד הלכות תרומות א, כו, ועוד ראשונים, עיין דרך אמונה הלכות תרומות א, נח, בציון ההלכה, צד).

שיטה מיוחדת יש בענין זה לרמב"ם. לדעתו (הלכות תרומות א, ה; כו, ועיין גם הלכות בית הבחירה ו, טז) אמנם קדושה שנייה לא בטלה, אבל לענין תרומות ומעשרות לא נתחייבה הארץ מן התורה בימי עזרא, ואפילו בזמן בית שני לא היו חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה, שלענין תרומות ומעשרות נאמר "כי תבואו", והיינו "ביאת כולכם", ואילו בימי עזרא לא עלו לארץ ישראל אלא מקצת מיישראל, ולא כולם (וכן פסק המחבר בשלחן ערוך יורה דעה שלא, ב^[41]). להלכה הכריעו הפוסקים שתרומות ומעשרות בזמן הזה אינן אלא מדרבנן (עיין בפוסקים שהובאו בדרך אמונה הלכות תרומות א, רלא).

מעלתה וזכותה של מצות מעשרות

חז"ל הפליגו מאד במעלתן של מצוות תרומות ומעשרות, עד כדי כך שאמרו שהעולם נברא בזכות המעשרות (בראשית רבה א, ד), ושבני ארץ ישראל חיים בזכות המעשרות (שם יא, ד), ולאידך גיסא אמרו שבעוון ביטול המצוות של תרומות ומעשרות גלו ישראל מן הארץ (רות רבה ד, ח, ועיין אבות ה, ח; ט).

קיום המצוות של תרומות ומעשרות מביא בעקבותיו ברכה עצומה, כפי שנאמר (מלאכי ג, י): "הִבֵּיאוּ אֶת קֵל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצֵר... וּבְחֲנוּנֵי נָא בְּזֹאת... אָמַר ה'... אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת אֲרֻבוֹת הַשָּׁמַיִם וְהִרִיקְתִּי לָכֶם בָּרָק עַד בְּלִי דִי", היינו שפע כה גדול, "עד שיבולו שפתותיכם מלומר די" (תענית ט, א). ואף בסיומו של "יודי מעשר" (בשנת השמיטה ובשנה הרביעית למנין שנות השמיטה, שמצוה "להתוודות" או ולומר שקיימו את כל פרטי המצוות של תרומות ומעשרות כראוי), מתפללים שבזכות קיום המצוה נזכה לברכת הארץ, כפי שנאמר (דברים כו, טו): "הִשְׁקִיפָה מִמַּעַן קִדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבִרְךָ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאֲבוֹתֵינוּ אֲרָץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ". וכן דרשו את הפסוק (דברים יד, כב): "עֲשֹׂר תַעֲשֶׂר" – "עֲשֹׂר בִשְׂבִיל שְׁתַּתַּעֲשֶׂר" (תענית שם), היינו שקיום מצוה זו מביא בעקבותיו שפע גשמי. וכן דרשו לאידך גיסא, על הפסוק (במדבר ה, י) "וְאִישׁ אֶת קִדְשֵׁיו לֹא יִהְיֶה", שהמעכב לעצמו את הקדשים, היינו את התרומות והמעשרות, ואינו נותנם לכהנים וללויים ולעניים, בסופו של דבר "לֹא יִהְיֶה", שיצטרך לטול מעשר עני (עיין ברכות סג, א), או שתעשה שדהו רק עשירית ממה שהיתה רגילה לעשות, ונמצא נוטל לעצמו רק "מעשר" מן היבול (רש"י במדבר שם בשם המדרש, ועיין תוספות תענית שם).

המצוות של תרומות ומעשרות באו להשריש בקרבנו את ההכרה שארץ ישראל היא נחלת ה', ואנחנו איננו אלא כעין "אריסים" המקבלים חלק מן הפירות, בעוד שעיקר היבול שייך לבעלים האמיתיים של הארץ, הקב"ה, ואין הארים מקבל את חלקו בפירות אלא לאחר שנטל בעל הבית את שלו. מי שמקיים מצוה זו כראוי נעשה איפוא כמין "שותף" ו"אריס" של הקב"ה, ומוכן מאליו שזוכה הוא לשפע ברכה מן השמים בפירותיו ובכל מעשיו. מי שחלילה אינו מקיים מצוה זו כראוי, אין לו זכות קיום בארץ ישראל, ועלול הוא להגיע לגלות.

קיום המצוות של תרומות ומעשרות דורש אמונה ובטחון גדולים ועמוקים, כי אדם שחרש זורע וקצר וברר ועימר וכו' וכו', קשה לו ל"יתר" על פרי עמלו, ורק מי שחי ומרגיש בכל נפשו את האמונה שחי הוא בנחלת ה', שהוא ורק הוא הבעלים האמיתיים של הארץ, מסוגל לקיים מצוה זו כראוי. ו"לפום צערא אגרא", ככל שקיום המצוה קשה, כך רב ועצום הוא שכרה. הגמרא (סוטה יד, א) שואלת: "מפני מה נתאווה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי".

יתן ה' שביאורנו זה למסכת מעשרות יוסיף ויביא להתעוררות מחודשת לקיום מצוות אלה, ונוכה לשוב לארצנו ב"ביאת כולכם", בגאולה השלימה, לקיים מצוות תרומות ומעשרות מן התורה, ולזכות לומר שוב ושוב: "הִשְׁקִיפָה מִמַּעַן קִדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבִרְךָ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאֲבוֹתֵינוּ אֲרָץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ".

מפרשי הירושלמי

מפרשי הירושלמי

כפי שביארנו ב"הקדמת המוציא לאור", אימצנו לנו בכל מסכת את פירושו של אחד מגדולי המפרשים המקובלים כפירוש העיקרי. במסכת מעשרות הלכנו בעיקר בעקבות פירושו של מהר"א פולדא, ובכמה מקומות בעקבות הר"ש סיריליאנו, אבל במקומות מסויימים לא נמנענו מלפרש גם על פי שאר המפרשים, כגון פני משה, הגר"א, או על פי רש"י ושאר הראשונים בסוגיות מקבילות בבבלי. להלן רשימת מפרשי המסכת, לתועלת הלומדים.

ראשונים, מפרשי המשנה

כידוע, אין בידינו שום פירוש מן הראשונים על כל התלמוד הירושלמי או על חלקים גדולים ממנו, אף כי בתוך חיבוריהם של הראשונים מפורזים פירושים לסוגיות רבות בירושלמי. לסדר זרעים (ובכלל זה מסכת מעשרות) יש לנו כמה פירושים של הראשונים על המשניות, אשר מביאים קטעים רבים מן הירושלמי ומפרשים אותם, ואלו הם:

ריבמ"ץ — רבינו יצחק בן מלכי צדק מסימפונט שבדרום איטליה (חי לפני כתשע מאות שנה). פירושו נדפס בגליון המשניות שבגמרא בדפוס וילנא, ויצא לאור במהדורה שלמה ומדויקת על ידי מכון התלמוד הישראלי (ירושלים תשל"ה), וקודם לכן על ידי הרב שמעון סטרליץ בספרו שם משמעון (ירושלים תשכ"ב).

ר"ש משאנץ — רבינו שמשון בן אברהם משאנץ, מגדולי בעלי התוספות הראשונים, תלמיד ר"י הזקן. פירושו נדפס במשניות שבגמרא, ועל מסכת מעשרות נדפס לאחרונה בשתי מהדורות מדויקות ומוגהות על פי כתבי יד (אחת בתוך תלמוד ירושלמי מסכת מעשרות מהדורת "תבונה", והשניה בתלמוד ירושלמי מסכת מעשרות מהדורת בית המדרש להלכה בהתישבות).

רמב"ם — כידוע כתב הרמב"ם את פירושו למשנה בערבית, ובזמן הראשונים תורגם ללשון הקדש, ונדפס עם המשניות שבגמרא. מלבד תרגום זה, השתמשו גם בתרגומו החדש של הרב קאפח, המבוסס על כתב היד המיוחס לרמב"ם עצמו.

רא"ש — פירושו לסדר זרעים נדפס במשניות שבגמרא בצורה מקוטעת, והפירוש השלם יצא לאור בתחילה בשם "פי שנים" (אלטונא תצ"ה), ובדורנו נדפס שוב מכתבי יד בכמה מהדורות (וכן במהדורות תבונה ובית המדרש להלכה ה"ל).

פירושי רב נתן אב הישיבה (מתקופת הגאונים) — נדפסו לראשונה במשניות מהדורת אל המקורות (ירושלים תשט"ו) וחזרו ונדפסו ירושלים תשס"ב.

מלבד מפרשי המשנה הראשונים, השתמשו כמובן בשאר מפרשי המשנה הידועים (רע"ב ותוספות יום טוב ומלאכת שלמה ושנות אליהו ותפארת ישראל וכו'), ובמפרשי התוספתא (חסדי דוד ומנחת ביכורים וחזון יחזקאל וכו').

ליקוטים מספרי ראשונים

פירושים רבים בירושלמי מפורזים בספרי הראשונים על עניינים אחרים, וקיימים מספר ספרים המלקטים מדבריהם: הספר **אהבת ציון וירושלים** לרבי דב בר רטנר (נדפס וילנא תרס"א – תרע"ז). כולל שינויי נוסחאות לירושלמי מתוך כתבי יד ומתוך מובאות בראשונים, והוא ליקוט גדול של דברי ראשונים על הירושלמי. נדפס על סדר זרעים ומקצת סדר מועד, והרבה מדבריו נדפסו בירושלמי דפוס וילנא, במדור "תורתן של ראשונים".

פירושי הרמב"ן לירושלמי (ירושלים תשס"ג – תשס"ז), יצא לאור על ידי הרב יואל פלורסהיים, והוא ליקוט מפירושי הרמב"ן לירושלמי, המפורזים בכל ספריו, על סדרי זרעים ומועד ונשים, בארבעה כרכים.

ילקוט ראשונים — בתוך מסכת מעשרות בהוצאת בית המדרש להלכה בהתישבות (ירושלים תשנ"ז).

מפרשי המסכת העיקריים

להלן רשימה של מפרשי הירושלמי העיקריים, ואחריה רשימה של עוד הערות והגהות מגדולי ישראל. בהקדמתנו למסכת ברכות רשמנו עוד ממפרשי הירושלמי, אולם כאן נביא רק את המפרשים המצויים בידינו למסכת מעשרות.

ר"ש סיריליאן – הפירוש הקדמון ביותר המצוי בידינו על ירושלמי סדר זרעים נכתב על ידי רבינו שלמה סיריליאן, ממגורשי ספרד (נולד בשנת רמ"ה בספרד, ואחר כך חי בשאלוניקי ובצפת, ולבסוף כיהן כרבה של ירושלים עד פטירתו בשנת שי"ח). פירושו הוא על כל סדר זרעים ועל מסכת שקלים. קטעים ממנו הובאו במלאכת שלמה על המשניות ובפירוש "שדה יהושע" על הירושלמי, אולם נדפס במלואו רק בדורות האחרונים (בתחילה על מסכתות ברכות ופאה, ואחר כך על כל סדר זרעים, על ידי הרב חיים יוסף דינקלס, וחזר ונדפס במהדורת "מוצל מאש"). במהדורת "עוז והדר" שלפנינו הוא מודפס על הדף, מוגה ומדויק.

הר"ש סיריליאן עמל להגיה ולתקן את שיבושי המעתיקים בנוסח הירושלמי שלפנינו. כפי הנראה היו לפניו כתבי יד של הירושלמי שאינם מצויים עתה בידינו, שהגיה על פיהם, ומלבד זה הוסיף והגיה על פי מקורות נוספים ועל פי סברתו ורוב חכמתו. מקצת מן ההגהות שאנו מצטטים בשמו אינן מצויות בפירושו, אלא בנוסח הירושלמי שלו (שנדפס יחד עם פירושו, ואינו מופיע במהדורת "עוז והדר").
המהדיר הראשון של פירוש הר"ש סיריליאן (מהדורת ירושלים תרצ"ד – תשכ"ז), הרב חיים יוסף דינקלס, הדפיס על הדף גם פירושים והערות משלו בשם **"אמונת יוסף"**.

יפה מראה – לרבינו שמואל יפה אשכנזי מקושטא (רפ"ה – שני"ה), מחבר "יפה תואר" על מדרש רבה. פירושו הוא לכל אגדות הירושלמי (חלקו מופיע גם ב"עין יעקב", במקומות שהובאו בו אגדות מן הירושלמי). זהו פירוש רחב ויסודי, ומפרשי הירושלמי הידועים שבאו אחריו (קרוב העדה לפני משה) השתמשו בו הרבה, ופעמים שהם מביאים אותו בשם "י"מ".

פירוש הקצר – לרבי דוד דרשן, תלמיד הרמ"א (רבי משה איסרליש). זהו פירוש קצר ביותר, על כל הירושלמי, נדפס בגליון הירושלמי דפוס קראקא שס"ט.

שדה יהושע – לרבי יהושע בנבנישתי מקושטא (ש"נ – תכ"ח), אחיו של רבי חיים בנבנישתי מחבר ספר ההלכה היסודי "כנסת הגדולה". פירושו נדפס לכמה מסכתות מסדר זרעים, ומסדרים אחרים.

פירוש מהר"א פולדא [יחד עמו כעין "תוספות": **תוספות מהר"א**] – לרבי אליהו פורקאן מפולדא (אמסטרדם ת"ע, לסדר זרעים ולמסכת שקלים, וכן נדפס באופיבאך, תפ"ה, פירושו למסכתות בבא קמא ובבא מציעא). כמה מהמפרשים מכנים אותו סתם "המפרש".

קרוב העדה [יחד עמו כעין "תוספות": **שיירי קרוב**] – לרבי דוד פרנקל, רבה של ברלין (תס"ז – תקכ"ב). הפירוש הוא לסדרים: מועד, נשים ונויקין (ונדפס ברוב המסכתות בדפוס וילנא על הדף).

פני משה [יחד עמו כעין "תוספות": **מראה הפנים**] – לרבי משה מרגליות מאמסטרדם, הפירוש המפורסם ביותר על הירושלמי, והיחיד שנדפס על כולו. התחילו בהדפסתו באמסטרדם בשנת תקט"ו, ונדפס אחר כך בכמה מהדורות יחד עם הירושלמי על הדף.

ביאורי הגר"א והגהותיו – להגאון רבינו אליהו מוילנא. תלמידי הגר"א רשמו מפיו ביאור לירושלמי סדר זרעים (חוץ למסכת ברכות). נדפס לראשונה בירושלמי דפוס וילנא, ובמהדורת עוז והדר שלפנינו נדפס על הדף. חלקים מן הביאור קיימים בשתי נוסחאות שונות, על פי שני כתבי יד (כנראה מתלמידים שונים). הגאון תיקן והגיה שיבושים רבים שנפלו בנוסח הירושלמי, ומלבד ההגהות המובאות בביאורו, העתיקו תלמידיו עוד הגהות מגליון ספרו, והן מובאות על הדף במדור "הגהות הגר"א". מהדורה מתוקנת של הביאורים ושל ההגהות נדפסה בתוך מסכת מעשרות מהדורת בית המדרש להלכה בהתיישבות. ביאורים רבים נוספים לירושלמי מפורשים ב"שנות אליהו" על המשניות, ובביאורי הגר"א לשלחן ערוך.

גליון הש"ס וציון ירושלים – הערות וביאורים ומראי מקומות משני הגיסים הגאונים רבי יוסף שאול נתנזון (בעל שו"ת "שואל ומשיב"), ורבי מרדכי זאב איטינגא (בעל שו"ת "מאמר מרדכי"). שחיברו גם את מסורת הש"ס, עין משפט ונר מצוה לירושלמי (כדוגמת אלו שבבבלי) הנדפסים על הדף. נדפס לראשונה בירושלמי דפוס זיטומר תרכ"א. במהדורת עוז והדר שלפנינו נוספו עוד ציונים ומראי מקומות במדורים אלו בסוגריים מרובעים.

פירוש הרידב"ז [יחד עמו כעין "תוספות": **תוספות הרי"ד**] – לרבי יעקב דוד וילובסקי מסלוצק ואח"כ צפת (תר"ה – תרע"ד), על רוב הירושלמי. נדפס לראשונה בירושלמי דפוס פיטרקוב, תרנ"ח. בפירושו לסדר זרעים השתמש בתלמוד ירושלמי עם הגהות הגר"א בעצם כתב ידו בשולי הדף, ומפרש הרבה סוגיות על פי הגר"א.

נועם ירושלמי – לרבי יהושע אייזיק שפירא ("רבי אייזל חריף") מסלונים (נפטר תרל"ג), פירושים וחיידושים על סוגיות רבות בירושלמי, בכל הסדרים. נדפס וילנא תרכ"ג – תרכ"ט, ושוב בכמה מהדורות. כמה מפירושו מובאים ב"גליון אפרים" הנדפס בירושלמי דפוס וילנא.

ספר ניר – לרבי מאיר מארים מקוברין (נפטר תרל"ד). פירושים וחיידושים עמוקים לסוגיות רבות בירושלמי, בעיקר

למקומות הקשים והעמומים. נדפס לסדרי זרעים (ורשה תרל"ה), מועד (וילנא תר"נ), וחלק מסדר נשים (ורשה תרצ"ב, ולמסכתות יבמות כתובות וסוטה, ירושלים תשל"ט).

פירושים חדשים

שני פירושים חדשים על חלקים גדולים מן הירושלמי נדפסו בדורנו:

"תבונה" [ויחד עמו כעין "תוספות": **תולדות יצחק**] – לרבי יצחק אייזיק קראסילשצ'יקוב מפולטבה שברוסיה (נפטר במוסקבה, תשכ"ה). הפירוש נכתב בתנאים קשים ביותר בברית המועצות שתחת עול הקומוניסטים, והוברח משם בחירוף נפש על ידי הרב צבי ברונשטיין ז"ל, שביקר את המחבר על ערש דווי והבטיח לו להבריח את כתב היד מרוסיה ולהדפיסו. לשם כך ייסד הרב ברונשטיין את המכון "מוצל מאש", שהספיק להוציא עד עתה את הפירוש על סדר זרעים ועל מסכת שבת. הפירוש יצא במהדורה מפוארת, הכוללת גם את כל המפרשים העיקריים, ועוד ספרים חשובים, וכן שינויי נוסחאות מכתבי יד. המכון ממשיך כיום בהכנת מסכתות בסדר מועד.

ביאורי רבי חיים קנייבסקי – נדפסו עד כה על ידי חתנו הרב ברוורמן על סדרי זרעים ומועד, על פי שיעורים של הרב. בסוף כל מסכת הועתקו הערות מגליונות הירושלמי ("גליונות הגר"ק") של אבי המחבר רבי יעקב ישראל קנייבסקי, בעל "קהילות יעקב", ולפעמים גם מבעל חזון איש. נוסף על ביאורים אלו השתמשנו בספרו של רבי חיים קנייבסקי **שערי אמונה** (למסכת מעשרות בני ברק תשס"ב), על משניות סדר זרעים.

תלמוד ירושלמי עם פירוש "קב ונקי" – לרבי אריה כרמל ורבי גרשון מצגר, על כמה מסכתות מסדר זרעים (פאה, דמאי, שביעית, תרומות, מעשרות, מעשר שני). למסכת מעשרות נדפס ירושלים תשנ"ג. הפירוש מבוסס בעיקר על פירוש הר"ש סריליא, כולל גם שינויי נוסחאות מכתבי יד והערות רבות.

למסכת מעשרות במיוחד יש לציין עוד את הפירוש **ברכת ישראל** – לרבי ישראל משה פריד מירושלים (בהשתתפות חבריו בבית המדרש הגבוה להלכה בהתיישבות, בראשות הרה"ג יוסף יקותיאל אפרתי שליט"א). בתוך תלמוד ירושלמי מסכת מעשרות בהוצאת בית המדרש ה"ל (ירושלים תשנ"ז). זהו פירוש מקיף על הירושלמי מסכת מעשרות, כולל הערות נרחבות ומראי מקומות רבים. חיבור זה היה לנו לעזר רב מאד, ותודתנו על כך.

שם משמעון – לרבי שמעון סטרליץ (ירושלים תשכ"ב), הוא פירוש על משניות מסכת מעשרות, עם פירוש ריבמ"ץ והערות על פירוש המשניות לרמב"ם, וכולל חידושים והערות רבות בעניני המסכת.

נעזרנו גם בפירושו של פרופ' ר' יהודה פליקס לירושלמי מעשרות (רמת גן תשס"ה), בעיקר בענינים הנוגעים לעבודות החקלאיות, ולטבעם ולדרך גידולם של צמחים שונים הנוכרים במסכת.

ספרים נוספים

מלבד ההערות הרבות של גדולי ישראל שנאספו בירושלמי דפוס וילנא, מצאנו לנכון לציין במיוחד את הספרים הבאים:

הגהות הרד"א – לרבי דוד אופנהיים מניקלשבורג (תכ"ד – תצ"ז), בעל שו"ת "נשאל דוד". נדפסו בדפוס וילנא.

שלום ירושלים – לרבי נחום טריביטש מניקלשבורג (נפטר תר"ב), בעל "ספר קובץ" על הרמב"ם. לסדר מועד נדפס בירושלמי דפוס ווין תקפ"א, ולסדר זרעים על ידי מכון ירושלים, ירושלים תש"מ.

נחמד למראה – לרבי נסים אברהם אשכנזי (נדפס שאלוניקי תקפ"א – תר"א) הערות וצינונים של מראי מקומות על כל הירושלמי.

שערי ירושלמי – לרבי דוברוש אשכנזי מלובלין, בעל שו"ת "נודע בשערים", פירושים וחידושים לכמה מסכתות. נדפס ורשה תרל"ה.

עמודי ירושלים – לרבי ישראל אייזנשטיין. נדפס לראשונה בתוך ספרו שו"ת עמודי אש, לבוב תר"מ, ואחר כך בדפוס וילנא.

מיכל המים – לרבי יחיאל מיכל אפשטיין מנוברדוק, בעל "ערוך השולחן" (תקע"ט – תרס"ו). נדפס בדפוס וילנא.

גליוני הש"ס – לרבי יוסף אנגל (תרי"ט – תר"פ), בעל "אתון דאורייתא" ו"בית האוצר" ושאר ספרים (נדפס ווין תרפ"ד – תרצ"ז). הגהות שהועתקו מגליונות ספריו, על הבבלי והירושלמי.

משב"ח – לרבי משה שמעון וויזיטץ מפטיסבורג (מהדורה שלישית מתוקנת ירושלים תרפ"ט). הערות והגהות לכל סדרי הירושלמי.

פני אריה – לרבי אריה יהודה לב, על סדר זרעים, נדפס על ידי נכדו רבי משה אריה פריינד, ירושלים תשמ"ז.

אור הישר – לרבי שמואל יצחק הילמן (נדפס ירושלים תש"ז–תש"ח), הערות ומראי מקומות.

עלי תמר – לרבי יששכר תמר, הערות וביאורים בכל חלקי הירושלמי (נדפס גבעתיים תשל"ט–תשנ"ב).

בהגהות **יפה עינים** לרבי אריה לייב ילין (תק"פ–תרמ"ו) על הבבלי (נדפסו בש"ס וילנא) ישנם ביאורים רבים לירושלמי. מקצתם נאספו בדפוס וילנא בתוך הגהות "רוח זקנים" על הירושלמי.

חידושי הראי"מ – לרבי אברהם ישראל משה סלומון מחרקוב, על כמה מסכתות מסדר זרעים, בתוך תלמוד ירושלמי בהוצאתו (ירושלים תש"ד–תשי"ז).

ספרים על מצוות התלויות בארץ ועל סדר זרעים

לתועלת הלומדים נציין כאן למספר ספרי הלכה העוסקים במצוות התלויות בארץ בכלל, שנעזרנו גם בהם בפרושינו:

כפתור ופרח – לרבינו אישטורי הפרחי, תלמיד הרא"ש, שנולד בפרובאנס (בערך בשנת ה'מ) ועלה לארץ (נפטר בארץ ישראל בערך בשנת ק"ה). אחד הספרים הבודדים שנשתיירו בידינו מן הראשונים המיוחד לעניני מצוות התלויות בארץ. נדפס לראשונה בונציה, ש"ו, וחזר ונדפס בכמה מהדורות.

פאת השלחן – לרבי ישראל משקלוב, תלמיד הגר"א (תק"ל–תקצ"ט). מחבר "תקלין חדתין" על מסכת שקלים. נדפס לראשונה בצפת, תקצ"ו. הספר עוסק בדיני המצוות התלויות בארץ. ההפניות לספר זה בביאורנו מתייחסות ל"בית ישראל", שהוא הערות המחבר על ההלכות שבגוף הספר.

ערוך השלחן העתיד – לרבי יחיאל מיכל אפשטיין, בעל "ערוך השלחן". חלק זה של הספר "ערוך השלחן" עוסק בעניני זרעים, קדשים וטהרות, והחלק העוסק בזרעים נדפס לאחר פטירתו, בשלשה כרכים (חלקים א וב תל"אבי תרצ"ח, וחלק ג ירושלים תש"ו).

מקדש דוד – לרבי דוד רפופרט (תר"נ–תש"ב), על עניני קדשים, טהרות וזרעים (החלק העוסק בעניני זרעים נדפס לראשונה בבילגורייא, תרצ"ח).

תורת זרעים – לרבי אריה לייב פומרנצ'ק מבריסק, ואחר כך בירושלים (תרס"ח–תש"ב). נדפס ירושלים תרצ"ח–ת"ש.

תורת הארץ – לרבי משה קלירס מטבריה (נדפס ירושלים תרפ"ח–תרצ"ד).

חזון איש – לרבי אברהם ישעיהו קרליץ, על סדר זרעים.

קהילות יעקב – לרבי יעקב ישראל קנייבסקי, על זרעים (מהדורה חדשה בני ברק תש"נ).

מעדני ארץ – לרבי שלמה זלמן אויערבאך: על שביעית ירושלים תש"ד; על הלכות תרומות (ירושלים תשי"ב, ומהדורה חדשה תשנ"ז).

חידושים וביאורים – לרבי חיים שאול גריינימן (מהדורה חדשה על כל סדר זרעים, בני ברק תשס"ה).

דרך אמונה – לרבי חיים קנייבסקי (נדפס בני ברק תשמ"ד–תשנ"ו). פירוש על הרמב"ם ספר זרעים, במתכונת ה"משנה ברורה" שעל שלחן ערוך אורח חיים. הספר הוא אוצר בלום של הלכות אלו, ונעזרנו בו הרבה מאד. במסכת זו הציטוטים בבאורנו הם בדרך כלל מ"הלכות מעשר", אף במקום שלא צויין הדבר במפורש.

ארץ הבחירה – לרבי יוסף צבי ויינר, על סדר זרעים. למסכת מעשרות נדפס ירושלים תשנ"ד.

רשימת הספרים שלמעלה אינה שלמה, ולא נועדה אלא להקל על הלומד למצוא את מקורות הדברים שבהערותינו.

פרק ראשון

הלכה א

כִּשְׁנֹה חייבים מן התורה להפריש חמש מתנות מיבול ארץ ישראל (מלבד ביכורים), ואלו הן:

(א) "תרומה גדולה" (הקרייה בדרך כלל "תרומה" סתם), הניתנת לכהן. מן התורה אפשר להפריש לתרומה אפילו כלשהו, ומתקנת חכמים חייבים להפריש לפחות אחד מששים מהיבול, וזהי מדת הנותן בעין רעה, ועין בינונית היא אחד מחמשים (2%), ומדת עין יפה היא אחד מארבעים.

(ב) "מעשר ראשון". שיעורו: עשירית מהיבול הנשאר אחרי הפרשת תרומה גדולה, והוא ניתן ללוי.

(ג) מן המעשר ראשון חייב הלוי להפריש עשירית ל"תרומת מעשר", ונותנה לכהן.

(ד) "מעשר שני" – והוא עשירית מהיבול הנשאר לאחר הפרשת תרומה גדולה ומעשר ראשון. מפרשים אותו מיבול השנה הראשונה, השניה, הרביעית והחמישית של מחזור השמיטה, וחייבים להעלותו לירושלים ולאכלו שם, או לפדותו בכסף, להעלות את כסף הדפיון לירושלים, ושם לקנות בו דברי מאכל ומשקה שיאכלם וישתם שם.

(ה) "מעשר עני" מופרש מיבול השנה השלישית והששית של מחזור השמיטה במקום מעשר שני, וניתן לעניים.

כל יבול שחייבים להפריש ממנו אפילו אחת מן המתנות הללו נקרא "טבל", ואסור באכילה (עין בבלי מכות טז, ב וסנהדרין פג, א).

לא כל המינים חייבים בתרומות ומעשרות, וגם המינים ברי החיוב פעמים שפטורים. המשנה מפרטת שלשה תנאים לחיוב תרומות ומעשרות:

כָּל אֲמָרוֹ בְּמַעֲשָׂרוֹ^[1]: כל שהוא אוכל – שהוא מאכל אדם^[2], וְנֶשְׁמֵר – שיש לו בעלים השומרים אותו^[3], וְגִידוּלּוֹ מִן הָאֶרֶץ^[4] חייב במעשרות.

גם גידולים שיש בהם שלשת התנאים הללו, צריכים להגיע לשלב מסוים בגידולם בכדי להתחייב^[5]. שלב זה קרוי "עונת המעשרות"^[6]. המשנה מלמדת כלל הקובע אימתי הוא שלב זה:

וְעוֹד כָּל אַחַר אֲמָרוֹ: כל שתחילתו אוכל וסופו אוכל – שהוא ראוי לאכילה בין בתחילת גידולו ובין בסופו^[7], **אָף עַל פִּי (ששימרו) וְשֶׁהוּא שוֹמְרוֹ^[8] –** שרגילים להשאירו במחזור^[9] **לְהוֹסִיף אוֹכֵל –** כדי שגופו יגדל ותגדל בו כמות האוכל, **חַיִּיב במעשרות בכל שעה שלוקטו, קָטוֹן וְגָדוֹל,** כלומר בין אם ליקטו בעודנו קטן ובין אם ליקטו לאחר שנתגדל. **וְכָל שֶׁאֵין תַּחֲלִיתוֹ אוֹכֵל –** שאינו ראוי לאכילה בתחילת גידולו **אֲכָל סוּפוֹ אוֹכֵל –** אבל הוא ראוי לאכילה בסוף גידולו^[10], **אֵינוֹ חַיִּיב במעשרות עַד שְׁיַעֲשֶׂה אוֹכֵל^[11].**

גמרא

שנינו במשנה:

כָּל אֲמָרוֹ בְּמַעֲשָׂרוֹ וכו', כל שהוא אוכל ונשמר

הגמרא מביאה ברייתא, הדורשת מקור מן הכתוב לכלל זה^[12]:

הערות

- הכלל השנוי במשנתנו אמור גם לגבי תרומה (פני משה; חזון איש מעשרות א, א). ואף על פי שביסודו השם "מעשרות" מתייחס למתנות שהן עשירית מן היבול שממנו הן מופרשות (מעשר ראשון, תרומת מעשר [עין תוספות יו"ט דמאי ד, א ד"ה עד שיעשר], מעשר שני, ומעשר עני). במקומות רבים בדברי חכמים זה משמש בלשון מושאל לכל המתנות שמפרישים מן היבול, כולל תרומה גדולה (תוספות יו"ט שם, ושם ו, ג; וראה מלאכת שלמה שם). ואף כאן הוא כן (חזון איש מעשרות א, א). [ואכן הרמב"ם מביא כלל זה בחלכות תרומות (ב, א) ולא בחלכות מעשרות].
- רש"י שבת סח, א ד"ה שביעית. תנאי זה ממעט דברים שאינם ראויים למאכל אדם אלא לבהמה, שאינם חייבים במעשר (גמרא שבת שם), וכן דברים שאדם אוכל בשעת הדחק בלבד כגון "סטיס" ו"קוצה" שהם מינים המשמשים לצביעת בגדים, וראויים למאכל אדם בשעת הדחק. שאין נחשב "אוכל" לענין מעשרות אלא דבר הראוי לאדם שלא על ידי הדחק (מהר"א פולדא מגמרא שבת שם כפי שפירשו תוספות שם ד"ה ספיחין; ר"ש פאה א, ד; עין גם חזון איש מעשרות א, א). [אלם ישנם דברים הנאכלים רק בשעת הדחק, ואף על פי כן חייבים במעשרות. והיינו משום שהם חשובים יותר מהמינים שנוכרו לעיל (עין משנה ראשונה)].
- למעט הפקר שאינו נשמר, שפטור ממעשרות (מהר"א פולדא, משבת שם).
- למעט כמחין ופטירות (רמב"ם בפירוש המשנה, ר"ש, מהר"א פולדא ושאר מפרשים, משבת שם; ועין לקמן ב, ב) שאין להם שורשים באדמה (פני משה, רע"ב פאה א, ד), וצומחים על הארץ ולא מן הארץ [וכפי שאנו רואים שהם גדלים גם על עצים וכלים לחים (עין רש"י ברכות מ, ב ד"ה מירבא רבו)]. הגמרא תביא מקור מן המקרא לכל התנאים הללו (מהר"א פולדא).
- פני משה.
- רמב"ם הלכות מעשר ב, ג.
- כגון ירקות (רמב"ם בפירוש המשנה, ר"ש, מהר"א פולדא מתוספתא א, ב) וכן מקצת מיני פירות האילן (כפי שיתבאר במשנה לקמן ה, א).
- מוגה על פי הגירסא במשניות, ובגמרא לקמן ב, ב.
- מהר"א פולדא. ור"ש סיריליאנו מפרש "שומר" מלשון המתנה [כמו "אָבִיזוֹ שְׁמֵר אֶת הַדָּבָר" (בראשית לו, יא; עין רש"י שם)], שממתין מללקטו (עין ברכת ישראל).

הערות

- כגון [רוב] פירות האילן (רמב"ם בפירוש המשנה; ר"ש, מהר"א פולדא מתוספתא שם).
- כלומר, "עונת המעשרות" – השלב המחייב במעשר – היא משידיה הדבר ראוי לאכילה: דבר הראוי לאכילה במשך כל זמן גידולו, הגיע לעונת המעשרות מיד כשיצא (רמב"ם הלכות מעשר ב, ד), אף שרגילים להשאירו לגדול כדי שתתווסף בו כמות האוכל. לפיכך הוא חייב במעשרות בכל זמן שלוקטו, בין בתחילת גידולו ובין בסופו [למעט דברים שבסוף גידולם מתקשים כעץ ואינם ראויים לאכילה, שהם חייבים רק כל זמן שהם עדיין ראויים לאכילה, ולא בסוף גידולם – תוספתא א, ב, ומוצא בגמרא להלן ג, א (שנות אליהו)]. ודבר שאינו ראוי לאכילה עד שיתגדל, אינו חייב במעשרות עד שיתגדל ויהא ראוי לאכילה. המשניות הבאות תפרטת סימנים בכמה וכמה מינים לדעת מתי הגיעו לשיעור זה.
- כלל זה נלמד ממה שנאמר (ויקרא כו, ל): "וְכָל מַעֲשֵׂר הָאֶרֶץ מִיָּד הָאֶרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַחַי וְכוּ' (רמב"ם בפירוש המשנה, מהר"א פולדא), וכתוב עוד (דברים יד, כב): "עֲשֹׂה תַעֲשֶׂה אֶת כָּל תְּבוּאֹת וְיָרֵךְ" (רמב"ם שם), ואין קרוי "פר"י ולא "תבואה" עד שיהא ראוי לאכילה (רמב"ם שם, עין גם מהר"א פולדא).
- רמב"ם (הלכות מעשר ב, ג) מבואר שהדרשה מ"מפרי הָעֵץ" מלמדת את הדין בפירות, ואילו הדרשה מ"תבואת וְיָרֵךְ" מלמדת את הדין במיני דגן וקטניות [ובירקות, שאין לחיובם מקור ואף לא אסמכתא מן הכתוב, והם חייבים רק מדרבנן (ראה להלן עמוד ב ושם הערה 6) בקעו חכמים את השיעור גם כן משיהיו ראויים לאכילה, בדומה לשיעור שנקבע למינים שיש לחיובם מקור או אסמכתא מן הכתוב]. [יש לציין שהדרשות הללו שכתב הרמב"ם לא נמצאו בגמרא או במדרשי ההלכה (קו ונקי לקמן, כד), [ואמנם בגמרא להלן דורשים ש"תבואה" ו"פרי" משמע מינים הראויים לאכילה, אבל לא מצאנו שדורשים מזה שצריך להגיע לשלב ההבשלה שראוי לאכילה בפועל]. ובאמת מצוי בדברי הרמב"ם שדורש מעצמו מקורות להלכות מן הכתוב, ובקריית מלך (עמוד רפו) מונה יותר מארבעים מקומות כאלה].
- [כתבנו שזו ברייתא, על פי מראה הפנים. עין גם תוספות ראש השנה יב, א סוף ד"ה תנא].
- לשון הברייתא כפי הגירסא שלפנינו קשה, ומשום כך הגיהו בה מפרשים. אנו מביאים את גירסת מהר"א פולדא, שהוסיף קטע בלשון הברייתא, ועל דרך זה גורס

בתחלתו ופטור בקופו, וכל שאין תחלתו אוכל
חילו. ולפי"ז מדויק הלשון מאימתי דמשנה ז' כ

כְּתִיב עַד תִּשְׁכַּח הָיִיתָ
אֲמַר כֹּל הַדְּרִימוֹת הָאֵל
חַיִּים מְשֻׁכְּרוֹת וְהָיָה
לְזֹמֶר תְּבוּאָה וְרֵק אֵין לִי
אֵל מִלְּבָבָה שֶׁאֵין וְיִשְׁכַּח
מִנִּי תִלְמִיד הָאֵל הַזֶּה
הַשָּׁדָה אֵל כִּיזָּד שׁוֹל
מְבַתְּרִים דְּבַר שֶׁהוּא אֹמֵר
וְגִידוּלִיו מִן הָאֵרֶץ. כֵּן יֵין
הַגֵּר"א בְּשֵׁנוֹת אֶלְהָה:
וְהָיָה דְּבַר מְשֻׁמְמֵנִת
וְהָיָה וְכֵן מִנִּי תִלְמִיד
זֶה מְשֻׁכְּרוֹת מִנִּי מִזֵּד
הָאֵרֶץ חֲבוּת שׁוֹם
וְיִשְׁכַּח. כֵּן יֵין הַגֵּר"א
בְּשֵׁנוֹת אֶלְהָה:

שאל קטניות ופירות האילן מנין:
ה"ג תלמוד לומר היוצא שדה
שנה שנה ריבה, ומקשה ריבה
ממי שאר ורעוני גינה שאינן
באכלין, ומשני כתיב תבואת ורעך

תעשר את כל תבואת
הדברים יהו חייבין במ
את כל תבואת זרען
זרעוני גינה שאין נא

זרעך הייתי אומר כל
עשרות תלמוד לומר
ריבה. וריבה שאר
כלין. כתיב תבואת

חייב. צמעשרות, עד שיגדל ויעשה
אחובל, שנאמר (ויקרא כו ג) מזרע
הארץ מפרי העץ, עד שיהיה
פרי, וכן התבואה והקטניות דכתיב
(דברים יד כג) את כל תבואת זרעך,

[illegible]

יב את כל תבואת זרעך, ריבה אף
אימא דריבה נמי שאר זרעוני גינה
כל היוכל השדה: הא כיצד מול
הי הכי, דלי מהאי קרא עשר מעשר
מלמוד לומר וכל מעשר הארץ וגו'

[illegible]

ב"כתיב
הדברים יהיו חייבין ת"ל תבואת ורמך
ל"א תבואה ת"ל היוצא השדה ונרבה
תבואת ורמך וכתבי היוצא השדה שנה
למיענו כל שטח אולם ומשמר כו' ה"ג
זום ושח"יים כו' :

בתחלתו ופטור בקופו, וכל שאין תחלתו אוכל
חילו. ולפי"ז מדויק הלשון מאימתי דמשנה ז' כ

בַּיָּצָה אפשר להבין את שניהם? **טול מבנותיים** – תרבה מבין שני הביטויים, כל דבר שהוא אוכל ונשמר וגידוליו מן הארץ, שחייב במעשר^[16].

מקור אחר לכלל של המשנה:

אית דבעי מישמעניה מן הדא – יש תנאים הלומדים כלל זה מדרשה זו דלהלן: ששינו בברייתא: המלים **”עשר תעשר”** הן **כלל**, שמשמע שכל דבר חייב במעשר. **”את כל תבואת ורעף”**, הוא פרט, שמשמע רק תבואה. וכאשר כתוב בתורה **כלל ופרט, אין בכלל אלא מה שבפרט**^[17]; אם כן **אין לי** מכאן מקור לחייב במעשר **אלא תבואה**. קיטנית מניין שגם היא חייבת במעשר^[18]? **”תלמוד לומר”** (ויקרא כז, ל): **”וכל מעשר הארץ”** לרבות קטניות^[19]. והמשך הפסוק (ויקרא שם): **”מזרע הארץ”** (מפרי העץ לה' הוא)^[20] בא לרבות זרע של שום, שחללים ונגר^[21].

בתיב (דברים יד, כב): **”עשר תעשר את כל תבואת ורעף היצא השדה שנה שנה”**, אילו כתבה התורה רק **”עשר תעשר”**^[13], היתי **אומר שכל הדברים יהו חייבין במעשרות**, לפיכך **תלמוד לומר: ”את כל תבואת ורעף”**, שמשמע דוקא **”תבואת ורעף”** חייב, ולא כל המינים. [אם כן, **יכול לא יהו חייבין במעשרות אלא תבואה** – חמשת מיני דגן^[14], ולא קטניות ופירות האילן. **תלמוד לומר: ”היצא השדה”**^[15] **שנה שנה”**], הרי זה **ריבה** גם שאר מינים הצומחים מן השדה.

מקשה הברייתא:

וריקה – אם כן שזה ירבה גם שאר זירעוני גינה אפילו שאין נאכלין וראויים רק לזריעה, שגם הם צומחים מן השדה? משיבה הברייתא:

בתיב: ”תבואת ורעף”, שמשמע רק **”תבואה”**, ובתיב **”היצא השדה שנה שנה”**, שמשמע כל דבר הצומח מן השדה. הא

הערות

- הגרי"א. ראה ר"ש סיריליאנו ומיכל המים לגירסאות אחרות. וראה פני משה וביאור רבי חיים קנייבסקי המפרשים את הגירסא שלפנינו.
13. ביאור הגרי"א והגהות הגרי"א, וכן משמע בברייתא השניה שתביא הגמרא לקמן. אולם עיין ר"ש סיריליאנו.
14. ר"ש סיריליאנו מנדרים נה, א. [דהם: חיטה, שעורה, שבולת שועל, כוסמת ושיפון (חלה א, א)].
15. כלומר, שמוציאה השדה (רמב"ן לפסוק, עיין גם ספרי שם; אולם עיין אבן עזרא שם).
16. מהר"א פולדא. [בנראה, שמאחר והברייתא מוסבת על המשנה ובאה לפרש את המקור לדבריה, היא מקצרת, ומזכירה שנים מבין שלשת התנאים ששונה המשנה ובאילו אמרה **”אוכל ונשמר וכו'”**. וגרי"א (בשנות אליהו) ור"ש סיריליאנו גורסים בברייתא בפירוש **”גידוליו מן הארץ”**. אולם עיין ברבת ישראל יג].
- ”עשר תעשר”** הוא כלל (שמשמע הכל). **”תבואת ורעף”** הוא פרט (שמשמע תבואה בלבד). ו**”היצא השדה שנה שנה”**, הוא שוב כלל (שמשמע כל שמוציא השדה). והרי זה כלל ופרט וכלל, שמרבה כל הדומה לפרט: כשם שהפרט (תבואה) הוא אוכל ונשמר (ש**”ורעף”** משמע **”שלה”**, דהיינו שיש לו בעלים) כך כל אוכל ונשמר חייב במעשר, למעט זרעוני גינה שאינם ראויים לאכילה, וכן תבואה של הפקר (ביאור רבי חיים קנייבסקי; עיין תורה תמימה דברים יד, כב, מה). ודבר שאין גידולו מן הארץ מתמעט מהכלל האחרון, שמשמע רק מה שמוציאה השדה, ולא שאר דברים (ראה ביאור רבי חיים קנייבסקי ד"ה ובתיב היוצא).
- [למרות שחכלל האחרון אינו דומה לכלל הראשון, שהכלל הראשון משמע הכל ואילו האחרון משמע רק מה שגידוליו מן הארץ, בכמה מקומות נאמר שתנא דבי

חילופי גירסאות וביאורים

למאכל אדם; אולם עיין ביאור ההלכה שם, ודרך אמונה הלכות תרומות ב, כט]. וראה עוד מקדש דוד ס, סוף ס"ק ב. והטעם שנתרבו שיני שום מ**”מזרע הארץ”** (שמשמע שהם מין זרע) הוא לפי שמלבד מה שהם נאכלים, גם זורעים אותם שכאשר זורעים שיני שום, הם מצמיחים שומים חדשים (ראה משנה תרומות ט, ו). אולם עיין ביאור ההלכה שם לדיון נוסף, ראה עמוד ב חילופי גירסאות וביאורים ב.

א. בתורת כהנים, ספרי וילקוט שמעוני כתוב ש**”מזרע הארץ”** בא לרבות שום (ולא זרע שום), וכן גורסים תוספות בבכורות נד, א וד"ה ושני מניין, והגרי"א בשנות אליהו (עיין גם רידב"ז הנוקט שזו גירסת הגרי"א האמיתית; אולם עיין ביאור הגרי"א כתי"ב). ולפי זה יש לומר שהכוונה לשיני שום עצמם, ואילו הזרע של חשום אינו ראוי לאכילה, ואינו חייב במעשר. [ויש לומר שכן גורס הרמב"ם, ולפיכך הוא כתב בהלכות כלאים א, ח (צוין בחערה 21) שזרע שום אינו ראוי

או יָכוֹל שְׂאֵנִי מִרְבֵּה גַם [וְרַע] לֹחַף הָעֵלְיוֹן — לֹחַף הַשְׁוֹטָה^[1], וְרַע כְּרִישִׁין, וְרַע בְּצִלִּים וְרַע לֶפֶת וְצִנּוֹנוֹת, וּשְׂאֵר מִיָּנִי זִירְעוֹנֵי גִינֵה שְׂאֵין נֶאֱבָלִין. תִּלְמוּד לֹמֵר — לֹכֵן הַכְּתוּב אוֹמֵר "מִזְרַע הָאֶרֶץ"; הָאוֹת "מ" שֶׁל "מִזְרַע" מַלְמֶדֶת שְׁאֵין חַיִּיב בַּמַּעֲשֶׂר אֲלֵא מִקְצַת מִזְרַע הָאֶרֶץ, וְלֹא כָּל וְרַע הָאֶרֶץ, לַמַּעַט מִיָּנִי זִרְעִים שְׂאִינִם נֶאֱבָלִים^[2]. הַבְּרִייתָא מִמְּשִׁיכָה:

הַמֶּשֶׁךְ הַפְּסוּק: "פְּרִי הָעֵץ"^[3], בֹּא לְרִבּוֹת כָּל פִּירוֹת הָאֵילָן. יָכוֹל שְׂאֵנִי מִרְבֵּה חֲרוֹבֵי שִׁטָּה וְצִלְמוֹנָה, וְחֲרוֹבֵי גְרוּרָה, שֶׁהַחֲרוֹבִים מִמְקוֹמוֹת אֵלֹּי אֵינִם רְאוּיִים לֵאכִילָהָ^[4]. תִּלְמוּד לֹמֵר — לֹכֵן הַכְּתוּב אוֹמֵר: "מִפְּרִי הָעֵץ"; הָאוֹת "מ" שֶׁל "מִפְּרִי" מַלְמֶדֶת שְׁאֵין חַיִּיב בַּמַּעֲשֶׁר אֲלֵא מִקְצַת מִפִּירוֹת הָאֵילָן, אֲבָל לֹא כָּל פִּירוֹת הָאֵילָן, לַמַּעַט מִיָּנִי חֲרוֹבִים אֵלֹּי שְׂאִינִם רְאוּיִים לֵאכִילָהָ^[5]. יִרְקוֹת מִנִּיין שֶׁאִף הֵם חַיִּיבִים בַּמַּעֲשֶׁר? אִיסִי בֶן יְהוֹדָה אוֹמֵר: חֻבּוֹת הַמַּעֲשָׁרוֹת לִירְקוֹת הֵיא מִדְּבָרֵיהֶן שֶׁל חֲכָמִים וְאֵין לָהּ מִקּוֹר בְּכַתּוּב^[6].

שְׁנִינוּ בַּמִּשְׁנָה: וְנִשְׁמַר (פֶּרֶט לַהֲפָקֶךְ שְׁאֵין לוֹ בַּעֲלִים הַשּׁוֹמְרִים אוֹתוֹ, שִׁפְטוֹר מִמַּעֲשֶׂר). הַגְּמָרָא דִּנְה בִּפְרָטִי פְטוֹר הַפָּקֶר:

חערות

1. ר"ש לקמן ה, ח. אולם עיין רמב"ם שם. וראה לקמן מ, א. הערה 6.
2. לוף, כרישין, בצלים וכו' עצמם בודאי חייבים במעשר, כיון שהם נאכלים. אולם זרעם, שאינו נאכל, פטור (ביאור החפץ חיים לתורת כהנים).
3. אף שבריייתא זו אינה דורשת כלל ופרט וכלל ללמד שאין חייב אלא אוכל אדם כברייתא הקודמת בעמוד א, גם תנא זה מורה שכן הדין, והוא דורש זאת ממה שכתוב שם בפרשה (דברים יד, כב-כג) "עֲשֹׂר תַעֲשֶׂר... וְאֶכְלָתָּ...". שמשמע שאין חייב במעשר אלא דבר הראוי לאכילה, כן מפורש בברייתא בספרי המקבילה לברייתא זו. ומכל מקום צריך מיעוט מיוחד מִמִּזְרַע הָאֶרֶץ, לַמַּעַט זֶרַע לֹחַף וְכו' שְׂאִינִם נֶאֱבָלִים. שאלמלא כן היה עולה על הדעת שחייבים במעשר מאחר וצומחים מהם דברים הנאכלים (ספרי דבי רב על ספרי שם; מעדני ארץ הלכות תרומות ב, ג).
4. "כָּל מַעֲשֶׂר הָאֶרֶץ מִזְרַע הָאֶרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ". ר"ש סיריליא: מהר"א פולדא.
5. אף שיש האומרים מיני חרובים אלו, אינם חייבים במעשר כיון שאינם נאכלים לרוב בני אדם (ראה הערה 2). אלא הכוונה שאינם נאכלים לרוב בני אדם, אבל יש האוכלים אותם (עיין רמב"ם הלכות מעשר שני א, ג, כסף משנה הלכות מעשר א, ט, אולם עיין רדב"ז הלכות מעשר שם).
6. [בתורת כהנים פרשת בחוקות, ובספרי (שם) מובא פסוק לרבות גם ירקות, אולם ברייתא זו חולקת, וסוברת שאין פסוק לרבותם (ר"ש, תירוצו ראשון, עיין גם רא"ש; תוספות ראש השנה יב, א סו"ה תנא דרבנן תירוצו שני). והגמרא כאן הביאה ברייתא זו ולא את הדורשה של התורה כהנים והספרי, כיון שהיא סוברת שהלכה כברייתא זו (ר"ש סיריליא). אולם עיין ר"ש בתירוצו שני, תוספות שם תירוצו ראשון, ותוספות בבביתא נד, א. שכתבו ליישב את הברייתא של איסי בן יהודה עם התורת כהנים וספרי].
7. מצוי בתורה ובלשון חז"ל שהאותיות ב' ופ' מתחלפות, כיון ששתיהן ממוצא השפתיים (תוספות יו"ט פאה ו, א). ועיקר שורש המלה היא "הפקר", וכן לשון המשנה בכל מקום (וכן מצוי בתלמוד ירושלמי), ובבבלי (וכן בירושלמי לפעמים) רגילים לקרוא לזה "הפקר" (רמב"ן ויקרא יב, ט, שמות טו, י).
8. ר"ש סיריליא. ההגהה בגמרא היא על פי ר"ש סיריליא ומהר"א פולדא.
9. באמת חייבים להפריש תרומה מתבואה זו, אולם רב חסדא נקט "ועבר והפריש" אגב הדין השני שהוא יאמר, ששם גם אם עבר והפריש אינו חל אפילו בדיעבד (מהר"א פולדא).
10. כן גורסים ר"ש סיריליא ומהר"א פולדא. [מה שאומר רב חסדא "עבר והפריש..." אין הכוונה שיש עבירה בהפרשה, שהפרשה שאינה כלום גם אינה עבירה (הגם שאם מברך עליה זו ברכה לבטלה, מכל מקום אין איסור בעצם ההפרשה). אלא הכוונה למר שאפילו בדיעבד אם הפריש אין ההפרשה חלה (עיין מהר"א פולדא; אולם עיין שלום ירושלמי)].
11. עיין תרומות א, ה; מנחות ע, א. עיין רש"י קידושין סב, א ד"ה מחובר ותוספות שם ד"ה אין תורמין למקור דין זה מן הכתוב.
12. כאן נקט "ועבר" כיון שאסור לבתחילה להפריש תרומה מן התבואה קודם גמר מלאכתה (עיין משנה תרומות א, י). דהיינו קודם דישתה, צבירתה בערימה [הקרייה "כר"י"] והחלקת פני הערימה [הקרייה "מירוח ככר"י] (משנה לקמן ז, ו). ורק בדיעבד אם הפריש, תרומתו תרומה (תרומות שם; בבלי שבת קכו, ב). ראה ר"ש בתרומות שם למקור מן הכתוב שהתרומה חלה קודם גמר מלאכתה.
13. עיין מהר"א פולדא. [אף שכתב מהר"א פולדא שבשבלים יש חיוב תרומה, אין הכוונה שיש בהן חיוב תרומה מפורע, שהרי עדיין לא נגמרה מלאכתן, אלא הכוונה

חילופי גירסאות וביאורים

- א. צוין בהערה 6 שרוב הראשונים סוברים שאין חייב מן התורה אלא דגן תירוש ויצהר, דהיינו תבואה, זיתים ושמן, וענבים ויין, וחדרשות המבואות כאן הן אסמכתות. הרמב"ן בדברים יד, כב מוסיף שאפילו ענבים וזיתים אינם חייבים מן התורה עד שיעשו יין או שמן, שרק הם קרויים "תירוש ויצהר" (עיין גם רבינו יונה ברכות מא, א בדפי הר"ף). אולם בחידושי הרמב"ן לבבא מציעא פה, ב כתב שחיוב התורה בתירוש ויצהר כולל גם זיתים וענבים כיון שהם עומדים לעשות מהם יין ושמן, ואפילו אם חשב עליהם לאכילה לא נפטרו. ועיין חזון איש שביעית ז, כד.
- ואילו רש"י בבבא מציעא שם נוקט שתירוש ויצהר כולל יין ושמן דוקא, ומכל מקום ענבי וזיתים העומדים לאכילה חייבים במעשרות מן התורה, כיון שהם בכלל "תבואה" שנוכרה בפירוש בפסוק.

הוראה נוספת של רב חסדא הקשורה לענין זה:

אמר **רב חנינא בְּשֵׁם רַב חֲסָדָא: אָף בְּהֻקְדָּשׁ הָדִין בֵּן** כמו שנתבאר לעיל לגבי הפקר, שאם הקדיש קמה ופדאה בעודה קמה, חייבת במעשרות כשקוצרה, ואם הקדיש שבלים קצורות ופדאן פטורות ממעשרות^[14].

הגמרא מביאה דעה החולקת:

מִלִּיהוּן דְּרַבְנִין פְּלִיגִין – דברי החכמים דלהלן חולקים על דברי רב חנינא בשם רב חסדא, שהחכמים דלהלן סוברים שרק הפקר שעה

היה חסדא מביא דעה זו, וד"ה ואשר נראה) ואגרות משה (יורה דעה א ריח, ט ד"ה וניחא בזה) להסברים אחרים מחודשים לחילוק של רב חסדא בין שבלים לקמה.

ממרי"א פולדא מעיר, שהבבלי בכמה מקומות (בבא קמא כח, א, נדרים מד, ב ועוד) מביא ברייתא האומרת שהמפקיר את כרמו ולמחרת השכים (זוכה בכרם, כגון שעשה בו קנין חוקה), ובצר את ענביו מלעשרם כיון שהיו הפקר שעה אחת, למרות שלא היו הפקר אלא במחזור, שלא כרב חסדא! [אולם תמוה כיצד יכול רב חסדא לחלוק על הברייתא? (שו"ת פרי יצחק ב, ג)].

ויש שתירצו שבברייתא מדובר בזכה בענבים מדין הגבהה בשעה שתלשם, וקנין זה חל רק לאחר שכבר נתלשו, ולכן פטורים ממעשר, כיון שברגע התלישה קודם שזכה בהם, היו הפקר בתלוש, בשעה שהיתה צריכה להיות להם שייכות לחיוב תרומה (קהלות יעקב [אלגאזי] א תוספות דרבנן קיד, וכן כתב בשיטת מקובצת בבא קמא צד, א ד"ה לכדנתיא בשם רבינו שמחה). [אולם לדבריהם יצא חידוש, שהבבלי שחייב כחייב בפאה, ונמצא שחייב בפאה אף שלא זכה בהם במחזור אלא ברגע שלאחר שנתלשו. ולא נתמעט הפקר מפאה (פאה א, ד) אלא אם לא זכה ביבול עד לאחר זמן המקצירה. אולם עיין חזון איש מעשרות א, ב, דמאי א, י הטוען שלא יתכן שיהיה חייב בפאה אלא אם כן זכה במחזור.]

ראה דרך חידושה ליישב את הברייתא לדעת רב חסדא בשו"ת פרי יצחק שם. וראה עוד חילופי גירסאות וביאורים ג.

14. מהרי"א פולדא, וכפי שיטתו שהובאה בהערה הקודמת שהנידון בסוגיא הוא אם לאחר שחזר וזכה בו חייב בתרומה או לא. וראה פני משה המפרש לפי השיטה הראשונה שהובאה בחילופי גירסאות וביאורים ג, וראה ביאור הגר"א המפרש לפי שיטתו שהובאה שם.

15. הכוונה לדברי רבי יוחנן בשם רבי ינאי שתביא הגמרא מיד (מהר"א פולדא). לקמן ב, א לאחר משא ומתן על דבריהם, יתבאר כיצד מוכח מדבריהם שהם חולקים

חערות

על רב חסדא. עיין ר"ש סיריליא, פני משה, ביאור רבי חיים קנייבסקי המפרשים באופן אחר.

16. הפסוק מפרש את הטעם שהמעשר ניתן ללוויים, לפי שאין להם חלק ונחלה עם שאר ישראל בארץ. [שבת לזי לא קיבל חלק עם שאר השבטים בארץ ישראל (דברים יח, א-ב)]. ומשמע מזה שתבואה שיש ללוי זכות בה אינה חייבת במעשר, ונתמעט מזה לקט שיש ללוי זכות בו, שאם הוא עדין יכול ליטול (מזרחי דברים יד, ב מוספרי, גור אריה שם).

[גם לאחר שישראל עני זכה בלקט פטור ממעשר. כיון ששעה אחת יכול לויים לזכות בו, אין זה דבר שניתן לנחלה הבלעדית של ישראל ללא זכות ללוויים, והרי זה בכלל "דרך וידו שוין בו" (חזון איש שביעית ב, ג)].

17. עני שהוא לוי יכול ליטול לקט, שכחה ופאה. והפקר מותר לכל (מהר"א פולדא). הקשו ראשונים, מדוע צריך פסוק מיוחד למעט שתבואה שזכו בה מן ההפקר פטורה ממעשר, הרי גם אם לא היתה הפקר, אלא שקנאה מחבירו, פטורה מן התורה ממעשר שנאמר "תְּבוּאָתָן וְיָרֵקָן", שמשמע שהיו שלך מתחילה, פרט לזקוק מאחר (בבא מציעא פח, ב), וגם בזוכה מן ההפקר יש לפטור מעטעם זה. ותיירצו, שצריך פסוק לפטור אפילו במקרה שהמפקיר עצמו חזר וזכה בו, שלא נתמעט מ"תְּבוּאָתָן וְיָרֵקָן" כיון שהיתה שלו מתחילה, ונתמעט מ"בִּיאֵר הַלֵּוִי" כיון ששעה אחת היתה ירך וידו שוין בו (ר"ש פאה א, ו). [לשיטת רבינו תם [ועוד ראשונים], הסוברים ש"לקוח" פטור מדאורייתא רק אם לקח את התבואה מחבירו לאחר גמר מלאכתה, יש לתרץ באופן אחר, ש"בִּיאֵר הַלֵּוִי" נצרך לפטור הפקר שזכו בו קודם גמר מלאכה (ר"ש שם). אולם לדעת הר"ש שם, וריב"ם בתוספות בבא מציעא פח, א, "לקוח" קודם גמר מלאכה פטור, ולשיטתם אנו נזקקים לתירץ הקודם.]

אולם מפרשים מקשים עוד, שלפי הגויסא לפנינו בעמוד א, הברייתא שם מיעטה הפקר ממעשרות מהמלה "וְיָרֵקָן" (ראה שם הערה 16), וגם הרמב"ם בפירושו המשנה כתב שזה המקור לפטור הפקר. וקשה, מאחר ויש מיעוט מיוחד להפקר מ"בִּיאֵר הַלֵּוִי" הממעט אפילו מקרה שהמפקיר עצמו חזר וזכה בו, מדוע צריך למעט הפקר גם מ"יָרֵקָן"? עיין תוספות יו"ט, קובץ שיעורים ב, יד ס"ק טו. ליישבים, עיין משנה ראשונה שביעית ט, א, [עיין מה שהקשה על דבריו בתורת הארץ א עמוד קעא [בהנהגה], ועיין ישוב דומה במנחת שלמה בבא קמא כח, א; מעדני ארץ תרומות ב, יא ס"ק ה; ובדרך אחרת בתורת יורעם פאה א, ו; אמונת יוסף כאן ד"ה אמר רב חסדא. [והגר"א בשנות אליהו מוזק "ונשמר" מהברייתא לעיל, וגורס רק "טול מבינתיים דבר שהוא אוכל וגידוליו מן הארץ", ולפי זה באמת לא מיעטה הברייתא הפקר מ"תְּבוּאָתָן וְיָרֵקָן", אולם בביאור הגר"א כתי"א וכת"י ב גורס בברייתא "ונשמר"].

חילופי גירסאות וביאורים

נה, ג, מעדני ארץ תרומות ב, יב; ב, אולם חזון איש שביעית ב, ה ד"ה והר"מ נוקט שאינה אלא מדרבנן] ואילו שבלים כבר היתה בהן אפשרות להפריש מתנותיהן, וההפקר הפקיען מכך, ולכן כשחזר וזוכה בהן אינן חוזרות לדין זה.

ולפי זה לא קשה שהפריש בבבלי, התאומרת שהפקר שעה אחת במחזור פטור מתרומות ומעשרות, שהרי גם רב חסדא מודה בכך, והוא חידש רק שבדיעבד אם הפריש ההפרשה חלה.

והנה הפירוש שכתבנו בפנים, וכן הפירוש לדלעיל, חס לפי הגירסא לפנינו בגמרא, שרב חסדא אמר שהמפקיר שעה אחת במחזור ולאחר מכן הפריש ממנה תרומה, התרומה חלה, ובשבלים אין התרומה חלה. והיא גירסת הראשונים, כמבואר ברמב"ם ורבא"ד שם, וסמ"ג עיני קלג. אולם הגר"א מגיה וגורס לחיפך, שלאחר הפקר שעה אחת במחזור אין התרומה חלה, ובשבלים שהופקרו שעה אחת התרומה חלה. והטעם, לפי שהפקר שעה אחת גורס שישאר דין ההבואה כפי שהיה קודם שהופקר: במחזור שאפילו בדיעבד אין הפרשה מועילה קודם שהופקרה, גם לאחר שהפקירה וחזר וזכה בה נשאר דינה כך לעולם, שגם ששיקצנה ונימור את מלאכתה אין ההפרשה חלה בה אפילו בדיעבד. ובשבלים שדינן קודם שהופקרו שאינן חייבות תרומה, אבל אם הפריש מן תרומה ההפרשה חלה, אם הפקירו וחזר וזכה בהן נשאר דינן כך, שאינן מתחייבות בתרומה, אבל אם הפריש, תרומתו חלה.

וגם לפי גירסת הגר"א, אין סתירה מהברייתא שבבבלי לדברי רב חסדא, שגם רב חסדא מודה שהפקר במחזור פטור מתרומות ומעשרות. [אולם עיין מה שהקשה בחזון איש שם על גירסת הגר"א וכן על פירושו בהמשך הסוגיא].

לאחר שהביא רבי יוחנן את דברי רבי ינאי, שהמקור לפטור הפקר הוא מ"בא הלוי", הוא מוסיף שהקשו על דבריו:
אמר רבי יוחנן: חבונה הנה מקשה – בני הישיבה היו מקשים^[1] על דברי רבי ינאי: **הרי הקדש, הרי אין ידך** (של ההקדש) **וידו** (של הלוי) **שוין**, שהרי הוא מוקדש לגבוה בלבד ואין ללוי זכות בו^[2], ואף על פי כן אנו דנים אותו **כמי שידך וידו שוין** בו, והיינו שנוהג בו הדין שלדברי רבי ינאי נוהג בדבר שידך וידו שוין בו, שהוא פטור ממעשר, כפי ששינונו במשנה בפאה (ד, ח) וחלה (ג, ד). ומוכח מזה שמקור פטור הפקר אינו מ"בא הלוי" כפי שאמר רבי ינאי, שאם כן לא היה צריך הקדש להיות פטור, כיון שבאמת אין ידך וידו שוין בו. אלא בעל כרחך יש מקור אחר לפטור הפקר, השייך גם בהקדש^[3]!

הגמרא מביאה תירוץ על קושיית בני הישיבה על רבי ינאי:

אמר רבי אילא: מה נן קיימין – במה אנו עוסקים, כלומר, על איזה מקרה טענו בני הישיבה שלפי דרשת רבי ינאי היה צריך להיות חילוק בין הפקר להקדש? **אם בשנתמרח הכרי ברשות ההפקר וברשות ההקדש** – שהחלפת פני ערימת התבואה לאחר דישתה וצבירתה בערימה^[4] נעשתה כאשר היתה התבואה הפקר או הקדש, אכן שניהם פטורים מטעם אחר, שעל זה **אמרה התורה** (דברים יח, ד): **"ראשית דגנך"** שמשמע "דיגונך" דהיינו שהמירוח בכרי נעשה ברשותך (של הבעלים)^[5] **ולא** דיגון **של הפקר**, שמירוח ברשות הפקר פטור; וכמו כן דורשים **"ראשית דגנך"** ללמד שצריך שיעשה ה"דיגון" ברשותך (של הדיוט) של הדיוט **ולא של הפקר**, שמירוח ברשות הקדש פטור. ולא על מקרה זה הביא רבי ינאי את הדרשה מ"בא הלוי". **אלא כי נן קיימין** – בקושיית בני הישיבה אנו עוסקים במקרה **שהבכרי שיגליו וחר ווכה בהן לפני שנתמרח הכרי**, שכיון שלא היה מירוח ברשות הפקר, אין לפטור מ"דגנך", ועל זה פירש רבי ינאי שהוא פטור משום **"בא הלוי"**^[6]. על מקרה זה לא

1. ר"ש סיריליאן, מהר"א פולדא, ראה גם פני משה.

2. מהר"א פולדא. בסוף העמוד תרחיב הגמרא בנקודה זו. ראה להלן הערה 16.

3. עיין מהר"א פולדא. עיין הסבר דומה בר"ש סיריליאן וכפות תמרים סוכה לט, ב ד"ה פטורים. לפירושים אחרים עיין ביאור הגר"א כתי"א וביאור רבי חיים קנייבסקי; פני משה; שלום ירושלים; מילכל המים; אגרות משה יורה דעה א ריח, י"ד והוה כמפורש.

4. ראה לעיל א, ב הערה 12.

5. מהר"א פולדא מבבלי גיטין מז, א. "דיגון" הוא פעולת איסוף התבואה, העמדתה בכרי, ומירוחו (החלפת פני הכרי), שמשעה זו קרויה התבואה "דגן" (עיין רש"י פסחים לג, א ד"ה שהיתה, ברכות מז, ב ד"ה האי אידגן).

והנה, מלבד מה שצריך שתגיע התבואה לשלב ההבשלה הקרוי "עונת המעשרות" בכדי שתהיה ראויה להתחייב (כפי שהוכרחנו לעיל א, א במשנה), צריך גם שיגמרו כל המלאכות הצריכות להיעשות בה לאחר הקציר (ראי משנה להלן ג, א ומהר"א פולדא שם), וגמר מלאכת התבואה הוא מירוח הכרי (משנה להלן ג, א). נמצא שהמירוח – שהוא גמר הדיגון – הוא השלב במלאכת התבואה המחייב אותה במעשר. על פי זה נדרש "דגנך" מלשון "דיגון" (דיגון שלך), ללמד שרק כאשר מירוח הכרי נעשה "ברשותך" של בעלים חייבת התבואה במעשר, פרט לתבואה שנתמרח כאשר היה הפקר (ראה רש"י גיטין שם).

6. בדוק נוקט רבי אילא שהקושיא היא על שבלים קצורות שהופקרו ולא על קמה, שרק לגבי שבלים קצורות שהופקרו שעה אחת וחזר ופדאן אמר רבי ינאי שמקור הפטור הוא מ"בא הלוי", אבל קמה מחוברת שהופקרה שעה אחת וחזר וזכה בה חייבת במעשר, כפי שאמר רב חסדא לעיל א, ב (מהר"א פולדא). [ראה לעיל א, ב סוף הערה 13 שלדעת מהר"א פולדא זה שלא כבדייתא בכמה מקומות בבבלי הסוברת שגם הפקר שעה אחת במחבר פטור].

7. [הגמרא הזכירה כאן מקור נוסף לפטור הפקר, מלבד "דגנך" ו"בא הלוי" (ראה לעיל א, ב הערה 17): "דגנך" הנדרש מלשון "דיגון", למעט כאשר נתמרח הכרי ברשות הפקר. להסבר אפשרי לשם מה צריך מקור זה הנוסף, עיין מעדני ארץ תרומות ב, יא ס"ק, ה מנחת שלמה בבא קמא כח, א. וראה עוד עמוד ב הערה 8].

8. מהר"א פולדא, ביאור הגר"א כתי"א וביאור רבי חיים קנייבסקי מפרשים שהוכחת רבי אילא היא מהמשך המשנה. אנו מפרשים את ההוכחה כפי שפירש בביאור רבי חיים קנייבסקי.

קשה קושיית בני הישיבה שלא היה צריך הקדש להיות פטור (אם הקדש שבלים ופדאן), כיון שבמקרה זה אכן רק **בהפקר פטור** ואילו **בהקדש חייב** במעשרות^[7].
 רבי אילא מפרש את דבריו:

בהפקר פטור מן ההיא דאמר רבי יוחנן בשם רבי ינאי: שהפסוק **"ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך"** מלמד שרק **ממה שיש לך** בעלות עליו **ואין לו** ללוי זכות בו **את חייב ליתן לו** מעשר, **וצא הפקר, שידך וידו שוין בו**. ואילו **בהקדש חייב** כפי שאנו למדים **מן הדא** – ממשנה זו (פאה פרק ד משנה ו): **הקדש קמה ופדה קמה, חייב** [בפאה], והמשנה ממשיכה (שם משנה ח)^[8]: **"המקדיש פירותיו... משבאו לעונת המעשרות"**^[9] ופדאן חייבים [במעשר]; הקדישין עד שלא נגמרו וגמרן הגובר ואחר כך פדאן פטורים^[10], לפי שבשעת חובתן [בשעת גמר מלאכתם, שאז חל חיוב מעשר על הפירות] היו פטורים^[11]. ומשמע משתי בבות אלו האחרונות שכל שהוקדשו ונפרדו לאחר שבאו לעונת המעשרות – אפילו אם בשעה שהקדישם כבר נתלשו – חייבים, ואין פטורים אלא אם כן היו הקדש בשעת גמר מלאכתם ונגמרה מלאכתם על ידי הגובר, שזה נתמעט מ"דגנך" ולא דיגון הקדש^[12]. אבל הקדש שעה אחת בתלוש קודם גמר מלאכתם אינו פטור, כיון שהקדש אין ידך וידו שוין בו, בשונה מהפקר שעה אחת הפטור גם שלא בשעת גמר מלאכה, כיון שידך וידו שוין בו. נמצא אם כן שאין סתירה מהדין של הקדש לדברי רבי יוחנן בשם רבי ינאי, אלא זה מתאים לדבריו.

ורואים מזה על כל פנים שלדעת רבי יוחנן בשם רבי ינאי שפטור הפקר הוא משום **"בא הלוי"**, חלוק הפקר מהקדש, שהפקר שעה אחת בתלוש פטור ממעשר, ואילו הקדש שעה אחת בתלוש אינו פטור. וזהו שאמרה הגמרא לעיל (א, ב) שהחכמים (רבי יוחנן בשם רבי ינאי) חולקים עד רב חסדא שאמר שגם הקדש שעה אחת בתלוש פטור כהפקר^[13].

הערות

9. כלומר, לשלב הגידול שבו נעשו ראויים להתחייב במעשר, לכשייתלוש ותיגמר מלאכתם (ראה לעיל הערה 5). ובתבואה היינו שליש גידולה, כאמור במשנה להלן ג, ב (תוספות מהר"א פ).

10. כלומר, הקדישם בתלוש קודם גמר מלאכתם ופדאם לאחר גמר מלאכתם, ובתבואה היינו קודם גמר מירוח בכרי [ראה הערה 5] (תוספות מהר"א פ).

11. [פירשנו לעיל הערה 9 על פי תוספות מהר"א פ, ש"עונת המעשרות" שנוכרה במשנה זו היינו שלב הגידול המחייב במעשר, ו"נגמרו" היינו גמר מלאכתם. גם מהר"י קורקוס הלכות מעשר ב, ח, רג, כה מפרש כן. עיין גם משנה ראשונה שם. אולם בירושלמי פאה שם [על ב במהדורתנו] משמע שמפרש את המשנה באופן אחר, וכמשמעות הירושלמי שם פירשו ר"ש, רמב"ם בפירוש המשנה, רע"ב ומהר"א פולדא שם. עיין מהר"ט אלגאזי הלכות חלה יב (ד"ה ונראה) כיצד יתיישב הפירוש שהוכרחנו כאן עם הירושלמי שם].

12. עיין תוספות מהר"א פ וביאור רבי חיים קנייבסקי. עיין עוד מהר"י קורקוס הלכות מעשר ג, כה.

משמע כן משתי הבבות, כיון שמה שאומרת המשנה בבבא הראשונה "משבאו לעונת המעשרות" משמע שהקדישם שעה אחת מתוך כל משך הזמן שלאחר שבאו לעונת המעשרות, אפילו לאחר שנתלשו. וכן ממה שאומרת המשנה בבבא השנייה "עד שלא נגמרו וגמרן הגובר... פטורים", משמע שרק אם היה גמר מלאכתם ביד הגובר פטורים, אבל אם היו ביד הגובר שעה אחת בתלוש קודם גמר מלאכה, חייבים.

13. עיין מהר"א פולדא כאן ולעיל א, ב ד"ה מילחון. המפרשים דנים כיצד יפרש רב חסדא את המשנה בפאה שלא תסתור את דבריו, שהרי מבואר ממנה לכאורה שאין הקדש פטור אלא אם היו הפירות מוקדשים בשעה שהגיעו לעונת המעשרות או בשעת גמר מלאכתם, אבל הקדש שעה אחת בין זה לזה אפילו בתלוש, אינו פטור.

בתוספות מהר"א פ מתרץ, שרב חסדא יפרש שמה שאומרת המשנה שאם הקדישם לאחר שבאו לעונת המעשרות חייבים, היינו רק כל זמן שעודם מחוברים, אבל אם משנתלשו (וכן תירץ חזון איש שביעית ב, ה). ומה שמסיימת המשנה שפטור אם גמרם הגובר, לא בא למעט אם הוקדשו שעה אחת בתלוש קודם גמר מלאכתם, שבאמת גם אז פטורים, אלא בא לחפש שאפילו אם לא הקדישם עד לאחר שהעמידם בכרי, ולא היו מוקדשים אלא בשעת המירוח בלבד, פטורים. שלא תאמר שלאחר העמדת הכרי נחשב מקדיש לאחר גמר מלאכה שאינו פטור, כיון

מסורת הש"ס

(ח) ע"י תרומות פ"א ה"א
- ה: (ז) [ב] פאה פ"ד מ"ו
[לקמן פ"ד ה"א - לג. כע"ז
(ז) [ג] ערכין פ"ח מ"א]

הידב"ז

[illegible]

מהר"א פולדא

החבורה היה מקשה. בני הישיבה היו מקשין אהא לרשה דבא הלוי הרי הקדש נמי אין ידך וידו שווין זו שהרי לגבוה לחודא הכי נעשה כמי שידך וידו שווין זו, שהרי תנן וזבחה (פ"ד מ"ח) וזבחה (פ"ג מ"ד) שהקדש פטור מן המעשרות,

[illegible]

ומסיפא הוא דמיימי הקדש עומרים ופדה עומרים מייד, אלמא
היהוה קטי' להו לנני מנורה דמא' שנה הקדש מסיפא. וחסא אלא
לנמימר דענשה כמי שדך וידו שוין, דהא מיהא הכל יוכלין לפד'
מירוח הווא דקאמרי: מה בין הדבר ובי'. כלומר דהא מיהא מחדל
בבאחא גוואל. וקאמר דהיינו עומרים דמא' שנה הקדש יצא יד הדי', כלומר
בבאחא הקדש לכל הווא, ולבדק שנה שנה וזהו כן דבר פסטר
לעומרים. וצ"ע לא יא' מיד הגזבר, שגזברו הוא (ו) ליקח הפדיון מיד
הלבדק אם הקדש שצ"ק וזכו ופדה אותן מייד בכל: אמר ר' אבין
לגלגרי, דמאמר שאומרים לו פחה אמה ראשון, כדמנן בריש פ"ח
ואומרים לו פחה אמה ראשון, שהעבילם מוסיפין חומם וכל שאר
ש"ס

[illegible]

כלל אמרו פרק ראשון מעשרות

[א"ב - א"ה]

אמור ר' יוחנן. ואמר ר' יוחנן דלחצורה שצניט המדרש היה מקשה עלה דהאי טעמא, וקס"ד דהכי הוא דמקשה, דהרי הקדש דפגטור ממעשרות והרי אין ידך וידו שווין, דהצעלים קודמין הן בצפדיין דלחנן צפ"ח דערכין (מ"ב: 3): כמי שידך וכו'. מסקנת דברי

אמר ר' יוחנן חבורה ^(ט) היה ^(טז) מקשה ^(טז) הר' הקדש ^(א) הרי אין דך וידו ^(א) שוין כמי שידך וידו שוין. ^(טז) אמר ר' אילא מה נן קיימין אם בכתשנמחר הכרי ברשות הבקר והבקר וברשות של הבקר ראשית דנגן * ולא של הקדש. אלא כי נן קיימין ^(א) בשבחקר שילבין וחור וזכה כהן ^(א) בהפקר פטור בהקדש חייב. בהפקר פטור מה ההיא דאמר ר' יוחנן בשם ר' יצאי ^(א) ובא הלוי כי אין לו חלק ונתלה עמך ^(א) ממה שיש לך ואין לו את חייב ליתן לו יצא הבקר שידך וידו שוין בו. ^(א) בהקדש חייב מן הרא ^(א) הקדשי קמה ופרה קמה חייב. חייב. מה בין הבקר * לא יצא דהגזבר. יצא דה ^(א) הכל הקדש * לא יצא דה הגזבר. אמר ר' אבין אפילו די העבליה לא יצא מאחר ^(א) שאומרים לו ^(א) פרה את ראשון.

מקרא לראשית דגן: אֵלֶּה הֵם קִרְיָמִין שֶׁבִּדְבָרֵי שְׂמִיטָה וְהוֹדוּ וְחֵב בָּהֶן. לְנוֹמֵר אֵלֶּה וְדָלִי עֲשֵׂה קִרְיָוִית דְּלִי עֲשֵׂה הַחֲסוּמָה לֹא צִדּוֹ וְנִמְרָה צִדּוֹ הַקֶּדֶשׁ מִקָּשׁ, אֵלֶּה בְּמִלְמָה אֲסִרְתָּהּ הִיוּ מִמֶּסֶפֶקֶן. לְכַסְפִּיקָר שְׁלֵלִין וְזֶה חֵבֶם, דְּשִׁמְעִי לִי דְבַחֲמֵי פִטוֹר, וְדִמְכַרְמֵם אֲוִילִין מִן הַקֶּדֶשׁ יִדּוּ שֶׁסֶר כִּי יִנְאֹר וְכו' לְדַרְשֵׁי שֶׁנֶּאֱמַר פִּטְוֹר מִשּׁוּם דִּלִּךְ יִדּוּ שׁוּלִין כִּי וְאִכֹּר צִדִּין הוּא שֶׁאֵלֶּם שִׁחּוֹר עֲלֵה כִּי פִטוֹר לִפִּי שֶׁכֶּדֶר אֵלֶּה פִּטְוֹר וְשִׁבְעָה שִׁמְיָה רָחִי לְחֹל עֲלֵיהֶם כִּי מִרְמוּמֵם וּמַעֲשֵׂיהֶם, לְכַרְמֵי פִטְוֹר (ה) מֵהֶן קָמַן לְשִׁבְלֵינִן וְכו', וְדִבְכָּה שֶׁמִּיעֵה לִּי דְבַחֲמֵי אֵלֶּם חֲסִידֵי הוּא בְּמַעֲשֵׂיהֶם, כְּמִנְהֵן לַעֲלֵי בִּטְדָּה צִדִּין (ו) הַקֶּדֶשׁ וְכו',

[illegible]

יְרֵאָה
ואמלך ויהי ויהפך את תרומה, והע"ז דק"ן ל' דגני הקדש חייב: כ"ד דהיי. ויהי פקד פקד נגמא (פס"ד מ"ז): ה'השי' נגמא ופדה קמב דהיי. עומרים ופדה עומרים חייב, אלמלא נפיק כיון דהקדש עומרים ופדה עומרים אוהו ויהי כמחשבותיהו ש'אלן ק' כסבצקין עומרים אוהו עומרים עומרים קודם מירוק, והכ"ז חלקי אטק' תירמל ואלן ק' יצא דה' הובגר. ואמלך פקדו חייב ליה: פדה אהר' ראשון. כמנן עברין (פי"ט מ"ב) דהעבילן קודמין לכל לשה:

ב.

פני משה

עין משפט

א מ"י פ"ג מהלכות מעשר
הלכה ח ופ"ג הלכה כה:
ב מ"י פ"ג מהלכות
תרומות הלכה יב:
ג מ"י פ"ג מהלכות מתנות
עניים הלכה ח:
ד מ"י פ"ה מהלכות ערבין
הלכה א ופ"ח הלכה ה:

שינויי נוסחאות

[א] היה בכ"ר ורש"ס היתה:
[ב] הרי א"ן ברש"ס דא"ן:
[ג] שו"ן בדפ"ו ודפ"ו שו"ן בו.
[ד] וכן בסג"ל:
[ד] אמר, ברש"ס ואמר:
[ה] ממה כ"ה בכ"ר רש"ס
ורש"ס ולעיל (א:כ). בכ"ל:
ואחרי בפרוסים כמה:
[ו] חייב, ברש"ס חייבת וכו':
[ז] הכל, בד"א ודפ"ו
בעלים:
[ח] שאומרים, כ"ה ברש"ס.
בכ"ל כ"ר דפ"ו שא"ל, בד"א
ודפ"ו שאמר:

הגהות הגר"א

[א] בהעתקת הרד"ל בעיא הרי הקדש. א"ל הרי אין ירך וידו שוין בו. א"ר אילא וכו' (רד"ל וכע"ז בכתי"ב). ובהגהות שוין כמו שירך וידו שוין בו וחייב א"ר אילא וכו':

[ב] בשהבכיר קמה:
 [ג] בהפקר פטור בהקדש
 חייב. ליתא בגר"א כתי"א:
 [ד] יבא הלוי כי אין לו
 חלק וגו' וידל שוין בו.
 בהענתת הר"ל ליתא:
 [ה] בהקדוש קמה ופדה
 קמה חייב מן הצא. כצ"ל.

תורה אור היכל

(א) ראשית הנגדה תירשד
ויתקרה וראשית גו צאנדה
תתן לו: (דברים יח)
(ב) וקא תלוי בי אין לו
חלק ונחלה עמך ותמר
ותחתם והאלמנה אשר
בשעריך ואכלו ושבעו
למען יברכך יי
אלהיה בכל מעשה ידך
אשר תעשה:

כת"י א

וְהָיָה (ראה הקדשה פ"ב) ומתקשה על טעמו לנקוט פטור, דלדך ודו שוין, הרי
 שקדם בנחת און על בעלים, ומה און דרך ודו שוין נקראם שם כמו דו שוין, הרי
 קרוב יבין לקט, ואפשר יחיד: והנה נדבתי המתקשה שוין מוציא חילוק אדור
 מתקום חילוק בעקרה, ומתפרש ר' אליהו ב' אגן קיימין בהדפדור קבא ובה
 קבא. הפטור מזה דעת גדול שדור ודו שוין קרוב נמשחם
 מ' מנחי דפאה דעוס מזהו הפקר פטור ע' שמונה לא מוכה, אלא דלומר
 בשבילן אלא, למה בעקרה קרוב מוכה ר' אולם ר' און מנחי קרוב שפא
 ר' הגם דלן דרין ענין פטור מזהו חילוק אריי, אולם ר' אולם מרשם סיפא
 דמתניתין (פ"ה פ"ד ט"ז), כיון ו' מוקדש פטוריו ע' שלא נכא לענין
 ענינה דמתפרש ר' אולם בהדקדק און שוין חילוק און קטנה: מה ר' וזו פ'
 אולם דמתפרש אבובי נקדש און בעלים, ר' און אומר דלן ר' און מתחת

הגר"א

דא"ר יוחנן כ' חבורה הוי בעי הרי הקדש
והשיבו הרי אין ידך וידו שווין. פ' ומיין
פ' הא דפשט לכו למייז: אם בשנתמרה
אלמלא דנהקדש אס הקדש שצנלין ופדה
חיננא דלמר אף דנהקדש כן: והשחא מפרש
מן הדא, לעולם הוא נותן משום הפקר וס
ובקדש חייב מן הדא, ד

בת"י ב

י' דשאלו אם הקדש פטור:
ד' א"ל במה אבן קיימין.
י' כו': ובהקדש חייב. פ'
חייב, אלמא דפלגי ארבי
זו ממנתינן בהפקר פטור
מן המנשרות עד שימרח.
קמח כו'.

הַבֶּקֶר יִצָּא מתוך **יְדֵי הַכֵּל**, שאין לו בעלים כלל, ולכן כולם שוין בו, ואילו **הַקֹּדֶשׁ**, **לֹא יִצָּא** מתוך **יְדֵי הַגִּזְבֵּר**, שגזבר ההקדש נחשב כבעלים, ואם כן אין יד הלוי ויד הבעלים שוה בו^[16]. הסבר נוסף:

אָמַר רַבִּי אֲבִינִי: הקדש **אֶפִּילוּ** מתוך **יְדֵי הַבְּעָלִים לֹא יִצָּא**, **מֵאַחֵר שְׁאוּמְרִים לוֹ** לבעלים: "**פָּדָה אֶת רִאשׁוֹן**", שעליו מוטלת המצוה לבתחילה לפדות לעצמו את ההקדש, וכופים אותו על כך^[17], ורק אם אינו רוצה לקיים מצותו, נותנים לשאר אדם לפדותו^[18].

בדיון דלעיל היתה הנחה שהקדש אינו נחשב ירך וידו שוין בו, שלא כהפקר. הגמרא מרחיבה בנקודה זו^[14]:
מֵה בֵּין הַבֶּקֶר מֵה בֵּין הַקֹּדֶשׁ – מה ההבדל בין הפקר להקדש? הלא כשם שהפקר יד הכל שוים בו כיון שכולם רשאים לזכות בו בשוה ואין לאחד בעלות עליו יותר מהשני, כך הקדש יד הכל שוים בו כיון שכולם אינם רשאים לזכות בו בשוה ואין לאחד בעלות עליו יותר מהשני^[15]?
משיבה הגמרא:

הערות

בו. [בנראה שלזה נתכוון מהר"א פולדא שפירש בקושית בני הישיבה שאין ירך של ההקדש (כלומר יד הגזבר, שידו כיד ההקדש) ויד הלוי שוין בו].
יסוד זה שגזבר נחשב כבעלים נזכר גם במקומות אחרים בירושלמי – להלן דף מה, א; תרומות א, א [ג, א]; חלה א, ה [טו, א] [רידב"ז]. ראה עוד בהערה הבאה.
17. ביאור הגר"א כתי"א מגמרא ערכין כו, א [הכפיה היא בדברים, שמודיעים לו שהוא חייב לעשות כן ומטריחים עליו בדברים עד שיעשה (ראה רמב"ם בפירוש המשנה שם)].
18. להלן מה, א ובשאר מקומות שצוינו בהערה 16, מבואר שהיסוד שגזבר כבעלים שני במחלוקת תנאים. ולפי גירסת מהר"א פולדא, גר"א, ועוד מפרשים להלן מה, א, רבי יוחנן נוקט בפשיטות שהמשנה בפאה המובאת בגמרא שלנו בענין המקדיש פירות ופדאן, היא כדעה שגזבר אינו נחשב בעלים (ובשורת באר יצחק כח ענף ג ד"ה ובעיקר נוקט על פי הגמרא זה שכך סובר רבי יוחנן להלכה). לפי זה, רבי יוחנן עצמו, שהביא כאן בשם רבי ינאי את המקור לפטור הפקר מ"זבא קל"ז, אינו יכול לסבור כהסבר הקודם, שהמשנה בפאה המחייבת פירות שהוקדשו שעה אחת בתלוש סוברת שהגזבר נחשב כבעלים ויד גזבר ההקדש ויד הלוי אינן שוין בו. אלא הוא יצטרך לומר כהסבר של רבי אבין. [והגמרא שאמרה בהסבר הקודם שגזבר כבעלים לא נתכוונה ליישב כן לדעת רבי יוחנן, אלא רק אמרה שעל פי סברא זו אפשר לפרש את המשנה].

שאינו חסר אלא מירוח ויש אנשים שאינם עושים מירוח כלל.
לתירוצים אחרים, עיין ספר ניר; ביאור ההלכה הלכות מעשרות ב, ח ד"ה המקדיש.
14. על פי דרך מהר"א פולדא בסוגיא. אולם עיין ביאור הגר"א, פני משה ורידב"ז המפרשים לשיטתם בסוגיא באופן אחר.
15. עיין ביאור הגר"א כתי"א בתחילת העמוד ד"ה הרי, ספר ניר ומיכל המים על קושיית בני הישיבה לעיל.
[אף על פי שאין יד ההקדש ויד הלוי שוין בו, שהרי הוא מוקדש לגבוה בלבד ואין ללוי זכות בו (ראה מהר"א פולדא לעיל ד"ה חבורה, ובביאורנו לקושיית בני הישיבה). הגמרא כאן סוברת שכאשר הפסוק תולה חיוב מעשר ב"אין ירך וידו שוין בו" הכוונה שיש לאדם בעלות עליו ולא ללוי, ואילו הקדש אין לשום אדם בעלות עליו יותר מהלוי, ולפיכך קשה מדוע לא ייחשב יד כל אדם שוים בו].
16. גזבר ההקדש נחשב כבעלים לענין שיש לו כח להפריש מעשרות משל ההקדש (ביאור רבי חיים קנייבסקי), וחל עליו חיוב הפרשה אם הקדישו פירות לאחר שכבר נתחייבו, כגון אם הקדישו סולת חטים שכבר נתחייבו, הגזבר חייב להפריש ממנה תרומות ומעשרות קודם שיקרבו על המזבח (מעדני ארץ תרומות א, י ס"ק א ד"ה וא"כ נראה). הלכך אין ירך (של הגזבר הממונה מטעם ההקדש) וידו של הלוי שוין

שטיסל וועט עמנו אונז: און וויסן יבן מהמה תחילתו מן מחיבין. מי יבי
מחמת האולס האולס מחזקו לו מחיבין דר"ב תבחרתו: מפתח אשון ידוק.
דר"ב מחשבו ליה אולס, ודעקן לא מחשבו ליה אולס: ועוד מן ידוק.

הלכה נוספת בענין חיוב מעשר בתבואת הפקר:

רבי זעירא ורבי יסא אמרו **בשם רבי לעזר**: **הזרע שדה הפקר חייב במעשרות**. **רבי יונה מפיק לישנא** — הוציא הוראה זו בלשון זה^[1]: הגדל בשדה הפקר חייב במעשר **במקרה שזכה** אדם אחר כך **בשדה הפקר וגידוליה**. אבל אם לא זכה בהם אינו חייב במעשר, שהרי הפקר פטור ממעשר^[2]. וגם רבי לעזר נתכוון לכך, שהזרע שדה הפקר חייב אם זכה בה ובגידוליה^[3].

שנינו במשנה: וגידוליו מן הארץ. זהו התנאי השלישי לחיוב מעשר שנמנתה המשנה. הגמרא דנה במקרה הנוגע לתנאי זה:

רבי חניא בר אבא קומי — שאל בפני **רבי יוחנן**: **במהין ופטירות, מהו שיהו חייבין במעשרות**?^[4] **אמר ליה רבי יוחנן בשם רבי יסאי: כתיב** (דברים יד, כב): **”עֲשֵׂר תַעֲשֶׂר אֶת כָּל**

חערות

1. מהר"א פולדא. עיין עוד ר"ש חלה ב, ב.

2. [אם הזרע שממנו צמח היה מעושר בטרם זרעו (מהר"א פולדא), או שהיה דבר שהזרע כלה. אבל הזרע טבל ממין שאין הזרע כלה (כגון לוף, שום ובצללים), הצומח ממנו חייב במעשר אפילו אם היה הפקר כל זמן גידולו, לפי ש"גידולי טבל — טבלי" (משנה תרומות ט, ו)].

3. מהר"א פולדא. רבי לעזר ורבי יונה סוברים כרב חסדא לעיל (א, ב) שהפקר שעה אחת במחזור, בטרם היתה לגידולים זיקה לחיוב מעשרות, אינו פטור ממעשר לכשחזר וזוכה בהם. הלכך המחזיק בשדה הפקר וזוכה בה ובגידוליה בעודם במחזור, חייבים במעשר (מהר"א פולדא. לשיטתו בחסבר דברי רב חסדא לעיל א, ב, ראה שם הערה 12). [למרות שרב חסדא נקט את דינו במקרה שהיתה הקמה שלו מתחילה והפקירה וחזר וזכה בה, באים רבי לעזר ורבי יונה ומלמדים שלא דוקא כשחזר וזכה במה שהיה שלו בעבר, אלא אפילו אם מעולם לא היה שלו, שנזרע בהפקר ורק אח"כ כן בה וכו' ב. חייב].

[מודבר שזכה בגידולים קודם שהגיעו לעונת המעשרות, אבל אם היו הפקר בשעה שהגיעו לעונת המעשרות אף שזכה בהם אחר כך פטורים לעולם (שערי אמונה פאה א, ו [עמוד פז] ד"ה שם א"י במחזיק; עיין גם קהלת יעקב [אלגאזין] א תוספות דרבנן דף ק"ז, א). כיון שדורשים "זָגָג" — ולא הפקר" ללמד שאם היה הפקר בשעת אחד משני השלבים הקובעים את השם "דגן" על התבואה: הגעה להבשלה של עונת המעשרות שמאז ראוי להקציר "דגן", או בעת הדיגון (מירוח חלרי), שאז נשלם בו שם "דגן" (כלדעל בעמוד א ושם הערה 6), אינו מתחייב במעשר (ראה יידושי רבינו חיים הלוי הלכות ביכורים ח, ו ד"ה אלא דנראה, חזון איש שביעית ב, מעדני ארץ תרומות ב, יא קס"ה). ורק אם לא היה הפקר בשלבים ההם, שפטורו נגזמ מ"זבא קלוי", אינו נפטר לעולם אלא אם כן כבר היתה לו זיקה לחיוב מעשר והפקיעו ההפקר מזיקתו, דהיינו כאשר הופקר בתלוש, ולא כאשר הופקר במחזור (ראה עוד עמוד א הערה 7)].

ברדקא שרבי יונה שזכה בשדה ובגידוליה, שאילו זכה בגידולים ללא השדה, סובר רבי יונה שאינם חייבים במעשר, וכן משמע מברייטא המובאת בירושלמי קידושין א, ו [ז, ב בדפוס וילנא]. שאפילו אם אין ללוי חלק ונחלה בפירות, אם יש לו חלק ונחלה בשדה שגדלו בה, פטורים מכה המגיעות של "זבא קלוי" (חזון איש שביעית ב, ד, ראה שם שהפטור כאשר השדה הפקר תלוי בשעת קצירה, שאם היא הפקר בשעת קצירה אף שהפירות שלו, פטורים ממעשר, ואם היתה השדה הפקר במשך כל זמן גידול הפירות וזכה בה בשעת קצירה, חייבים במעשר).

להסבירים אחרים בגמרא ראה חילופי גירסאות וביאורים.

4. כפי שמתבאר בבבלי ברכות (מ, ב) יש מקום להחשיב כמהין ופטירות כדברים

תבואת וְרֶעֶף, ללמד שאין חייב במעשר אלא **דָּבָר שֶהוּא נִרְעָ וּמִצְמִיחַ**. **יֵצְאוּ כִּמְהִין וּפְטָרִיות, שְׂאִינָן נִרְעוֹת וּמִצְמִיחוֹת** — שאינם צומחים על ידי זריעה, אלא מעצמם^[5]. **רבי יונה מפיק לישנא** — הוציא דין זה בלשון זה: כמהין ופטירות פטורים ממעשרות **מִפְּנֵי שֶהָאֶרֶץ פּוֹלְטָתָן**, ואינם יונקים מן הארץ^[6].

הגמרא מצטטת מן המשנה:

כל שתחילתו אוכל וסופו אוכל **אָף עַל פִּי שֶהוּא שׁוּמְרוֹ לְהוֹסִיף אוֹכֵל** [שרגילים להשאירו במחובר כדי שתגדל בו כמות האוכל] **חַיִּיב קִטּוֹן וְגָדוֹל**.

הגמרא תמזה:

הָא — אבל אם אינו שוּמְרוֹ במחובר כדי **לְהוֹסִיף** בו **אוֹכֵל**, אלא כדי שיתקשה כעץ וישתמשו בורעים לשימושים שאינם אכילה, **אֵינוֹ**

הגדלים מן הארץ, כיון שהם יונקים את כח צמיחתם מן הלחות של הארץ (רש"י שם ד"ה מירבא רבו), וגם משום שבפועל גופם נטוע באדמה ונחשב מחובר אליה (ביאור הגר"א יורה דעה פד, יט בהסבר הגמרא בברכות, ראה גם רמ"א יורה דעה שם ו). ומצד שני עיקר יניקתם אינה ישירות מן האדמה, כיון שאין להם שרשים, אלא הם יונקים את הלחות הארץ בעיקר דרך האויר (עיין גדרים נה, ב, ר"ן ורש"י שם, עיין עוד רמב"ם בפירוש המשנה פאה א, ד ור"ש שם; ועיין שיח השדה [לרבי חיים קנייבסקין] חלק ב קונטרס הליקוטים עמוד קמ"ה). לפיכך מסתפקת הגמרא כאן אם התנאי ש"גידולו מן הארץ" ממשט כמהין ופטירות או לא.

5. אם נוטעים כמהין ופטירות באדמה, אינם מצמיחים חדשים (בשונה ממינים כגון לוף, שום ובצל, שצומחים מן החדשים כאשר זורעים אותם בארץ). וגם אין להם זרעים שזורעים אותם באדמה ומצמיחים, אלא הם צומחים מאליהם. הלכך אינם בכלל "תבואת וְרֶעֶף" שמשמע דבר הנזרע ומצמיח, ופטורים ממעשר (מהר"א פולדא).

וביון שיש דרשה מן הפסוק למעטם, מוכח שהתנאי של "גידולו מן הארץ" שמנה התנא בא למעטם, שנחשבים כדברים שאין גידולם מן הארץ מאחר שעיקר יניקתם אינו מן הארץ אלא מן האויר (עיין ריבמ"ץ למשנה). [כלומר, התנא סובר שהגיעות מ"תבואת וְרֶעֶף" הוא רק סימן לכך שכמהין ופטירות שאינם נזרעים ומצמיחים פטורים ממעשר, אבל הטעם שפטורים הוא לפי שאינם נחשבים "גידולם מן הארץ" לענין מעשר.]

6. מהר"א פולדא, ראה לעיל הערה 4. הלכך אינם בכלל "זָרַע הָאֶרֶץ" הכתוב לגבי מעשר (ויקרא כו, ל) ופטורים.

רבי יונה סובר שאין צריך פסוק מיוחד ללמד שכמהין ופטירות אינם בכלל "גידולם מן הארץ", ר"ש סברא היא משנה, רמב"ם הלכות ברכות ח, א, כפי שפירש להם הם נחשבים שאין גידולם מן הארץ (שיח השדה שם עמוד קמז).

[ההסבר הני"ל בטעם הפטור של כמהין ופטירות הוא על פי שיטת כמה ראשונים הסוברים שכמהין ופטירות אינם נחשבים "גידולו מן הארץ", עיין רמב"ם בפירוש המשנה, ריבמ"ץ, ר"ש סברא היא משנה, רמב"ם הלכות ברכות ח, א, כפי שפירש להם משנה הלכות גדרים ט, יא) (ראה גם הלכות מתנות עניים ב, ב, ובעוד מקומות שצויינו בשיח השדה שם עמוד קמ"ה). אולם תוספות (נדה ג, א) סוברים על פי בבלי ברכות מ, ב, שנחשבים "גידולו מן הארץ" אף אך יניקתם מן הארץ, ומטעם זה המשנה מומטלת. [כלומר שהם מפרשים שמה שאומרת המשנה "וגידולו מן הארץ" פירושו "ויניקתו מן הארץ", למעט כמהין ופטירות (שושנים לדוד פאה א, ד, מובא בתוספות אנשי שם). או שהם מגיחים במשנה "ויניקתו מן הארץ", ובכך המשנה ממוטעת כמהין ופטירות (תוספות רע"א שם)]. אבל עיין לחם משנה שם להסבר אחר לבבלי.]

חילופי גירסאות וביאורים

פטר גם קודם עונת המעשרות, ולכן הוא הוכרח לפרש שחייב כאן לפי שהפקר שעה אחת במחובר אינו פטור כלל [אולם זו שיטה מיוחדת, ולא מצאנו כן בשאר מפרשים]].

אחרים פירשו שרבי לעזר ורבי יונה לא דיברו כלל על גידולים שהיו מתחילה הפקר וזכה בהם, אלא רבי לעזר סובר שהזרע בשדה הפקר הוא בעלים על הגידולים מתחילת צמיחתם. שכיון שזרע שם ברושת, מה שגדל שם מחמת מעשיו הם שלו מאלהים [בשונה מייורד לשדה הבריו וזרוע שם ללא רשות], ששם שייכים הגידולים לבעל השדה] (חזון איש שביעית ב, ד ד"ה דעת הר"מ; עיין גם ספר זכרון אבן ציון עמוד שכנ מרבי אליהו ברוך קמאי; אולם עיין קובץ שיעורים בבא בתרא צו, ואף שלא זכה בשדה, סובר רבי לעזר שאין צריך שתהא השדה שלו כדי להתחייב במעשר. ורבי יונה חולק וסובר שלא די שהיו הגידולים שלו, אלא צריך גם לזכות בשדה לפחות בשעת הקצירה, וכפי שמשמע מברייטא בירושלמי קידושין א, ו [עין רדב"ז הלכות תרומות ב, יא; ש"ך יורה דעה ששה, כ; חזון איש שביעית שם ד] דעת הר"מ ד"ה וביד; ביאור רבי חיים קנייבסקי; עיין עוד ספר ניר). ראה פני משה, מראה הפנים וערוך השלחן העתיד וזרעים נח, יז להסבר אחר.

א. פירשנו את הגמרא על פי מהר"א פולדא, שרבי יונה מסביר את דברי רבי לעזר, שהזרע בשדה הפקר חייב במעשרות רק אם זכה בשדה ובגידוליה לאחר הזריעה, ושינים סוברים כפי שפירש מהר"א פולדא בדעת רב חסדא לעיל (א, ב), שהפקר שעה אחת במחבר אינו פטור ממעשר, ושלא מברייטא המובאת בבבלי במה מקומות הסוברת שהפקר שעה אחת במחובר פטורת ממעשר (ראה א, ב הערה 13).

אולם שם, בחילופי גירסאות וביאורים ג, הבאנו את דעת הראב"ד, ר"ש סיריליא וגר"א, שגם רב חסדא מודה שאם הופקר שעה אחת במחובר אינו חייב במעשר מברייטא בבבלי, אלא שאם הפריש התפרשה חלה. ומכל מקום, אין הכרח שרבי לעזר ורבי יונה המחייבים גידולים שזכה בהם מן ההפקר במעשר, חולקים עליו. שכבר נתבאר בהערה 3 שמדובר כאן שזכה בגידולים קודם שהגיעו לעונת המעשרות, ובוה הכל מודים שאין הפקר פטור. שבין הפטור של "זָגָג" — ולא דגן הפקר" ובין הנלמד מ"זבא קלוי" אינם חלים קודם עונת המעשרות, לפני שקרוי "דגן" או "פר" לענין מעשר [עיין ר"ש פאה א, סוף א, בתירוץ השני] (ספר ניר). אבל מהר"א פולדא סובר שאילו היה הדין שהפקר שעה אחת במחובר פטור, היה

כלשהו לאכילה **רֵבֶן גְּמְלִיָּאל מְחִיב** אותן במעשרות אפילו כשזרע את הצמחים לזרע^[11]? **מַעֲתָה** – אם כן, **אֶפִּילוּ יִרְקָן** – אפילו העלים שלהם יתחייבו במעשר לפי רבן גמליאל כשזרע את הצמחים לזרע, שגם העלים ראויים כלשהו לאכילה. ואילו רבן גמליאל לא חייב במעשר אלא את התמרות, ולא את הירקן:
רבי יוסי מסיק:

אֶלָּא רֵבֶן גְּמְלִיָּאל אוֹמֵר (כלומר, סובר) שהתמרות **חֲשׂוֹבוֹת הֵן לְאוֹכֵל** מצד עצמן גם ללא שיחשוב עליהן אדם לאכילה, ולפיכך הוא מחייבן במעשר אפילו אם זרען לזרע. **וְרֵבֶן אֶמְרִי אֵין** התמרות **חֲשׂוֹבוֹת לְאוֹכֵל** מצד עצמן. ואילו לגבי הירק של מינים אלו מודה רבן גמליאל שאינו חשוב אוכל מצד עצמו, עד שיזרע על דעת לאכלו. וכמו כן בשאר מיני זרעונים, מודה רבן גמליאל שאף התמרות הראויות קצת לאכילה אינן חשובות אוכל מצד עצמן, וחייבות במעשר רק אם זרען על דעת לאכלן, ולא אם זרען לזרע. הלכך הדיוק מהמשנה, שדבר ששומרו שלא על מנת להוסיף אוכל פטור ממעשר קטן וגדול, הוא לדברי הכל: לדעת רבן גמליאל זה בא למעט תמרות של שאר מינים^[12], ולדעת חכמים זה ממעט אף תמרות של תלתן חרדל ופול הלבן. ושלא כדברי רבי אימי בשם רבי שמעון בן לקיש שהמשנה חולקת על רבן גמליאל^[13].
רבי יוסי מביא הוכחה נוספת לדבריו:

וְעוֹד הוכחה שמשנתנו היא גם כדעת רבן גמליאל, **מִן הַדָּה דְּתַנִּי** – מברייתא זו דלהלן (תוספתא ג, ו) ששונה:

חֵיִיב במעשרות כלל, לא **קָטָן וְלֹא גָדוֹל**? והרי דבר שהוא אוכל גמור חייב במעשרות כל זמן שהוא ראוי לאכילה אף אם לא זרעו לאכילה, אלא דעתו להשאירו שיתקשה כעץ וישתמש בזרעים שלו^[7]! מתרצת הגמרא:

רַבִּי אִימִי בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ אמר: זו – דיוק זה מן המשנה בא **לְהוֹצִיא מִדְּבָרֵי רֵבֶן גְּמְלִיָּאל**. **דִּתְנִינָן תַּמָּן** – ששנינו במשנה שם (לקמן לו, ב): **רֵבֶן גְּמְלִיָּאל אוֹמֵר: תְּמָרוֹת – נִיצְנִים^[8] שֶׁל תַּלְתָּן, שֶׁל חֶרְדֵּל וְשֶׁל פּוֹל לֶבֶן חֲשׂוֹבוֹת בְּמַעֲשָׁרוֹת**, אף על פי שאינן חשובות כל כך לאכילה, כיון שפעמים בני אדם אוכלים אותן, ואף שזרע את התלתן וכו' מתחילה לזרע ולא על דעת לאכול את התמרות^[9]. ואילו התנא של משנתנו סובר שכיון שאינן חשובות לאכילה, אינן חייבות אלא אם כן זרע את הצמחים על דעת לאכול את התמרות, אבל אם זרעם על דעת שיתקשו וישתמש בזרעים, אין התמרות חייבות במעשר. וזו כוונת המשנה שאמרה שאם שומרו להוסיף אוכל חייב, שמדויק מזה שתמרות תלתן וכדומה ששומרן שלא להוסיף אוכל פטור. אבל דבר שהוא אוכל גמור, אפילו אם שומרו שלא על מנת שיוסיף אוכל, דהיינו שזרעו כדי שיתקשה וישתמש בזרעים שלו, חייב במעשר אם נמלך ללקטו לאכילה כשעודו רך^[10].

הגמרא חולקת על הסברו של רבי אימי שהדיוק של המשנה בא להוציא מדברי רבן גמליאל:
אָמַר רַבִּי יוֹסִי: וְכִי מִקְּמַת הָאוֹכֵל – משום שהתמרות ראויות

הערות

7. על פי מהר"א פולדא, המפרש את הגמרא בלשון תמיהה, וכן מבואר בברייתא המובאת להלן ג, א. לרזגמא, תלתן הנוצר בגמרא בסמוך הוא מין קטנית, שזרעיו ראויים לאכילה בעודם לחים, אבל רוב בני אדם משאירים אותם שיתייבשו כעץ ומשתמשים בהם לחפיפה (רא"ש מעשר שני ב, ג) או לתבלין (רש"י ביצה יג, א ד"ה תלתן) [שהוא שימוש שאינו חשוב "לאכילה" כיון שאינו אוכלו בעצמו אלא בא רק לתת טעם בדבר אחר, עיין תוספות יומא פא, ב ד"ה שהפלפלין]. וכל זמן שזרעיו לחים וראויים לאכילה חייבים הזרעים במעשר כיון שהם חשובים אוכל גמור, אף שזרעם מתחילה כדי שיתקשו וישתמש בהם, ולא נמלך עליהם לתלשם ולאכלם בעודם רכים עד לאחר שכבר הגיעו לעונת המעשרות (עיין מעדני ארץ תרומות ב, ח סק"ב בדעת הרמב"ם, אולם עיין שם דעת הראב"ד).

8. הם תחילת צימוח הגבעול של מינים אלו, הנראים כעין גרגיר עב הדומה לתמרה, ועל פי מהר"א פולדא, המפרש את הגמרא בלשון תמיהה, וכן מבואר בברייתא המובאת להלן ג, א. לרזגמא, תלתן הנוצר בגמרא בסמוך הוא מין קטנית, שזרעיו ראויים לאכילה בעודם לחים, אבל רוב בני אדם משאירים אותם שיתייבשו כעץ ומשתמשים בהם לחפיפה (רא"ש מעשר שני ב, ג) או לתבלין (רש"י ביצה יג, א ד"ה תלתן) [שהוא שימוש שאינו חשוב "לאכילה" כיון שאינו אוכלו בעצמו אלא בא רק לתת טעם בדבר אחר, עיין תוספות יומא פא, ב ד"ה שהפלפלין]. וכל זמן שזרעיו לחים וראויים לאכילה חייבים הזרעים במעשר כיון שהם חשובים אוכל גמור, אף שזרעם מתחילה כדי שיתקשו וישתמש בהם, ולא נמלך עליהם לתלשם ולאכלם בעודם רכים עד לאחר שכבר הגיעו לעונת המעשרות (עיין מעדני ארץ תרומות ב, ח סק"ב בדעת הרמב"ם, אולם עיין שם דעת הראב"ד).

11. אילו היה רבן גמליאל סובר שכל דבר שהוא כלשהו אוכל חייב במעשר אפילו אם זרעו לזרע, היו דברי רבי אימי נכונים, שהדיוק של המשנה, שכל שאינו אוכל גמור ושומרו שלא על מנת לאכלו פטור, בא להוציא מדעתו. אבל באמת אין זו סברת רבן גמליאל, כפי שממשיך רבי יוסי ומוכיח.

12. מהר"א פולדא (והוא הדין שזה בא למעט את הירק של תלתן לדעת רבן גמליאל).

13. מהר"א פולדא.

יחידים לשם כך^[8], הלכך הירק והשרשים שלהם אינם נחשבים "אוכל", ופטורים ממעשר. ועל ברייתא זו **אָמַר רבי יונה: והוא** – דין זה של הרישא של הברייתא, שאכרוע שקיימו לזרע חייב במעשר, אמור רק במקרה **שְׁלֵקֶט יֶרֶק** – שליטתו בעודו רך וראוי לאכילה. **אָבָל** אם **לֹא לָקַט** אותו בעודו **יֶרֶק**, אלא לאחר שנתקשה כעץ, לא, שהרי וכי **כָּךְ אָנוּ אוֹמְרִים שֶׁעֲצִים חֵיבִין בְּמַעֲשֵׂרוֹת?** בודאי שלא! אלא לאחר שכבר נעשה עץ בודאי פטור ממעשר^[6].

הרי שאכרוע שמקיים ערוגה שלימה ממנו לזרע ובטלה דעתו, הוא דוגמא של דבר שתחילתו אוכל ואין סופו אוכל^[7].

המשנה מסיימת:

וְכָל שֶׁאֵין תַּחֲלִילָתוֹ אוֹכֵל אָבָל סוֹפוֹ אוֹכֵל אֵינוֹ חֵיב עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹכֵל.

הגמרא מבררת:

מָה אֵית לָךְ – איזה דבר יש לך שהוא דוגמא לכך?

משיבה הגמרא:

כִּהְדָּא דְתַנִּין דְּבִתְרָה – כגון אלו ששנינו במשנה שלאחר משנתנו: **הַמִּשְׁנָה מְשַׁמְעֵתָנוּ גַם שֶׁאֵין צָרִיךְ שִׁיחִיו אוֹכֵל שֶׁנִּגְמַר כֹּל צִרְכוּ אֵלָּא עוֹנֵת הַמַּעֲשֵׂרוֹת הִיא מְשִׁיחִיו רְאוּיִים קֶצֶת לֵאכִילָה (משנה ראשונה, עין גם ר"ש ד"ה מִשְׁבִּיחִילוֹ).**

המשנה ממשיכה ומונה רבים ממיני פירות האילן, ומפרשת מאימתי הם ראויים לאכילה וחייבים במעשר. הרי שרוב פירות האילן הם דוגמא של דבר שאינו אוכל בתחילתו והוא אוכל בסופו, ואינו חייב במעשרות עד שנעשה אוכל.

הלכה ב

כּוֹשֵׁנָה המשנה הקודמת לימדה כלל, שכל שאינו ראוי לאכילה עד שלב מסויים בגידולו, עונת המעשרות שלו להתחייב במעשר היא כשיגדל וייעשה ראוי לאכילה. משנה זו מפרטת מתי שלב זה ברבים ממיני פירות האילן^[8]:

מֵאֵימָתִי הַפִּירוֹת חֵיבִין בְּמַעֲשֵׂרוֹת?^[9] **הַתָּאֲנִים מְשִׁבְּחִיחוֹ** – משעה שנעשו "בוחל"^[10]. **וְהַעֲנָבִים**

הערות

גם בתחילתו.]

8. רמב"ם בפירוש המשנה, רא"ש, מהר"א פולדא.
המשנה משמיעתנו גם שאין צריך שיחיו אוכל שנגמר כל צרכו אלא עונת המעשרות היא משיחיו ראויים קצת לאכילה (משנה ראשונה, עין גם ר"ש ד"ה מִשְׁבִּיחִילוֹ).

9. אין כוונת המשנה שמיד כשגיע הפרי לעונת המעשרות חל חוב בפועל לעשר, שלא חל חוב בפועל לעשר אלא לאחר גמר מלאכת היבול, כל מין לפי המלאכה הצריכה להיעשות בו, כדלהלן במשניות בדף ג, ב ודף ג, ב, ואם היתה דעתו להוליך את הפירות לביתו לא חל חוב לעשר עד שיראו פני הבית (משנה להלן ג, ב), או שיעשה בהם אחד הדברים "הקובעים" למעשר (משנה לב, א וגמרא שם), ראה הקדמה כללית. אלא כוונת המשנה שכאשר הגיעו הפירות לעונת המעשרות נעשים "בר חוב" של מעשר, שלאחר מכן לכשתיגמר מלאכתם ויתקיימו בהם שאר התנאים הקובעים למעשר, יתחייבו במעשר בפועל (עין תוספות רע"א; ביאור רבי חיים קנייבסקי).

וכל זה מדין דאורייתא, אבל מדרבנן חל חוב מסויים מיד בעונת המעשרות, שאסור לאכול מהם אכילת קבע ומותרים רק באכילת עראי (ראה הקדמה כללית), וגם זה בכלל כוונת המשנה, מאימתי חייבים הפירות במעשרות לענין שאסור לאכול מהם אכילת קבע (תוספות יוסף פני משה, וראה שם עוד; ביאור רבי חיים קנייבסקי).

10. כך קרויה תחילת ההבשלה של התאנים (ר"ש, מהר"א פולדא; הגמרא בעמוד ב תפרש את משמעות המלה). [מהר"א פולדא מביא מבבלי נדה סימן לשיעור זה,

אָמַר רבי יהושע: מִיָּמִי לֹא מִלְּאֲנִי לְבִי לֹמַר לֵאדָם: "צֵא וּלְקוּט לָךְ תִּמְרוֹת שֶׁל תִּלְתָּן, וְשֶׁל חֲרָדֶל, וְשֶׁל פוֹל הַלֶּבֶן, וְשֶׁלֹּק לְפוֹטְרוֹ מִן הַמַּעֲשֵׂרוֹת – ובשל אותן ואכול אותן מבלי לעשרן". כיון שהוא הסתפק שמא הן חייבות במעשר וכדעת רבן גמליאל. ומאחר שרבי יהושע מסתפק שמא הלכה כמותו, אין דעתו דעת יחיד, ולא מסתבר שסתם רבי במשנה שלא כמותו. אלא על כרחך הדיוק של המשנה מוסכם גם לדעת רבן גמליאל, ואף על פי כן הוא מחייב את התמרות במעשר כשזרען לזרע לפי שהוא סובר שהן נחשבות אוכל מצד עצמן, ורבי יהושע הסתפק אם הן אוכל חשוב כרבן גמליאל או אינן אוכל חשוב, כחכמים^[1].

הגמרא מביאה ברייתא המרחיבה בכלל השני של המשנה^[2]:

תָּנִי (בתוספתא א, ב): כָּל שֶׁתַּחֲלִילָתוֹ אוֹכֵל וְאֵין סוֹפוֹ אוֹכֵל, חֵיב בתחילתו ופטור בסופו.

הגמרא מבררת:

מָה אֵית לָךְ – איזה דבר יש לך שתחילתו אוכל ואין סופו אוכל?

משיבה הגמרא:

כִּהְדָּא דְתָנִי – כגון זה ששנינו בברייתא אחרת: **הַמְּקִיִּים מְלִיאָה** – ערוגה שלימה של **אָכְרוּעַ לְזָרַע** – שיתקשה כעץ וישתמש בורעים^[3], **בְּטֶלָה דְעָתוֹ** אצל שאר בני אדם, שאין שום אדם המקיים ערוגה שלימה של אכרוע למטרה זו, הלכך לא בטל שם "אוכל" מהירק והשורשים, וחייבים במעשר^[4]. ואילו המקיים **קֶלְחִין וְחִידִין** לזרע **לֹא בְּטֶלָה דְעָתוֹ**, כיון שיש בני אדם שדרכם לקיים כלחים

1. עיין מהר"א פולדא.

ראה חילופי גירסאות וביאורים להסבר אחר לגמרא זו.

2. בכלל השני שנינו שכל שתחילתו אוכל וסופו אוכל, אף על פי ששומרים אותו כדי שיוסיף אוכל, חייב במעשרות בין כאשר הוא קטן ובין כאשר הוא גדול. ומשתמע מזה שדבר שתחילתו אוכל ואין סופו אוכל, חייב רק כאשר הוא קטן ולא כאשר הוא גדול (שנות אליהו מפרט דין זה בפירושו).

3. אכרוע הוא מין עשב (מהר"א פולדא, מעריך ערך אכרוע) שאוכלים את הירק שלו ואת שרשיו (ערך שם). ויש שמשתמשים בורעים בתבלין (עין ערך שם). וזעי האכרוע נגמרים בו לאחר שנתקשה כעץ, שאז הירק אינו נחשב אוכל.

4. כתבנו שאין שום אדם נוהג כן, על פי רמב"ן ושאר ראשונים שבת קמ"ד, א, שאומרים "בטלה דעתו" רק כאשר אין אפילו מיעוט הנוהגים כן. עיין גם מהר"א פולדא להלן ד"ה לא בטלה דעתו.

5. מהר"א פולדא.

6. [לולא דברי רבי יונה היה מקום לטעות ולחשוב שכונת הברייתא היא שהאכרוע חייב במעשר גם כשנתקשה כעץ, כיון שהוא בא מאוכל, שבתחילתו היה רך וראוי לאכילה (ראה ריב"ז לעיל ב, ב). לפיכך הוצרך רבי יונה לפרש שאין הברייתא מחייבתו במעשר אלא כל זמן שהוא ראוי לאכילה].

7. [התוספתא עצמה נותנת דוגמא לדין זה: "כגון המקיים ירק לזרע", אולם הגמרא מפרטת יותר, שמדובר באופן שבטלה דעתו, שאילו באופן שלא בטלה דעתו פטור

חילופי גירסאות וביאורים

חייב במעשר אף שהוא מחובר לאוכל.
ורבי יוסי מביא הוכחה נוספת לכך מן התוספתא, שרבי יהושע לא התיר מעולם ללקט תמרות ולאכלן מבלי לעשרן כיון שהוא חשש לשיטת רבן גמליאל. ואם רבן גמליאל חייבן במעשר רק משום שהן מחוברות לאוכל, קשה מדוע לא התיר רבי יהושע לאכלן כאשר ליקטן בפני עצמן והן כבר לא מחוברות לאוכל! ומוכח מזה שרבן גמליאל מחייבן אפילו כאשר אינן מחוברות לאוכל, לפי שהוא מחשיבן לאוכל מצד עצמן.
לחסברים אחרים, עיין ר"ש סיריליאול, פני משה, הגהות רד"א, רידבו, גליונות רבי יעקב ישראל קנייבסקי.

א. ביאור הגר"א מפרש שמה שאומרת הגמרא שהמשנה באה להוציא מדעת רבן גמליאל, מתייחס לכלל של הרישא של המשנה "כל שהוא אוכל... חייב במעשרות" שמשמע שרק דבר שהוא בעצמו אוכל חייב במעשר, אבל אם אינו אוכל בעצמו, אף שהוא מחובר לאוכל, אינו חייב, ואילו רבן גמליאל מחייב במעשר את התמרות, שבעצמן אינן אוכל אלא שהן מחוברות לאוכל (לזרעים).
ועל זה טען רבי יוסי: **וכי מחמת האוכל** – משום שהתמרות מחוברות לאוכל **רֵבֶן גְּמִלְיָאֵל מְחַיֵּב אוֹתוֹן בְּמַעֲשֵׂרוֹת: מַעֲתָה** – אם כן, **אֲפִילוּ יֶרֶקוֹ** יהיה חייב, שהרי גם הירק מחובר לאוכל. אלא בעל כרחך רבן גמליאל סובר שהתמרות נחשבות אוכל בעצמן, והוא מודה לכלל של המשנה שכל שאינו אוכל בעצמו אינו

וְהַבְּאוּשִׁין^[11] — מִשֶּׁהַבְּאוּשִׁין — משעה שנעשו "באושה"^[12]. האוג והתותים מְשֻׁאָדִימוּ^[13]. וְכֵן בְּכָל הָאֲדוּמִים — כל הפירות שהם אדומים בגמר בישולם [וירוקים בטרם הבשילו] שיעורם מְשֻׁאָדִימוּ — משיתחילו להאדים, שזו תחילת הבשלתם^[14]. הָרִימוּנִים מְשֻׁמְסוּ — משיתרכבו הגרגרים ויתמעכו ביד המחזיקם^[15].

הערות

- אולם הירושלמי להלן בעמוד ב נותן לכך סימן אחר. ראה להלן עמוד ב הערה 17.
11. "באושים" הם מין ענבים רעים, ונוכרו במקרא (ישעיה ה, ב): "וַיָּקֻץ לְעֵשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בָּאֲשִׁים" (רמב"ם בפירוש המשנה ושאר מפרשים; עיין גם רד"ק לפסוק). [רש"י ומצודות לישעיה שם מפרשים שהם מין פרי הדומה לענבים אך גרוע מהם].
12. זוהי תחילת ההבשלה של הענבים (ר"ש סיריליאן להלן בעמוד ב; והגמרא שם תתן סימן לשלב זה).
13. "אוג" הוא עץ ה"סומאק" הגדל בארץ ישראל, ומשמש לעיבוד עורות, ויש
- לו אשכולות כאשכולות הגפן והם נאכלים (רמב"ם בפירוש המשנה פאה א, ה). [מהר"א פולדא מוזהר "אוג" כמין אחר, אולם ר"ש (פאה א, ה) שם שולל פירוש זה מכח המשנה בפאה שם].
- פירות האוג וכן התותים הם אדומים כאשר הם בשלים, וקודם לכן הם ירוקים (רא"ש). ולפיכך כשיתחילו להאדים סימן הוא שהתחילו להבשיל (עיין ריבמ"ץ).
14. רמב"ם בפירוש המשנה.
15. רמב"ם בפירוש המשנה, רא"ש, מהר"א פולדא, כפירוש הראשון בגמרא לקמן ד, ב. בגמרא שם יובא גם פירוש אחר.

הַתְּמָרִים, מְשִׁיטִילו שְׁאֹר — מְשִׁיטָתוֹ כְּשֹׁאֵר (בַּצֵּק חֻמֵּץ) שִׁישׁ בּוֹ סְדָקִים, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ הַתְּמָרִים כְּשֶׁמֶתְחִילִים לִהְבִּישׁ^[1]. **הַפְּרָסְקִין** (אֶפְרָסִיקִים), **מְשִׁיטִילו גִּידִים** — מְשִׁירָאוּ בָהֶם כִּמְיֵן חוּטִים אֲדוּמִים^[2]. **וְהָאֲגֻזִּים, מְשִׁיעֵשׁוּ מְגוּרָה** — מְשִׁיבֵדֵל הַגֶּרֶעִין [הַנֶּאֱכָל] מִן הַקְּלִיפָה וְיִהְיֶה כִּמּוֹנָה בְּאוֹצֵר^[3]. **רְבִי יְהוּדָה אוֹמֵר: הָאֲגֻזִּים וְהַשְּׂקִידִים חִיִּיבִים בְּמַעֲשֵׂוֹת מְשִׁיעֵשׁוּ** — מִשְׁתִּיוֹצֵר בָּהֶם הַקְּלִיפָה הַפְּנִימִית הַסְּמוּכָה לַגֶּרֶעִין^[4]. **הַחֲרוֹבִין, מְשִׁינְקִידוּ** — מְשִׁיעֵשׁוּ מִנּוּקְדוֹת, דִּהְיִינוּ שִׁירָאוּ עֲלֵיהֶם נְקוּדוֹת שְׁחוּרוֹת^[5], וְכֵן בְּכָל הַפִּירוֹת הַשְּׁחוּרִים, שִׁיעוֹרֵם מְשִׁינְקִידוּ — מְשִׁיעֵשׁוּ מִנּוּקְדוֹת בְּנֻקְדוֹת שְׁחוּרוֹת^[6]. **וְהָאֲגֻסִּים, וְהַקְּרוֹסְטִמְלִין** — תְּפוּחִים קֹטְנִים הָרוֹמִים לַעֲפָצִים^[7], **וְהַפְּרִישִׁין**^[8], **וְהַחֲזָרִין** — מִיֵּין תְּפוּחִים הַגְּדִלִים בִּיעֵר^[9], **מְשִׁינְקִירוּהוּ**^[10] וְכָל הַלְּבָנִים מְשִׁינְקִירוּהוּ^[11], הַתֵּלְתָן — חִילְבָּה^[12], **(כְּרִי שֶׁתַּצְמַח) [מִשְׁתַּצְמַח]**^[13]. **הַתְּבוּאָה וְהַזֵּיתִים, מְשִׁכְּנִיסוּ שְׁלִישׁ**^[14].

גְּמָרָא שִׁנְיָה בְּמִשְׁנָה שְׁעוֹנַת הַמַּעֲשֵׂרוֹת שֶׁל תַּאֲנִים הִיא "מְשִׁבִּיחִילוֹ". הַגְּמָרָא מְפָרֶשֶׁת לִשׁוֹן זֶה:

"בִּיחִילוֹ, רְבִי חִיִּיה בְּרִי וְיֵאמֹר הַכוּוֹנָה הִיא שֶׁהַתַּאֲנָה חִיְתָּה — הַבְּשִׁילָה וְהַתְּגַדְלָה^[15], **כִּמָּה דְּתִימָר** — כִּמוֹ שֶׁאֵתָּה אוֹמֵר (זְכִירָה יֵא, ח): **"וְגַם נִפְשָׁם בְּחִלָּה בִּי"**, כְּלוּמָר, נִפְשׁ הַמַּלְכִּים הַרְשָׁעִים וּמִשְׁפּוֹחֲתֵיהֶם הִיתָה כְּבִיכּוֹל גְּדוּלָּה וְכִבְדָּה לִפְנֵי ה', שֶׁכְּבִיכּוֹל לֹא יִכַּל לִסְבֹּל. שֶׁכֵּן הַדֶּרֶךְ שֶׁדָּבָר שֶׁהוּא בִּלְתִּי נִסְבֵּל נִחְשָׁב גְּדוֹל וְכִבֵּד בְּעִינֵי מִי שְׁאִינוֹ סוֹבֵל. הִרִי שֶׁ"בַּחֲל" הוּא לִשׁוֹן "נִתְגַּדֵּל", וְעַל שֶׁם כֵּךְ קְרוּיָה תַּאֲנָה שֶׁהַבְּשִׁילָה וְהַתְּגַדְלָה, שֶׁהִגִּיעָה לִשְׁלֵב שֶׁל "בּוֹחַל"^[16].

הערות

- ערך ערך שאור [ג], רא"ש, רע"ב, מהר"א פולדא. בצק כשנעשה חמץ, נעשים בו סדקים (עיין משנה פסחים מז, ב ורש"י שם). [אף על פי שהפירוש המדויק של "שאור" הוא בצק שחמוצו קשה כל כך שאינו ראוי לאכילה והוא משמש רק לחמץ עיסת אחרות, כאן לכאורה זה לשון מושאל לבצק "חמץ" סתם, שהחמץ בשיעור הראוי לאפות ממנו לחם חמץ, שבשלב זה כבר יש בו הרבה סדקים (עיין משנה פסחים שם; ראה עוד דרך אמנה ה, ב).]
- פירוש אחר: "משיטילו שאור" היינו שיתנפחו כדרך בצק חמץ (רמב"ם בפירוש המשנה, שנות אליהו, ראה ערוך שם לפירוש נוסף).
- רמב"ם בפירוש המשנה, ר"ש, מהר"א פולדא, פני משנה.
- חגי ב, יט: "העוד הנרע במגורה" (ר"ש סיריליאן). [בתחילת גידול האגוז, הגרעין דבוק לקליפה החיצונה, וכשמתחיל להבשיל הוא נפרד ממנה].
- יש מפרשים שהכוונה שיווצרו בתוך האגוז המחיצות המחלקות את פנים האגוז ואת הגרעין שבו לתאים נפרדים, וכפי שאנו רואים באגוזים הקרויים "אגוזי מלך", שמחיצה פנימית מפרידה בגרעין ומחלקתו לארבעה תאים נפרדים. תאים אלו קרויים "מגורות" בלשון חז"ל [מדרש רבה, שיר השירים ו, יא] (ר"ש). ראה עוד ד, ב הערה 14.
- והיינו בגמר בישולם (רמב"ם בפירוש המשנה, מהר"א פולדא, פני משנה). להרחבה, ראה להלן ד, ב ושם הערה 15.
- חרובים הם שחורים בגמר בישולם, וכשמתחילים להבשיל נוצרים עליהם נקודות שחורות (ר"ש מגמרא להלן ד, ב, ראה גם מהר"א פולדא).
- "שחור" בלשון חכמים ובדיני התורה כולל בין שחור ממש ובין צבעים אחרים בגוונים כהים מאד הנוטים לשחור, ראה לדוגמא בבבלי נדה ד, טז, א. וראה עוד משנה שביעית ו, ג כפי שפירש ר"ן נדרים נח, א ד"ה אלא מן הדא.
- והכוונה למיני פירות שכאשר הם בוסר הם בחירים, וכשהם בשלים נעשה צבעם שחור או כהה הנוטה לשחור, ובתחילת בישולם נראות עליהם נקודות שחורות או כהות הנוטות לשחור. הגמרא (ד, ב) תתן דוגמאות לכך.
- מהר"א פולדא. ואילו במשנה בכלאים א, ד, מבואר שהם ממין האגסים. ובערוך ערך קרוסטמל כתב שהם מיני אגסים ותפוחים, וגם פני משנה מזכיר את שניהם. ויתכן שיש שני מיני קרוסטמל, אחד הוא מין תפוח, ומהר"א פולדא מפרש שמשנתנו עוסקת במין זה, ואחד הוא מין אגס, ובו עוסקת המשנה בכלאים, א, שוה מין אחד שיש לו דמיון גם לאגסים וגם לתפוחים, ועל שם כך יש שמתארים אותו כמין תפוחים ויש שמתארים אותו כמין אגסים, ולענין קביעת מינו לדיני התורה, כגון לענין כלאים, הוא נחשב מין אגסים (אולם עיין הגהה בערוך שם).
- יתבאר בגמרא להלן ד, ב.
- ערך ערך חזרה, ר"ש ורא"ש כלאים א, ד. וכן מתרגם יונתן "תפוח" — "חזור" (ראה יואל א, יב; משלי כה, יא). והוא לשון עגול וכדורי בארמית, כפי שמתרגם אונקלוס (שמות כה, א) "כפתור" — "חזור" (עיי' ערוך שם, רע"ב כלאים שם).
- יש גורסים במשנה "והענורדין", והוא מין תפוח בר הקרוי "סורבאס" (רמב"ם בפירוש המשנה, ר"ש סיריליאן ועוד, עיין שינויי נוסחאות ב, ושינויי נוסחאות שבמשניות).
- ארבעה מיני פירות אלו הם בעלי גוון בהיר, ומכוסים בשערות דקות בקטנותם, וכשהם מתחילים להבשיל נעשות בהן קרחות קרחות בהירות מנשירת השערות,

- ובגמר בישולם נושר כל השער ונשאר צבעם הבהיר (עיין ריבמ"ץ, ר"ש, רא"ש, מהר"א פולדא).
- [לאגסים שלנו אין שערות בקטנותם, אלא מדובר במין אחר של אגסים (תפארת ישראל כו, א)].
11. התואר "לבנים" כאן אינו צבע לכן ממש, אלא הכוונה לפירות שגוונים בהיר בדומה לארבעת המינים דלעיל, ומכוסים בקטנותם בשיער דק, הנושר בהבשלת הפרי.
12. על פי הלעז שכתב רש"י ראש השנה יב, ב, ומובא בפני משנה כאן, והוא מין קטנית המשמש כתבלין ובשימושים אחרים (ראה לעיל ב, ב הערה 7).
13. כן הגירסא במשנה שבמשניות, בגמרא להלן ה, א ובבבלי ראש השנה יב, ב. וכן הוא במהר"א פולדא, והוא מפרש (מגמרא להלן) שיבשיל בכדי שאם יורענו יצמיח.
14. משיגיעו שלשיל גודלם המלא. פירוש אחר: בויתם כשאפשר לסחוט מהם שליש כמות השמן הנסחט מזיתים שהבשילו כל צרכם [ובתבואה כשתתקבל מטחינתם שליש כמות הקמח המתקבל מחחיטים שהבשילו כל צרכם (תוספות יו"ט)] (ר"ש שביעית ד, ט ד"ה הכניסו שליש; מהר"א פולדא ורע"ב כאן).
- רבים מן הראשונים סוברים שכל השיעורים שנוכרו במשנה הם השיעור של משיכניסו שליש" של כל מין, אלא שהמשנה נתנה בכל מין ומין סימן במראהו להכיר כשנגיע שליש. ובתבואה וזיתים אין סימן לדעת מתי הגיעו שלשיל, כיון שאין מראיהם משתנה כשהם מבשילים, הלכך הוצרכה המשנה לומר בהם רק את עצם השיעור של שליש (רא"ש כאן; פירוש שני בר"ש שביעית ב, ז ד"ה מתעשרו; תוספות ראש השנה יב, ב ד"ה התבואה; רמב"ם כפי שפירש חזון איש שביעית ז, י). [וראה עוד רא"ש להסבר אחר מדוע נוקטת המשנה "שליש" בתבואה וזיתים].
- אולם הירטב"א (ראש השנה יב, ב) סובר שאין השיעור שוה בכל המינים, אלא חכמים קבעו בכל מין ומין לפי תכונותיו את השיעור שבו הוא נחשב "פרי" (עיין גם פירוש ראשון בר"ש שביעית שם). ראה עוד להלן ה, א הערה 9.
15. פני משנה. [הגר"א גורס "גסס" (נעשה גס וגדול) במקום "חיתה" (שנות אליהו והגהות הגר"א שביעית ד, ו; גר"א כת"ב ב כאן; ראה עוד הגהות הגר"א כאן)].
16. עיין רש"י נדה מז, א ד"ה בחלה, ורש"י לפסוק בזכריה שם, ובמדבר כא, ד ד"ה ותקצר.
- [יש מפרשים "חיתה" — שהבשילה התאנה במקצת אבל לא כל צרכה, כמו שמתרגם אונקלוס (שמות יב, ט): "אל תאכלו ממנו נא" [מבושל במקצת ולא כל צרכו, רש"י שם] — "ח"י" (ר"ש שביעית ד, ז). לפי זה, יש לומר שהגמרא מפרשת "בייחילו" הוא לשון מיאוס ותיעוב, וכפי שיש מפרשים בפסוק "וְגַם נִפְשָׁם בְּחִלָּה בִּי", שנפשם מאסה בעבודת ה' (וכן פירשו תרגום יונתן, רד"ק, ומצודות ציון לפסוק; ספר השרשים לרד"ק ערך בחל). וכשהגמרא אומרת "בייחילו" היינו "חיתה" הכוונה שקוראים לתחילת בישול התאנים בלשון המדורה על מיאוס ותיעוב, לפי שהם דבר "ח"י, שבשל ולא בשל כל צרכו, ודבר שאינו בשל כל צרכו הוא מאוס ומתועב בעיני האדם. עיין מיכל המים שביעית ד, ו, אולם עיין ר"ש סיריליאן].
17. כן גורסים הראב"ד בתורת כהנים (בהר א, ו) ור"ש סיריליאן. ראה גם שינויי נוסחאות. ובדפוס אמסטרדם ועוד גורסים כאן וכן בסמך "פניהם", ראה גם מהר"א פולדא וביאור הגר"א. ועל כל פנים, הכוונה לצד התאנה שכלפי העוקץ (קב ונק; ראה להלן).
- [הבבלי (נדה מז, א) נותן סימן אחר לעונת המעשרות של תאנים: "משילבין

מַעַת לַעַת – בתוך עשרים וארבע שעות, חֲזִיבוֹת כל התאנים שבעץ במעשר, וְאִם לֹא, פְטוּרוֹת^[18].

שנינו במשנה:

הַעֲנָבִים וְהָאֲבִשִׁין^[19] מְשִׁיבָאִישׁוּ.

הגמרא מפרשת את הביטוי "משיבאישו":

רַבִּי זְעִירָא בְּשֵׁם רַבִּי יִסָּא אָמַר: מְשִׁיבָאִישׁוּ "בְּאִישָׁה"^[20].

הגמרא נותנת סימן היכר לשלב זה:

רַבִּי אֵיבָבוּ בְּרַ נְגָרִי וְרַבִּי תַנְחוּם בְּרַ עִילָאִי אָמְרוּ בְּשֵׁם רַבִּי

נְחוּם בְּרַ סִימָאִי: וְהוּא שְׁתָּהָא חֲרֻצָּנָה (הגרעין) **שְׁלֵהֵן נִרְאִית מִבְּחוּץ**, שבשלב הבשלה זו, נתרכבה קליפת הענב ונעשית שקופה כל כך, מחמת ריבוי המיץ שבתוך הענב, עד שהגרעינים נראים מבחוץ^[21].

הגמרא מביאה הלכה ששמע רב יוחנן בקטנותו:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: רָכִיב הַיֵּינָא עַל כִּיתָפֵי דְסָבִי – רִכּוּב הֵייתִי עַל כִּתְפֵי סָבִי^[22] וְשָׁמְעִית קְלִיָּה – וּשְׁמַעְתִּי קוּלוֹ דְּרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר יְתִיב מִתְנִי – יוֹשֵׁב וּמִלְמַד דִּין זֶה דְּלַהֲלוֹן.

הערות

19. כן הגירסא לפנינו במשנה שבמשניות, ואילו במשנה שבירושלמי (לעיל עמוד א) כתוב "באושין". והראשונים למשנה הזכירו את שתי הגירסאות. [באושין-אבושין היא מלה שיש בה אותיות המתהפכות, כמו כבש וכשב, שְׁמֵלָה וּשְׁלָמָה (תוספות יו"ט).]

20. מלשון "וַיִּבְאֵשׁ" (שמות טז, כ), שהוא ענין של קלקול. שלב זה בבישול הענבים נקרא "באישד" משום שאפילו ענבים טובים קרובים להתקלקל כשהגיעו לשלב זה, אם ניחום לאחר מכן במחומר יתר על המדה (רמב"ם בפירוש המשנה שביעית ד, ח, כפי שפירש תוספות יו"ט שם). ויש שכתבו ש"באישד" פירושו "חולה", כפי שמצינו בשבת ל, א (ראה רש"י שם ד"ה באישא). וקרויים כך משום שכאשר מתחילים הענבים להבשיל ונעשית קליפתם שקופה, היא מחוירה, כאדם חולה שפניו חיוורות ("ש משאנן וראב"ד תורת כהנים שם יא; ר"ש סיריליאן כאן בשם ריבמ"ץ שביעית ד, ח).

[נמצא שלשון באושה (או באישד) משמש בין לסוג ענבים רעים ובין לתחילת ההבשלה בענבים טובים. הטעם שגם ענבים רעים נקראים בשם זה הוא לפי שלעולם אינם מבשילים יותר משלב זה (שנות אליהו).]

21. רמב"ם בפירוש המשנה.

22. אבוי של רבי יוחנן מת קודם לידתו, ואמו מתה בשעה שילדתו (בבלי קידושין לא, ב), וגידלו סבו (ביאור רבי חיים קנייבסקי).

ראשיתו". והראב"ד לתורת כהנים (שם, ומוכא בר"ש סיריליאן) מפרש שהבבלי והירושלמי אינם חולקים, ששניהם מתכוונים לאותו שלב של גידול, שבשלב זה ראש התאנה (הצד שלעומת העוקץ) מלבין, ופיה התחתון (צד העוקץ) מאדים. עיין שם לפירוש אחר; ועיין הגהות הגר"א וריב"ז כאן.]

18. [פירות מתרככים ומבשילים מהר יותר בתלוש מאשר במחומר]. כאשר התאנה גדלה על העץ בכדי שאם יתלשוה תבשיל ותיעשה ראויה לאכילה בתוך עשרים וארבע שעות, זוהי "עונת המעשרות", כי בכדי להיקרא "פרי" אין צריך שיהא ראוי כבר עכשיו לאכילה, אלא שיגדל בכדי שיהיה ראוי לאכילה אם יניחנו זמן מה בתלוש, ואז חייב במעשרות מיד כשתולשו (עיין רמב"ם הלכות מעשרות ב, ה; דרך אמונה הלכות תרומות ד, כא, ביאור ההלכה ד"ה על). ואם אינו יודע לשער בבואו לתלשן מן העץ אם הגיעו לשיעור זה, תולש אחת ומניחה, ואם הבשילה בתוך עשרים וארבע שעות, סימן הוא שכולן הגיעו לשיעור הבשלה זה (ברכת ישראל בג).

[אף על פי שתאנים "אין לקטתן כאחת", שאפילו התאנים שבעץ אחד אינן מבשילות בבת אחת לכדי שהיו ראויות לאכילה (ראה בבלי עירובין נד, א – נד, ב ורש"י שם), מכל מקום אם נמצא בבדיקה שתאנה אחת הבשילה, בידוע שכל התאנים שהגיעו לאותו גודל הבשילו].

והוא הדין בשאר מינים, כגון בננות או אבוקדו וכדומה, שכל שבשלו במחומר בכדי שייגמר בישולם תוך זמן מה מתלישתם, נחשב שהגיעו לעונת המעשרות (ביאור ההלכה שם).

מכניסין במעי מלפפון — מותר לאסוף בשבת מעי (גרעיני) מלפפון (סוג מלון)^[1] שנפלו על הרצפה כדי להוציאם מהבית וְאִין מְכַנְסִין בַּמְעִי אֲבָטִיחַ — אבל אסור לאסוף גרעיני אבטיח מן הרצפה. הגמרא מפרשת את החילוק:

מה בין מעי מלפפון למעי אבטיח? אמר רבי שמעון בר ברסנא: מעי מלפפון — גרעיני מלון ראויים לאכילה^[2], הלכך מותר לאוספם כיון שנראה שאוספם לאכילה, ואילו **מעי** — גרעיני אבטיח ראויים רק לזריעה, הלכך אסור לאוספם, כי בידוע שאין אוספם לאכילה. **אם אומר את כן** — אילו תאמר שמותר לאסוף את גרעיני האבטיח מן הרצפה, נמצאת [נראה כ]מכבד את הקרקע בשבת^[3].

שנינו במשנה:

כל הפירות האדומין עונת המעשרות שלהם היא משיאדימו וכו'. הגמרא מביאה ברייתא הקשורה לסימני עונת המעשרות: **מיישא תני** — שנה ברייתא: **רימון שניקרה בו אפילו פרידה אחת** — שניקרה בו על ידי עופות אפילו גרגיר אחד בלבד, **בוללה חיבור למעשר**. שניקור הגרגיר על ידי עופות סימן הוא שהוא בשל בשיעור של עונת המעשרות, וכיון שנתבשל בו גרגיר אחד, כל הגרגרים שבו נחשבים כאילו נתבשלו, וכולם נידונים כאילו הגיעו לעונת המעשרות^[4]. כמו כן, **אשכול ענבים שבישול בו אפילו גרגיר (ענב) יחיד** לכדי עונת המעשרות^[5], **בולו חיבור למעשר**, שנחשב כאילו הבשילו כל הענבים שבאשכול וכולם נידונים כאילו הגיעו לעונת המעשרות.

הגמרא מרחיבה בדברי הברייתא:

אמר רבי חנינה: פשוט הוא לך — מיישא פירש לנו את הברייתא, שלא רק האשכול בולו נחשב שהגיע לעונת המעשרות, אלא אף כל

אותה הגפן שעליה האשכול, ואף **כל אותו המין** של ענבים (כגון שכולם אדומים, או כולם ירוקים^[6]), אף שהם בגפן אחרת אצל גפן זו, נחשבים כאילו הגיעו לעונת המעשרות^[7]. **(חזרו ופשטו לו) [חזר ופשט לו]**^[8] — ולאחר מכן הוא שב ופירש לנו עוד: **כל אותה הרוח** — כל הענבים שבאותו צד של הכרם, ואפילו ממין אחר, נחשבים שהגיעו לעונת המעשרות. דעה החולקת:

רבי יוסי ברבי בון אומר: כל הענבים שבאותו הכרם, אפילו ברוח אחרת, נחשבים שהגיעו לעונת המעשרות, מחמת ענב אחד שהבשיל באיזה מקום שיהיה בכרם זה. הגמרא מסתפקת:

היה לו כרם קטן ועשאו גדול, על ידי שקנה את הכרם הסמוך אליו^[9], או שהיה לו כרם גדול ועשאו קטן על ידי שמכר חלק ממנו לאדם אחר^[10], או שהיה לו כרם אחד ועשאו שנים על ידי שחילקו באמצע במחיצה, או שהיו לו שנים — שני כרמים שמחיצה מפרידה ביניהם, ועשאו אחד, על ידי שהסיר את המחיצה^[11], מה הדין? האם הולכים לענין זה אחר מה שהיה בכרם בתחילה, ואם הוסיף עליו או עשה משנים אחד, הענבים שבתוספת שנתוספה אחר כך אינם "חיבור" לעונת המעשרות, ואינם נידונים כאילו הגיעו לעונת המעשרות מכח ענב אחד שהבשיל בחלק המקורי של הכרם, וכן להיפך, הענבים שבחלק שמכר או שחילק לכרם אחר עדיין נחשבים "חיבור" ונחשבים כאילו הגיעו כל הענבים שבשני חלקי הכרם לעונת המעשרות מחמת ענב אחד שהבשיל באיזה מקום שיהיה באחד החלקים. או שהולכים אחר מצב הכרם עכשיו, והענבים שבתוספת שנתוספה כולם "חיבור" לעונת המעשרות, ואילו הגדלים בחלק שחילק מן הכרם אינם "חיבור" לעונת המעשרות?

הערות

- העוסק בשני מינים אלו. ואכן הרד"ל הביא בשם הגר"א (ראה הגהות הגר"א) שאין מקומו של דין זה כאן, אלא בגמרא לקמן הלכה ג, שהמשנה שם (ה, א) מפרשת את עונת המעשרות של אבטיחים ומלפפונות, ואגב זה מביאה הגמרא על המשנה ההיא גם מימרא זו העוסקת בשני המינים הללו.
- [מהר"א פולדא מגיה בגמרא, ולפי גירסתו הוא מפרש שהיה עוסקת בענין אחר לגמרי, והוא גם מפרש לפי דרכו את השייכות של מימרא זו לכאן].
- עיי' מהר"א פולדא. [במשנתנו למדנו שעונת המעשרות לרימונים היא משיתרכבו הגרעינים ויתמעכו ביד המחזיקם. וסימן אחר לכך הוא משיתרכבו בכדי שניקרו בהם העופות].
- לפירוש אחר ל"שניקרה בו" ולגירסאות אחרות, עיי' פני משה, ר"ש סיריליא, ביאור הגר"א כתי"ב, ירדב"ז. וראה עוד להלן עמוד ב הערה 1.
- דרך אמונה ב, עה. והיינו כשייראו החרצנים מבחוץ, כדלעיל ג, ב.
- מראה הפנים ד"ה רימון.
- פני משה.
- [הגר"א מגיה "כל אותו הרימון" במקום "כל אותו המין", והכוונה כל אותו עץ רימונים שבו נתבשל גרגיר אחד באחד מרימוניו. לפי זה, בשלכ זה עדיין לא פירש מיישא שבישול ענב או גרגיר רימון אחד מועיל לפירות שבעצים אחרים, אלא רק לפירות אחרים שבאותו עץ (ביאור רבי חיים קנייבסקי)].
- מוגה על פי הנראה ממהר"א פולדא.
- ביאור הגר"א כתי"א.
- ביאור רבי חיים קנייבסקי.
- ביאור רבי חיים קנייבסקי, עיי' גר"ש סיריליא.

חילופי גירסאות וביאורים

אותו צד של הכרם (ברכת ישראל), וכולם באותו סוג קרקע, הגיעו לשיעור זה אף שאין סימני התבשלה יבכרים עליהם (ראה מהר"א פולדא להלן ה, א ד"ה לא מחמת התולעת). אך לפי זה קשה, כיצד יתכן שאם מכר חלק מהכרם או קנה גפנים הסמוכים לו, או שבעה או סתר מחיצה בין הגפנים, שישפיע הדבר על מדת הבשלות של שאר הענבים?

משום כך מפרש החזון איש (שבשיעור זה, כב), שדברי הגמרא כאן אינם ספק, אלא קושא. שמיישא אמר רק שכל הענבים שבאותו צד של הכרם הם "חיבור", כיון שלכולם יש אותו תנאי גידול, ואילו רבי יוסי ברבי בון אמר שכל הענבים שבכרם הם חיבור אפילו בצד אחר, למרות שתנאי גידולם שונים. ומקשה הגמרא, שאם

א. מהספיקות של הגמרא משמע שהדין של "חיבור" לענין הגעה לעונת המעשרות הוא כעין "גזירת הכתוב", שאף שאנו רואים ששאר הענבים לא הגיעו לעונת המעשרות, כל שנחשב "חיבור" עם אותו ענב שהבשיל נחשב כאילו גם הוא הגיע לשיעור זה, ועל פי זה מסתפקת הגמרא אם הולכים לענין זה אחר מה שהיה מצורף לכרם בתחילה, או אחר מה שמצורף אליו עכשיו.

אולם מסבירא קשה להבין זאת, שאם צריך שיעור "פרי" כדי שיתחייב במעשה, כיצד אלו שלא הגיעו לשיעור זה יתחייבו רק בגלל שיש להם דין צירוף לזה שהגיע אלא לכאורה צריך לומר שכיון שענב אחד הגיע לשיעור זה, הוכחה היא שגם אחרים הגדלים באותו תנאי גידול [בנון] שהשמש זורחת בשוה על כל

הגמרא אינה פושטת את הספיקות^[12].

אגב שלמדנו לעיל שפירות נחשבים "חיבור" לענין עונת המעשרות, מביאה הגמרא דין אחר שנחשבים חיבור לענין איסור אכילה מפני הסכנה, כאשר אחד מהם נמצא מנוקר, שחוששים שמא ינקר על ידי נחש שהטיל בו ארס^[13].
שְׁמוּאֵל אָמַר: דִּלְעַת שְׁנִיקְרָה בְּבֵית אָבִיהָ – שנמצאה מנוקרת במקום גידולה, כלומר בעודה מחוברת לקרקע^[14], **כָּל אוֹתָהּ הַגּוֹמָא אָסוּרָה** – כל הדלעות הגדלות עמה באותה גומא אסורות^[15].
על פי דינו של שמואל מוסיפה הגמרא^[16]:

אָף בְּמַכְבְּדוֹת – באשכולות תמרים של עץ תְּמָרָה (דקל)^[17] הדין כן, שאם נמצאת תמר אחד מנוקר, כל התמרים התלויים באותו אשכול אסורים^[18].

הגמרא מביאה ברייתא בענין זה (תוספתא כלים בבא בתרא ה, ב):

אָמַר רַבִּי יוֹסִי: שְׁאֵל יוֹנָתָן בֶּן חֲרָשָׁא אִישׁ גִּיּוֹסֵר^[19] אֶת רֶכֶן גְּמְלִיָּאל וְחֻכְמִים בִּיבְנָה: נִיקוּרֵי רֶטֶב בְּאֲבִיהֶן – תמרים שלא הבשילו כל צרכם^[20] שניקרו בעודם מחוברים לאילן, מָה הֵן – מה דינם? **אָמְרוּ לוֹ חֻכְמִים: כָּל אוֹתוֹ הַדֶּקֶל אָסוּר**, כלומר כל התמרים שבאותו הדקל אסורים^[21].

הערות

- פירשנו את הספקות של הגמרא על פי מהר"א פולדא ושאר מפרשים. ראה חילופי גירסאות וביאורים להסבר אחר.
- פני משה. חכמים אסרו לאכול פרי שנמצא מנוקר, מחשש סכנה, שמא נחש הטיל בו ארס וסכנה היא לאכול (משנה תרומות ח, ו).
- [מלבד הדמיון של הנושא שלפנינו לנושא הקודם שבשניהם מחשיבים פירות אחרים "חיבור", יש עוד צד של דמיון, שלעיל מדובר ברימון שניקרה בו פרידה אחת, וגם כאן מדובר בפרי שניקר. אולם הם שני עניני ניקור שונים לגמרי, ששם בידוע שניקרוהו ציפורים, ואין בה חשש סכנה, אלא זה סימן שהיא בשלה וחיבת במעשרות, וכאן נמצא פרי מנוקר והוא אסור באכילה מחשש שמא ניקר על ידי נחש ארסי].
- ערוך ערך אב [ב], רש"י חולין נח, א ד"ה קישות, ר"ש סיריליאן, פני משה.
- הדרך היא לזרוע דלעות בגומא [עיין משנה בלאים ג, ה] (מהר"א פולדא; גר"א כתי"ב). שמואל מלמד שהחשש לארס אינו ברלעת שנמצאת מנוקרת בלבד, אלא בכל הדלעות הגדלות עמה באותה גומא (מהר"א פולדא). כיון שחוששים שמא נחש ניקר גם את שאר הדלעות, והנבק אינו ניכר בהן כיון שהוא נסתם כאשר
- הוסיפו לגדול (גר"א כתי"י). פירוש אחר: חוששים שמא התפשט הארס ועבר מדלעת זו שניקרה לשאר הדלעות שבאותה גומא, כיון שעליהן שוכבים זה על זה והם יונקים זה מזה (ר"ש סיריליאן).
- עיין גר"א כתי"ב.
- האשכול של תמרים, שהוא הענף הכתום המתפצל שבו תלויים התמרים, נקרא "מכברת", כיון שהוא כבד תחת התמרים התלויים בו ומחמת כן הוא תלוי למטה, ומפני שמכבדים (מטאטים) בו את הבית (פירוש רב האי גאון עוקצין א, ג; ערוך ערך מכבד).
- מהר"א פולדא, ביאור הגר"א כתי"ב.
- בנוסח ר"ש סיריליאן ודפוס אמסטרדם הגירסא: "גינסור".
- מהר"א פולדא. בערוך ערך רטב [ג] כתב שתמרים שלא הבשילו כל צרכם קרויים "רטוב" בערבית. ועיין ר"ש סיריליאן.
- לעיל אמרה הגמרא רק שכל התמרים שבאותו אשכול אסורים. ואילו הברייתא אוסרת את כל התמרים שבאותו אילן.

חילופי גירסאות וביאורים

[וכתבו המפרשים שגם הרמב"ם פירש כן, ומשום כך הוא פסק (הלכות מעשר ב, ה) כמיישא ולא כרבי יוסי ברבי בון, שלא כדרכו שפוסק כדעה האחרונה בגמרא. שכיון שהגמרא פרכה את דבריו, אין הלכה כמותו (ביאור הגר"א יורה דעה שלא, פ; עיין עוד ביאור ההלכה הלכות מעשרות שם ד"ה אשכול)].

אין חולקים אחר תנאי הגידול אלא אחר כל מה שמצורף עמו באותו כרם, אוי אם יוסיף על הכרם או יחלקנו ישתנה דין שאר הענבים. וזה בודאי לא יתכן! אלא בודאי הדין תלוי בתנאי הגידול של הענבים, ולכן זה חל רק בענבים שבאותו רוח של הכרם, וכפי שאמר מיישא.

הגמרא דנה מנין המקור לפרש "ימסו" מלשון הכנסת מחצה: **רבי יונה בעי** — שאל: **דילמא מן רבני דאגדתא הוא שמע לה** — שמא מהחכמים הרגילים לדרוש באגדה הוא למד פירוש פסוק זה, שהם מפרשים את הכתוב (דברים א, כח): **"אֲחִינוּ הַמָּסוּ אֶת לִבָּבֵנוּ"**, שאמרו בני ישראל כשקיבלו את דיבת הארץ שהוציאו עליה המרגלים, שהכוונה היא שאחינו **פִּלְגֵן** [חצו את] **לִבָּבֵנוּ**, כלומר שברו את ליבנו לשנים, הרי ש"המסו" הוא מלשון "חִצְיָהּ", ומזה למד רבי יודה לפרש ש"משימסו" האמור במשנתנו היינו שהגיעו למחצית גידולם^[5].

שינו במשנה:

התמרים משיטילו שאור — משיפתחו כשאר שיש בו סדקים:

הגמרא מבארת שיעור זה:

רבי חייא בר נוא אמר: השיעור הוא **משיטילא החרץ** — משיהיה חריץ לכל אורך התמרה ותיפתח כולה מרוב בשלות^[6].

הגמרא מקשה על דעה זו:

רבי יונה בעי (שאל): **מה נן קיימין** — במה אנו עוסקים כשאנו אומרים שעונת המעשרות לתמרים היא "משיטילא החרץ"? **אם** אנו עוסקים ב**משיטילא החרץ** ממש, דהיינו שתיפתח כל התמרה, כבר **נובלת היא** התמרה מן העץ מרוב בשלות, ובודאי אין צריך שתבשיל כל כך כדי שתחשב שהגיעה לעונת המעשרות. ואפילו **אם** הכוונה היא **משתפרוש גרעינה מתוך האוכל** — שנפרד הגרעין מבשר הפרי מבפנים, דהיינו שלא נפתח כולה מבחוץ, אלא שהתמלאה בחריצים קטנים מבחוץ מחמת תפיחתה, שזוהו סימן שמבפנים נפרד הגרעין מן האוכל^[7], הרי אז **בשילה היא כל צורקה**, ובעל כרחך שאין זו כוונת המשנה, שהרי עונת המעשרות היא כשהפרי מתחיל להבשיל, ולא כאשר הוא בשל כל צרכו^[8].

הלכך מסיקה הגמרא שהשיעור "משיטילו שאור" אינו משיטילא החרץ, אלא שלב יותר מוקדם בבישול התמר, ונותנת סימן לשיעור זה: **רבנן דקיסרין אמרי:** שיעור הבשלות שאליו מתכוונת המשנה הוא **[מְשִׁטְשֵׁחַם** — את התמרים בשמש] **ויהיו יפות לאכילה**, דהיינו מיד בתחילה כשנעשו ראויים לאכילה, ואף שלא נתבשלו כל צרכם^[9]. ולזה נתכוונה המשנה כשאמרה "משיטילו שאור", דהיינו שיתחילו

הגמרא מניחה שרבי יונתן בן חרשא לא דיבר על מקרה שנמצא תמר אחד בלבד מנוקד, שמסתמא גם לו היה פשוט שבמקרה כזה כל התמרים בעץ אסורים מספק שמא הנחש ניקר לפחות עוד תמר אחד בעץ זה אלא שאין הניקור ניכר בו, כיון שהנקב נסתם כשהוסיף לגדול. וכיון שאין ידוע איזהו, כולם אסורים. אלא, מפרשת הגמרא, שאלתו היתה על המקרה דלהלן:

אמר רבי יוסי: לכן צריכה — שאל יונתן בן חרשא מה הדין, כי הוא דיבר במקרה **שניקרו בולן**, כלומר שאנו רואים שכל התמרים בעץ זה מנוקרים, **שלא תאמר: הואיל ואין דרך הנחש לעשות בן** — לנקר את כל הפירות שעל האילן, **אני אומר ש"ענן"** (להקה) **של ציפורים שכן עליהן וניקרו** אותם, ולפיכך הם מותרים, כיון שציפורים אינם ארסיים ואינם מטילים ארס במה שהם מנקרים. כלומר, הוא הסתפק האם מתירים את כל התמרים במקרה זה כיון שתולים את הניקור בציפורים. והשיבו לו חכמים שגם במקרה זה כל התמרים אסורים^[1].

הגמרא מסיקה בענין זה:

אמר **רבי יונה בשם רבי שמעון חסידא: ניקורי רטב באביהן** — תמרים שלא הבשילו כל צרכם שנמצאו מנוקרים בעודם מחוברים לאילן, **אסור** מעיקר הדין לאכלם, וכפי שהורו חכמי יבנה, **והרבים נהגו בהן היתר, ואינן ניוקין**, כלומר כיון שרבים נהגו בהם היתר, ממילא אינם ניוקים. שכאשר הורגלו רבים שלא ליהדר מדבר שמן הדין צריך היה לחשוש בו לחשש סכנה ה' שומרם מנוק, שנאמר (תהילים קטו, ו): **"שֹׁמֵר פֶּתָאִים ה' "**, שד' שומר על מי שאינם חכמים להזהר^[2].

שינו במשנה:

הרימונים, משימסו.

הגמרא מפרשת מהו "משימסו":

אמר **רבי יצריא בשם רבי יסא: משיטמץ האוכל** — הבשר שמסביב לגרעין **תחת ידיו** ויצא מיץ^[3]. דעה אחרת:

אמר **רבי יודה בר פזי בשם רבי יהושע בן לוי: משיכניסו מחצה** — כשיגיעו למחצית גידולם^[4].

הערות

פירושו תוך ואמצע. לדוגמא "מסופוטמיה" (ראה בראשית רבה מה רסא) — הארץ שבין נהר פרת לחידקל (ארם נהריים) — קרויה כך לפי שביונית "מסו" פירושו באמצע ו"פוטמו" פירושו נהר, כלומר: "הארץ שבאמצע בין שתי נהרות" (ראה בראשית ערך שם, וראה ערך ערך מסופוטמיה). והכוונה ש"חצו" (שברו) את לבם (ערך שם: ריבמ"ץ, ר"ש סיריליא). [וכן מתרגם אונקלוס "אחינו המסו אֶת לִבָּבֵנוּ" — "אֲחָנָא תְּבָרוּ יֵת לִבָּנָא", כלומר שברו את לבנו וחלקוהו לשנים (פני משה; אולם עיין יפה מראה)].

[לעיל ג, 14] נתבאר שלדעת רבים מן הראשונים עונת המעשרות לכל הפירות היא כשיגיעו לשליש גידולם, והשיעורים השונים המפורטים במינים השונים במשנתנו אינם אלא סימני הגעת כל מין ומין לשליש גידולו. ולשיטתם קשה מהגמרא כאן שמשמע שהשיעור הכושנים הוא כשיגיעו לחצי גידולם, ויש לומר שראשונים אלו יפרשו שרימונים יוצאים מן הכלל, שיסוד השיעור של שליש הוא שבכך שיערו חכמים שזופרי ראוי לאכילה, וברימונים שיערו שאינם ראויים לאכילה עד שיגיעו לחצי גידולם. ועוד יש לומר, שהם מפרשים "משיכניסו מחצה" שתהיה בהם מחצית כמות המיץ שיש לרימון בשל (ראה לעיל ג, ב בתחילת ההערה הנ"ל), וזה קורה כאשר הגיעו לשליש גידולם (ביאור ההלכה הלכות מעשר ב, ה, ד"ה משיגיעו).^[6]

6. פני משה.

7. עיין פני משה. בתחילת גידולו של התמר, הגרעין דבוק לאוכל מבפנים. וכאשר הוא מבשיל ותופח, במקביל למה שנעשים בו חריצים מבחוץ מחמת תפיחתו, נפרד הגרעין מן האוכל מבפנים, והוא כמונה בתוך נרתק.

8. פני משה.

9. פני משה, מהר"א פולדא. מהר"א פולדא מפרש שהכוונה ששוחים אותם לאחר תלישתם לזמן מה או לעשרים וארבע שעות בשמש, ואז הם נעשים ראויים לאכילה. וכשהגיעו לשיעור בשלות זו שעל ידי שטיחה בשמש ייעשו ראויים לאכול, זה סימן שכבר עכשו בטרם שטוחם, הגיעו לתחילת בישולם וחיבים במעשר.

1. חכמים השיבו לו, שאף על פי שודאי הוא שציפורים ניקרו את כולם, שאין דרך נחש לעשות כן. עדיין יש לחשוש שמא נחש ניקר אחד מהם והציפור ניקרה בו במקום נקב הנחש, ולפיכך כולם אסורים מספק (ר"ש סיריליא מחולין ט, א-ב). [אולם מהר"א פולדא מפרש שחכמים השיבו שגם כאשר כולם מנוקרים יתכן שנחש ניקר את כולם, ואין אומרים שאין דרכו לעשות כן, ולפיכך כולם אסורים מספק, כי מספק מחמירים ואין תולים את הניקור בציפורים. ומשמע מזה שאילו היה ודאי לנו שציפורים ניקרו את הפירות הללו, לא היינו חוששים שמא גם נחש ניקר את כולם או מקצתם, שאין חוששים שמא ציפורים ניקרו בדיוק במקום נקב הנחש, ושלא כברייתא המובאת בבבלי חולין שם. וכן משמע מפירושו מהר"א פולדא לעיל עמוד א בענין רימון שניקרה בו פרידה אחת. אולם שאר מפרשים פירשו או גרסו לעיל בדרך אחרת, ראה במצויין שם הערה 4.]

2. גלוינו הסיס מבבלי שבת קטט, ב ויבמות עב, א. ומיילא מותר לסמוך על זה ולאוכלם, ראה שבת ויבמות שם.

3. ר"ש סיריליא, מרמב"ם הלכות מעשר ב, ה.

לפי פירושו זה, "ימסו" הוא מלשון "נמס", וכפי שמצינו בכתוב (שמות טז, כא): **"יָחַם הַשָּׁמַיִם וְנָמַס"** (מהר"א פולדא, מערוך ערך מס [א], ועיין רמב"ם בפירוש המשנה, דפוס וילנא; אולם עיין מהדורת קאפח).

4. ר"ש סיריליא, עיין גם פני משה, וראה בסוף הערה הבאה.

5. כאשר שלח משה מרגלים לתור את ארץ כנען כהכנה לכיבושה על ידי בני ישראל, הם חזרו ואמרו שהעם היושב בה הוא **"עם גדול ונץ ממנו"** ושערי הארץ הן **"ערים גדולות וכצורת בָּשִׁמִּים"** (דברים א, כח). בעקבות זה פחדו העם מלעלות לארץ ואמרו שהמרגלים **"המסו אֶת לִבָּבֵנוּ"**. לפי פשוטו הכוונה מלשון "נמס", וכפי שמצוי לומר על מי שמפחד ש"נמס לבו" (ראה למשל יהושע ז, ה וראה תוספות אנשי שם למשנה). אולם חכמי האגדה פירשו שהכוונה ששברו את לבם, ולפי זה "המסו" הוא מלשון "חציה", וכפי שאנו מוצאים בלועזית ש"מסו" פירושו "חצי". [וכן ביוזנת

להיעשות בהם חריצים בתחילת בישולם, בדרך בצק שנעשים בו חריצים כשמתחיל להחמיץ^[10].

שנינו במשנה:

הפֿרֿסקין מִשְׁטִילו גידים.

הגמרא מפרשת:

אמר רבי **יעִקֶבא בְּשֵׁם אִסִּי**: הכוונה היא **מִשְׁטִילו גידין אֶדוּמִין** – משייראו בהם כמין חוטים אדומים, שכן דרך האפרסקים כשמתחילים להבשיל^[11].

במשנתנו נחלקו תנא קמא ורבי יהודה בשיעור עונת המעשרות של אגוזים: תנא קמא אמר שהשיעור הוא "משיעשו מגורה", ואילו רבי יהודה אמר שבאגוזים וכן בשקדים השיעור הוא "משיעשו קליפה"^[12]. הגמרא מביאה ברייתא המרחיבה במחלוקתם^[13].

עונת המעשרות של **הָאֲגוּזִים וְהַשְּׁקָדִים** היא **מִשְׁעֵשׂוּ מְגוּרָה**^[14]. **רבי יוֹדֶה אוֹמֵר**: עונת המעשרות של **הָאֲגוּזִים וְהַשְּׁקָדִים** היא **מִשְׁעֵשׂוּ קְלִיפָה** – משתיווצר בהם הקליפה. [הברייתא מפרשת את דבריו]: **אֲמָרוּ**: מדובר **בְּקְלִיפָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁהִיא סְמוּכָה לְאוּכַל**, דהיינו הקליפה הדקה הרבוקה לגרעין^[15]. ומוֹדִין חֻכְמִים לְרַבִּי יוֹדֶה בְּאֶלְצֵרִין^[16] וּבֶאֱפִסְטִקוֹן^[17] וּבֶאֱיִצְטְרוּבִילִין, שעונת המעשרות שלהם היא **מִשְׁעֵשׂוּ קְלִיפָה** – משתיווצר בהם הקליפה הדקה הפנימית הסמוכה לאוכל^[18].

שנינו במשנה: החרובין משינקידו. להלן, לגבי המשך בבא זו השונה "יובל השחורים משינקידו", תפרש הגמרא מהו "משינקידו", וזה כולל גם חרובים, שגם הם שחורים בגמר בישולם. אולם תחילה

הערות

- על פי פני משה ורא"ש למשנה.
- רמב"ם בפירוש המשנה. "גידים" אלו הם בבשר הפרי סמוך לגרעין.
- ראה ביאורנו למשנה לעיל ג, ב ושם הערה 3, וראה עוד להלן הערה 14.
- ברייתא דומה שנויה בתוספתא א ג.
- במשנה נזכר בדברי תנא קמא רק אגוזים, ואילו הברייתא מוסיפה שהם דיברו גם על שקדים, וכן הוא בתוספתא.
- ומכאן משמע כמפרשים ש"משיעשו מגורה" היינו שהגרעין נפרד מן הקליפה ונעשה כמונה באוצר, שזה שייך גם בשקדים. שאילו הפירוש השני שנוצר לעיל ג, ב הערה 3, שנוצרו בתוך האגוז המחיצות המחלקות את פנים האגוז ואת הגרעין שבו לתאים נפרדים, לא שייך בשקדים, שהגרעין שלהם אינו מחולק (שנות אליהו, ביאור הגר"א כת" ב).
- רמב"ם בפירוש המשנה. שנות אליהו. והיינו בגמר בישול האגוז והשקד, שרק אז נחשב שנוצרה "קליפה", כיון שרק אז הקרום החיצון שעל הגרעין נבדל ממנו וראוי להיחשב "קליפה", אבל לפני כן, הקרום החיצון אינו נבדל מן הגרעין, ואינו נידון כ"קליפה", אלא כחלק מן הגרעין עצמו (עין רמב"ם ושנות אליהו שם; אולם עין ריבמ"ץ; חזון איש ומעשרות א, כה; ועין ברכת ישראל נב). נמצא איפוא שלדעת רבי יהודה עונת המעשרות של אגוזים ושקדים היא בגמר בישולם (עין מהר"א פולדא ופני משה כאן ולעיל ג, ב במשנה, ורע"ב שם). [והטעם, לפי שחכמים שיערו שאגוזים ושקדים קודם גמר בישולם אינם ראויים להיחשב "פרי", ואינם אלא כבוסר, ולכן פטורים ממעשר].
- אולם ריבמ"ץ חולק על פירוש זה, וסובר שלא יתכן שרבי יהודה הצריך שיגיעו לגמר בישולם כדי שיתחייבו במעשר (שמדוע יצאו מכלל שאר המינים שמודה בהם רבי יהודה שחייבים במעשר מתחילת בישולם). הלכך הוא מפרש, שהנה בשקדים ואגוזים יש שלש קליפות: בתחילת גידולם יש עליהם מבחוץ קליפה רכה וירוקה שיש עליה כמין שערות, ובהמשך גידולם גרלה מתחתיה קליפה קשה כעץ, ומתחתיה יש את הקליפה הדקה הרבוקה לגרעין ונאכלת עמו כשמגיע לגמר בישול. ורבי יהודה דיבר על הקליפה הקשה האמצעית, הנוצרת קודם גמר בישול האגוזים והשקדים, והיא קרויה בברייתא "פנימית הסמוכה לאוכל" בייחס לקליפה החיצונה ביותר, ונמצא שגם רבי יהודה אינו מצריך שיגיעו האגוזים לגמר בישולם כדי שיתחייבו במעשר, אף הוא סובר שחזמן הוא מאוחר ל"משיעשו מגורה", שהיווצרות הקליפה הקשה החיצונה היא בשלב כלשהו בין העשותם "מגורה" לבין גמר הבישול.
- היינו "לוט" הנזכר בבראשית מג, יא (רמב"ם הלכות מעשר ב, ה כפי שפירש

מעירה הגמרא שלענין דין אחר, נזכר שיעור אחר בחרובים:

תְּנִי רַבִּי חִינָנָא בַּר פִּפְא ברייתא: חֲרוּבִין, שִׁילְשׁוּלָן – כאשר החרובים מתחילים להכביד ומתוך כך תולים כעין שלשלת^[19], **הוא חֲנָטָן**, לענין ששנת המעשר שלהם נקבעת לפי השנה שהגיעו לשיעור זה, כיון שבפירות האילן הולכים אחר שנת חנטתם^[20]. אבל עונת המעשרות שלהם היא משינקידו, כפי ששנינו במשנתנו^[21].

שנינו במשנה:

וְכָל הַשְּׁחוּרִין . . .

הגמרא מבארת:

בְּגוֹן עֵינֵי הַדָּס^[22], **וְעֵינֵי סָהָה**.

המשנה אמרה לגבי "כל השחורים" שעונת המעשרות שלהם היא: **מִשְׁיִנְקִידוּ**.

הגמרא מפרשת:

תְּנִי רַבִּי חִינָנָא בַּר פִּפְא ברייתא: הכוונה היא מִשְׁיִנְעֵשׂוּ – משיווצרו עליהם נקודות נקודות שחורות.

שנינו במשנה:

הַפְּרִישִׁין וְכו' משיקריחו.

הגמרא מבארת:

הפרישין הם **איִסְפָּרְגָלִין** (חבושים). **וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמֵן פְּרִישִׁין?** **שְׂאִין לָף מִין פְּרִי אֵילָן שֶׁהוּא פְּרִישׁ לְקִדְרָה** – שהוא מופרש ומיוחד לקדירה, שדרך לאכלו רק מבושל ולא חי אֶלָּא מִין זֶה בְּלָדָה. אבל שאר פירות האילן נאכלים רק כאשר הם חיים, או בין חיים ובין מבושלים.

מהר"י קורקוס שם).

17. היינו "בְּטָנִים" הנזכר בבראשית שם, וקרוי בערבית "פיסתוק" (רמב"ם שם כפי שפירש מהר"י קורקוס שם).

18. [חכמים מודים שמינים אלו אינם ראויים כלל לאכילה עד גמר בישולם, הלכך עונת המעשרות של מינים אלו היא בגמר בישולם, בשעת היווצרות הקליפה הפנימית שעל הגרעין, או, אף על פי שגם במינים אלו עונת המעשרות היא בתחילת הבשלתם, הקרום שעל הגרעין של מינים אלו נבדל ממנו וראוי להיחשב "קליפה" כבר בתחילת הבשלתם].

הרמב"ם (הלכות מעשר שם) מפרש ששלשה מינים אלו הם רק דוגמאות, והוא הדין שחכמים מודים בכל שאר מינים (של אגוזים) שיש להם קליפה חיצונה קשה וקליפה פנימית הרבוקה לאוכל ונאכלת עמה, שעונת המעשרות שלהם היא משתיווצר בהם הקליפה הפנימית הדקה. ולא חלקו חכמים על רבי יהודה אלא במין הקרוי סתם "אגוזים", ושקדים.

19. ר"ש שביעית ד, י ד"ה משישלול, עיין גם מהר"א פולדא ופני משה. ראה ר"ש סיריליאו המפרש באופן שונה קצת.

20. מהר"א פולדא, פני משה. והתאריך הקובע לענין זה הוא ט"ו בשבט, שהוא ראש השנה לפירות האילן, כאמור במשנה בתחילת ראש השנה (מהר"א פולדא). כגון, חרובים ש"שילשלו" קודם ט"ו בשבט של השנה השלישית למחזור השמיטה, שהיא שנת מעשר עני (ראה הקדמה למשנה לעיל א, א), חייבים במעשר שני כדון פירות השנה השניה, ולא במעשר עני כדון פירות השנה השלישית. ואם "שילשלו" אחרי ט"ו בשבט של שנה זו, הם חייבים במעשר עני.

21. פני משה, ביאור הגר"א.

שיעור "משישלשלו" קודם ל"משינקידו", ש"משישלשלו" מקביל ל"בוסר" בענבים (ראה חזון איש דיני ערלה ו, וראה שערי אמונה שביעית ד, י), ואילו "משינקידו", שהוא עונת המעשרות של חרובים, הוא שליש גידולם, או שיעור אחר שהוא על כל פנים ראוי לאכילה יותר מ"בוסר" (ראה לעיל ג, ב הערה 14).

22. מעור שצומחים בענפי הדרס פירות קטנים הדומים לענבים (רשי"י סוכה לב, ב ד"ה ענבין). "ענבים" אלו ירוקים הם בתחילה, ומשחירים כאשר הם מבשילים.

[מאחר ומשנתנו מחייבת את ענבי הדרס במעשר, מוכח שהם ראויים לאכילה (ועיין סוכה לג, ב). ומה שאמרו במדרש (ויקרא רבה ל, יב) שהדס יש בו ריח ואין בו טעם, הכוונה שאף שענבי ראויים קצת לאכילה, אין להם טעם חשוב, שאינם נאכלים אלא על ידי הדחק (ביאור רבי חיים קנייבסקי, וראה שם להסבר נוסף, וראה שלחן ערוך אורח חיים רג, ה)].

שנינו במשנה:

וְכָל הַלִּבְנִים...

הגמרא מביאה דוגמא לכך:

בְּגוֹן אֵלֶּיךָ מִרְפִּיּוֹתָהּ — כגון הפירות הללו הנקראים "מרפיותה", מין פרי שיש עליו שערות דקות בקטנותו, וכאשר הוא מבשיל הן נוסרות^[1].

המשנה אמרה לגבי "כל הלבנים" שעונת המעשרות שלהם היא: **מִשְׁקִירֵיהֶן**.

הגמרא מפרשת:

רַבִּי חִינְנָא בְּרַי פָּפָא אָמַר: הכוונה היא **מִשְׁעֵשֵׂי קִרְחוֹת קִרְחוֹת לְבָנוֹת** מחמת נשיחת השערות^[2].

דעה החלוקת:

תַּנִּי בבביתא: **רַבִּי שְׁמֵעוֹן בֶּן יוֹחִי** אומר: עונת המעשרות של המינים הללו היא **מִשְׁעֵשֵׂי חִילוֹ מִים** — שתזוב מהם לחלוחית כעין מיץ של הפרי כשיסחטו אותם^[3].

הגמרא מביאה דיון מהי ההלכה בענין זה:

אֵתָא עוֹבְדָא קוּמִי — בא מעשה לפני **רַבִּי חִנְיָה** שאחד היו לו פירות "לבנים" שתלשם כשהיו בהם קרחות לבנות בכמה מקומות, ושאל אם הם חייבים במעשר, ו**בָּעָא לְמַעֲבַד** — ורצה רבי חנינה בתחילה להורות למעשה **כְּרַבִּי חִינְנָא בְּרַי פָּפָא** שהם חייבים במעשר כשהגיעו לשלב זה. אולם בטרם הורה כן, **חִזַּר** (נמלך) ו**אָמַר:** **וְכִי מַחְמַת הַבְּשֵׁלֶת הָאוֹכֵל הֵן מִקְרִיחוֹת? וְכִי לֹא מַחְמַת הַתּוֹלַעַת שִׁישׁ בִּהֵן הֵן מִקְרִיחוֹת?**^[4]

שנינו במשנה:

הַתֵּלֶת, מִשְׁתַּצְמַח.

הערות

- מהר"א פולדא.
- אין צריך שקריח כל הפרי, אלא משיחיו בהם קרחות בכמה מקומות הגיעו לעונת המעשרות (ר"ש סיריליאנו; עיין ריבמ"ך, ר"ש ור"א"ש למשנה, מהר"א פולדא ופני משה שם).
- על פי מהר"א פולדא כאן ור"ש סיריליאנו ופני משה שביעת ד, י (לג, א במהדורתנו), בביאור ההלכה (הלכות מעשר ב, ה, ד"ה משיעשו) מפרש ששיעורו של רבי שמעון בן יוחאי הוא כשיקריחו הפירות לגמרי.
- רבי חנינה רצה בתחילה להורות שמאחר שמקצת מן הפירות היו בהם קרחות בכמה מקומות, לא זו בלבד שהם עצמם הגיעו לעונת המעשרות כדברי רבי חנינא בר פפא, אלא כל הפירות מאותו מין [שגדלו באותו צד של השדה] נידונים שהגיעו לעונת המעשרות (כפי שלמדנו לעיל ד, א לענין ענבים). אולם לאחר מכן הוא נמלך, וטען שאף שזה סימן בשלות, אין זו בשלות טבעית מחמת תנאי גידולם, אלא שהבשילו קודם זמנם מחמת שהתלעו, שכן דרך פירות מתולעים שמבשילים בטרם זמנם. הלכך רק אותם פירות שיש בהם קרחות הגיעו לעונת המעשרות, אבל שאר הפירות שאין בהם סימן זה לא הגיעו לעונת המעשרות (ראה מהר"א פולדא).
- נמצא לפי פירוש זה, שרבי חנינה סובר להלכה כרבי חנינא בר פפא, אלא שהוא מגביל את הדבר לאותם פירות שהופיעו בהם הקרחות בלבד, אבל אין מהם הוכחה לשאר פירות מאותו מין שגדלו באותו צד של השדה. ראה חילופי גירסאות וביאורים לדיון נוסף, ולפירוש אחר במסקנתו של רבי חנינה.
- [לדעת רש"י ראש השנה יב, ב, הבבלי שם חולק וסובר שהשיעור יותר מוקדם, ששם פירשו ש"משתצמח" היינו "משתצמח לזרעים", ופירש רש"י שהכוונה שגדל מאותו מין שכן הגיע לירי כן.

חילופי גירסאות וביאורים

פירות (כאשר זו בשלות טבעית ולא מחמת התלעה), ולא רק ברימונים וענבים שנוכרו לעיל. וכן דעת ר"ש סיריליאנו לחלק, ה, ב ד"ה שהוא תורם. ראה גם רדב"ז הלכות מעשר ב, ה; אולם עיין חזון איש שביעת ז, כב, פני משה ו, ב ד"ה ובלבד שלא יתרום, ערוך השלחן העתידי זה, י; דרך אמונה שם פ, וראה ה, ב הערה 3]. אולם אחרים פירשו את הגמרא כפשוטה, שרבי חנינה חזר ודחה לגמרי את דברי רבי חנינא בר פפא, שקירוח בכמה מקומות אינו סימן בשלות כלל, כיון שהם מקריחים כך מחמת התלעה ולא מחמת בשלות (פני משה). אלא שיעור עונת המעשרות בפירות אלו הוא כדברי רבי שמעון בן יוחאי כשיצא מהם מיץ כשידחקו אותם מעט, והיינו כאשר הקריחו לגמרי (ביאור רבי חיים קניבסקי, ביאור ההלכה שם). אולם לפי פירוש זה צריך עיון מדוע פסקו הרמב"ם ושאר ראשונים כרבי חנינא בר פפא, מאחר שרבי חנינה דחה את דבריו (ביאור ההלכה שם).

א. פירשו על פי מהר"א פולדא, שרבי חנינה התלבט אם פירות שהקריחו מקצתם מהווים הוכחה שגם שאר הפירות שגדלו עמם ולא הקריחו כלל, בשלים. ומסקנתו הייתה שאינה הוכחה, כיון שקירוח מקצתם אינו הוכחה על בישול טבעי מחמת תנאי גידולם, אלא הם בשלו בטרם זמנם מסיבה חיצונית — שהתלעו, אבל אלו שלא התלעו עדיין לא נתבשל. לפי פירוש זה, מובן מדוע הרמב"ם (הלכות מעשר ב, ה) פסק כרבי חנינא בר פפא ולא כרבי שמעון בן יוחאי, כיון שרבי חנינה הורה למעשה כמותו, רק עם ההגבלה הנ"ל. וכן ריבמ"ך ר"ש ור"א"ש ורע"ב לנשנה הביאו רק את דברי רבי חנינא בר פפא כיון שהם סוברים שהלכה כמותו. [ומבאר מפיירוש זה, שהדין שלמדנו לעיל (ד, א) שהופעת סימני בשלות בפרי אחד הוכחה היא שגם שאר פירות מאותו מין שאצלו הבשילו, נאמר בכל מיני

הגמרא מביאה את המקור להוראת המשנה, שהשיעור לתלתן הוא משתנרע ותצמיח:

אָמַר רַבִּי יְעִיָּא: כְּתִיב (דברים יד, כב): "עֵשֶׂר תַּעֲשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת יִרְעָךְ". מהמלה "יִרְעָךְ" משמע שרק דָּבָר שֶׁהוּא נִזְרָע וּמִצְמִיחַ חייב במעשר, יִצָא תבואה שגדלה פחות מְשָׁלִישׁ גידולה, שְׁאִינוּ נִזְרָע וּמִצְמִיחַ^[9].

אגב שעסקנו בשיעור שליש לענין עונת המעשרות, מביאה הגמרא דין אחר בפירות התלוי בשיעור שליש^[10]:

אמר רבי חיינא בשם רבי: זיתים וענבים שלא הביאו שליש, אף המִשְׁקִין הַיּוֹצֵאִין מֵהֶן (להכשיר)^[11] אין מְכַשִּׁירִין אוכל לקבל טומאה. כיון שאינם קרויים "תבואה", והמיץ היוצא מהם אינו נידון כ"יין" ו"שמן" אלא כשאר מי פירות, נמצא שאינו מכלל אחד משבעה המשקין המכשירים, הלכך אינו מכשיר^[12].

במשנה נאמר שעונת המעשרות של זיתים היא משהביאו שליש. הגמרא מלמדת כיצד אפשר לדעת שהגיעו לשיעור זה, על פי מצב ההבשלה של מינים אחרים^[13]:

אמר רבי חייא בשם רבי חנינא: זיתים, מאימתי חייבות במעשרות? משיבכר צמייא קייטא — משיתחיל להבשיל הצמייא

הלכה ג

משנה המשנה הראשונה בפרק לימדה את הכלל לקביעת עונת המעשרות, שכל שאינו ראוי לאכילה בקטנותו, אינו חייב במעשרות עד שיגדל וייעשה ראוי לאכילה. וכל הראוי לאכילה בין כשהוא קטן ובין כשהוא גדול, חייב במעשרות בין אם ליקטוהו כשהוא קטן ובין אם ליקטוהו כשהוא גדול. לאחר מכן פירטה המשנה השניה מתי למעשה היא עונת המעשרות במינים רבים של פירות האילן שאינם ראויים לאכילה עד שיגדלו. עכשיו מונה המשנה כמה מיני ירק ופירות האילן הראויים לאכילה בין גדולים ובין קטנים:

הערות

ראויים להצמיח, ועונת המעשרות של מינים אלו היא בקטנותם (עיין דרך אמונה הלכות מעשר ב, ה ס"ק כו, וביאור ההלכה של ד"ה משיגיעו; חזון איש, מעשרות א, ס"ק ד, ו; ועיין תוספות אנשי שם למשנתנו).]

10. המימרא שלהלן עוסקת בענין הכשר לקבל טומאה, דהיינו בדין שאוכל אינו מקבל טומאה אלא אם כן הוכשר לכך תחילה על ידי שבא במגע עם אחד משבעה משקין: יין, דם, שמן, חלב, טל, דבש דבורים ומים (ראה ויקרא יא, פסוקים לד, לח ותורת כהנים שם; מכשירין ו, ד).

11. מוגה על פי הגהות הגר"א: ראה שינויי נוסחאות.

12. עיין רמב"ם הלכות טומאת אוכלין א, ה ובספ משנה; עיין מהר"א פולדא ופני משה.

13. כפי שזכר לעיל (הערה 9) אין סימן הניכר במראה הזיתים לדעת מתי הגיעו לעונת המעשרות, ומשום כך שנה בהם התנא רק את המדה של "שליש", ולא נתן בהם סימן לכך, לפיכך מלמדת הגמרא דרכים לעמוד על כך על פי סימנים ממינים אחרים (מקדש דוד ורעים סב, ב ד"ה והנה לפי").

14. מהר"א פולדא, ר"ש סיריליאן.

15. ר"ש סיריליאן.

16. ר"ש סיריליאן. עיין תוספות ראש השנה טו, ב ד"ה בנות שוח.

[זיתים אינם מושפעים כל כך מתנאים המעכבים גידול מינים אחרים. הלכך, למרות שאם ביכר הצמייא קייטא הוכחה היא שהגיעו זיתים לשליש, כאשר לא ביכר, עדיין יתכן שהגיעו הזיתים לשליש, ואפשר לשער זאת לפי ביכור בנות שבע].

17. מהר"א פולדא. [תאנים אינן מבשילות כולן ביחד, ולכן לקיטתם, שטיחתם לייבוש, גמר ייבושן ואסיפתם ממקום ייבושן, נעשים בכמה פעמים. כאשר אוספים יקרה בפעם השניה את הלקיטה השניה, בידוע שהביאו זיתים לשליש].

18. הגר"א מפרש ש"צמייא קייטא" הם התאנים הראשונות המבשילות בקיץ, וכאשר הן בשלות כל צרכן הוכחה היא שהזיתים התחילו להבשיל והגיעו לשליש גידולן. ולפי זה אין לפרש שאם לא ביכרו תאנים ובנות שבע, שאיסוף תאנים מן המוקצה יהיה סימן לזיתים, שהרי התאנים עוד לא ביכרו! אלא, הוא מפרש ש"מוקצה" היינו שדה שאין יכולה גדל על מי גשמים אלא טעונה השקיה, והוא גורס "משיורו מרוויות שניה", מלשן "רוויה", כלומר, כשישקה פעם שניה (עיין ביאור הגר"א בתי"א ובתי"ב; וראה עוד פני משה).

19. ר"ש סיריליאן ד"ה בנות שבע.

18. ביאור רבי חיים קנייבסקי.

ובמיני ירק: הקישואין, והדילועין, והאבטיחין, והמלפפונות, וכן בפירות האילן: התפוחים והאֶתְרוּגִים, חייבין במעשרות בין כשהם גדולים ובין כשהם קטנים, כיון שהם ראויים לאכילה בין גדולים ובין קטנים^[20]. רבי שמעון פוטר את האֶתְרוּגִין בקטן^[21].

ישנם שני סוגי שקדים, מרים ומתוקים. המשנה מלמדת את ההבדל ביניהם לענין עונת המעשרות: **החייב בשקדים המרים פטור מלהפריש כיוצא בו מן השקדים המתוקים, והחייב במתוקין פטור מלהפריש כיוצא בו מן השקדים המרים**, לפי ששקדים מרים, ככל שגדלים יותר נעשים מרים יותר, הלכך אינם נאכלים אלא בקטנותם כאשר עדיין אינם מרים כל כך, ואז הם חייבים במעשר, וכשהם גדולים אינם נאכלים מחמת מרירותם, ופטורים ממעשר. ואילו בשקדים מתוקים הוא להיפך, שנאכלים בגדולתם ולא בקטנותם כיון שבגדלותם טובים יותר לאכילה. הלכך בקטנותם פטורים ממעשר ובגדולתם חייבים^[22].

גמרא מקשה על הדין הראשון של המשנה:

גבול להתחלת חיוב מעשרות, והוא, **משיביא שלש פתילות** – משיצמחו שלשה עלים דקים וארוכים כפתילה, ורק אז היא עונת המעשרות שלהם, ושייך שהמשנה תאמר גם לגביהם שיש זמן שעדיין לא הגיעו לעונת המעשרות.^[6]

שנינו במשנה: התפוחים והאתרוגים, חייבים גדולים וקטנים. רבי שמעון פוטר את האתרוגין בקטן. במשנה לא נזכרה דעת רבי שמעון לגבי תפוחים. הגמרא מביאה ברייתא השונה את דעתו לגביהם:

נהוראי בר שיניא אמר משום רבי שמעון: **תפוחים קטנים פטורים, תפוחין גדולים חייבין**. ואילו **תפוחי מלי מילה** – מין תפוחין קטנים הדומים לעפצים,^[7] **בין גדולים בין קטנים חייבין**, כיון שהם ראויים לאכילה גם כשהם קטנים.

על פי זה, דנה הגמרא בפירוש משנתנו:

ודא מתניתא – וזו המשנה שלנו השונה שתפוחים חייבים במעשר בין גדולים ובין קטנים, **מה היא**, כלומר, כדעת מי היא שנויה, האם כדברי הכל או שמא רבי שמעון חולק?^[8] הדבר תלוי: **מאן דאמר** – מי שיאמר^[9] שמשנתנו עוסקת בתפוחים רגילים **קטנים**^[10], מוכרח לומר שדין המשנה שתפוחים חייבים אפילו כשהם קטנים, שנוי **במחלוקת**, שאילו רבי שמעון פוטר תפוחים רגילים כשהם קטנים כפי ששינוי בברייתא. והמשנה שונה דעת חכמים החולקים עליה.^[11] **מאן דאמר** – ולפי מי שיאמר שמשנתנו עוסקת במקרה של **תפוחי מלי מילה**, **דברי הכל** – דין המשנה שנוי אליבא דכולי

משיבה הגמרא:

חזקה אמר: בשדה של קישואין ושל דילועין היא מתניתא – המשנה שם עוסקת בלוקח שדה של קישואין ודילועין וכדומה, שרק הפרי נאכל ולא העלים, ו"עד שלא באו לעונת המעשרות" פירושו שהעלים צמחו אבל טרם יצאו הפירות, ו"משבאו לעונת המעשרות" פירושו שהפירות עצמם כבר יצאו.^[5]

תירוצו אחר:

אמר רבי זעירא: אפילו תימר – אתה יכול אפילו לומר שהמשנה שם עוסקת **בשדה ירק עצמו**, כלומר, בשדה שהירק עצמו (דהיינו, העלים) נאכל. **עוד הוא יש לו גבול** – כיון שאפילו לירק כזה יש

הערות

- שהיו ביד הנכרי בשעת חיובם (מהר"א פולדא).
- מהר"א פולדא. לדעת רבי זעירא, מה שאומרת משנתנו שירקות חייבים במעשרות אפילו כשהם קטנים, אין הכוונה שאין גבול לתחילת חיובם והוא מתחיל מיד עם תחילת גידולם. אלא הכוונה שהם חייבים כשהם קטנים יחסית לשאר גידולים, ששאר גידולים אינם חייבים עד שגיעו לשלש גידולם (ר"ש סיריליאן). ראה חילופי גירסאות וביאורים א להסבר אחר בשני תירוצי הגמרא.
- מהר"א פולדא, ביאור הגר"א.
- מהר"א פולדא ופני משה.
- ראה ר"ש סיריליאן.
- וכפי שמשמע פשוטו לשון המשנה, השונה "תפוחים" סתם. ואינה מפרטת מין מסוים.
- הגר"א גורס בגמרא "**תפוחים קטם**" במקום "**קטנים**".
- מהר"א פולדא. אף על פי שלפי הסבר זה רבי שמעון חולק על הדעה הראשונה במשנה בין באתרוגים ובין בתפוחים, הוא הזכיר רק אתרוגים, כיון שדבריו בדין זה הם בשיטת רבי עקיבא רבו, כפי שתבאר הגמרא בסמוך, ורבי עקיבא דובר רק על אתרוגים [שהוא פוסל אתרוגים קטנים למצות ארבעת המינים] (ר"ש סיריליאן). [למעשה, הגמרא (להלן ו, א) תסיק שאין הכרח שרבי עקיבא מסכים לרבי שמעון הפוטר אתרוגים קטנים ממעשר, ואפשר שרק למצות ארבעת המינים הוא אמר שאינם ראויים, אבל לענין מעשר הוא סובר כתנא קמא של משנתנו. אולם רבי שמעון סובר שרבי עקיבא אינו מחלק בין שני הדינים].
- ענין ערוך לר' סוכה לו, א (על ר"ש שני אדם) להסבר אחר מדוע רבי שמעון נקט במשנה דוקא אתרוגים.

חילופי גירסאות וביאורים

שמשנתנו אכן אינה מחלקת בין קישואים וכו' לשאר ירקות, כסברת המקשה, אולם אין כוונתה שהם חייבים בכל גודל שהוא, אלא יש גבול לתחילת חיובם, משיצמחו שלשה עלים דקים וארוכים כפתילה, ו"קטנים" שאומרת המשנה היינו יחסית לשאר גידולים. וכאשר המשנה לקמן אומרת "עד שלא באו לעונת המעשרות", הכוונה היא שעדיין לא צמחו שלשה עלים [פני משה, ביאור הגר"א].

[הרמב"ם (הלכות מעשר ב, ה) פוסק שקישואין, דילועין, אבטיחים ומלפפונות וכיוצא בהם, הראויים לאכילה מתחילתם, חייבים במעשרות גם כשהם קטנים, ואילו מיני ירקות אחרים שאנם ראויים לאכילה עד שגדלו, אינם חייבים במעשרות עד שגדלו ויהיו ראויים לאכילה. והיינו כחזקת, וכפי שפירשו פני משה והגר"א, שאילו לפי פירוש המהר"א פולדא אין נפקא מינה בין קישואין, דילועין וכו' ושאר ירקות לשני תירוצי הגמרא (ראה מראה הפנים, אור שמח שם; אולם ראה ר"ש סיריליאן, וביאור ההלכה שם ד"ה ושאר)].

- סוריא (ארם נהרים וארם צובה, הכוללים חלקים רבים של סוריא של ימינו) נכבשה על ידי דוד המלך ונסתפחה לארץ ישראל. אף על פי כן, מדאורייתא אין לה דין ארץ ישראל (כיון שכבשה דוד קודם שהשלים את כיבוש עיקר ארץ ישראל, ראה ירושלמי חלה ב, א ויח, ב] ולהלן מא, ב הורה 7), אבל מדרבנן חלים עליה מקצת דינים של ארץ ישראל, כולל דיני מעשרות (עיין מהר"א פולדא, פני משה). אמנם הקילו חכמים ביבול סוריא בכמה דברים (עיין דרך אמונה הלכות תרומות א, מד). אחת הקלות היא לענין יבול נכרי, שאף שנחלקו תנאים אם פירות נכרי בארץ ישראל חייבים במעשרות [א"ש יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר"] (דמאי ה, ח מט, ב] ועיין בבלי מנחות סו, ב ותוספות ד"ה מירוח העובר כוכבים; עיין בבלי גיטין מז, א ששם נחלקו אמוראים בדבר). לדברי הכל פירות נכרי בסוריא פטורים במעשר [ר"ש קנין לנכרי בסוריא להפקיע מידי מעשר"] (עיין ביאור הגר"א; מהר"א פולדא; בבלי גיטין שם).

- קנין הנכרי בסוריא פוטר את היבול ממעשר אם השדה היתה ברשותו בשעה הקובעת לענין חיוב מעשר – דהיינו בשעה שהגיע לעונת המעשרות. הלכך, אם קנאה ישראל ממנו קודם שהגיעו הירקות לעונת המעשרות, חייבים, ואם קנאה לאחר שהגיעו לעונת המעשרות, פטורים (מהר"א פולדא; ביאור הגר"א).
- ביאור הגר"א.
- [פירשנו שנחשב "עונת המעשרות" בתחילת גידולם על פי רמב"ם הלכות מעשר ב, ד. אולם ר"ש סיריליאן מגדיר זאת שאין עונה למעשרות שלהם, כיון שחייבים מיד בתחילתם].
- אבל בירקת שהעלים עצמם נאכלים, כגון עלי חסא וכרוב, אכן לא שייך לחלק בין קודם שבאו לעונת המעשרות לאחר שהגיעו לעונת המעשרות, כי הם חייבים במעשרות מיד בתחילת גידולם, ובכל זמן שלוקחם מנכרי בסוריא הם פטורים, כיון

א. פירשנו על פי מהר"א פולדא, שהאוקימתות של חזקה ורבי זעירא מתייחסות למשנה לקמן בפרק ה. לפי פירושו, לפי שתי האוקימתות בין קישואים ודלועים ובין שאר ירקות חייבים בשלב מוקדם מאד של גידול החלק הנאכל שלהם, אלא שלחזקה, קישואים ודלועים חייבים רק משיצא הפרי החאכל, ולא משיצאו העלים, שאינם נאכלים, ואילו ירקות עלים חייבים מיד בתחילת יציאת העלים. ולרבי זעירא, גם ירקות עלים חייבים רק משיגדלו שלשה עלים דקים וארוכים כפתילה.

אחרים מפרשים שהאוקימתות שלהם מתייחסות למשנתנו: חזקה תירץ שמשנתנו מונה דוקא קישואים, דלועים, אבטיחים ומלפפונות, שרק הם חייבים מיד בתחילת גידולם, ואילו שאר ירקות אינם חייבים כשהם קטנים, אלא כשהיו גדולים, שרק אז הם ראויים לאכילה (שלא כתבנת המקשה שמשנתנו שונה מינים אלו כדוגמאות של ירקות, והוא חזן לכל שאר מיני ירקות, שחייבים בין קטנים ובין גדולים). והמשנה לקמן מדברת בשאר ירקות. ורבי זעירא סובר

עלמא, כי גם רבי שמעון מודה שתפוחי מילי מילה חייבים במעשרות גם כאשר הם קטנים^[12].
הגמרא מביאה ברייתא השונה מחלוקת בכשרות אתרוג הבוסר
למצות ארבעת המינים, שממנה יש ללמוד למחלוקת שבמשנתנו^[13]:
אֶתְרוֹג הַבּוֹסֵר, רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אֵינוֹ נֶחֱשֵׁב "פֶּרִי" – וְאִין יוצאים בו ידי מצות נטילת אתרוג. וְנֶחֱכְמִים אוֹמְרִים: הוא נחשב
פֶּרִי, והוא כשר לנטילת אתרוג^[14].

הערות

12. ראה חילופי גירסאות וביאורים ב להסבר אחר בגמרא.
13. ברייתא זו מובאת גם בירושלמי סוכה ג, ז ובבבלי שם לו, א.
14. התורה קוראת לאתרוג של ארבעת המינים (ויקרא כג, מ): "פֶּרִי עֵץ הָקָדֵר", הרי

חילופי גירסאות וביאורים

היינו קטנים מאד, היא אינה שנויה כדעת רבי שמעון. ואם אין הכוונה לקטנים מאד, אלא לתפוחים שנתעגלו כעפצים קטנים, היא שנויה לדברי הכל, כיון שגם לדעת רבי שמעון תפוחים בגודל כזה חייבים (פני משה ומראה הפנים, ערוך השלחן העתיד צה, ז, חזון איש מעשרות א, ד; ראה שם שפירשו על פי זה את פסק הרמב"ם הלכות מעשר ב, ה שתפוחים ואתרוגים חייבים "משיתעגלו"; עיין גם כסף משנה שם; לפירושים אחרים בדעת הרמב"ם עיין משנה ראשונה; ביאור ההלכה שם ד"ה התפוחים).

ב. פירשנו על פי מהר"א פולדא וביאור הגר"א, ש"תפוחי מילי מילה" הם סוג תפוחים שדרכם להיות קטנים כעפצים.
אחרים מפרשים שהכוונה לשלב מסויים בגידול של תפוחים, דהיינו כשיתעגלו, והיינו כשהיו כגודל עפצים. לפי זה, רבי שמעון בברייתא אמר בתחילה סתם שתפוחים קטנים פטורים וגדולים חייבים, ואחר כך פירש שלא דוקא גדולים ממש, אלא כשנתעגלו כגודל של עפצים. וקטנים שפטורים היינו רק כאשר הם קטנים יותר מעפצים. והגמרא מבארת שאם תפוחים קטנים שזכרו במשנה

בהקשר לברייתא זו מצייתת הגמרא:

רבי אילאי ורבי יסא אמרו בשם רבי לעזר: אתאי דרבי שמעון – דברי רבי שמעון במשנתו הפוסט אחרונים קטנים ממעשרות הולכים בשיטת רבי עקיבה רבו, הפוסל אתרוג של בוסר למצות נטילת אתרוג. כמה (כשם) דרבי עקיבה אמר: שאתרוג של בוסר אינו נחשב "פרי" ומשום כך הוא פסול למצוה, בן (כך) רבי שמעון אמר שאינו נחשב "פרי" ומשום כך אינו חייב במעשר^[1].

הגמרא מקשה על השוואה זו:

אמר רבי יוסי: וכי כל אתרוג שהוא פסול למצות נטילה עם הלולב חייב במעשרות, וכל שאינו פסול ללולב אינו חייב במעשרות? התיבון – הקשו על כך: הרי אתרוג המנומר, הרי גדל בטפוס – אתרוג הגדל בתוך דפוס (תבנית)^[2], והרי אתרוג העשוי בכדור, הרי כל אחד מהם הוא פסול למצות לולב^[3], ואף על פי כן, חייב במעשרות, מפני שהם ראויים לאכילה. הרי שדבר הפסול למצות נטילה אינו בהכרח פסול ממעשרות!

רבי יוסי מסיק:

אלא, מסתברא – מסתבר שרבי שמעון יודי (יודה) לרבי עקיבה, ואילו רבי עקיבה לא יודי – לא יודה בהכרח לרבי שמעון. רבי שמעון יודה לרבי עקיבה שאתרוג הבוסר פסול למצות נטילת לולב, דכתיב בענין זה: "... פרי עץ הדר", ואתרוג הבוסר אינו נחשב פרי^[4]. ואילו רבי עקיבה לא יודה בהכרח לרבי שמעון שאתרוג

הבוסר פסול ממעשרות, כפי שטענו לעיל, שהרי אתרוג מנומר, הרי אתרוג הגדל בטפוס (בדפוס), הרי העשוי בכדור, הרי הוא פסול למצות לולב ואף על פי כן חייב במעשרות, כיון שלכשרות האתרוג למצוה ישנם תנאים נוספים שאינם קיימים לגבי חיוב מעשר. הלכך אף שרבי עקיבה סובר שאתרוג הבוסר אינו נחשב "פרי" ומשום כך הוא פסול למצוה, יתכן שהוא מחייבו במעשר, כיון שלחיוב מעשר לא צריך שיהא "פרי" ודי שיהא "אוכל"^[5].

המשנה מסיימת: החייב בשקדים המרים פסול מן המתוקין, החייב במתוקין פסול מן המרים. המשנה אמרה רק שהחייב במין זה פסול במין זה, אבל לא פירשה באיזה שלב בגידולם מדובר. הגמרא מביאה ברייתא המבארת זאת^[6]:

"החייב בשקידים המרים פסול במתוקים" היינו כאשר הם קטנים, לפי שקידים מרים אינם נאכלים אלא בקטנותם כאשר עדיין אינם מרים כל כך, ולפיכך הם חייבים במעשר, ואילו שקדים מתוקים טובים בגדלותם יותר מבקטנותם, הלכך אינם נאכלים בקטנותם ופטורים ממעשר. "החייב במתוקים (קטנים) פסול במרים" היינו כאשר הם גדולים, שאז המרים אינם נאכלים מחמת מרירותם, ואילו המתוקים נאכלים או^[7].

דעה החולקת:

תני בברייתא^[8]: רבי ישמעאל ברבי יוסי אמר משום אביו: שקידים

הערות

1. רבי לעזר מבין שרבי עקיבא פוסל אתרוג של בוסר למצוה משום שאינו ראוי לאכילה ולכן אינו נחשב "פרי". ואם כן, מאותו טעם אינו חייב במעשר, כיון שאינו ראוי לאכילה ואינו נחשב "פרי" (רע"ב ומהר"א פולדא למשנה ה, א, כפי שפירש ערוך לנר סוכה לו, א).
2. לפי הבנה זו, חכמים במשנתנו החולקים על רבי שמעון וסבורים שגם אתרוג בקטנותו ראוי לאכילה וחייב במעשר, מכשירים אתרוג הבוסר למצוה כיון שהוא נחשב "פרי", וכחכמים החולקים על רבי עקיבא. אולם אף שאנו משווים חיוב מעשר לכשרות למצוה באתרוג בוסר, לענין פחות מבוסר חלוקים הם. שהרי בדברי חכמים במשנתנו משמע שאפילו אתרוג קטן ביותר ראוי לאכילה ונחשב פרי, ואילו לענין נטילה למצוה הצריכו חכמים החולקים על רבי עקיבא שיהיה בוסר, ולא הכשירו פחות מכך. והטעם, לפי שכתוב לגבי מצות אתרוג (ויקרא כג, מ) "פרי עץ הדר", ללמד שמלבד שצריך שיהא "פרי" צריך שיהא גם "הדר", ופחות מבוסר אינו נחשב "הדר" (חזון איש מעשרות א, ו ד"ה שם תודיע אתרוג).
3. מחלוקת התנאים אם אתרוג קטן ראוי לאכילה, אינה מחלוקת במציאות, אלא בהכרעת הדעת כיצד להחשיבו, שלכל הדעות הוא ראוי לאכילה יותר משאר פירות בקטנותם, ונחלק אם הוא מספיק ראוי בכדי שייחשב "פרי" או לא (ראה חזון איש שם, ו ד"ה וליענין).
4. גם רבה בבבלי סוכה לו, א סובר ששיטותיהם של רבי שמעון ורבי עקיבא זהות, וכפי שאומר כאן רבי לעזר.
5. הליבוש על האתרוג תבנית בתחילת גידולו, וכתוצאה מכך הוא גדל בצורת התבנית, ואין צורתו דומה לצורת אתרוג (עיין מהר"א פולדא, מברייתא המובאת בבבלי סוכה לו, א ורש"י שם).
6. [שלשת הפסולים הללו שנויים באותה ברייתא השונה את המחלוקת בין רבי עקיבא וחכמים לענין אתרוג הבוסר, כמוכא בבבלי סוכה לו, א.]
7. כיון שרבי שמעון סובר שאתרוג הבוסר אינו נחשב אוכל ומשום כך הוא פסול ממעשר, כל שכן שהוא יסבור שאינו נחשב "פרי" [שהרי "פרי" אינו אלא סוג מסוים
8. ברייתא זו דומה לברייתא השנייה בתוספתא א, ג ע"ש שינויי לשון קלים.

חילופי גירסאות וביאורים

הראשונה במסכת (על פי רמב"ם בפירושו המשנה) שכדי להתחייב במעשר צריך שיהא בשל עד שיהא "פרי" (עיי' ערוך לנר סוכה לו, א).

[יש לציין שהגם שרבי יוסי מסיק כאן אף לפי דחייתו שרבי שמעון מודה לרבי עקיבא (שכיון שהוא סובר שאינו "פרי" למעשה, בודאי פסול הוא גם למצוה מטעם זה) אביו בבבלי סוכה לו, א טוען שגם זה אינו מוכרח. שיתכן שרבי שמעון סובר שבוסר כשר למצוה כיון שהוא ראוי לאכילה ונחשב "פרי", ומכל מקום פסול מעשר לפי שזרעו אינו ראויים להמתית, וכפי שלמדנו לעיל (ה, א) שכלל הוא שכדי להתחייב במעשר צריך שיהא "נורע ומצמיח". ראה חזון איש מעשרות א, ס"ק ד, ו לביאור דעת חכמים המחייבים אתרוג בוסר במעשר לפי טענת אביו. אולם רע"ב ומהר"א פולדא למשנה לא פירשו את טעמו של רבי שמעון כאביו, אלא כמבואר כאן בגמרא שאינו חייב במעשר לפי שאינו ראוי לאכילה, וגם רבה בבבלי שם סובר כן (ערוך לנר שם ד"ה אלא דכתיב).

א. הבאנו בהערה 5 שני פירושים לדחייתו של רבי יוסי. לפי מהר"א פולדא, רבי יוסי דוחה שאף על פי שלדעת רבי עקיבא אתרוג הבוסר פסול למצוה לפי שאינו "פרי", יתכן שיהיה חייב במעשר, כי לא כל מה שפוסל אתרוג למצוה פטור ממעשר, ויש לומר שלמעשר לא צריך שיהא "פרי", אף שלמצוה צריך שיהא "פרי". ואילו לפי פני משה וגר"א, הוא דוחה שיתכן שהוא פסול למצוה לפי שאינו "הדר", אבל הוא נחשב "פרי", ומשום כך הוא חייב במעשר. נמצא שנחלקו שני הפירושים אם לפי דחיית רבי יוסי צריך שיהא "פרי" לחיוב מעשר או לא.

אולם אף שלפי מהר"א פולדא רבי יוסי טוען שיתכן שאין צריך שיהא "פרי" למעשה, מהר"א פולדא אינו פוסק כן להלכה, אלא כסברת רבי לעזר שגם למעשר צריך שיהא "פרי" (ושם רבי יוסי לא אמר בחלט שרבי לעזר אינו צודק, אלא אמר רק דרך דחיה בעלמא שאפשר לומר אחרת מדבריו) ולכן הוא כתב במשנה

(א) חולין ס: [ועי' בתוס' שם ד"ה וז, מוספתא פ"א טו"ט, ערוךין סז:] (ב) [עי' ערוךין ס וחו"ל סז]

רדב"ן

תנ"ך ישמעאל בן ידבי ופי' משום אביו שקריב וכו' עד שתפרוש קליפתו הפנימי, כן גי' הגר"א ד"ל בכ"ק: א"י יוחנן ירדו לבאן תחדיב וכו', פי' מריא שצופירי יושבת בהר על גן שם פולדא וכו', פי' חנינא דפטורין אבל כשירד לבאן נתחייבו ואם חזור ועלו אותן פטורין משום שכבר נפטרו ואין נתגין עליהם חומרי המקום יציאו משם:

מהר"א פולדא

ה"ג אמר רבי יוסי ובי ב"ל שהוא וכו': התיבון הרי המנומר, ששעה בו הברבורות, וא' שגדלו בדפוס לאחיה לורה, או כבודו. עגול פלומ"ה שמסתקין זו: מסתברא וכו'. כל זה מסקי רבי יוסי, אלא מסתברא רבי שמועון מודה לרבי עקיבא לענין אחרוב

ללולג דלמי כשר ללולג, מיון הדבא פטור כל שכן ההם דלמי פרי, אצל ר' עקיבא לא מודה לרי' שמועון, דהתם טעמיה משום דכמיז פרי, והכא אפילו נוסק מיז שרמי לאמילא לקהאם, ואין המעשר מלי צמורה דמי לומר דהאיל ואינו כשר לחג פטור נמי ממעשר שהרי מנומר וכו', שטע מיהא קף דהתם פסול הכא מיז: ה"ג החייב במתוקים פטור במרים גדולים, ונצייחא היא צמולין (ס"ה): עד שתפרוש קליפתה החיצונה. מן התחמונה שילאו כקל מקליפתה החיצונה רבי סימן דהאיל במה דוריי, רבי חנינא כרבי יוסי: ציפוראי אמרי, חכמי ציפוראי אמרי צמרים הורי כרבי יוסי דלאו ואלו פטורים: במתוקים. הורי כרבי יוסי עד שתפרוש וכו' אצל צמרים כחמא קמא ס"ל: ירדו לבאן, ציפורי יצאנת צראם ההר לכך אמר ירדו לבאן מיצין, אומן שהורה רבי חנינא ציפורי שפטורין מיצין הכא דכאן קי"ל כרענן: ואם עשו מרובא ציפורי, אחר שזרדי ופטורים אף השמא אע"פ שצאו לכלל חיוב הכא, שחזרו לפטורין:

בבר נפארו. כלומר ואם לא חלש מהן צעת שנחפרשו וחזרו ועלו ונדבקו לקליפתן החיצונה, כבר נפטרו ואע"פ שצמחילה נחפרשו, דבשר השמא חולנין:

[T. א: - ח"ב]

כלל אמרו פרק ראשון מעשרות

פני משה

ו.

עין משפט

א מ"י פ"ח מהלכות לולג הלכה ח סמוך ענין מד טו"ט: אריס סימן מרמח טעוף יט: סעף טו: ב מ"י שם פ"ח הלכה ח סמוך ענין מד טו"ט: אריס סימן מרמח טעוף יט: ג [ועי' מ"י שם פ"ח הלכה ח ונמנניד משה] סמוך ענין מד טו"ט: אריס סימן מרמח טעף יט: ד מ"י פ"ח מהלכות ממשר הלכה ט ובספך משה ופ"ח הלכה ח [טו"ט ע"ד] סימן עלא טעף ע"ד: ה מ"י שם פ"ח הלכה ח:

שנינו נוסחאות

[א] ב"ל, ברושלמי (סוכה פ"ג ה"ז - י"ח) וכו' כל: וז"ל ברוש"י: כ"ק:

[ב] קטנים, יצאה ברוש"י, וברש"י: הצידור, דהב"ז וז' בגמריים, וכן הנהר הר"אס והפני"ב: ג הרי אלו פטורים, בעירובין (כה) ובחולין (כה) זה וזה לפטור ואמר י"ה זה וזה דברים, (ועי' רש"י וחו"ט שם), וברש"י אלו ואלו פטורין:

הנהגת הגר"א

[א] אינו חייב במעשר הרי המנומר וכו' דפסול ללולב וחיוב במעשר אלא ר' שמעון יודי: [ב] ה"ג החייב במתוקים פטור במרים, גדולים: [ג] קליפתו החיצונה, כ"ה בהגהות כ"ח"א, ובתשקת הרד"ל קליפתו הפנימית:

תורה אור השלם

(א) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר פתת תקריב וצנף עין עבת וצריב נחל ושמןכם לפני יי' אלהיכם בשבעת ימים: (ויקרא כב כ)

אתיא דר"ש. דפוטרי צמחונים קטנים ממעשרות כר' עקיבא רבו דלמי משוי פרי, וכדלמר ר' יוסי כל שהוא כשר ללולג הוא דמיז צמחונות, וקס"ד דלמינו נמי טעמיה דר' עקיבא דקסבר דלמי לו דין פרי לכל מילי: התיבון, לר' יוסי והרי אחרוב המנומר או שגדלו צדפוס ועשאו כמין צריה אחרת או שהוא עגול ככדור הכי הוא פסול ללולג, ואפילו הכי מיז צמחונות לדברי הכל: **מסתברא**. הש"ס קאמר לה, לומר אלא ללא כר' יוסי, והכי הוא דלמיזן למימר, דמסתברא הוא דר' שמעון יודה דר' עקיבא, דפסול הוא משום דמיז פרי עץ והאי לאו פרי הוא, אצל ר"ע א' יודה דר"ש לענין מעשרות משום האי קושא דלעיל הכי מנומר וכו', ואילכ למימר דטעמיה דר"ע ההם משום דדענין דער ויאל: החייב בשקדים המרים וכו', ומפרס לה כגון צקטנים: החייב במתוקים פטור במרים, גדולים. כל"ל, וקטנים כחמוז כאלן צדפוס טעות הוא. לומר נגדולים אפסכא פטורים וכדפרישית צמחני: שקדים המרים הרי אלו פטורין. לעולם ואף הקטנים: עד שתפרוש קליפתן החיצונה, ויחיה האוכל כמנומה: במה דוריי, כוונה אס צמחים, או צדן דלממוקס דדענין עד שחפשת קליפתו החיצונה, ומכאן ואלין כנר נחמיצו, ופליגי אפואלי עס ר' זעירא צבא: ירדו לבאן נתחייבו. לומר אס ירדו לכך, לשעור הוא דלמרן, שנחפרשו קליפתן החיצונה וחלש מהן, נחמיצו צמחונות: ע"ז שדמחילה נחפרשו, כבר נפטרו ואע"פ שצמחילה נחפרשו, דבשר השמא חולנין:

ומכאן ואלין כנר נחמיצו, ופליגי אפואלי עס ר' זעירא צבא:

ירדו לבאן נתחייבו. לומר אס ירדו לכך, לשעור הוא דלמרן,

שנחפרשו קליפתן החיצונה וחלש מהן, נחמיצו צמחונות: ע"ז

שדמחילה נחפרשו, כבר נפטרו ואע"פ שצמחילה נחפרשו,

דבשר השמא חולנין:

ר"ש סריילאין

אתיא דר"ש. דמחני דמעשרות דפוטרי חל אחרונות צקטן מן המעשרות כר' עקיבא ללולג, דפסל בני מלוח לולג: ר' עקיבא רבו. דר"ש תלמידיה דר' עקיבא הוא צפרק הלא על צימחו (ימות ס:): כל שדואו בשר צ"ל צ"ל. לרי"מ כאלו ולר' יהודה ככלה (סוכה ל:). ואל פליגי איניה בנוסק אלא צמחונ קטן שאין סופו לגדל יותר, ובנוסק דפלגי ר' עקיבא ורבנן אפילו דלחית ליה שעורא פליגי: חייב במעשר. לרי"ס: והרי מנומר. דעלתה חזית זו צמית ופלשה מקומות: ככדור, בדפוס, צייחיות חן פיק לולג הגול (סוכה ל:). ופירש רש"י ו"ל, כדור. העשוי כמין כדור עגול, כדור פילוטא צלע"ו. גדלי בדפוס. שעה לו דפוס כשהוא קטן ונמחו צמחי צמחונ דכר וגדל זו מנחת הדפוס, פורמא צלע"ו. כל דכר העשוי לעשות כמנחו דכר אחר על גבי כומו נעמליס, או צמחי ענין שהיו עושין קערות ללחם הפנים שכינסו העיסה לתוך הקערה ואלחם נעשה צמורה, כגון אלו קרי דפוס. עד כאן: דבתיב פרי: גבי אחרוב ללולג דלמינו, ודענין גמר צישול דעד גמר צישול לא הו אחרוב פרי: הרי הוא פסול צ"ל. משום צריה אחרת

בתי"א

פטורים ג"כ שאינם פרי. ומקשה ר' יוסי האך מלה זה בזה, וכי כל שאינו כשר צלולג פטור ממעשר, הרי מנומר ושאר פסולים צלולג משום הדך ושאר טעמיה וחיובים צמחער, ואפשר נוסק ג"כ אף דקצר ר"ע דפסול ללולג אצל צמחער פליג עד ר"ש וסובר דחיבי: אלא ר"ש דפוטרי מן מעשר שאינו פרי: בודה צ"ע. פסכול גס ללולג, דסס נאמר ג"כ פרי עץ, אצל ר"ע דפסול ללולג אפסור הניע מן צמנומו ושאר פסולים צלולג ואינו מודה לר"ש דקצר ר"ע דחיביין קליפתן החיצונה: תני ר' ישמעאל. פי' ר' ישמעאל סבר דשקדים מרים לעולם פטורים אף צקטונות, ור' זעירא פסק כר' ישמעאל צמחונות שאינם מיצים עד שחפרשו קליפתן החיצונה, וזה נקרא גדולים. ומהן גן צמרים דחיביין צקטונות, ושנעשו גדולים פטורים. ואימתי נקראים גדולים, גס כן משתפיר קליפתן החיצונה, ואו עוליס מחיוון ועשו פטורים דנעשו גדולים: וע"ז אמר ר' יוחנן ירדו לבאן, לומר צמחונות שזירדים ונאסם לחיוו מעשר נגדולתן, והגיע עד שנפרס קליפתן חיצונה מיצים: ע"ז. לומר מעשר ממוח חיובם צמחונות שחפרשו קליפתן החיצונה כבר נפטרו:

ביאור הגר"א

בתי"ב

כן ר"ש אומר אינו פרי. שפוטרי מן המעשר צקוטן: ומקשר ר' יוסי האך מלה זה בזה, ובי ב"ל הבשר בלוי"ב חייב במעשר וב"ל שאינו בשר פטור, התיבון הרי המנומר ט'. פי' שמונמר פסול צמחונ וחיב צמחער. דלמח גס צמח, הא שפסול לאו משום שאינו פרי, דלמח משום דהיו כמו מנומר או שאר פסולין: ר"ש יודי דר"ע דבתיב פרי ואינו פרי. פי' ר"ש דפוטרי אחרונות קטנים מן המעשר, כל כחך משום דקצר שאינו פרי, וצמח"גס צלולג דלמי פסול דכמיז פרי עד דער. כל ר"ע דפסול צלולג אפסכא דהייב מנומר פסול, אצל גבי מעשר מציב אחרונות קטנים: דמיז השוי במתוקים פטור במרים, גדולים: הרי אלו פטורים. פי' בין גדולים בין קטנים כו': ר' זעירא אבר במתוקים. פי' צמחונות הורה כר' ישמעאל. פי' שאינו חייב עד שחפרשו קליפתן החיצונה, אצל צמחים כרענן, גדולים (חיבים) [פטורין] קטנים [פטורין] [מיצים]. ולפי"ז גס צמרים אינן (מותרין) [אסורין] אלא עד שחפרשו קליפתן החיצונה: וע"ז א"ר יוחנן ירדו לבאן בלוי"ב נתחייבו. פי' גבי צמחונות אינן מיצין עד שזירוס צולקן קליפתן החיצונה. אצל אס טלה אפילו חלת כבר נפארו. פירוש גבי מרים

המרים הרי אלו פטורין לגמרי ממעשרות, בין גדולים ובין קטנים^[9]. ושקדים מתוקין אינן חייבין במעשרות עד שתפרוש קליפתן החיצונה – הקליפה הירוקה החיצונה, הגדלה על הקליפה הקשה האמצעית בתחילת גידול השקד, ונופלת כשמבשיל^[10].

הגמרא דנה בפסק ההלכה בענין זה:

הורי (הורה) רבי חנינה בציפורי בהדא – כשיטה זו דרבי ישמעאל ברבי יוסי.

שואלת הגמרא:

במה הורי – במה הוא הורה כמותו? בשקדים מרים או בשקדים מתוקים?

משיבה הגמרא:

ציפוראי אמרי – בני ציפורי אמרו: הוא הורה כמוהו בשקדים מרים, שפטורים ממעשרות בין קטנים ובין גדולים. **רבי יעקב אמר:** הוא הורה כמוהו בשקדים מתוקים, שפטורים ממעשרות עד שתיפול הקליפה הירוקה החיצונה^[11].

על פי זה, דנה הגמרא עוד:

אמר רבי יוחנן: שקדים המרים שהיו בתחילה בציפורי, והיו פטורים שם ממעשרות, כפי שפירשו אנשי ציפורי בהוראת רבי חנינה, אם אחר כך ירדו לכאן – לטבריה (מקומו של רבי יוחנן^[12]) נתחייבו במעשרות^[13]. אבל אם אחר שירדו לכאן ונתחייבו עליו שוב לציפורי, הרי כבר נפטרו מתחילה כשהיו בציפורי, ולכן כאשר הם חוזרים מכאן לשם חוזרים הם לפטורם הקודם^[14].

הערות

9. רבי ישמעאל ברבי יוסי סובר ששקדים מרים אינם נחשבים אוכל גם כשהם קטנים, ולפיכך פטורים ממעשר (רמב"ם הלכות מעשר א, ט), וחולק על התנא של משנתו המחשיבים אוכל כשהם קטנים.
10. ר"ש סיריליאן. ראה לעיל ד, ב הערה 15. מה שפירש ר"ש סיריליאן שקליפה זו נופלת כשהשקד מבשיל, כוונתו רק לציין באיזו קליפה מדובר, אולם רבי ישמעאל ברבי יוסי אינו מצריך שהיא תיפול בפועל, שזה קורה בגמר ביטול השקד, ואין צריך שיבשיל כל כך כדי שיתחייב במעשר, שבודאי כבר לפני כן ראוי השקד לאכילה לא פחות מתבואה שהביאה שליש וכדומה. ומביאור הגר"א כתי"ב הגורס "שתפרוס קליפתן" משמע שהכוונה שתתבקע ותיפתח, אף שלא נפלה. וגם לפי הגירסא שלפנינו אפשר שהניקוד צריך להיות שתפרוש. ואפשר ש"תפרוש" הכוונה משתיפרד הקליפה הירוקה מהקליפה הקשה שתחתיה, ותיעשה קליפה בפני עצמה (ברכת ישראל, כה, אולם עיין חזון איש מעשרות א, כז). ומשמע על כל פנים ששיעור זה מאוחר הוא לשלב של "שתיעשה מגורה" (שייפרד האוכל מן הקליפה הקשה מבפנים ויהיה כמנוח באוצר, ראה ביאורנו למשנה ג, ב, ולעיל ד, ב הערה 14). ונמצא לפי פירושו זה שבשקדים מתוקים חולק רבי ישמעאל ברבי יוסי בין על התנא הסובר (לעיל ד, ב; תוספתא א, ג) שהשיעור הוא "משיעשו מגורה", ובין על רבי יהודה הסובר (במשנה ג, ב) שהשיעור בשקדים מתוקים הוא "משיעשו קליפה" (ראה מהר"א פולדא, כה פירוש שני).
- [אולם כפי שמובאים דברי רבי ישמעאל ברבי יוסי בבבלי חולין כה, ב, הוא חולק על שאר התנאים רק בשקדים המרים, אבל במתוקים הוא מודה להם. וכן מפרשים פני משה, וביאור רבי חיים קנייבסקי בכוננת דבריו שבירושלמי, ש"עד שתפרוש קליפתן החיצונה" הכוונה שתיפרד הקליפה הקשה האמצעית מהאוכל, והיינו "משיעשו מגורה" שאמרו חכמים, וכפי שפירשנו לעיל שהכוונה שייפרד האוכל מן הקליפה הקשה מבפנים ויהיה כמנוח באוצר. שאין הבלד בין אם אומרים שהקליפה נפרדה מהאוכל או שהאוכל נפרד מהקליפה. ראה גם חזון איש שם פירוש ראשון, וראה מהר"א פולדא.]
11. ואילו לגבי שקדים המרים סובר רבי חנינה להלכה כתנא של משנתו שהם חייבים במעשרות כשהם קטנים (מהר"א פולדא; ביאור הגר"א כתי"ב ב). אחרים מפרשים את כוונת רבי יעקב אמר שרבי חנינה הורה כרבי ישמעאל ברבי יוסי אפילו
12. שבועית ט, א [ע, ב במהדרותנן].
13. לדעת רבי יוחנן, כלל הוא שתמיד הלכה כסתם משנה (בבלי שבת מו, א ועוד), הלכך הוא סובר שאין הלכה כרבי ישמעאל ברבי יוסי, אלא כסתם משנתו המחייבת שקדים מרים בקטנותם (ספר ניר). אולם בציפורי יש לנהוג כמותו כיון שכך הורה שם רבי חנינה (מהר"א פולדא). ועוד, שרבי ישמעאל ברבי יוסי אמר כן בשם אביו רבי יוסי, וציפורי היתה מקומו של רבי יוסי, ולפיכך יש לנהוג שם כמותו (ספר ניר). על פי זה אמר רבי יוחנן, שאף שקדים שהיו פטורים בתחילתם בציפורי (ששם נגמרה מלאכתם), כאשר הם מובאים לטבריה (או לכל ישוב אחר מחוץ לציפורי) הם מתחייבים, כיון שכאן אנו נוקטים להלכה כמשנתו שסתמה כדעת חכמים המחייבים אותם (עיין מהר"א פולדא).
- ציפורי יושבת בראש ההר (מהר"א פולדא), וטבריה בעמק (בבלי מגילה ו, א), ולפיכך הבאים מציפורי לטבריה "יורדים" והחוזרים משם לציפורי "עולים" (מהר"א פולדא).
14. [כיון שחזרו למקומם הראשון ששם היו פטורים מתחילה] אין מטילים עליהם את חומרות המקום שהיו בו באמצע ועכשיו יצאו משם (מהר"א פולדא, רידב"ז; אולם עיין ספר ניר).
- כפי שנוכר לעיל, רבי יוחנן סובר שהלכה בדיון זה כחכמים, כיון שלדעתו הלכה תמיד כסתם משנה, אלא שבמקומו של רבי יוסי היה להם לנהוג כדבריו. אולם יש מורארים הסוברים שהלכה כסתם רק כאשר הדעה החולקת מובאת גם כן בשנתה, אבל כאשר היא מובאת בברייתא, אין הלכה בהכרח כסתם משנה (רשב"א שבת קב, א). ואכן הרמב"ם (הלכות מעשר א, ט) פסק כרבי יוסי בשקדים המרים, ולא כסתם משנתו, כיון שדעת רבי יוסי החולק על המשנה מובאת בברייתא ולא במשנה, ובמקרה כזה אין הכרח לפסוק כסתם משנה.
- לפירושים אחרים בדברי רבי יוחנן, עיין פני משה וגר"א כתי"ב א רב.

א מ"י פ"ג מהלכות מעשר
הלכות (סמך שני קל)
טו"ע י"ד סימן של סוף
פג:
ב מ"י שם פ"ג הלכות ט:
ג מ"י שם פ"ג הלכות י:
ד מ"י שם פ"ג הלכות י:
(סמך שני קל טו"ע)
י"ד סימן של סוף פג:

שינויי נוסחאות

- [א] משיפסקו.
ובבבלי (יבמות יג, ב"ב פס.)
[ב] ואם אינו מפקם, בבבלי
(שב) וישאל פקדו:
[ג] משיפסקו, בבבבלי ב"ב
ורבש"ם משיפסקו:

הגהות הגר"א

- [א] קליפתן הפנימית
שהוא וכו' (רד"ל):

ביון שראה שלשה וכו'. אם תלשן והיטמן בקופה ורעה שלשה
ממן שנמפרש קליפתן החיצונית, מורס ומעשר הוא את כל
הקופה, ואינו חושש שמא יש עלן שלם נמפרשו ופטורין הן:
ובלבד שלא יתורס בקופה זו על חבירתה. דמקופה לקופה
חיישין שמא אין בקופה האחרת
מלאמן שנמפרשו קליפתן, והיו ליה
כמוסר ומעשר מן החיוב על
המסור: **במתני'** ואיהו גורנן
למעשרות. אימתי יהיו הפירות
כמו המצואה כשהיו בגורנן שאסור
לאכול ממנה אכילת ערלי שגבר
נגמרה מלאכתו והוקצנו למעשר,
אכל קודם גרנן למעשרות אע"פ
שהגיעו לעונת המעשר מותר
לאכול מהן אכילת ערלי כדלעיל.
(ה"ז - ג, ד"ה מאימתי): **בשיפסקו**
משטיל הפיקס שלהן והוא שער
דק הלומה עליהן, וכשנגמרו ציטולן
יכול הוא להסירן כשישפסק צידו:
ואם אינו מפקם. שאינו משפסק
ומסיר את השער: **משמעיד**
ערימה. משעה מהן כרי:

בשיפסקו. שער של האנטימים הוא נקרא שלק, כמו פיקס
לקטולין ודלועין, ומשגמרו מסיר את השלק שלהן בשפסקו
ידיו: **בשיעשה מוקצה**. לפי שאין עושין כרי מן האנטימים שהם
משגמרים או עס זה אלא שוטמין אותם זה אלא זה, והמקום
ששטמין אותם נקרא מוקצה: **ירק הנאגר**. שדרכו להשטום
אגודות: **בשיפסקו את הבבלי**. שזקוק בו, ואם אינו ממלא את
הכלי אוכל ממנו אכילת ערלי עד שילקט כל זכרו: **בבבלי**. ואם
לוקט הוא כלכלה וזהו סל: **בשיפסקו**. שדרכו להטות כלכלה
מחפה אותו צעלין ודומיהן: **בבבלי דברים אמורים**. שזהו גרנן
למעשרות ואסור לאכול מהן אכילת ערלי, דווקא **בבבלי** יצא
למכרן, וכדמפרש טעמא בגמרא (י): **לפי שהמולק לשוק אין הדבר חלי**
ויטבול הפירות מיד שהמקם קובע למעשר: **אבל בבבלי** דברים אמורים. שזהו
הטבל נקבע למעשרות מיד שהמקם פני הבית שנאמר (שם פס יט) ואכלו בשעריך:

ר"ש בירליא

שהוא תורם את כל הקופה. דומיא לדלעיל (ה"ז - ד) דכל אותה הדת חיבור:
במתני' או יהו גורנן למעשרות. עד השתא מיירי מתניתין אימתי קרוי פני
לחייבו למעשרות והיה שיהא קרוי אוכל או פני, דגבי מעשרות כתיב פני,
מפרי העץ (ויקרא טו) וכתיב (דברים יט) ואלתה. והשתא מיירי דייגון, אותן
שדרכן לעשות לטן קיבין ודיגון, פדירוש דיון קיבין כרי, כמו שפירש רש"י
ו"ל כ"ק דבבלי (יג) ודבי מנחם כתיב (דברים יט) דגן, ואפילו גבי ירק
דעטל הוה מירכנן פקדון דיון כדמנין פני הנאגר משיפסק דכל דתקון
רענן בעין דארייתא [תקון]. ועד שלא נעשה דיון מן כ"ק דפסק (ה"י)
מאכיל לבהמה ולחיה ולעופות עד שמירה, אכל כי מירה אפילו אכילת ערלי
נמי אקריא או אכילת ארית אחר או בית כדאיתא פסק הפועלים (ב"ב פס.):
בשיפסקו. מפרש בגמ' מן די יריס פקסוסיה, ובפרק הפועלים (שם פס):
נמי אמרינן משטיל פיקס שלהן ופירשו המפרשים דהיינו השער האומה
בזמן מנו טלה כשהן קטנים ואלוה גרנן וטרי ונקבלת פקס ולפעמים
שגמרים פקס ומש"ה קמי דלא אינו מפקם וכו'. ובפ"ק דעוקלין (פ"ב)
(ה"ה) קרי ליה כמות לא קישות: **בשיפסקו**. מפרש בגמ' מן די יריס שלוקקיה.
ופירש הרמב"ם ו"ל דהיינו נמי השער האכזב שעליהן וטילוק לאכטין כמו
פיקוס לקושואן אכל צעורין ו"ל (עין שוק) פירש דכשנגמרינן האנטימים הם
צאנטימנא עליהן שטמין (ה"ה) ג, דהאגד. שדרכו לאגדו: **בשיפסקו**
הוקצנו למעשר ואסור צאנטימנא ערלי: **ואם אינו אגדו**. ודרכו לאגדו:
בשיפסקו את הבבלי. שהוא אגדו ב"ב: **בשיפסקו** ב"ב צדו. אכל עד שלא ליקט
כל זכרו אוכל ערלי ופטור: **בבבלי**. ירד שאין דרכו לאגדו אלא להטיו
כלכלה בגון כוסבר ופירושיו דרך ליהנו כלכלה: **בשיפסקו**. שיחפה פיה
צעלין וזהו צדו. ועד נחלה דמירי פירות האילן שותמין אותן כלכלה
(דמנין) [דמניא] בגמריס (פ"ה פ"י - ג) הנודר מן הכלכלה והיו גזומ שזע

ביון שפירשו וכו'. כל הקופה צחוקת נגמרו דווקא בקופה זו
שנמלא אותן שלשה, אכל לא מקופה זו לקופה אחרת אע"פ
שלקטו כפעם אחת: **במתני'** אינו גורנן למעשרות. אימתי
הוקצנו הפירות למעשר ואסור לאכול מהן ערלי, כמו המצואה
בגורנן, שאע"פ שהגיעו הפירות
לעונת המעשרות עיינן מותר
לאכול מהן ערלי עד שיהא גורנן
למעשרות: **בשיפסקו**. משטיל
פיקס שלהן והוא השער האומה
בזמן מנו טלה כשהן קטנים וכשנגמרו
צאנטימנא ערלי: **ערימה**. שזעם מהן
כרי: **בשיפסקו**. שזקוק בזה
פיקוס ללועים: **מוקצה**. לפי שאין
עושין ערימה מן האנטימים אלא
שטמין אותן, ומקום ששטמין
אותן נקרא מוקצה: **ירק הנאגר**.
שדרכו למכור אגודות: **ואם אינו**
ממלא את הבבלי. כגון שרואה
במלאה שנים או שלשה כלים, וזול
מכל אחד ערלי עד שימלא את
האחרון: **בבבלי**. לכל הפירות
והירקות קאי, כל דבר שדרכו לקטק

בכל אם חיפה הסל צעלין וכו' גורנן, ואם אין דרכו למכור,
משמטמלא הסל, ואם ליקט כסלים הרבה עד שיחפה ויחמלא כוון
או הוא גורנן חף לסל הראשון: **בבבלי דברים אמורים**. שזהו גורנן
למעשרות: **בבבלי** יצא. למכור דלאו דעתיה הדבר חלי, שמא
ימלא לקוחות יהיו הפירות טבולים שהמקם קובע למעשר: **אבל**
בבבלי דברים אמורים ערלי עד שמוציא לביתו. דכדעמו הדבר חלי
ולא יהיו הפירות טבולים עד שיגיע לביטו, שהטבל אינו מתחייב
למעשר עד שיראה פני בית דכתיב (דברים יט) בערתי הקודש
מן הבית:

ומה ימלא לקוחות לקנות ממנו
דעתו הדבר חלי: **אבל** מהו ערלי עד שהוא מוציא לביתו. שאין
הטבל נקבע למעשרות מיד שהמקם פני הבית, ועד שיוציאו דרך השער
שנאמר (שם פס יט) ואכלו בשעריך:

למכור, ודרך לכסותו צעלין וזהו צדו: **בבבלי**. דאסור לאכול ערלי מצי עשה
למן גרן דהבא: **בבבלי** יצא. למכור: **בבבלי** דברים אמורים. והוא הדין נמי לאגד
ולקמן במחליטין מפרש לה: **אבל** מהו ערלי עד שמוציא לביתו. ולגבי שוק
לא אמרינן עד שמוציא לשוק, מפרש בגמ'. ובתב"ר מסופקין ו"ל הדבר
יש בין אמרינן דלאמתימא פירות חייבין למעשרות (לעיל ה"ז - ג). למתני' דלא
זהו גרנן למעשרות, מתני' קמיימא פירש מאימתי אסור למכרן לטן שאין
נאמן על המעשרות, ומאז אם היה חייב למעשר קליף מותר לקבל
בשביעית, ומאז אם קרנן ועשה מהן גרן נמחייבו, או קודם לכן מותר למכרן
למי שאינו נאמן על המעשרות ואסור לקבלו בשביעית, ואם קרנן ומירכנן
אפילו העמיד מהן ערימה לא מתחייב למעשר. ובמשנה זו דווקא מיירי עד
אימת שרי למיכל דאם מפירמיו ערלי ומאימתי מיתסר בזה כל חד וחד
לפוס מאז דפרש מתני' הקושאן וכו' עד כאן דבריו. ועד אזי מוסק על
דבריו דעוד יש חילוק בין מדה גרן למדה עונה דלילי עונה פיטור וחיוז
גרמא, ותורת שנים נמי גרמא, ואילו מדה גרן פיטור וחיוז גרמא, ותורת
שנים לא גרמא וטעמא דקראי כתיבי, כתיב דגן ופירושיו דיוקן למעט
לא דיוקן, ולמעטיו דיוקן ולא דילך, כגון דיוקן גרמא הקדש או דהפקר
או דגוי. ואילו גבי עונה כתיב תבואה וזכר דמיתה דרשין (לעיל ה"ז - ג).
תבואה שזורעין אותה ולומתה ומורעתה, וכי איכא תבואה וזכר כתיב עשר,
לומר לך כי איכא שלש עשר וכי ליכא שלש לא תעשר, ועוד כתיב גביה
שנה שנה לומר לך כי גדלו שלש בשנה זו לא תעשר עליהן פירות שנה
שעברה או שנה שלאחריה אלא כל שנה לעונה והכי דרשין כתיב (עין ר"ה)
(י) לשלם השנים לא תחרי שלש אלא שלש, ומש"ה קמיימא דתבואה
שהיא שלש שנים שנה שנה על שמיטה דליה מעשר שני. ומתמחה ע"י
ישראל בשלשית, אינה נטלת לחיוב מעשר עי אלא כדקיימא קיימא, וכן
בתימס סהא גוונא גרן ותבואה או לקמן בתבואה דמחליטין (ה"ז - ג, פס),
אכל גבי אילן בחר מטהא אילנן לגבי שנים. והבונה לעין ולעד עיקרן של
דברים ישיין צפרק בעת שזת (שביעית פ"ה - ה"ז):

ביאור הגר"א

כת"א

ועל זה לא לפרש ר' פנחס צמחוקס שירידה ליד חיוב שנפרש קליפתן
לאו דוקא כולם חף שלשה שפירשו קליפתן החיצונית מימיה:

כת"ב

אם יש אפילו צחוקת קליפת החיצונית, טולן פטורין: הורה ר' פנחס.
פי גבי ממוקס דל"ז טולן, אלא כיון שראה שלשה כי:

א) ב"ב יג, ב"ב פס:
ב) ר"ה יג, טולין י:
(המסכת פ"ה ה"ה וכו')
ג) [בבבלי לה: יטולן פס],
ב"ב פס, ילק"ש כי תכל
תקנות

ריב"ז

הדור ר' פנחס ביון שראה
שלשה שפירשו קליפתן
החיצונית, גם כאן ג"י
הגר"א דיל בבבלי פספסי:

הגמרא מרחיבה דין השני של רבי יוסי ששקדים המתוקים פטורים ממעשרות עד "שתפרוש" הקליפה הירוקה החיצונית^[1]:
הורי (הורה) **רבי פינחס** בענין שקדים מתוקים שנקטפו וניתנו בקופה: **כיון שראה** בתוך הקופה **שלשה** שקדים **שפירשה**^[2] **קליפתן החיצונה, שהוא תורם את כל הקופה**, כיון שכולם בחזקת שקדים שבחבירתה^[4].

הגמרא מגבילה את הוראתו של רבי פינחס:

אמר רבי מנא: ובלבד שלא יתרום מהשקדים שבקופה זו על שקדים שבחבירתה^[4].

הלכה ד

משנה המשניות הקודמות ביארו אימתי היא "עונת המעשרות" בימי פירות שונים, שלב הגידול שממנו ואילך חל עליהם שם "פרי" או "אוכל", ואם ייתלשו יתייבבו בתרומות ומעשרות, וייאסרו מדרבנן באכילת קבע כל זמן שלא הופרשו מהם התרומות והמעשרות. אולם אפילו פירות גמורים אינם חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה כל זמן שלא נגמרה מלאכתם בשדה, ואפילו מדרבנן אינם אסורים לפני גמר מלאכתם אלא באכילת קבע, אבל לא באכילת עראי. משנתנו באה לבאר אימתי הוא "גמר מלאכה" בכל אחד ממיני הפירות, שמכאן ואילך אסור הוא אפילו באכילת עראי כל זמן שלא הופרשו ממנו תרומות ומעשרות^[5]:

ואי גורן (גמר מלאכתו)^[6] של הפירות והירקות שזכרו במשניות הקודמות^[7] **למעשרות? הקישואין**^[8] **והדילועין**^[9], גמר מלאכתם הוא **משפיקסו**^[10], שיושר ה"פיקס" שלהם, השיער הצומח עליהם כעין נוצה כשהם קטנים, שנשר מאליהם בשעה שהם מבשילים לגמרי, וכשלוקטים אותם לפני הבשלתם הגמורה כדי למוכרם בשוק עדיין השיער עליהם, ומסירים אותו מהם, וזהו גמר מלאכתם^[11]. **ואם אינו מפקס**, שאינו מסיר את השיער הזה, אלא מוכרם כמות שהם^[12], או גמר מלאכתם הוא **משיעמיד** מהם **ערימה**^[13]. **אבטיח**^[14] גמר מלאכתו הוא **משושלש**, היינו שיוסיר את ה"שלש" שלו, שיער

הערות

- לעיל עמוד א הבאנו לכך שני פירושים: שתיפתח, או שתיפרד ותיעשה קליפה בפני עצמה, ראה עמוד א הערה 10.
- גם כאן גורס בביתר הגר"א כתי" ב "שפירסה" (ואפשר גם לנקד את הגירסא שלפנינו **שפירשה**). ראה עמוד א הערה 10.
- עין מהר"א פולדא. דין זה דומה למה שלמדנו לעיל ד, א שאם ענב אחד הגיע לעונת המעשרות, כל הענבים הגדלים באותו צד של הכרם הם חייבור למעשר, וכולם חייבים, אף שאין בהם הסימנים של עונת המעשרות. וכמו כן כאן גם שאר השקדים שניתנו באותה קופה נחשבים חיבור למעשרות [כיון שגדלו ביחד], וחייבים במעשר אף שאין ניכר בהם הסימן של פרישת הקליפה (ר"ש סיריליאן). ויש בזה שנפקא מינה בשני דינים: שכולם חייבים במעשר ואינו יכול לאכול מהאחרים שלא פירשה קליפתם מבלי לעשרם. ושיכול לעשר מאלה שלא פירשה קליפתם על אלו שפירשה קליפתם, ואין זה תורם מן הפטור על החיוב (שאניה חלה אפילו בדיעבד, ראה תרומות א, ה).
- [ומוכח מזה שדין זה נאמר גם בשאר מיני פירות, ולא רק ברימונים וענבים שזכרו שם, וכפי שנתבאר לעיל ה, א בחילופי גירסאות וביאורים לדעת מהר"א פולדא. אולם צריך ביאור מדוע צריך שיהיה ניכר סימן הבשלות בשלשה שקדים, הרי לעיל אמרנו שדי בענב אחד כדי להחזיק שכל אותו צד של הכרם הבשיל (מכאן קושיא זו הוכיח חזון איש מעשרות ז, כו ושביעית ז, כב שהדין דלעיל לא נאמר בשאר מיני פירות)].
- פירוש אחר: כיון שמצאנו שפירשה הקליפה משלשה, חזקה היא שכולם פירשה קליפתם, ורשאי לעשר מהם על אלו שפירשה קליפתם, ואין צריך לבדקם מחשש שמא מעשר מן הפטור על החיוב (שכלל הוא שללשה מהמים "חזקה" ומחזיקים שם השאר הם כן). אבל אם ידוע שלא פירשה קליפתם אינו יכול לעשר מהם על אלו שפירשה, ואין אומרים שכולם הגיעו לעונת המעשרות אף שלא ניכר בהם הסימן. שלא אמרו כן אלא ברימונים וענבים, ולא בשאר מינים (ראה פני משה ד"ה כיון וד"ה ובלבד: חזון איש שם). [ולפי פירוש זה מוכח ש"פירשה קליפתם" הכוונה שנפרדה הקליפה העליונה מהקליפה שתחתיה, מודע אין חזקה שכל שלקטו עמם פירשה (ראה עמוד א הערה 10), שזה דבר שאינו ניכר אלא אם כן פותח את השקד. אבל אם הכוונה שנפלה, או שנפתחה, הלא זה דבר הנראה לעין, ואין מקום לדון בזה משקד אחד על השני מכח חזקה, אלא יסתכל בענינו ויראה (חזון איש מעשרות שם)].
- אף על פי שהשקדים בשטחי הקפות נלקטו בפעם אחת (מהר"א פולדא).
- צריך ביאור מה לי קופה אחת ומה לי שתי קופות, מאחר ומדובר שתיקה נלקטו בפעם אחת (חזון איש מעשרות שם). [וקושיא זו היא בין אם הוראתו של רבי פנחס היא מדין "חזקה" ובין אם היא משום ש"כולם חיבור למעשר", שסוף סוף כיון שנמצאו שלשה שפירשה קליפתם, מדוע אין חזקה שכל שלקטו עמם פירשה קליפתם (חזון איש שם), ומדוע (לפירוש הראשון לעיל) לא נאמר שכולם חיבור למעשר, גם אלו שניתנו בקופה אחרת? וצריך לומר שזה חומר ארבע (חזון איש שם), כדי שלא יבואו לתרום מקופה שנקלטה משדה אחת על קופה שנקלטה משדה אחרת. (ומכל מקום אם ההוראה של רבי פנחס היא משום שכולם חיבור למעשרות, אסור לאכול מהקופה השניה מבלי לעשרה, אף שאין רואים שפירשה קליפתם, אלא שאי אפשר לתרום מקופה אחת על השניה)].
- ריבמ"ץ ור"ש ור"א ור"ש סיריליאן (ובקיצור ברש"י בבא מציעא פח, ב ד"ה איהו גורן).
- בתבואה עונת המעשרות היא בהבאת שליש (עין לעיל ב, ג), ואילו גמר המלאכה הוא בימירוח" (החלקת פני היכרי", ערימת הגרגרים של התבואה), וכפי שמבואר בהמשך המשנה (לקמן ז, א). דבר זה נלמד מן הפסוק בענין החיוב של

תרומת ומעשרות (דברים יח, ד): **"דִּגְגָן, ודורשים "דִּגְגָן" כמו "דיגונך" (עין גיטין א, מ), א, שפירשו מירוח התבואה ב"כרי" (ר"ש, וכן כתב רש"י ביצה יג, א ד"ה ורבי יוסי ב"ר יהודה, מובא בר"ש סיריליאן, ועין רש"י ברכות לא, א ד"ה במוץ ומו, ב ד"ה האי אידן, ועין דרשה אחרת ברמב"ן בבא מציעא פח, ב). כפי שמבואר במשנתנו, אף שאר מיני הפירות והירקות אינם נעשים טבל עד שתיגמר מלאכתם, ואף על פי שירקות אינם חייבים בתרומות ובמעשרות אלא מדרבנן, לא חייבים חכמים אלא כעין החיוב של תורה בתבואה, שאינו אלא בגמר מלאכה (ר"ש סיריליאן). גמר המלאכה של הפירות הוא שעת חיובם בתרומות ומעשרות לענין איסור טבל, שנאסרים באכילת עראי כל זמן שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות. וכן לענין פטור הפירות מתרומות ומעשרות כשהיו בשעת החיוב ברשות נכרי, או ברשות הקדש, השעת הקובעת היא שעת גמר המלאכה, שאם היו באותה שעה ברשות נכרי, או ברשות הקדש, הרי הם נפטרים מתרומות ומעשרות (עין משנה פאה ד, ז; חלה ג, ג; ירושלמי פאה ד, ה, במהדורתנו דף ק, ב; חלה ג, ג [כט, א]). גם "עונת המעשרות" נחשבת כשעה קובעת לענין פטורים אלו (עין ירושלמי במקומות הנ"ל, ועין ר"ש סיריליאן כאן בארוכה).**

6. המלה "גורן" מתייחסת בדרך כלל לתבואה, שאוספים אותה מן השדה אל הגורן, שבו דשים אותה ומעמידים ממנה "כרי" וממרחים אותו. משנתנו משתמשת במלה זו במובן מושאל לגבי שאר הפירות (פירוש המשניות לרמב"ם), והכוונה היא לגמר מלאכתם.

7. רש"י ביצה יג, ב ד"ה איהו גרנן.
 [במשניות הקודמות נזכרו עוד מיני פירות וירקות לגבי "עונת המעשרות", ואילו לענין גמר מלאכה אין המשנה מונה אלא חלק מן המינים שזכרו למעלה, ועין מה שכתב על כך במשנה ראשונה כאן ולחלק משנה ו.]

8. "קישואין" אינם הצמח המכונה כן בימינו, אלא צמח אחר, כפי הנראה מין צמח הדומה לאבטיח הצהוב (מלון). עין נפסרו של ר' יהודה פליקס "כלאי ורעים והרכבה", עמוד 50 ואילך, ובפירושו למסכת מעשרות, עמוד 57.

9. "דילועין" הם מין צמח הדומה לזה המכונה בימינו "דלעת", ובאנגלית "גורד" (ועין בפירושו של ר' יהודה פליקס עמוד 57, שלדעתו הוא הצמח המכונה בימינו "קרא").

10. [ויש גורסים **משפיקס**, עין שינוי נוסחאות במהדורת מכון התלמוד, והיינו מומן שבעל הבית "מפקס" את הפרי, ועין תוספות אנשי שם.]

11. ריבמ"ץ ור"ש ור"א. ועין פירוש אחר ל"משפיקסו" ברש"י ביצה יג, ב ובבא מציעא פח, ב ד"ה משפיקסו.

12. ריבמ"ץ ור"ש ור"א.

13. אם "מפקסים" את הקישואים והדילועים, הרי זה גמר מלאכתם אפילו לפני שמעמידים מהם ערימה (חזון איש מעשרות ג, יט), אבל אם אין "מפקסים" אותם, אין גמר מלאכתם אלא כשמעמידים מהם ערימה.

[ויש מפרשים "משפיקסו", שנשר שערם מעצמו, היינו שכאשר הקישואים והדילועים מתבשלים כל צרכם, נושר שערם מעצמו (רע"ב), לפי הבנת תוספות אנשי שם ומשנה ראשונה, וכעין זה פירש רש"י ביצה ובבא מציעא שם, לפי שיטתו שם בפירוש המלה "פיקס", שהוא שכל בגידול הנעשה מאליה בתלוש). ולפי זה "זאם" אינו מפקס" פירושו שלקטו את הקישואים והדילועים כשעדיין לא נתבשלו כל צרכם, ואז גמר מלאכתם הוא משיעמיד ערימה (תוספות אנשי שם)].

14. אבטיח הוא כנראה הפרי הידוע גם בימינו בשם זה (ועין בפירושו של ר' יהודה פליקס, עמוד 66).

א מ"י פ"ג מהלכות מעשר
הלכה ח [סמג עשין קלה
טוש"ע יו"ד סימן שלא סעיף
:פג]:

ב' מ"י שס פ"ג הלכה ט:
ג' מ"י שס פ"ג הלכה י:
ד' מ"י שס פ"ג הלכה
[סמג עשין קלה עוש"
יו"ד סימן שלא סעיף פב]

שינויי נוסחאות

- א[משיפסו. במשניות
ובבבלי (ביצה יג, ב"מ פח):
ובר"ש משיפסו:
ב[ואם אינו מפקס. בכיצה
(שם) ושל"א פקסו:
ג[משיוגד. במשניות בר"ש
וברש"ס משיאגד:

הגהות חנ"א

- [א] קליפתן הפנימית
שהוא וכו' (רד"ל):

ליקוט משנות אליהו

[illegible]

ביום שראה שלשה וכו'. אם משכן והימנן בקופה וראה שלשה מהן שנפרש קליפתן החיצונית, חורס ומעשר הוא אם כל הקופה, ואינו חושש שמה יש בהן שלא נתפרשו ופטורין הן: ובבבב שלא יתרום מקופה זו על חבירתה. דמקופה לקופה

חִישִׁינן שְׁמָא אִין בְּקוּפָה הֶאֱחָרַת
 מֵאֲרֹתָן שֶׁנִּפְסְקוּן, וְהִי לִיהִ
 בְּתוֹרָה וּמַעֲשֵׂה מִן הַחַיּוֹב עַל
 הַפְּסוּל: **בְּמִנָּה** וְאִיזוּהוּ גֵרָן
 בְּעִשְׂרֹתָיו, אִימִינָה יִהְיוּ הַפְּסוּלֹת
 כִּמוֹ הַתְּבוּנָה כִּשְׂכֵּיָא בְּגֵרָן שֶׁאֵין
 מֵאֲרֹתָן מִנְהֵם אֲכִילֵת עֲדֵי שֶׁכִּבְר
 נִגְמְרָה מִלְּאֲכָתָן וְהוֹקְעָה לַמַּעֲשֵׂה,
 אֲזַל קוֹדֵם גֵּרָן מַעֲשִׂימוֹת אֶע"פ
 שֶׁהֵינּוּ לַעֲוֹת הַמַּעֲשֵׂה מוֹתֵר
 לְאֹכֵל מִהֶן אֲכִילֵת עֲדֵי כִּדְלֵיל
 (כ"ז - ג. ד"ה מִלְּמִתָּן): **מִשִּׁיעָקָה**,
 מִשְׁתַּלְּק הַפִּיקֵן שֶׁלֹּן וְהוּא שִׁיעַר
 דִּקְדוּתָהּ עֲלֵיהֶן, וְכִסְגָּמָה בִּישׁוֹן
 יוֹלֵד הוּא לְהַסְרִין כִּשְׁפִּשְׁפֶּשֶׁף בִּידוֹ:
 וְאֵם אִינוּ מִפְּקֵם, שְׁאִין מַעֲשִׂימָה
 וּמִסִּיר אֶת הַשִּׁיעַר: **מִשִּׁיעֲמִיד**
 גְּרִימָה, מַעֲשִׂימָה מִהֶן כְּרִי:

מישיש'ען. שער של אצטחים הוא נקרא שלקן, כמו פיקס קארפין ולועין, ומגממור מכיר את השלקן שלהן ששפסם ייו: **מישיש'ען מוצבא.** ע' ש'אין עושין כרי מה האצטחים שהם משתברים ו' עם ו' אלף שטותין ארום ו' אלף ו', והמקום ששטותין ארום נקרא מוקאס: יד' הנגאד. שדרכו להעשות ארום: **מישיש'א את הדי'.** ש'לוקט ב'ו, ואם אינו מלאה את הכלי ארזל ממנו אכילת ערמי עד ש'לוקט כל זכרו: **ב'ל'ב'ה.** ואם לוקט הוא ב'ל'ל'ה וס' חס': **מישיש'ה.** שד'ק' הלוקט ב'ל'ל'ה מחפה ארזו בעלין ודומיין: **במה דברים אמורים.** זהו גרנן למעשרות ואסור לאכול מהן כילת ערמי. דיוקא **במיו'ר' י'שוק למכרן.** כיצד מעמא צעמא **ג'ב'מ' (י:)** לפי שהמולק לשוק איין ויעולו הכדמ' ש'המקט קצת מעמא: **אב' במו'ר'ר' י'ב'תו.** הטבל נקבע למעשרות מה המורה עד שיראה פני הדיס שנאמר

ד"ר ש' סירליאן

[illegible]

ביוון שפירשו וכו'. כל ה
שמנא אותן שלשה, חזל
שנלקטו צפעס אחת: כי
הוקצעו הפירות למעשר ו

הור"ר פינחס כיון שראה שלשה שפירשה
 [קליפת] החיצונה שהוא תורם את כל
 הקופה. אמר ר' מנא ובלבד שלא יתרום
 מקופה על חבירתה: **הלכה ד' מתני'**
 [מ"ה] ^א ואי זהו גורמן למעשרות. הקישוין
 והדילוין ^א משיפקסו. ^ב ואם אינו מפקס
 ומשיעמיד ערומה. אבטיח משיקוטם. ואם
 אינו משלם משיעשה מוצא. ^ג וירק הנאגד
 משיגוד. ואם אינו אוגד משימלא את הכל.
 ואם אינו ממלא את הכל משיקוט כל
 צורכו. ^ד כלכלה משיחפה. אם אינו מחפה
 משימלא את הכל. ואם אינו ממלא את
 הכל משיקוט כל צורכו. ^ה בומה דברים
 אמורים במילוק לשון אבל במילוק לביתו
 אוכל מהן עראי ^ו עד שהוא מגיע לביתו:

בסל אם חיפה הסל צעל
משיחיתמלח הסל, ואס ליקט
אז הוא גורן אף לסל הרל
למעשרות : במוצ'יך לשוק.
ימנא לקוחות יהיו הפירות
במוצ'יך לביתו אובל ערא
ולא יהיו הפירות טבולין
צמעשר עד שיראה פני צ

[illegible]

וּשְׂמַח יִמְאֵל לְקוֹחוֹת לְקוֹת מִמֶּנּוּ
עֲרֵא עַד שֶׁהוּא מֵגִיעַ לְבֵיתוֹ. שֶׁאֵין
בְּהַבִּית, וְעַד שֶׁיִּכְנִסוּ דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר

[illegible]

(ח) צילה יג:, צ"מ פח:
(צ) ר"ה יב:, חולין ז:
[תוספתא פ"א ה"ה וה"ו]
(ג) [זכרות לה:, גיטין פא:,
צ"מ פח:, ילקו"ש כי תבא
תחלת]

הידב"ז

הורי ר' פנחס כיון שראה
ש'שה שפירשו קליפתן
החיצונה, גם כאן ג'
הגר"א ז"ל בכי"ק הפנימי:

אם יש אפילו בִּלְחֵד פְּרִיָּטָה קְלִיפָּה הַמְּיֻנָּה, כֹּהֵן פְּטוּרִין: הוֹרָה ר' פְּנַחֵם.
פ"י גְּבִי מַחֲסוּסִים דֹּא"ל כֹּהֵן, אֲלֵא כִּיּוֹן שְׂרָאָה שְׁלֶשֶׁה כ"ו:

בת"י ב

ועל זה בא לפרש ר' פנחס צמחוקים שוורדים לידי חיוז כשנפרש קליפתן
לאז דוקא כולם אף שלשה שפירשו קליפתן החיצונה חייבים:

המכסה אותו (כמו ה"פיקס" בקישואים ודילועים)^[15], **וְאִם אֵינוּ מְשַׁלְקִים**, שאינו מסיר את השלק שלהם, אז גמר מלאכתם הוא **מְשַׁלְעָה מוֹקְצָה**, שיסדר אותם אבטיח בצד אבטיח ב"מוקצה", מקום המיוחד לשטוח בו פירות (כדרך שמעמידים ערימה בקישואים ודילועים)^[16]. **וְיָרֵק הַנֶּאֱגָד**, היינו מין ירק כזה שדרך לאגודו לאגודות כשמוכרים אותו בשוק^[17], גמר מלאכתו הוא **מְשִׁינֵגֶד** (שיאגוד אותו). **וְאִם אֵינוּ אוֹגְדִים** אותו^[18], גמר מלאכתו הוא **מְשִׁימֵלֵא אֶת הַכְּלִי** שמלקט לתוכו את הירק. שאינו מחוסר עוד מלאכה עד שימכרנו. **וְאִם אֵינוּ מְמַלֵּא אֶת הַכְּלִי**, שאין בדעתו למלא את כל הכלי^[19], גמר מלאכתו הוא **מְשִׁילְקוּט כָּל צוֹרְבוֹ**, אף על פי שאין הכלי מלא. **כָּלכֵּלָה**, סל של פירות וירקות^[20] שאין הדרך לאגודם, אלא נותנים אותם בתוכו כדי למוכרם, גמר מלאכתם של אותם פירות וירקות הוא **מְשִׁיחָפָה**, שיכסה את הפירות והירקות בעלים, שכך היתה דרכם^[21], **וְאִם אֵינוּ מְחַפְּהִים**^[22], גמר מלאכתם הוא **מְשִׁימֵלֵא אֶת הַכְּלִי**, **וְאִם אֵינוּ מְמַלֵּא אֶת הַכְּלִי**, שאין בדעתו למלא את כל הכלי^[23], גמר מלאכתו הוא **מְשִׁילְקוּט כָּל צוֹרְבוֹ**.
המשנה מגבילה את הדין הנוכרי:

בְּמָה דְּרָבִים אֲמֹרִים שזמנים אלו הם גמר מלאכתם של הפירות והירקות הנוכרים, ומשם ואילך חל עליהם איסור "טבל" ואסורים אף באכילת עראי? **בְּמוֹלִיף** את הפירות והירקות הללו מן השדה **לְשׁוֹק**, **אֶגְלָל בְּמוֹלִיף** אותם **לְבִיתוֹ**, **אוֹכֵל מִהֶן עֲרָאִי עַד שְׁהוּא מְגִיעַ לְבִיתוֹ**, שאינם נעשים טבל להיאסר באכילת עראי עד שיכניסם לביתו^[24].

הערות

- רמב"ם וריב"ם ז"ש ורא"ש (ועין פירוש אחר בריב"ם ז"ש ובר"ש סיריליאן בשם הערוך בערך שלק).
- אבטיחים אין עורמים אותם בערימה, מפני שהם עלולים לרסק זה את זה בשל משקלם הכבד (רמב"ם), ולכן שוטחים אותם זה ליד זה במקום הקרא מוקצה (רע"ב), ועין ריב"ם ז"ש ומלאכת שלמה.
- רא"ש ורע"ב (ועין רש"ש).
- היינו שהוא מין ירק כזה שאין דרך לאגודו (רש"ש בקונטרס אחרון לטורי אבן ראש השנה שם; ערוך השלחן העתיד צח, ב), או שבדרך כלל דרכו לאגודו, אבל עכשיו אינו אוגדו (עין ר"ש סיריליאן).
- ריב"ם ז"ש (וכן מפרש ר"ש להלן לגבי כלכלה, ועין תוספות חרשים).
[לפי פשוטו המדובר הוא שאינו צריך למלא את כל הכלי, כגון שהולך למכור בשוק במקום קטן שאין בו קונים רבים (ר"ש להלן), או כגון שאינו מניח את הירק בכלי כלל (הגהות הגמ"ם לבעל סדרי טהרה, ועין ערוך השלחן העתיד צח, ג). ויש מפרשים כגון שדעתו למלא שנים או שלשה בלים, שמילוי הכלי הראשון אינו נחשב גמר מלאכה עד שילקוט כל צורכו, היינו שימלא את הכלי האחרון (רא"ש ורע"ב, ועצם הדין מפורש בגמרא ז, ב, ועין הגהות הרש"ש שכתב שאין כוונת הרא"ש והרע"ב לפרש כך את המשנה, שהמשנה מתפרשת כפשוטה כגון שאין לו צורך למלא את כל הכלי, אלא שבאו להוסיף על המשנה דין מחוסר זה שמקורו בגמרא ז, ב). ועין עוד על פרטי דין זה בחזון איש שביעית א, יט].
- מהר"א פולדא (והראשונים, ריב"ם ז"ש ורש"ש, פירוש: שם של ירקות, וכן פירש הר"ש סיריליאן). ויש מפרשים: כלכלה של תאנים (שנות אליהו, ועין ביאור ההלכה לדרך אמונה ג, י, שהביא כמה דוגמאות שסתם כלכלה בכל מקום היא של תאנים). ועין מלאכת שלמה שהביא מספר חרדים, מצוות התלויות בארץ בהקדמה (פרק נב, ד) שהוכיח שמדובר כאן בכל פירות האילן, ולא דוקא בתאנים (ועין פאת השלחן יג, כא).
- יתכן שהכלכלה פיה רחב, ולכן הוצרכו לכסות את הפירות בעלים, ואילו הכלי שנזכר למעלה במשנה היה פיו צר, ולא הוצרכו לכיסו זה (חזון איש שביעית א, יט, ועין שם עוד פירושים).
- [לפי פירוש הגר"א, שמדובר בכלכלה של תאנים, יתכן שלפיו היו מכסים אותן בעלים, שעלי התאנה הם רחבים במיוחד, כידוע].
- היו מקומות שנהגו לכסות בעלים, והיו מקומות שלא נהגו כך (ריב"ם ז"ש ורש"ש).
- עין לעיל הערה 19.
- דין זה נלמד (במסכת בבא מציעא פז, ב – פח, א, וכן בגמרא לקמן ב, ב) מן הפסוק בענין ביעור מעשרות (דברים כו, יג): **וְיַעֲרִיתִי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבֵּית**, ולמדים מכאן שאין הטבל מתחייב במעשר אפילו לאחר גמר מלאכתו, עד שייכנס לבית ("שיראה פני הבית"). מדרבנן הוסיפו עוד כמה דברים הקובעים למעשר: היינו דברים שאם נעשו בפירות, אפילו לפני שנכנסו לבית, נעשו הפירות טבל מדרבנן, ואסורים אפילו באכילת עראי. מקח (היינו שנמכר לאחר): ביטול, מליחה; הפרשת תרומה; שבת (לאחר כניסת השבת); והכנסתם לחצר (עין לקמן לה, א ואילך, ובהקדמה הכללית למסכת, ובענין חצר יש מחלוקת אמוראים, שיש סוברים שהכנסת הפירות לחצר טובלת מן התורה, כדן בית, ויש סוברים שאינה טובלת אלא מדרבנן).
במשנתנו מובאר שדין זה, שאין הפירות נעשים טבל אלא בראיית פני הבית או באחד מן הדברים הנוכרים הקובעים למעשר, אינו אלא כשמולף את הפירות לביתו, אבל כשמולכים לשוק, הי הפירות נעשים טבל מיד בגמר מלאכתם. בטעם הדבר

ישנה מחלוקת ראשונים, ושלש שיטות בדבר: (א) יש מסבירים, שפירות העומדים ליכנס לבית אין מלאכתם ומעשיהם נגמרים (לא הגיעו לתכליתם עד שייכנסו לבית, ומטעם זה לא חייבתם התורה במעשרות עד שייכנסו לבית, אבל פירות שעומד למוכרם בשוק כבר נגמרו מעשיהם והגיעו לתכליתם מיד בגמר מלאכתם, ואינם מחוסרים עוד דבר, ולכן נעשים הם טבל מעיקר הדין מיד עם גמר מלאכתם (מקדש דוד מעשרות נג, ג, ד"ה אמרינן במעשרות, בדעת הרמב"ם בהלכות מעשר ד, ב, שמשמע מלשונו שנעשו טבל מעיקר הדין, וכן כתבו בחזון איש מעשרות ה, ז, ובקהלות יעקב ורע"ב, יז, וכן משמע שהוא מעיקר הדין בתוספות עבודה זרה מא, ב ד"ה ומכניסה, ועין שו"ת משנת רבי אהרן מ, י, שמפרש את דברי הרמב"ם באופן אחר). (ב) ויש סוברים שמעיקר הדין אף המולף לשוק אינו מתחייב במעשר אלא בהכנסה לבית או באחד מן הדברים הקובעים למעשר, אלא שכיון שהקונים ממנו מתחייבים מיד במעשר, מדון "מקח" שקובע למעשר מדרבנן, גזרו חכמים אף על המוכר שיתחייב מיד במעשר (ר"ש סיריליאן לקמן טו, א; רע"ב כאן; מהר"א פולדא ופני משה כאן, וכן משמע ברי"י קורקוס הלכות מעשר ג, א, ועין שו"ת הרשב"א א, שסא). (ג) ויש סוברים שאכן אף המולף לשוק אינו מתחייב במעשרות אלא בראיית פני הבית, ומעמידים את משנתו באופן שיש לאדם זה בית בסמוך לשדה (מחזק שמניח בו את הפירות לפני שמולכים לשוק), ואכן אין הפירות מתחייבים אלא כשהכניסם לבית זה לפני שהולכים לשוק, ומכיון שדעתו להולכים לשוק די להם בראיית פני בית זה, אבל כשדעתו של בעל השדה להולכים לבית שדר בו, לא די להם בראיית פני בית זה שבשדה, שאינו בית גמור, ואינם מתחייבים עד שייכנסו לביתו של בעל השדה (רא"ש כאן, ותוספות רבנו פרץ בבא מציעא פח, ב, ובעין זה בחדושים המיוחסים לריטב"א בבא מציעא שם).

[בעיקר הדין שאין הפירות מתחייבים במעשר עד שיראו פני הבית יש בגמרא (בבא מציעא שם) שני לשונות. לפי לשון אחד דין זה נוהג בכל הפירות, אבל לפי לשון שני בגמרא שם, חזיטם ושעורים, מכיון שנאמר בהם בתורה לשון "גורן", מתחייבים הם במעשר מיד לאחר מירוח הכרי בגורן, והוא הדין לפירות אחרים ששייך בהם "גורן", ואין צורך ראיית פני הבית אלא בפירות שאין להם "גורן", כגון זיתים וענבים. הביאורים הנ"ל הם לפי לשון ראשון, ועין מה שכתב ברי"ש כאן לפי לשון שני, ומה שכתבו במקדש דוד ובחזון איש שם בדעתו (ולפי לשון ראשון, שנוהג דין זה בכל הפירות, תמה הרש"ש למה קבע התנא בבא זו ("במה דברים אמורים") באמצע הדינים של גמר מלאכה, ולא בסוף הפרק, שהרי הוא דין כללי בכל מיני הפירות, ועין מלאכת שלמה בשם ה"ר יהוסף).

בפירוש המשניות לרמב"ם (תרומות ח, ג) כתב בביאור ענין זה שאין הפירות מתחייבים במעשרות עד שיראו פני הבית, שאין אכילת הפירות נחשבת כאכילת קבע עד שייכנסו הפירות לבית, ואכילתם קודם לכן, בשדה או בגינה, אינה אלא אכילת עראי, ולא אסורה התורה טבל אלא באכילת קבע (אולם מדרבנן גם אכילת קבע בשדה נחשבת כאכילת קבע ואסורה). ועל פי זה יש מסבירים את שיטת הרמב"ם הנוכרת בענין פירות שעומד למוכרם בשוק, שדוקא בפירות שעומד להכניסם לבית, הואיל ועדיין לא נגמרו כל מעשיהם, אלא אוכל מהם עכשיו אין זו אכילת עראי, אבל בפירות שעומד למוכרם בשוק, מיד כשנגמרו מעשיהם הרי זו אכילת קבע (מקדש דוד שם). אולם לפי שאר הראשונים החליקו בין אכילת קבע לאכילת עראי אינו אלא מדרבנן (עין מקדש דוד שם), אלא שהיא גזירת הכתוב על הפירות נעשים טבל עד שיראו פני הבית, ויש שכתבו בגדר דין זה שאין גמר מלאכת הפירות נשלם לגמרי עד שייכנסו הפירות לבית (עין רמב"ן בבא מציעא פח, א ד"ה ונופה, ועל גדר הקביעות בדברים הקובעים למעשר מדרבנן, עין רש"י ביצה לה, ב ד"ה שבת קובעת ומהר"ם שם, ורש"י שם לה, א ד"ה טובל, ועין מקדש דוד שם את ד, ד"ה אמרינן דין דברים קובעים].

המשנה ממשיכה לבאר מה הוא גמר המלאכה במינים נוספים של גידולים:

הַפֶּרֶד, גרגירים של רימון^[1], **וְהַצִּימוֹקִין** של ענבים^[2], **וְהַחֲרוּבִין**^[3], כל אלה גמר מלאכתם הוא **מְשִׁיעֵמִיד** מהם **עֲרִימָה**^[4]. **הַבְּצִלִּים**^[5], גמר מלאכתם הוא **מְשִׁיעֵמִיד**, משיקלפום ויסירו מהם את הקליפות^[6], **וְאֵם אֵינוֹ מִפְּקָל**, שאינו מקלפם, גמר מלאכתם הוא **מְשִׁיעֵמִיד עֲרִימָה**. **הַתְּבוּאָה**, גמר מלאכתה הוא **מְשִׁיעֵמִיד**, שיחליק את פני הכרי (הערימה של התבואה שבגורן)^[7], **וְאֵם אֵינוֹ מִמְרִיחַ**, גמר מלאכתה הוא **מְשִׁיעֵמִיד עֲרִימָה**^[8]. **הַקֶּטְנִיּוֹת**^[9], גמר מלאכתן הוא **מְשִׁיעֵמִיד**, שיעבירן בכֶּבֶדָה, כדי לנקות אותן מן העפר או מפסולת אחרת הדבוקה בהן^[10], **וְאֵם אֵינוֹ כּוֹבֵד**, אין מלאכתן נגמרת **עַד שְׂמִירָתָהּ**, כדרך שממרחים תבואה. ומוסיפה המשנה עוד הלכה בענין גמר מלאכה של תבואה^[11] על ידי מירוה: **אָף עַל פִּי שְׂמִירָתָהּ** את הכרי, ובכך נגמרה מלאכתו, מכל מקום **נוֹטֵל מִן הַקֹּטְעִים**, שבולים קטועות שלא נידושו^[12], **וּמִן הַצִּדְדִּים**, מצדי הכרי, שיש שם גרגירים שלא נתמרחו, **וּמִמָּה שֶׁבְּתוֹךְ הַתֵּבָן**, גרגירים שלא נָדוּ מן המוץ והתבן, **וְאִוָּכַל** מהן אכילת עראי, מפני שכל אלו לא נגמרה מלאכתן^[13], ואף על פי שעיקר התבואה כבר נתמרחה וכבר נגמרה מלאכתה, אין אומרים שנחשב הדבר כאילו נגמרה מלאכתם של כל אלו^[14].

המשנה מסיימת בגמר המלאכה ביין ובשמן^[15]:

הַיֵּין, גמר מלאכתו הוא **מְשִׁיעֵמִיד**, שלאחר שירד היין מן הגת העליונה (שבה דורכים את הענבים) לתוך הבור (הגת התחתונה), ותסס, מסיים את החרצנים (הגרעינים) והזוגים (הקליפות) הצפים על פני היין, והסרה זו קרויה "קיפוי", והיא גמר המלאכה^[16]. ומוסיפה המשנה: **אָף עַל פִּי שְׂקִיפָה**, ובכך נגמרה מלאכת היין שבבור ואסור לשתות ממנו אפילו עראי, מכל מקום **קוֹטֵל מִן הַגַּת הָעֲלִיוֹנָה**, **וּמִן הַצִּינּוֹר** שהיין נשפך דרכו אל הגת התחתונה, **וְשׂוֹתָהּ**, כלומר, שמוותר לו לאדם לשתות מיין זה שבגת העליונה ושביצונו, שהרי מלאכת היין שבגת העליונה עדיין לא נגמרה, ומותר לשתות ממנו בדרך עראי^[17].

עזרות

1. רמב"ם בפירוש המשניות וערוך ערך פרד. רגילים היו לפרק את הרימון ולהפריד את הגרגירים שבו, ועל שם כך נקראים הם "פרד", וכל רגיו נקרא "פרידה של רימון" (עין ירושלמי ברכות ו, א, דף ס, ב במהדורתנו, ועין הערה 2 שם). ויש אומרים שהיו מייבשים את הגרגירים בחמה (רמב"ם בפירוש המשניות), ולכן היו מפרידים אותם זה מזה, שתיכנס בהם החמה מכל צד (רא"ש רע"ב ומהרא" פולדא).
2. ויש מפרשים שהיו מפרקים את הרימון לפחים (חתיכות), כדי לייבשו, וכל פלח נקרא "פירד" (עין ר"ש ותפארת ישראל, ועין ר"ש סיריליאן). ועין קב ונקי, בסוף הספר, קונטרס ד, ובפירושו ד' יהודה פליקס כאן.
3. הצימוקים נעשים על ידי ייבוש הענבים בשמש (רמב"ם וריב"מ ר"ש ורא"ש).
4. גם את החרובים היו רגילים לייבש בחמה (עין פירוש רבנו אליהו מלונדריש, מבא בתוספות ויס טוב, על פי משנה לקמן כו, ב).
5. במשך זמן הייבוש היו שוטחים את הרימונים והענבים והחרובים, ובגמר הייבוש היו מעמידים מהם ערימה, וזהו גמר מלאכתם.
6. [במשנה ראשונה הקשה, מפני מה נשנה דין הבצלים כאן, ולא במשנה למעלה, בין שאר הדירות].
7. רא"ש, ופירוש ראשון בריב"מ ובר"ש (ועין שם פירושים אחרים). "ליפקל" פירושו "ליקל" (בחיול סדר האותיות, כמו שמצינו בכמה מלים בלשון הקודש, כגון "כשב" ו"כשב"; "שמלה" ו"שלמה").
8. רגילים היו להסיר מן הבצלים את קליפותיהם החיצוניות בשדה, ולהניח רק את הקליפות הפנימיות הדבוקות בהם.
9. ריב"מ ר"ש ורא"ש (וכן פירש רש"י בבא קמא צד, א ד"ה מרחו ובכורות יא, ב ד"ה ממורחין, ועין בגמרא לקמן עמוד ב).
10. לאחר שמונקים את התבואה מן המוץ צורבים אותה במקום אחד בגורן ב"כרי" (ערימה) ומיימים ומחליקים את פני הכרי בכלי המיוחד לכך הנקרא "רחת", וזהו "מירוה" (ר"ש ורא"ש ורש"י שם), מלשון מריחה והחלקה. על ידי המירוה היו מסדרים את ערימת התבואה בצורה של תל, הרחב מלמטה וגבוה מלמעלה, כעין "כובע" (עין ערוך ערך מרחו).
11. ויש מפרשים שמירוה הוא גמר הניקוי של התבואה מן התבן והקש (רמב"ם בפירוש המשניות כאן ובפאה סוף פרק ראשון, וכן פירש רב שרירא גאון בתשובות הגאונים מהדורת ירושלים תשי"ב, עמוד 178, ומובא בפירוש ריב"מ פאה שם, ועין הערות המהדיר לריב"מ שם), ו"מירוה" פירושו שפשוף, והוא לשון מושאלת מגמר מלאכתם של כלים, שנעשה על ידי צחצוח הכלי ושפשוף (רמב"ם בפירוש המשניות פאה שם). אולם בהלכות מעשר ג, יג, פירש הרמב"ם כשאר הראשונים הנוכחים, שמירוה הוא החלקת פני הכרי ברחת (ועין דרך אמונה בביאור ההלכה שם שחרמב"ם חזר בו מפירושו כאן). ועין: משנה ראשונה; פאה השלחן ה, לה; טל תורה; דברי דוד (קרנגולאס), לא; מסכת מעשרות עם פירוש קב ונקי, בסוף הספר, קונטרס ד, פרק ג.
12. כלומר, שנגמרה מלאכתה מיד כשגמר את עשיית הכרי, אף על פי שאינו מחליק את פיו (שושנים לדוד, מובא בתוספות אנשי שם).
13. [יש גורסים במשנה "ע"י שיעמדי ערימה", שמעמך לכאורה שהעמדת ערימה מאוחרת למירוה, ולכאורה גירסא זו אינה מובנת, ועין מה שכתבו לפרשה בתוספות אנשי שם ובמשנה ראשונה].
14. קטניות הן מיני ורעים הגדלים ב"תרמילים" ("שרביטים"), כגון עדשים, שעועית, אפונה וכדומה.

10. את הקטניות עוקרים מגידול עם העפר, ולכן מעורב בהן עפר וצריכים להפריד מהן את העפר על ידי נענוען בכברה (ר"ש ורא"ש).
11. ר"ש סיריליאן (ועין רדב"ז הלכות מעשר ג, יג).
12. אין לפרש שהמשנה מדברת על הקטניות שנזכרו בסמוך, שהרי בהמשך המשנה נאמר "וממה שבתוך התבן", וזה אלא בתבואה, ולגבי קטניות מובאר הדין בברייתא המובאת בגמרא לקמן ח, א (ר"ש סיריליאן).
13. ריב"מ ר"ש ורא"ש (ועין פירוש אחר בפירוש המשניות לרמב"ם).
14. ריב"מ ר"ש ורא"ש.
15. השיבולים הקטועות לא נגמרה מלאכתן, מפני שלא נידושו, ומה שבצדי הכרי לא נגמרה מלאכתו מפני שמחוסר הוא מירוה, ומה שבתוך התבן לא נגמרה מלאכתו מפני שלא נורה מן המוץ (עין ריב"מ).
16. שנות אליהו.
17. ענבים וזיתים העומדים לאכילה, גמר מלאכתם הוא כמו בשאר הפירות (משמלא בכלי או משיקוט כל צורכו, עין במשנה לעיל). ואילו העומדים ליין ולשמן גמר מלאכתם הוא כמובאר להלן (דרך אמונה ג, קח).
18. ייצור היין היה נעשה בשני בורות סמוכים זה לזה, "גת עליונה" ו"גת תחתונה". קרקעית הגת העליונה הייתה גבוהה משל התחתונה. תחילה היו מניחים את הענבים בתוך הבור הנקרא "הגת העליונה" (שברך כלל הייתה חצובה בסלע), שרקעיתו הייתה משופעת, ושם היו דורכים את הענבים וסוחטים מהם את המוץ. משם היה המוץ נזל דרך צינור או חריץ אל "הגת התחתונה" (בדרך כלל גם היא חצובה בסלע), שם היה המוץ נשאר עד שהיה תוסס ונהפך ליין. במהלך התסיסה היו החרצנים והזוגים צפים ועולים למעלה על פני היין, ובסיומה היו מסירים מעל פני היין את החרצנים והזוגים. הדקפיו הוא הסרת הזוגים והחרצנים (ריב"מ ר"ש ורא"ש, וכן פירש רש"י בבא מציעא צב, ב ד"ה משיקפה, ועין רש"י עבודה זרה נו, א ד"ה יין משיקפה), והוא תרגום של "צף" (כמו יִצְפֹּף הַבְּרִנִּי, מלכים ב, ו, שתרגמו: "קפא ברזלא"), שהחרצנים והזוגים צפים על פני היין (ר"ש סיריליאן).
19. ויש מפרשים "משיקפה", שיצוף על פני היין קצף מחמת התסיסה (רמב"ם בפירוש המשניות ורב נתן אב הישיבה).
20. [דין זה שבמשנתנו יש בו מחלוקת תנאים בברייתא שהובאו בבבלי (בבא מציעא צב, ב ועבודה זרה נו, א). לפי דעת אחת שם גמר המלאכה של היין הוא מיד כשירד לבור (תנא קמא בברייתא אחת בבבא מציעא שם). אולם לפי דעת רבי עקיבא (לפי ברייתא אחת שם), גמר המלאכה הוא "משישלה בחבית", היינו מומן שמוציאים את היין מן הבור ונותנים אותו בחבית (רש"י עבודה זרה שם ד"ה משישלה), או שמורבז באופן שהיין לתסס בחבית, ומקצת מן השמרים עולים למעלה, וגמר המלאכה הוא כששולח את השמרים הללו מן החבית (רש"י בבא מציעא שם ד"ה משישלה, וישנם פירושים נוספים, ועין להלן). ולפי ברייתא אחרת שם גם רבי עקיבא סובר כמו התנא של משנתנו, שגמר מלאכתו של היין הוא "משיקפה". ולהלכה פסק הרמב"ם (ההלכות מעשר ג, יד, וכן בפירוש המשניות מהדורת אקאח כאן, וכן הוא בשלחן ערוך יורה דעה שלא, פו) שגמר המלאכה הוא משיניח את היין בחבית וישלה את הזוגים והחרצנים מעל פני החבית, שלדעתו זהו פירוש דברי רבי עקיבא "משישלה בחבית" (ר"י קורקוס וכסף משנה שם, ועין ביאור הגר"א לשלחן ערוך שם, קמט, ודרך אמונה ג, קכו).
21. רא"ש ור"ש סיריליאן.

יש מפרשים שהחידוש שבדבר הוא, שלא נאמר שגורו על היין שבצינור ושבת העליונה, שמא יבוא לשתות גם מן היין שבגת התחתונה, שכבר נגמרה מלאכתו (ותוספת עבודה זרה נו, א ד"ה לימא). ויש מפרשים שהחידוש הוא שלא נאמר

הַשֶּׁמֶן, גמר מלאכתו הוא **מְשִׁירָה לַעֲוֹקָה**, בור שהשמן נוטף לתוכו מן הזיתים הנעצרים (הנסחטים) בבית הבר^[18]. ומוסיפה המשנה: **אָף עַל פִּי שְׁיֶרֶד הַשֶּׁמֶן לַעֲוֹקָה**, ובכך נגמרה מלאכתו של שמן זה שירד, ונאסר באכילת עראי, מכל מקום **נוטל שמן מן הַעֲקָל**, הסל שבו עוצרים את הזיתים, אם נשאר בו מעט שמן, ו**מִן הַמָּמֶל**, האבן שבה כותשים את הזיתים לפני עצירתם, שפעמים שיש עליה מעט שמן, ו**מִבֵּין הַפְּצִים**^[19], הסדקים שבין הנסרים המשמשים לעצירת הזיתים^[20], שפעמים שנשאר שם מעט שמן, ו**נֹתֵן** מאותו שמן שנטל מן העקל והממל ומבין הפצים **לְחִמְיטָה**, מין עוגה דקה שרגילים היו להחליק את פניה בשמן כשמוציאים אותה מן התנור^[21], ו**לְתוֹךְ הַתְּמָחִי**, קערה שנתנו לתוכה תבשיל חם, ומותר לו לאוכלם בלי לעשר, ששמן זה הרי לא נגמרה מלאכתו, מכיון שלא ירד לעוקה, ומותר לאוכלו אכילת עראי: **אָבֵל לֹא יִתֵּן מִשְּׁמֵן זֶה לְלֶפֶס** (לאילפס, מחבת גדולה) ו**לְקֶדְרָה** (סיר) **בְּשֶׁהֵן מְרוּתְחִין**, כשהתבשיל שבתוכם רותח, שהרי זה נחשב כבישול שקובע למעשר, ונעשה השמן טבל, ונאסר אפילו באכילת עראי עד שיעשרו אותו^[22]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: לִכְלֹל הוּא נֹתֵן** מאותו שמן, אף לאילפס ולקדירה כשהם רותחים^[23], שלדעתו אין זה חשוב כבישול ואינו קובע למעשר^[24], **חוּץ מִדֶּבֶר שֵׁשׁ בּוֹ חוֹמֵץ וְצִיר** (שומן היוצא מדגים הכבושים במלח), שאסור לתת לתוכו כשהוא רותח^[25] מאותו שמן ולאוכלו מבלי לעשר, שחריפותם של החומץ והציר מסייעת לבשל^[26], ובישול קובע למעשר.

גְּבוּרָא הגמרא מבארת את המשנה:

"הקישואין והדילועין משיפסוק", פירושו: **(מאן) [מן]**^[27] **דִּי יָרִים פְּקֻסָּה** — מזמן יסייר את ה"פיקס" (השיער) שלו. **"אבטיח משישלק"**, פירושו: **(מאן) [מן]**^[27] **דִּי יָרִים שְׁלִקְוִיָּה** — משיסיר את ה"שלק" (השיער) שלו. ברייתא (תוספתא א, ד, בשינויים) בענין זה של "פיקס" ו"שילוק":

הערות

[רוב הדברים הקובעים למעשר אינם קובעים אלא לאחר גמר מלאכה (כמבואר בגמרא ביצה לה, א). אולם מכאן מוכח שבישול קובע אפילו בשמן זה שלא נגמרה מלאכתו. ובטעם הדבר כתב הר"ש כאן, שהבישול עצמו נחשב כגמר מלאכה, והרי זה כאילו כבר ירד השמן לעוקה ונגמרה מלאכתו (והובא בביאור הגר"א יורה דעה שלא, קלו, ועיין גם תוספות אנשי שם), שהואיל ובישול, הוא עומד לאוכלו, הרי זהו גמר מלאכתו.

הרמב"ם (בפירוש המשניות) כתב שהבישול קובע למעשר מפני שכל אכילה של דבר שבישלו אכילת קבע היא, שאין אדם מבשל כדי לאכול אכילת עראי. ועל פי זה יש מסבירים שאכן בישול אינו קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו, ואינו נעשה טבל, אבל סוף סוף הרי גם לפני גמר מלאכה אסור הוא באכילת קבע, וכל שבישלו הרי זו אכילת קבע (ונפקא מינה במה שלא נקבע למעשר, שעדיין מותר להאכילו לבתמחא). ואכן כך מבואר ברמב"ם בהלכות מעשר (ג, ג), שאין בישול קובע למעשר בדבר שלא נגמרה מלאכתו (תורת זרעים, ועיין ביאורים אחרים ברמב"ם בחזון איש ד, יז, ובדרך אמונה ג, כד וביאור ההלכה שם ד"ה או בשלן, ועיין משנה ראשונה ותוספות אנשי שם שנתקשו).

ויש מהראשונים סוברים שבאמת אין הבישול קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו, אלא שהיא גזירת חכמים שאסור לאכול לאחר בישול, שמא יבוא לאכול ממנו אכילת קבע (ריב"מ"ר"ש בדרך שניה).

ועיקר הנידון, אם בישול קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו, דנו עליו בגמרא לקמן לב, ב, לפי חלק מן המפרשים, ועיין בביאורנו ובהערותינו שם (ולפי המפרשים שהבאנו שם, הבישול אכן קובע גם בדבר שלא נגמרה מלאכתו).

23. ר"ש ורא"ש ושנות אליהו (על פי מסקנת הגמרא שבת מב, ב, הדנה במשנה דומה לענין בישול בשבת, ועיין חידושי רבי אליהו גוטמכר למשניות כאן, ופני יהושע שבת מב, א ורש"ש שבת שם, ב).

24. לדעת רבי יהודה "כלי ראשון" אינו מבשל, גם לענין איסור בישול בשבת (כמבואר במשנה ובגמרא שבת מב, ב). ודבריו אמורים רק בקדירה ואילפס שכבר הוסרו מן האש (רע"ב ורא"א פולדא ופני משה). אבל כל זמן שהם על האש וראי שהם מבשלים וקובעים למעשר.

25. פירוש המשניות לרמב"ם (וכן משמע בריב"מ"ץ), וכן הוא ברש"י שבת מב, ב ד"ה חוץ.

26. פירוש המשניות לרמב"ם ורע"ב (ועיין ר"ש סיריליאו).

27. ההגדה היא על פי ריב"מ"ץ ור"ש והגהות הגר"א, וכן הוא בנוסחת הר"ש סיריליאו ובכתב יד רומי.

28. מהר"א פולדא.

שמכיון שנגמרה מלאכת היין שבבור, הרי זה נחשב כגמר מלאכה לכל היין, אף לזה שבגת העליונה ובצינור (עיין שנות אליהו).

18. ריב"מ"ץ ור"ש ורא"ש.

ייצור השמן נעשה כך: בתחילה היו כותשים וטוחנים את הזיתים בתוך ריחים מיוחדות, שהאבן העליונה שלהם נקראת "מָמֶל". לאחר ריסוק הזיתים היו מכניסים אותם לתוך "עֲקָל", מין סל העשוי חבלים, והם מסורגים (באופן שיש מקום לשמן לצאת). על העקל היו מניחים את הקורה ("קורת בית הבר"), קורת עץ כבידה שהיתה לוחצת על הזיתים וטוחנת מהם את השמן, שהיה מטפף ונוזל אל ה"עוקה", גומה שבה נאסף השמן.

גמר מלאכתו של השמן הוא מיד כשהוא יורד לעוקה, ולא כיון, שלאחר דריכתו וכניסתו אל הגת צריך עדיין לתסוס. ואף לתנאים הסוברים שיון גמר מלאכתו אינו אלא כשבבירים אותו לחבית, הרי זה מפני שיון טבעי להחמיץ אם לא יעבירוהו מיד לחבית, וממחרת לעשות זאת, אבל שמן טבעי להשחית בעוקה זמן ארוך יותר, ולכן נחשב שכבר נגמרה מלאכתו שם (דרך אמונה ג, קלד, וראה ביאור ההלכה שם).

19. ויש גורסים "הפסים" (עיין שינויי נוסחאות במשנה מהדורת מכון התלמוד).

20. פירושו של המלה "הפצים" אינו ברור. ריב"מ"ץ ור"ש ורא"ש מפרשים: "הנסרים", והרמב"ם מפרש: "שתי אבנים או שתי קורות של בית הבר". כפי הגרסה הבנויה היא לקורה המורכבת מכמה נסרים, או מכמה קורות. ומהר"ש סיריליאו נראה שפירוש המלה הוא "סדקים" שבין הנסרים הללו (וכן הוא בערוך ערך פצם).

21. ריב"מ"ץ ור"ש ורא"ש.

פירוש אחר: "חמיטתה" היא כלי (בדומה ל"תמחוי"), שיוצקים לתוכו את האוכל בעודו חם (רמב"ם בפירוש המשניות).

22. רמב"ם, וכן פירוש ריב"מ"ץ ור"ש בדרך אחת, ורא"ש.

בישול הוא מן הדברים הקובעים למעשר (עיין בהקדמה הכללית למסכת, ולקמן לב, א). והאילפס והקדירה, שהם "כלי ראשון", שכבר עמדו על האש, אף על פי שכבר הוסרו משם, כל זמן שהם חמים (בשיעור שה"יד סולדת" בהם), הרי הם מבשלים. אבל הנותן לתוך "תמחוי", שהוא "כלי שני", כלי שני אינו מבשל (ר"ש ורא"ש). ואף החמיטה, אך על פי שעכשיו הוציאה מן התנור והיא חמה, דינה ככלי שני, ואינה מבשלת (ועיין ביאור הגר"א יורה דעה ק, יז, שהביא מכאן ראייה שדבר "גוש" שהוסר מן האש דינו ככלי שני, ולדעת הראשונים הסוברים שדבר גוש שומר על חמומו ודינו ככלי ראשון, עיין תפארת ישראל שכתב שהחמיטה מכיון שהיא דקה וקטנה הרי היא מתקררת מיד ולכן דינה ככלי שני, ועיין שנות אליהו, ולהלן ט, ב, הערה 19).

הלכה נוספת בענין זה:

פיקס קישוא ודלעת ו**שילק** אבטיח כשהיה אחד מאלה **ברשות ההקדש, ופדיו** (פדה אותו), **[פטור]**^[1] ממעשרות, מכיון שבשעת גמר מלאכתם, שהיא שעת החיוב למעשרות, היו ברשות ההקדש^[2].

שנינו במשנה: ירק הנאגד משיוגד. הגמרא מביאה ברייתא בענין זה:

דין זה ששנינו, שהאגד הוא גמר מלאכתו של הירק ונעשה טבל בכך, נאמר כאשר **אָגְדוּ צִינוּק** (אגד)^[3] **גָּדוּל לְשָׂדֶה**, שאגדו באגד גדול^[4]. **אָבֵל אִם אָגְדוּ צִינוּק קָטוֹן לְשׁוֹק**, כדרך שנוהגים לאגוד ירק הנמכר בשוק, שעושים ממנו הרבה אגודות קטנות ומוכרים כל אחת בפרוטה, **נִטְבֵּל כְּשֶׁאֲגִידוּ לֵאגוּדוֹת קִטְנוֹת**^[5].

רבי עזרא^[6] תמה:

רְבִי עֶזְרָא בְּעֵי (שאל): כיצד אתה אומר שאם אגדו אגד גדול הרי הוא נטבל בכך? **אֲדִינוּן** (עדיין) **לֹא נִגְמְרָה מְלָאכַת הַשָּׂדֶה**, שהרי ודאי עומד הוא להתיר את האגודה הגדולה ולעשות ממנה אגודות קטנות כדי למוכרן בשוק, ו**אֵת אֲמֵר הַכֵּין** — ואתה אומר כך, שנטבל כשאגדו אגד גדול^[7].

ולפיכך מגיחה הגמרא את הברייתא:

אֵלֶּא כִּינִי — כך צריך לגרוס בברייתא: **אָגְדוּ צִינוּק גָּדוֹל בְּשָׂדֶה, וְהָיוּ עֲתִידִי לֵאגְדוֹ צִינוּק קָטָן לְשׁוֹק**, כלומר, שדעתו להוליד את האגד הגדול לשוק ולהתירו שם ולעשות ממנו אגודות קטנות, **נִטְבֵּל**, שהואיל ובשרה אינו עתיד לעשות עוד מלאכה, אף על פי שדעתו לעשות בו עוד מלאכה לאחר מכן, בשוק, הרי כבר נגמרה מלאכת

הערות

1. ההגהה היא על פי נוסחת ה"ר"ש סיריליאן, ועל פי הגהות הגר"א.

2. פירות שהיו ברשות הקדש בשעת גמר מלאכתם, אף אם נפדו לאחר מכן, נפטרו מן המעשרות (עיין משנה פאה ד, ה וגמרא שם, ומשנה חלה ג, ג וגמרא שם, וגמרא לעיל ב, א). ומכיון שהפיקוס והשילק נחשבים כגמר מלאכה, הרי אם נעשו ברשות הקדש נפטרו הפירות בכך ממעשרות (עיין ר"ש סיריליאן והגר"א, וכן פירש בהגהות מיכל המים אף לפי הגירסא שלפנינו, ללא תוספת המלה "פטור").

כפי שיבואר בסוגיא לקמן (ח, א), לא כל דבר הנחשב כגמר מלאכה לענין חיוב הפטירה במעשר, דינו כגמר מלאכה אף לענין פטור ממעשר כשהיו ברשות הקדש, ועיין בביאורנו שם בטעם הדבר, ולכן הוצרכה הגמרא כאן לחדש שפיקוס ושילק נחשבים כגמר מלאכה אף לענין פטור הפירות שהיו ברשות הקדש (ועיין הגהות מיכל המים וספר ניר, חזון איש ג, כד), ועיין חילופי גירסאות וביאורים להלן ח, פ, א. [לפי הגירסא שלפנינו בגמרא. ללא תוספת המלה "פטור", פירש מהר"א פולדא שכוונת הגמרא לשאול, האם אכן במקרה כזה הפירות פטורין מן המעשר או לא, והסביר, שאפשר שההקדש לא נוח לו בגמר מלאכה זה, ולכן אינו נחשב כגמר מלאכה לפטור (וצריך ביאור, שהרי ודאי מדובר גם כשהפיקוס והשילק נעשה על ידי הגובר של ההקדש, ולמה לא נוח לו להקדש בגמרו זה, ועיין ספר ניר שמבאר את הבעיא באופן אחר). ולפי פירושו זה הבעיא לא נפשטה, ועיין עוד מה שפירש בפני משנה.]

3. המלה "צינוק" פירושה "אגד", ובעין מה שמצינו בפסוק (ירמיה כט, כו): "וְאָל הַצִּינִק, שְׁפִירוֹשׁוּ (לפי הרד"ק): 'כלי מסגר לידים' (אזיקים) (ר"ש סיריליאן).

4. ר"ש סיריליאן.

5. ר"ש סיריליאן.

6. ויש גורסים "רבי ועזרא" (עיין שינויי נוסחאות במהדורת עוז והדר).

7. [קושייתו של רבי עזרא אינה מסברא בלבד, אלא גם מגוף הברייתא, שהרי מכיון שנאמר בסיפא של הברייתא שכאשר אגודים את הירק לאגודות קטנות נטבל כשיעשה ממנו אגודות קטנות, משמע מזה שאם אגד אגודות גדולות עדיין לא נטבל שמחוסרות הן גמר מלאכה לעשות מהן אגודות קטנות כדרך שמוכרים בשוק, ואם כן קשה כיצד נאמר ברישא שאם אגדו אגד גדול נטבל (ר"ש סיריליאן).

8. על פי ר"ש סיריליאן וריב"מ"ץ. ולפי זה עיקר תירוץ הגמרא הוא שמדובר כשאין עומדים להתיר את האגד הגדול בשרה, אלא לאחר מכן, כשיגיעו לשוק, ולכן הרי זה כגמר מלאכה בשרה (ויתכן שריב"מ"ץ גורס "והוא עתיד לאגוד צינוק קטן מיכל המים, ועיין להלן בשם הגר"א].

9. ויש גורסים "רבי ועזרא" (עיין שינויי נוסחאות במהדורת עוז והדר).

10. [קושייתו של רבי עזרא אינה מסברא בלבד, אלא גם מגוף הברייתא, שהרי מכיון שנאמר בסיפא של הברייתא שכאשר אגודים את הירק לאגודות קטנות נטבל כשיעשה ממנו אגודות קטנות, משמע מזה שאם אגד אגודות גדולות עדיין לא נטבל שמחוסרות הן גמר מלאכה לעשות מהן אגודות קטנות כדרך שמוכרים בשוק, ואם כן קשה כיצד נאמר ברישא שאם אגדו אגד גדול נטבל (ר"ש סיריליאן).

11. על פי ר"ש סיריליאן וריב"מ"ץ. ולפי זה עיקר תירוץ הגמרא הוא שמדובר כשאין עומדים להתיר את האגד הגדול בשרה, אלא לאחר מכן, כשיגיעו לשוק, ולכן הרי זה כגמר מלאכה בשרה (ויתכן שריב"מ"ץ גורס "והוא עתיד לאגוד צינוק קטן מיכל המים, ועיין להלן בשם הגר"א].

12. ויש גורסים "רבי ועזרא" (עיין שינויי נוסחאות במהדורת עוז והדר).

13. [קושייתו של רבי עזרא אינה מסברא בלבד, אלא גם מגוף הברייתא, שהרי מכיון שנאמר בסיפא של הברייתא שכאשר אגודים את הירק לאגודות קטנות נטבל כשיעשה ממנו אגודות קטנות, משמע מזה שאם אגד אגודות גדולות עדיין לא נטבל שמחוסרות הן גמר מלאכה לעשות מהן אגודות קטנות כדרך שמוכרים בשוק, ואם כן קשה כיצד נאמר ברישא שאם אגדו אגד גדול נטבל (ר"ש סיריליאן).

השדה, ונעשה טבל בכך^[8]. שנינו במשנה: כלכלה משיחפה אם אינו מחפה, משימלא את הכלי. ואם אינו ממלא את הכלי, משילקוט כל צרכו. הגמרא מביאה ברייתא^[9] בענין זה:

הִיתָה בְּלִכְלָה אַחַת, וּבְדַעְתּוֹ לְמִלְאוֹת אֶת הַצִּינָה בִּלְבָד, שֶׁאִין בְּדַעְתּוֹ לִלְקוֹט יוֹתֵר מִזֶּה, בֵּין שְׂמִילָא הַצִּינָה, נִטְבְּלָה, שֶׁכֵּבֵר נִגְמְרָה מִלֵּאכַת הַפִּירוֹת בִּכְךָ. אֲבָל אִם בְּדַעְתּוֹ לְמִלְאוֹת אֶת בּוֹלָה, לֹא נִטְבְּלָה עַד שְׂמִילָא אֶת בּוֹלָה. אִם הָיוּ שְׁתֵּים, שְׁתֵּי כֻלְכּוֹת, וּבְדַעְתּוֹ לְמִלְאוֹת אֶת שְׁתֵּיהֶן, לֹא נִטְבְּלוּ עַד שְׂמִילָא אֶת שְׁתֵּיהֶן, שֶׁחֵבֵל לִפִּי מַה שֶּׁבְּדַעְתּוֹ לְמַלֵּא^[10].

שנינו עוד במשנה:

בְּמָה דְּכָרִים אָמּוּרִים? בְּמוֹלִיךְ לְשׁוֹק, אָבֵל בְּמוֹלִיךְ לְבִיתוֹ אוֹבֵל מִהֵן עֲרָאִי עַד שְׁהָיוּ מִגִּיעַ לְבִיתוֹ.

הגמרא מבארת את טעמו של חילוק זה:

מַה בֵּין הַמוֹלִיךְ לְשׁוֹק, וּמַה בֵּין הַמוֹלִיךְ לְבִיתוֹ? בְּשָׂעָה שְׁהָיוּ מוֹלִיךְ לְבִיתוֹ, בְּדַעְתּוֹ הַדָּבָר תָּלוּי, שֶׁאִינוּ תָּלוּי בְּדַעַת אַחֲרִים, וּמִכְיוֹן שֶׁדַּעְתּוֹ הִיא לְהַכְנִיֵס אֶת הַפִּירוֹת לְבִיתוֹ, לֹא נִטְבְּלוּ עַדִּין לְמַעַשֵּׁר עַד שִׁירָאוּ אֶת פְּנֵי הַבֵּית, וּבְשָׂעָה שְׁהָיוּ מוֹלִיךְ לְשׁוֹק, לֹא בְּדַעְתּוֹ הַדָּבָר תָּלוּי, אֲלָא בְּדַעַת הַלְקוּחוֹת הַבָּאִים לְקִנּוֹת מִמֶּנּוּ הַדָּבָר תָּלוּי, שְׁמָא יִמְצָא לְקוּחוֹת מִיד כְּשִׁיצָא מִן הַשָּׂדֶה, וְנִטְבְּלוּ מִיד, שֶׁאִם יִקְנוּ מִמֶּנּוּ יִיעָשׂוּ הַפִּירוֹת טַבֵּל מִיד, וְלִכְּן מִיד כְּשֶׁנִּגְמְרָה מִלֵּאכַת הַפִּירוֹת בִּשְׂדֵה עוֹמְדִים הֵם הַהוּלִיכִים לְשׁוֹק, נִאֲסְרוּ בְּאִכִּילַת עֲרָאִי^[11].

בשוק, במקום "לשוק", ועיין רמב"ם הלכות מעשר ג, יב ושינויי נוסחאות במהדורת פרנקל שם).

בתוספתא א, ה, מובאת ברייתא זו בנוסח הקרוב לתירוץ הגמרא כאן (והגר"א שם מגיה בתוספתא כלשון הגמרא).

[הגר"א (בביאורו) מגיה את נוסח הברייתא שביה"ה אמ"נא של הגמרא כך: "היה אגד צינוק גדול, והוא עתיד לעשותו צינוק קטן, נטבל" (כלי המלים "לשדה" ו"לשוק", וכלי "אבל"). ולפי זה מתפרשת לשון הברייתא בלי קושי, וכן מתפרשת בפשטות קושיית הגמרא על כך, שהואיל ואדם זה עתיד לעשות מן הירק אגד קטן, למה נטבל כשעשאו אגד גדול, והרי עדיין לא נגמרה מלאכתו. ועל כך מתרצת הגמרא, שיש להוסיף בברייתא את המלים "לשדה", ו"לשוק", היינו שבשרה כבר נגמרה מלאכתו, ואינו עתיד להתירו ולעשות ממנו אגד קטן עד שיגיע לשוק, וכמו שפירשנו לפי הגירסא שלפנינו.

ויש מביאים בשם הגר"א הגהה בתירוץ הגמרא באופן אחר (עיין הגהות הגר"א, וריב"ז בשמו), ועיין ספר ניר.

ועיין עוד פירושים לפי הגירסא שלפנינו בפני משנה ובמהר"א פולדא.]

9. בנוסחת ה"ר"ש סיריליאן כתוב כאן: "תינא".

10. פני משנה.

לפי זה נמצא שעיקר גמר המלאכה תלוי רק בזה שילקט כל צרכו, בין בכלי אחד ובין בשני כלים, ולכאורה קשה, שאם כן לשם מה שנינו כלל "משימלא את הכלי" ולמה לא שנינו בקיור "משילקוט כל צרכו" (תוספות אנשי שם). ויש שכתבו שהתנא של המשנה דיבר בהווה, שבדרך כלל ממלאים את הכלי, וחזר ופירש שאכן העיקר תלוי רק בזה שמלקט כל צרכו (חזון איש ג, יט בתירוץ ראשון). ועוד תירצו, שהמשנה באה ללמדנו שבסתם, כשלא חשב בפירוש שכוונתו ללקוט כך וכך, אינו אומרים שכן הסתם כוונתו למלא את כל הכלכלה, אלא אם כן כיוון בפירוש ללקוט פחות מזה (חזון איש שם: "אפשר", ועיין: חידושים וביאורים; דרך אמונה ג, יא בביאור ההלכה).

11. כפי שביארנו בהערותינו למשנה (לעיל ג, ב, הערה 24) המוליך פירות לביתו לאחר גמר מלאכה, מדין תורה אינם נטבליים עד שייכנסו לביתו ("ראית פני הבית") ומדברכן ישנם דברים נוספים וקובעים למעשר", היינו שטובלים את הפירות, כגון מקח ועוד. המוליך לשוק, אם ימצא לקוחות שיקנו ממנו, ייעשו הפירות טבל מיד מדין "מקח" שקובע למעשר מדרבנן (ר"ש סיריליאן לקמן טו, א; רע"ב ומהר"א פולדא ופני משנה במשנה, וכן משמע בר"י קורקוס הלכות מעשרות ג, א), ולכן גזרו חכמים אף על מי שבדעתו למכור, שלא יאכל מן הפירות הללו אכילת עראי מיד כשנגמרה מלאכתם בשרה (ר"ש סיריליאן שם, ועיין מקדש דוד מעשרות נ, ג; שו"ת משנת רבי אהרן מ, י).

לפי דעה אחרת (שנתבאר לעיל ג, ב, הערה 24, מאחרונים בדעת הרמב"ם),

שנינו במשנה: "הפרד והצימוקין והחרובין משיעמיד ערימה".
הגמרא מביאה ברייתא בענין זה:
תני בברייתא: הפרד והצימוקין והחרובין, **משיעמיד ערימה בראש**
גגו לאחר שייבשם שם.

רבי יונה תמה על לשון הברייתא:

רבי יונה בעי (שאל): **הא** (אבל) **בשדה לא?** וכי דוקא כשמעמיד ערימה בראש גגו הוא שנחשב גמר מלאכה, ואילו אם ייבשם בשדה והעמיד מהם ערימה שם אין זה גמר מלאכה? ומה הטעם לומר כך?
רבי חיינא משיב:

אמר רבי חיינא: כוונת הברייתא היא אחרת: **דרובה אתא (אימור)**
[מימין] ⁽¹²⁾ **לך** — רבותא, חידוש, באה ברייתא זו לומר לך, **שאפילו**
משיעמיד ערימה בראש גגו הרי זה גמר מלאכה, וכל שכן
כשמעמיד ערימה בשדה ⁽¹³⁾.

שנינו עוד במשנה:

הבצלים משיפקלו.

הגמרא מבארת את פירוש המלה "משיפקילו":

מן דו זרים פודגרה — משעה שמסיר את קליפותיו של הבצל ⁽¹⁴⁾.
שנינו עוד במשנה:
תבואה, משיתמרח.

רבי יוחנן מפרש מה הוא "מירוח":

אמר **רבי חנניה בשם רבי יוחנן:** **מן די ישפר אפוי דכריה** —
משעה שמיפה את פני הכרי ⁽¹⁵⁾.

הגמרא מקשה על משנתנו מברייתא (תוספתא תרומות ג, י):
והא תני רבי יעקב בר סיסיי: **מאימתי הוא תורם את הגורן?** שהרי
אין מפרישים תרומה אלא לאחר גמר המלאכה ⁽¹⁶⁾, ואימתי הוא גמר
המלאכה של תבואה שבגורן, שיהא מותר לתרום ממנה? **משיתיקק**
האלה — מין בלי העשוי כמין דוקרן של ברזל ⁽¹⁷⁾, שמשמש במלאכת
זריית התבואה, ולאחר הזריה נוהגים היו לתוחבו בקרקע בעמידה
ולמעמיד את הכרי של התבואה מסביבותיו, וכשנגמרת העמדת הכרי
היו עוקרים אותו משם ⁽¹⁸⁾, ועל כל פנים קשה, שבמשנתנו מבואר שגמר
מלאכת התבואה הוא במירוח, ואילו בברייתא זו מבואר שהגמר הוא
משתיעקק האלה?

הערות

14. על פי פירוש הרא"ש למשנה (וכן במהר"א פולדא: "הקליפות הרעות", וכאן כתב "העלין הרעים") ופירוש ראשון בריב"מ ⁽¹⁾ ובר"ש במשנה (ועיין שם פירושים אחרים, ובפני משנה). ועיין ערוך השלם ערך פורגרה.

15. "יפיו" זה פירושו (לדעת רוב הראשונים) החלקת פני הכרי ב"רחת", וכפי שביארנו בהערותינו למשנה (לעיל עמוד א, הערה 7, ועיין שם עוד פירוש אחר ל"מירוח", שהוא גמר הניקוי של הכרי, ומלשון הגמרא כאן משמע יותר כפירוש הראשון).

16. כמו ששנינו (תרומות א, י), שאין תורמים מדבר שלא נגמרה מלאכתו.

17. פני משה והגר"א, על פי הירושלמי שבת ו, ד, שאמרו שהוא "כמין דיקרין". דוקרן הוא כעין קלשון, כלי המפוצל בראשו לשתי "קרניים" (מעין מוזל גדול), ואפשר שהוא זהה ל"עתר" שזכר במקומות אחרים (עיין סוכה יד, א).

18. פני משה והגר"א.
[על פירושים אחרים ל"משתיעקק האלה", עיין: ריב"מ ⁽²⁾ לקמן ה, ד; ר"ש סיריליאו כאן; ערוך ערך אלה; מהר"א פולדא. ועיין רמב"ם הלכות תרומות ה, ד; ור"י קורקוס ושאר נושאי הכלים שם, ועיין מראה הפנים כאן].

המוליך לשוק מתחייב במעשר מיד מעיקר הדין (ולא משום גזירת חכמים), מפני שכבר נגמרו מעשיהם של הפירות והגיעו לתכליתם מיד בגמר מלאכתם, ואינם מחוסרים עוד דבר, מה שאין כן במוליך לביתו שהפירות מחוסרים עדיין הבאה לבית, וכאילו לא נגמרה מלאכתם עדיין, ולפי זה כוונת הגמרא כאן לתת דוגמא לדבר, שאם ימצא לקוחות מיד ביציאתו מן השדה הרי ימכור את הפירות מיד, ונמצא שמצידו כבר נגמרו מעשיהם של הפירות (עיין קהלות יעקב ורעים, יז). ועיין עוד בביאור הגר"א.

ועיין עוד גירסת ופירושו אחר בחזון איש ג, ב.

12. ההגהה היא על פי כתב יד רומי ונוסחת הר"ש סיריליאו.

13. החידוש שבדבר הוא, שבדרך כלל אין מעמידים ערימה מפירות אלו אלא בשדה, ולכן באה הברייתא להשמיענו שאפילו בראש הגג, שאין דרך לעשות כן, הרי זה גמר מלאכה (פני משה, ועיין חידושי הרמב"ן בבא מציעא פח, ב ודרך אמונה ג, קה). הר"ש סיריליאו גורס "אפילו בראש גגו משיעמיד ערימה", ומפרש שהחידוש הוא שאפילו כשמייבשם בראש גגו אין זה גמר מלאכה עד שיעמיד ערימה, ולא נאמר שכיון שהם בראש גגו וכבר נתייבשו הרי זה נחשב כגמר מלאכתם, אף לפני שהעמיד מהם ערימה.

מתרצת הגמרא:

באן, במשנתו, מדובר **בַּשֵּׁשׁ בְּדַעְתּוֹ לַמֶּרֶח**, ולכן אין גמר המלאכה עד לאחר המירוח, **וְכָאן**, בברייתא, מדובר **בַּשָּׂאִין בְּדַעְתּוֹ לַמֶּרֶח**, ואז גמר המלאכה הוא כבר משתיערק האלה^[1].

שינינו במשנה: הקטניות משיכבור.^[2] הגמרא מביאה ברייתא בענין זה^[3].

תִּנִּי: אָבֵל כּוֹכֵר הוּא מִקְצֵת מִן הַקְטָנִיּוֹת, וְתוֹרֵם מִן הַכֹּבֵד עַל שְׂאֵינוֹ כּוֹבֵר, אף על פי שהקטניות שעדיין לא "נכברו" לא נגמרה מלאכתן, ואסור לתרום מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו^[4], ורבי אילא מבאר את טעם הדבר:

אָמַר רַבִּי אִילָא: הטעם הוא, **שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ בְּעָלֵי בָתִּים לִהְיוֹת מְכַנְסִין לְתוֹךְ בִּיתֵיהֶן** קטניות שלא נכברו, ומכיוון שישנם בעלי בתים העושים כן, אין הקטניות נחשבות כדבר ש"לא נגמרה מלאכתו", ומותר לתרום עליהן מן הכבור^[5]. **מֵאֵי טַעְמָא** — מזה הטעם? כלומר, מנין לנו שכך

1. ר"ש סיריליא ור"א פולדא ופני משה והגר"א.

במשנה שינוי שאם אינו ממרח, גמר המלאכה של תבואה הוא "משיעמדי ערימה". וצריך לומר ש"משתיערק האלה" היינו אותו זמן עצמו של "משיעמדי ערימה", שבגמר העמדת הערימה עוקרים את האלה (וכן פירשו במעשר ארץ תרומות ה, ה, ובדרך אמונה ג, קיג, וכן משמע קצת בחינוך מצוד שצה, ועיין מנחת יצחק על ספר החינוך שם), ואמנם קצת קשה להבין לפי זה מה היתה קשיית הגמרא מן הברייתא, והלא חילוק זה בין דעתו למרח לאין דעתו לתרום מפורש במשנה עצמה. ועיין ביאור אחר במנחת ביכורים לתוספתא תרומות שם. [בעיקר הדין בגמרא כאן יש להעיר, שבפירוש ריב"מ' למשנה לקמן (ה, ד) כתב ש"משתיערק האלה" נחשב גמר מלאכה לענין תרומה, אבל לענין מעשר אין התבואה נטבלת ונאסרת באכילת עראי עד המירוח (ולפי דעתו שם "משתיערק האלה" קודם לא רק למירוח אלא גם להעמדת ערימה). וביאור אחרונים, שכונותה לחלק בין האיסור לתרום מדבר שלא נגמרה מלאכתו לבין הקביעות למעשר, שלענין האיסור לתרום מדבר שלא נגמרה מלאכתו, כבר "משתיערק האלה" מותר לתרום מן התבואה, אף על פי שעדיין לא חל עליה דין סבל ומותר לתרום ממנה עראי, מכיון שכבר נגמרה עיקר המלאכתה של התבואה, ואינה מחוסרת עוד מעשה גמור בגוף הפירות, ואילו לענין הקביעות למעשר, אין התבואה נעשית טבל ואינה נאסרת באכילת עראי עד המירוח (או בהעמדת ערימה). שהוא גמר מלאכתו של האדם בשדה (עייין: שם משמעון עמוד קנא ואילך; דרך אמונה הלכות תרומות ה, ד, בביאור ההלכה, ועיין מעדני ארץ תרומות א, יא, אות ב). וכן דייקו האחרונים מדברי הרמב"ם (הלכות תרומות ה, ה) שמחלק בין גמר מלאכה להפשרת תרומה לבין גמר מלאכה לקביעות למעשר (עייין: אף שמה הלכות תרומות שם, ד, בארוכה; מקדש דוד ג, כג, חזון איש מעשרות כ, כג, חידושי מרן רי"ז הלוי הלכות תרומות; חזון יחזקאל לתוספתא תרומות ג, יא: תורת ורעים תרומות א, ד, ועוד, ועיין גם רבי'ז ור"י קורקוס הלכות מעשר ג, ח). ועל פי זה תמה באור שמח (שם) על קשיית הגמרא כאן, שהרי יש לומר משתיערק האלה הוא גמר מלאכתה של התבואה לענין ההיתר להפריש תרומה, ואילו הקביעות למעשר אינה אלא במירוח (וכדברי הרי"מ''). ועיין מה שכתב ליישב בחזון איש ג, כג. ואמנם מדברי הר"ש (תרומות ג, ד) דייקו האחרונים שאינו מחלק בין גמר מלאכה להפשרת תרומה לבין גמר מלאכה לקביעות למעשר, וכפי משמעון על פסקתו כאן (עייין דרך אמונה שם, ועיין חידושים וביאורים תרומות סימן א, ו). ותמהו על ריב"מ' שדבריו הם נגד הגמרא כאן, ועיין עוד בירושלמי תרומות א, ט, ולחלו הערה [5].

2. מלים אלו נוספו בנוסחת הר"ש סיריליא, וכן פירשו שאר המפרשים, שבדברי הגמרא לחלו מוסבים על פוסקת זו במשנתנו (ועיין פירוש אחר בדרך אמונה בבאור ההלכה הלכות תרומות ה, ה ד"ה משיכבור).

3. בתוספתא תרומות (ג, י) ישנה ברייתא דומה, ולפי גירסא אחת הלשון שם זהה לברייתא שבגמרא כאן (עייין מראה הפנים כאן בשם תוספתא כתב יד ישר, ועיין רמב"ם הלכות תרומות ה, ה, ונושאי הכלים שם).

4. כפי שמבואר במשנה תרומות א, י.

[הר"ש סיריליא ור"ה"א פולדא כאן כתבו שהרי זה כתורם "מן החיוב על הפטור", אבל באמת לשונם לא דוקא. שתרומתו מן החיוב על הפטור היינו כשתורם על תבואה שאין בה כלל חיוב תרומות ומעשרות, ואף אם יפרישו ממנה עצמה תרומות ומעשרות לא תחול ההפרשה, ולכן גם כשתורם עליה מן החיוב אין תרומתו תרומה, ואילו פירות שלא נגמרה מלאכתם אם מפרישים מהם תרומות ומעשרות חלה ההפרשה בדיעבד, ונחשבים "מן החיוב", אלא שהוא דין מיוחד שלכתחילה אסור להפריש על דבר שלא נגמרה מלאכתו (ואכן הר"א פולדא חזר והגיע והוסיף בסוף ספרו (ובמהדורות עזו והדר נדפס בנוסח המתוקן): "כלומר מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו").]

5. אמנם לגבי קביעות למעשר אין הקטניות נקבעות עד שיכבור, וקודם לכן מותרות הן באכילת עראי, וכפי ששינוי במשנתנו, אבל לענין האיסור לתרום לכתחילה

הדבר, שישנם בעלי בתים שמכניסים לבתיהם קטניות שלא נכברו? שנאמר (ישעיה ל, כד): **"וְהָאֲלָפִים וְהָעֵרִים עֲבָדֵי הָאֲדָמָה לִלִּיל חֲמִישִׁי יֵאָכְלוּ"**, הרי שדרך עובדי אדמה לאכול פירות המעורבים בעפר ("לִלִּיל חֲמִישִׁי")^[6].

ספק בענין זה של "גמר מלאכה" של קטניות, שהוא "משיכבור": **כֹּכֵר בְּרִשּׁוֹת הֶהָקֵשׁ וּפְרִי, שהקדיש קטניות, וכבר אותן בעודן קדושות, ולאחר מכן פרד אותן, האם נאמר ש**מֵאַחַר שְׁהוּא יָכוֹל לִזְכֹּל מִמֶּנּוּ עֲרָאִי** לפני שכברו (אילו היה פודה או את הקטניות), **וְעֲבָשׁוּ שְׂאֵינוֹ יָכוֹל לִזְכֹּל מִמֶּנּוּ עֲרָאִי**, הואיל ונגמרה מלאכתן של הקטניות בכבירה, נמצא איפוא שהוא **בְּמִי שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה** של גמר מלאכה **בְּרִשּׁוֹת הֶהָקֵשׁ, [וּפְטוּרין]**^[7] ממעשרות, כמו תבואה שנתמרחח ברשות ההקדש, שפטורה^[8], **[והוא] [אין] חַיִּיב**, שאין הכבירה נחשבת כגמר מלאכה ברשות ההקדש לפוטרו ממעשרות?^[9]**

הערות

מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, מכיון שישנם בעלי בתים שמכניסים את הקטניות לבתיהם קודם שייכברו, די בזה, ונחשב כתורם על דבר הגמור (ביאור רבי חיים קנייבסקי, וכן כתב במקדש דוד נח, ב, וכן משמע בריד"ב) ובאור שמח הלכות תרומות ה, ד, וכדברי האחרונים הנ"ל הערה 1, שגדר "גמר מלאכה" לענין האיסור לתרום על דבר שאינו גמור שונה מגדר "גמר מלאכה" לענין קביעות למעשר, ועיין דרך אמונה בביאור ההלכה הלכות תרומות ה, ה, [לענין קביעות למעשר גמר המלאכה נקבע על פי דעתו של האדם, ומכיון שדעתו היא לכבדו של הקטניות, עדיין לא נגמרה מלאכתן, אולם לענין האיסור לתרום על דבר שלא נגמרה מלאכתו דנים על הדבר מצד עצמו, האם הוא גמור או לא, ומכיון שישנם אנשים המכניסים את הקטניות כך לבתיהם, נמצא שהקטניות מצד עצמן נגמרה מלאכתן, אף על פי שדעתו של אדם זה היא לעשות בהן עוד מלאכות]. ומכל מקום, מכיון שהחלק ה"כבור" של הקטניות מתוקן יותר, תורמים ממנו על החלק שאינו כבור, ואין תורמים ממה שאינו כבור, כדי להפריש מן המוכחר (עייין ר"י קורקוס הלכות תרומות ה, ה, לפי שיטתו שם), או שאין לתת לכהן ממה שאינו כבור, משום טורח הכהן והפסדו, ולכן צריך לכבור מקצת כדי להפריש ממנו תרומה על מה שאינו כבור (קב ונקי).

[משלון הר"ש סיריליא כאן משמע שפירש את תירוץ הגמרא באופן אחר, שמכיון שישנם אנשים שאוכלים כך, הרי כבר נגמרה מלאכתן של הקטניות, אף כשלא נכברו, וחייבות הן במעשר (ואסורות באכילת עראי). ולפי זה צריך לומר שמה ששינוי במשנתנו שגמר מלאכתן של הקטניות הוא "משיכבור", הדברים אמורים בבני אדם שאינם מכניסים לבתיהם קטניות בלא לכבור, ולגביהם אכן גמר המלאכה אינו אלא משיכבור, וקודם לכן אינם רשאים לתרום על שאינו כבור, ואילו בברייתא מדובר בבני אדם שאוכלים בלא בכירה, ולגביהם נגמרה המלאכה גם בלא הכבירה, וכמו ששינוי במשנה שאם אין דעתו לכבור גמר המלאכה הוא משימרה, וכעין זה פירש בחזון איש ג, כג, בפירוש אחד, ועיין שם עוד פירושו]. ועיין עוד ר"י קורקוס שם].

6. ר"ש סיריליא.

[הר"ש סיריליא מפרש את הדרשה, שהמלה "אֲלָפִים" (שזורים) פירושה: מלמדי השוורים לחרוש; והמלה "עֵרִים" (תמורים) פירושה: קמרים; ופירוש הפסוק הוא משלמלי השוורים והחמורים, שהם עובדי האדמה, ו"בִּלְיִל חֲמִישִׁי". אולם לפי פשוטו של מקרא כוונת הפסוק היא לשוורים ולחמורים עצמם, ו"בִּלְיִל חֲמִישִׁי" אין פירושו שהוא בלול בעפר, אלא להדפיף, שמתוך שפע ברכה יאכלו אף השוורים והחמורים (שעובדים בהם את האדמה) תבואה נקיה כמו בני האדם, "בִּלְיִל חֲמִישִׁי יֵאָכְלוּ, אֲשֶׁר זָרָה בְּרִחַת בְּמִתְחָה" (עייין רש"י ושאר המפרשים שם, ובתרגום שם, ויש מפרשים שאכן מדובר בפסוק על הבהמות עצמן, וכוונת רבי אילא אינה לומר שישנם בני אדם שאוכלים בעצמם קטניות ומעורבות בעפר, אלא שישנם המכניסים לבתיהם קטניות שלא נכברו כדי להאכיל מקצתן לבהמותיהם, ולכן כבר נגמרה מלאכת הקטניות בשדה (עייין קב ונקי, ועיין דרך אמונה הלכות תרומות ה, ה, באור ההלכה ד"ה משיכבור, ועיין חזון איש שם, כד). ועיין פירוש אחר בברכת ישראל. קושי נוסף בהבנת דרשא זו הוא, שלבאורה אין מדובר בפסוק זה על קטניות, אלא על תבואה (ועיין קב ונקי ודרך אמונה שם)].

7. ההגדה (התוספת "ופטור אר") היא על פי הגזות הגר"א, וכעין זה בביאור הגר"א.

8. עייין לעיל ג, ב, הערה 2.

9. פירוש זה הוא על פי ביאור הגר"א (כתב יד א, ועיין בביאור הגר"א כתב יד ב ובהגזות הגר"א פירוש אחר וגירסא אחרת). [לפי הגירסא שלפנינו ("והוא חייב") פירש הר"א פולדא שאין כאן ספק, אלא שהגמרא אומרת שאף על פי שלבאורה יש כאן גמר מלאכה, בכל זאת אינו נפטר ממעשרות והוא חייב. וכעין זה פירש בפני משה, אלא שפירש שבתחילה הגמרא מסתפקת מה הדין, האם פטור הוא מכיון שהוא כגמר מלאכה ברשות ההקדש או לא, ואחר כך פושטת הגמרא את הספק ואומרת "והוא חייב", והר"ש סיריליא מפרש

כלל אמרו פרק ראשון מעשרות

^[ח. - ד.י.]

בשאין ברעתו לַמָּרָה, שעורו משתעקר האלה: **תני אבא כובר** **הוא מקצת**. קטניות כגברה וכי': **אמר רבי אילא**. ולא הוה מן החיזו על הפטור, כלומר ממה שנגמר מלאכתו על מה שלק נגמר מלאכתו, שכן דרך וכו': **במאי עבדא**. היכן מנינו שכן דרך עובדי

אדמה לאוכלן כלל נקיות, שנאמר והאלפים וגו': **בבר ברשות הקדש**, שהקדישן וחזו הוא עצמו וכבן וחל"כ פולדן: **מאחר שהוא יבוא לאכול ממנו עראי**. קודם שכושין: **ועבשיו אכור לאכול מהן עראי**. שכבר נכבדו והוה ליה עשה מעשה ברשות הקדש, כלומר שהוא אינו רואה לגמר אחר אלא לגמר עבש. **שכבר נכבדו והוה ליה עשה** זה, לפיכך נטבלו לו מיד וחיבו עבש ואסור לאכול מתן עראי, פירוש לא תימא שעשה מעשה ברשות הקדש ולפטור, דלמן זה נחשב להקדש בעושה מעשה ברשות, דילמא לא תימא ליה להקדש כגמר זה, אלא הוא אסור לאכול והואל וכו' שכן זה לגמרי: **והתני שיאה וקיפה ברשות הקדש**

פטור. מרומיהו דין נאמרו והוה גמירן: **אמר רבי יודן**, עיקר מילתיה דר' יודן נאמרה בפרק הכושב (קמן ג.) שמחלק הסם בין מירוח לבכשה ושילוק, וחילוק זה יס מני לחלק הכל לפיכך מימינה לה ה"ש"ס באזוהי לשון הנגמר שם, דלמר הסם הכושב והשולק בשל מינרו כלטו למחלוקות רבי יוחנן ורבי לקש, דפליגי בממנה כרי של מינרו שלא מדעתו, ר' יוחנן אמר נטבל וריש לקש אמר לא נטבל, ואמר רבי יודן דמדיה רבי יוחנן ככושב ושולק דהסם איפשר לו שלא יכבש ושלא ישלוק ומנא לן שמצירו רואה אי להסם הלכך לא נטבל הסם, אבל במירוח כל העולם עושים כן ומסתמא תימא להו לנטלים ולפיכך נטבלו לרבי יוחנן, וזה החילוק נמי הכל שנאלמא שילה וקיפה אי אפשר לו כלל שילה וקיפה וכן עושים כל העולם ומסתמא תימא ליה להקדש במעשיו וא"כ הו"ל לגמר ברשות הקדש ופטור, אבל כוברה אפשר לו כלאו הכי ודילמא לא תימא ליה להקדש בך ולפיכך לא נגמרה ברשות הקדש אלא לדידיה מימיה גמר ממלכה היא שהוא רואה בך לך נטבלו לדידיה, אלא דלפ"ו הוה כהא איפשרא אי אפשר ליה שאלה לך מהפך הלשון ואמר אי אפשר לו שלא יכבש, אבל לפי האמת הסם תריץ להיות אפשר לו שלא יכבש וכן הגירסא הסם: **דאמר רבי אילא ודאציפיה וגו'**, ומימינה שדרכן נמי כלל כגריה: **תני אבא קולאש הוא תחת הכבירה ואבא**. ואף על פי שזכרנו שם קטניות לא נגמרו קריין בזה, שהן נופלים שם עם הפסולת והוה להו לגבי אותן כאלו לא נגמרו וכו' נטבלו:

(א) (תוספתא תרומות פ"ג ה"א) (ב) תוספתא פ"א ה"ו (ג) (נ"ה לקמן פ"ד ה"א - ג.) (ד) (תוספתא פ"א ה"ו)

ירידב"ו

תני אבא כובר וכו' על שאינו כבוד. ולא היה מן החיוב על הפטור משום דאינו כבוד נמי הוי לפעמים גמר מלאכה כדמסקין ר' אילא שכן דרך בעה"ב ואפשר להיות כלא כבוד ונ"כ ספיק לפי"ז כבר ברשות הקדש ופרי' מאחר שהוא יבוא לאכול ממנו בלא כן כמו שלא עשה מעשה ברשות הקדש והוא חיוב כן ג"ה הגר"א ד"ל בבית"ו ונ"י החיוב רבי תינא מ"ש בשילה וקיפה ברשות הקדש דחשיב מעשה מפורש בברייתא דפטרין, על זה משני א"ר יודן תמן אפשר לו שלא יכבש ושיאה ישלוק בתמי' בזה הבא אפשר לו שלא יאמר דאריא והאלפים וגו' פ"י דתפס לישנא דלקמן (פ"ד ה"א - ג.) כדרך הש"ס הזה בכמה וכמה קיפות היו והכונה דשילה וקיפה היו מעשה שאי אפשר בלא"ה אבל כבירה הוי מעשה שאפשר בלא כן כדאמר ר' אילא והאלפים וגו' ונטק לישנא דלקמן דתחלק בזה כן בין שילה וקיפה למירוח ודבר זה מצוי בירושלמי כמה וכמה פעמים:

ח.

א מ"י פ"ה מהלכות תרומות הלכה ה' (ויע"ז)
ב מ"י מ"ג מעשר הלכה י"ג
ג מ"י פ"ג מהלכות מעשר הלכה ט"ז
ד מ"י פ"ג מהלכות מעשר הלכה י"ג

שינויי נוסחאות

[א] כמי. ברש"ם אינו כמי:
[ב] פטור. ברש"ם ופדואו פטור וכן פיקס וישילק ברשות התקדש ופדואו פטור:
[ג] שיאה יבבוש ושיאה ישלוק בזה הבא איפשר לו שלא יאמר. ברש"ם שיאה ישלוק ושיאה יקפה ופדואו וישלוק בזה הבא אפשר לו שלא לעבדו:

הנהגות הגר"א

[א] ה"ג שיכול לאכול עראי כיו כמו שעשה מעשה ברשות הקדש ופטור או לא: (ומחזק) יכול לאכול ממנו בלא כן כמי שעשה מעשה [ב] ברשות התקדש והוא חיוב וכו' (יר"ל):
[ג] אי אפשר שלא ישלוק ואלא יקפה בזה הבא אפשר שלא יבכור וכו':

תורה אור השלם

א והאלפים והקטנים עבדי האדמה בליל קמיין ואבדו אשר ורה ברתת ובפזנורו (שערי ל בדר)

הנהגות וצינונים

א. בכי"מ: אכילת עראי הוא רשוי:

ומשני כאן במתני', בשיש ברעתו לַמָּרָה, אז אינו נקבע עד שימנע. ובאן כגרייתא דר' יעקב, בשאין ברעתו לַמָּרָה, ומשקורן האלה ועושה כרי נקבע למעשר: **תני אבא כובר הוא מקצת**, דלף דמנין משכיבור הוא קציעות, מורס הוא מן המקלח הככור על שאינו כבוד, ולא הוי מן החיזו על הפטור וכדמפרש ר' אילא טעמא: שכן דרך בעלי בתים לחיות מכניסין לתוך בתיהן. מאי טעמא ^(א) והאלפים והעייירים עובדי האדמה בליל חמוין יאכלו. כבר ברשות הקדש ופדיו מאחר ^(ב) שהוא יבוא לזבל ממנו עראי ועבשיו שאינו יכול לזבל ממנו עראי ^(ג) כמי שעשה מעשה ברשות ההקדש והוא חייב. התיב ר' חנינא והתני ^(ד) שילה וקיפה ברשות ההקדש ^(ה) פטור. אמר ר' יודן תמן ^(ו) אי אפשר לו שלא יכבש ושלא לשלוק ברם הכא איפשר לו שלא למרר דאמר ר' אילא ^(ז) והאלפים והעייירים וגו'. **תני ג' אבא קולאש הוא מתחת הכבירה ואוכל**.

למעשר, וא"כ הכל דבשעה שכובר היה הקדש, והו כמי שעשה מעשה ברשות ההקדש, ואינו כלום דההקדש פטור ממעשרות, או לא: והוא חייב. כלומר דפשיט ליה ה"ש"ס, ותאמר דאפילו הכי מייד הכי נצמער ואע"פ שהיה הקדש בשעה שכובר: **התיב ר' חנינא והתני**. בתוספתא פיקס (ה"ו) המקדש את הכור של יין עד שלא שילה וקיפה, וזה הנוצר ושילה וקיפה ואח"כ פדואו, הוואיל ונשעת חובנו פטור הוא ונכילין, וזה דנקט הכל שיאה וקיפה ברשות ההקדש פטור. אמלא דכל היכא שעושה מעשה הגורם לקביעות מעשר ונאותה שעה עדיין הקדש הוא פטור ממעשר, וקשיא להא דפשיט לה גבי ככר ברשות הקדש שהוא חייב כשפדאו אח"כ: א"ר יודן, לא דמיא דתמן הכי **אי אפשר לו שלא יכבש ושלא יאכיל**, והיינו שקופה ושולה החרגנים והזנים שעל פני היין, דכלאו הכי אין מדרך להניחו כן בהתניתו, אבל הבא אפשר לו שלא לַמָּרָה, כלומר שלא לצבור והואסיר את הפסולת, כדאמר ר' אילא בעל והאלפים וכו', שלמדניז אנו שמדרכן של בעלי בתים להכניס כן לתוך בתיהן, וא"כ מה שכבר צעדו ברשות ההקדש לאו מעשה הוא לפטוריו משום זה כשפדאו אח"כ, ובשכניסו לתוך ביתו מתמידי הוא: **תני**. בתוספתא פ"ק (ה"ו) הקטנים משכיבור, וטובל הוא מתחת הכבירה ואוכל. כלומר דבשעה שכובר אין מה שמחת הכברה בכלל קצוה למעשר, ואוכל ממנו אכילת עראי:

ר"ש סריילאוו

עקיבא ורבנן ורבנן אחא בפרק ר' ישמעאל בע"ז (טו) ויכרש רש"י ו"ל מששלה בתניות לשון השולה דגיס מן הים כלומר מששלה היין מן הכור וימנן משקורן אותו העץ ומולטין אותו לזית נגמרה מלאכתן: כאן בשאין ברעתו לַמָּרָה. ביצתא מירי כזבי: תורה מן הכבוד על שאינו כבוד. וליכא משום מורס מן החיזו על הפטור דשאינו כבוד נמי מימידי כדמפרש ואולי: **ודאציפיה** והעייירים. מלמדי השוורים לתרום והחמירין שכן עובדי האדמה: ב"א חמירין. משמע ליה כלול בעפר יאכלו וימיון דךך אוכלין הכי כגמר מלאכה: כבר ברשות ההקדש. מאחר שהוא יכול לאכול ממנו עראי ולא קבע קודם שיכבדו וקדיש, ועבשו שכבר אפילו עראי אסור, אפ"ה אינו כמי שעשה מעשה ברשות ההקדש, ובי חזר ופדאו חייב, כדמפרש ואולי דהכי כבר אפשר לו מלל כובר, וא"כ גמר מלאכה בתלישה בשעת חולין הוא, והקדש אחר תלישה לא מספק ליה: והתני שיאה וקיפה ברשות ההקדש פטור. הכי תני בתוספתא ר' משירד לצור וקיפה ר' עקיבא אומר מששלה בתניות ותני עלה (פ"א ה"ו) הקדש עד שלא שילה וקיפה וכל גובר ושילה וקיפה ואח"כ פדאו והואיל ובשעת מירוח פטור פטור. ופולגמא דר'

ביאור הגר"א

ומשני כאן בשיש ברעתו לַמָּרָה, פי' כפואה לשפר הכרי אז אינו נגמר עד שישפר, אבל אם אינו רואה אזי נגמר מחיך משקור את האלה: ה"ג פיקס וישילק ברשות הקדש ופדואו או כבר ברשות הקדש ופדואו כו' כמו ששעה מעשה ברשות הקדש ופדואו או חייב. פי' שאינו נצמעה מה שפיקס, מיון שכלא זה היה אסור לאכול אכילת קבע:

גם כשישלה וקיפה ברשות הקדש הוא מעשה גמורה, גם כהא שאוכלין אותה אי כלל כבוד ולא הוי מעשה גמור מחזר יד הקדש:

רבי חנינא מקשה על צד הספק שחייב:

התיב – השיב, כלומר: הקשה, **רבי חנינא: וְהִתְנִי** בברייתא^[10]: **שִׁילָה וְקִיפָה**, הוציא את היין מן הבור אל החבית ("שילח"), או שהסיר את החרצנים והוגים הצפים על פני היין שבגת, שפעולות אלו נחשבות כגמר מלאכה לאסור את היין באכילת עראי^[11], והיה זה **בְּרִשּׁוֹת הַהֶקְדָּשׁ**, שהיה היין באותה שעה שייך להקדש, ואחר כך פדאו. **פְּטוֹר** מתרומות ומעשרות, הואיל ובשעת גמר המלאכה היה ברשות הקדש. הרי שכל מעשה של גמר מלאכה ברשות הקדש פוטר מתרומות ומעשרות, והוא הדין למי שכבר קטניות ברשות הקדש?

הגמרא משיבה על פי דברי רבי יודן בענין אחר (לקמן לג, א), שאפשר לומר כדוגמתם אף בעניננו. רבי יודן מחלק באותו ענין בין הכובש פירות והשולקם לבין מירוח של תבואה, שאף על פי שכל הדברים הללו (כבישה ושליקה ומירוח) קובעים למעשר ואוסרים באכילת עראי, מכל מקום יש הבדל ביניהם לגבי נידון מסוים^[12]: **אָמַר רַבִּי יוֹדָן: תָּמָן – שֶׁם, בַּעֲנִין כְּבִישָׁה וְשִׁלְיָה, הֵי הִיא (אִי)^[13] אֶפְשָׁר לּוֹ שְׁלָא יִכְבֹּשׁ וְשְׁלָא לְשַׁלֵּק, לִכְן אִין זֶה נַחֲשָׁב גַּמַּר מִלֵּאכָה (לְגַבִּי אוֹתוֹ נִידוֹן), שְׁהָיָה פַעֲמִים שְׁאִין כּוּבָשִׁים וְאִין שׁוֹלְקִים,**

הערות

בעין דברי הר"א פולדא, אלא שגורס **אינו** כמי שעשה מעשה ברשות ההקדש. ולפי כל הפירושים הללו לשון הגמרא אינה מובנת כל כך, ועיין עוד בספר ניר.

10. ברייתא מעין זו שנויה בתוספתא (א, ז, והובאה בר"ש סיריליאן ובפני משה): "הקדישו עד שלא שילה וקיפה, ובא גזבר ושילה וקיפה, ואחר כך פדאו, הואיל ובשעת חובתו פטור, פטור".

11. עיין על כך במשנה לעיל ז, א, ובביאורו ובהערותיו שם, הערה 16. כפי שנתבאר שם נחלקו בדבר זה תנאים, שיש סוברים שגמר מלאכה היין הוא "מששילה" ויש סוברים שהוא "משקיפה", והברייתא מזכירה כאן את שתי הידיעות, וכוונתה שאם "שילה" ברשות הקדש, לפי התנאים הסוברים ש"מששילה" הוא גמר המלאכה, או ש"קיפה" ברשות הקדש, לפי התנאים הסוברים ש"משקיפה" הוא גמר המלאכה, הרי זה פוטרו ממעשרות (ר"ש סיריליאן, ועיין חסדי דוד וחזון יחזקאל לתוספתא שם שפירשו באופן אחר).

12. הנידון שם הוא לגבי גמר מלאכה שנעשה שלא מדעת הבעלים של הפירות, ורבי יודן מחלק שם בין מירוח התבואה שלא מדעת הבעלים, שהכרי נעשה טבל על ידו, לבין כבישה ושליקה של פירות שלא מדעת הבעלים, שאינן קובעות למעשר. ועיין בגמרא שם ובביאורו שם.

13. ההגהה היא על פי הגיטא בגמרא לקמן (לג, א) במימרא זו של רבי יודן, וכן הגיה הר"א פולדא (ועיין רידב"ז, ובכתב יד ליידין נוספה המילה "אי" בטעות על ידי מגיד).

14. ההגהה היא על פי גירסת הר"ש סיריליאן לקמן לג, א במימרא זו של רבי יודן, ועיין נועם וירושלמי לקמן שם [ובאמת אפשר לפרש כך גם את הגירסא "איפשר", כי בלשון הירושלמי שהיא קצרה ומבולעית בה את האות "אי" בכמה מלים, יש שפירוש המלה "איפשר" הוא "אי אפשר" (עיין מלאכת שלמה פאה ה, ג; אוצר הגאונים יבמות, עמ' 94; בית אהרן מגיד חלק ד, עמ' תקיא)].

15. מירוח טובל את התבואה גם אם נעשה שלא מדעת הבעלים (עיין הערה 12), מכיון שאי אפשר בלעדיו, וודאי גם הבעלים היו ממרחים, אבל כבישה ושליקה אינן טובלות שלא מדעת הבעלים, שאפשר שאינם רוצים בכך, ולא היו כובשים ושולקים (ר"ש סיריליאן לקמן לג, א ור"א פולדא כאן).

[לכאורה יש להקשות, שהרי במשנתנו (לעיל ז, א) מבואר שאפשר שלא למרח, שישנם אנשים שאינם ממרחים אלא "מעמידים ערימה", וצריך לומר שלשון "מירוח" בגמרא כאן לאו דוקא היא, אלא הכוונה להעמדת הכרי, ואמנם ישנם אנשים שאינם

בְּרִם הֶכָּא – אבל כאן, במירוח של תבואה, [אי]^[14] **אֶפְשָׁר לוֹ שְׁלָא לְמַרְחָה**, וכיון שאי אפשר בלא פעולה זו, הרי זה גמר מלאכה לכל דבר^[15]. ואף בעניננו יש לחלק כך, ש"שילה וקיפה" ביין, מכיון שאי אפשר בלא פעולות אלו, הרי זה גמר מלאכה חשוב, ולכן אם נעשה ברשות הקדש הרי הוא פוטר מן המעשרות, אבל הכובר קטניות, הרי אפשר לאדם שלא יכבדו, וכיון שכן אין זה גמר מלאכה חשוב, וייתכן שאם נעשה ברשות הקדש אינו פוטר^[16]. והגמרא מוכיחה שאפשר לו לאדם שלא יכבדו, **דְּאָמַר רַבִּי אֵילָא** במאמרו הנזכר למעלה, שדרך בעלי בתים להיות מכניסים לבתיהם קטניות שלא נכבדו, שנאמר (ישעיה ל, כד): **"וְהָאֵלֶּפִים וְהַעֲוִירִים וְגו'** עֲבָדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חֲמִין יֵאָכְלוּ", וכפי שנתבאר למעלה^[17].

בריייתא נוספת (תוספתא א, ו) בענין גמר המלאכה של קטניות, שהוא "משיכבור":

תְּנִי^[18]: אָבֵל קוֹלֵט הוּא קִטְנִיּוֹת מִתַּחַת הַכְּבֵרָה וְאוֹכֵל, שְׁאוֹתוֹן קִטְנִיּוֹת הַנוּפְלוֹת יַחַד עִם הַפְּסוּלָה דֶּרֶךְ הַחוּרִים שֶׁבִּכְבֵּרָה לֹא נִגְמְרָה מִלֵּאכָתוֹן, וּמוֹתְרוֹת הֵן בִּאֲכִילַת עֲרָאִי, וְרַק הַקִּטְנִיּוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת בִּכְבֵּרָה נִאֲסָרוֹת בִּאֲכִילַת עֲרָאִי, לְפִי שֶׁנִּגְמְרָה מִלֵּאכָתוֹן^[19].

"ממרחים", היינו שאינם מחליקים את פני הכרי, אבל גם הם הרי "מעמידים ערימה", וזה נחשב גמר מלאכה שאי אפשר בלעדיו. ולפי המבואר בתירוח הגמרא נמצא שכל מקום שאמרו ש"מירוח" פוטר ברשות הקדש, אין הכוונה להחלקת פני הכרי, שהרי אפשר בלעדיו ואינה נחשבת כגמר מלאכה לפטור, אלא הכוונה לגמר מלאכת התבואה בשדה (עיין חזון איש מעשרות ג, כד, וביאור רבי חיים קנייבסקי כאן, ועיין חידושים וביאורים למשנה מעשרות כאן שמיישב באופן אחר).

16. על פי הגר"א (ועיין ר"ש סיריליאן שמבאר באופן אחר), בביאור התירוח בגמרא יש מסבירים, שהואיל וישנם אנשים שאינם כוברים את הקטניות בשדה, אפשר שאף ההקדש לא נוח לו בכבירה זו, ולכן אין זה נחשב כגמר מלאכה ברשות ההקדש (מהר"א פולדא, ועיין בהערה הקודמת, אלא שצריך ביאור, שלכאורה סברא זו שייכת רק כשהמקדיש כבר את הקטניות בעצמו, אבל ודאי מדובר גם באופן שהגזבר של ההקדש הוא שכבר את הקטניות, ולמה אין זה גמר מלאכה).

ויש מסבירים, שהואיל וישנם אנשים שאינם כוברים את הקטניות בשדה, אין הכבירה נחשבת כתיקון בגוף הפירות, וכל דבר שאינו תיקון בגוף הפירות, אלא פעולה חיצונית שעושים הבעלים כדי להשתמש בהם, אינו נחשב כגמר מלאכה לפטור ברשות ההקדש (ביאור רבי חיים קנייבסקי, על פי חזון איש מעשרות ג, כד, ועיין בחזון איש שם בתוספת ביאור, ועיין שם עוד ביאור באופן אחר).

17. [פירשנו את הגמרא על פי מהר"א פולדא ורידב"ז. ואמנם לשון הגמרא קצת קשה, שאינה מזכירה כלל את החילוק הנוגע לסוגייתנו בין שילה וקיפה לבין כבירה, אלא את דברי רבי יודן בענין אחר, שמחלק בין כבישה ושליקה לבין מירוח. ולכן הגיה הגר"א: "תמן אי אפשר לו שלא **ישלה** ושלא **יקפה**, ברם הכא אפשר לו שלא **יכבדו**", וכעין זה הגירסא בנוסחת הר"ש סיריליאן (ועיין חילופי גירסאות וביאורים, א). אולם כתב הרידב"ז שבאמת דבר זה מצוי בירושלמי בכמה מקומות, שמביאים בסוגיא אחת דברים מסוגיא אחרת מבלי להתאים את לשונם לענין הנידון בסוגיא].

18. על פי כתב יד רומי ונוסחת הר"ש סיריליאן, וכן הוא בדפוס וילנא (אבל בכתב יד ליידין ובדפוס ונציה הגירסא: **תָּמָן**).

19. כשכוברים את הקטניות, נופל העפר למטה דרך חורי הכברה, ואילו הקטניות עצמן נשארות למעלה, ובזה נגמרה מלאכתן. אולם ישנם גרגירים קטנים של קטניות שנופלות יחד עם העפר למטה, ואותם גרגירים לא נגמרה מלאכתם (ר"ש סיריליאן, ועיין מהר"א פולדא ופני משה, ועיין ביאור רבי חיים קנייבסקי שפירש באופן אחר, שהפסולת נשארת למעלה והקטניות למטה, ועיין קב ונקי).

חילופי גירסאות וביאורים

ישלוק, כפי שמבואר במשנה (לעיל ב, ז) "ואם אינו מפקס... ואם אינו משלק". למה נפטר בכך מן המעשרות. ונוסחת הר"ש סיריליאן כתב בתירוח הגמרא: **"אי אפשר לו... ושלא יפקוס ושלא ישלוק"**, וזה צריך ביאור, שהרי מבואר במשנה שיש שאינם מפקסים ושאינם שולקים.

ותירץ בחזון איש (מעשרות ג, כד), שאמנם ישנם המוכרים דלעת בלא פיקוס, אבל אין **אוכלים** את הדלעת בלא פיקוס, ולענין אכילה אי אפשר בלא פיקוס, ולכן הרי זה נחשב גמר מלאכה לפטור ברשות ההקדש, מה שאין כן בכבירת קטניות, שישנם **האוכלים** את הקטניות בלא כבירה (ועיין עוד שם).

א. בנוסחת הר"ש סיריליאן נוסף בברייתא של "שילה וקיפה ברשות ההקדש": **וכן פיקוס ושילק ברשות ההקדש ופָּדָאוּ פְּטוֹר** (וכעין זה כתב בביאורי הגר"א לעיל א, ב, שאפשר שצריך לגרוס בברייתא כאן **במקום** "שילה וקיפה" – "פיקוס ושילק") וכן מובאת ברייתא כזו, ש"פיקוס ושילק" (בדלעת ובאבטיח) ברשות הקדש פטור ממעשה, בגמרא לעיל ג, ב (לפי גירסת הר"ש סיריליאן והגר"א שם, עיין הערותיו שם, הערה 1).

אולם דבר זה צריך ביאור, שהרי לפי תירוח הגמרא כאן, הכובר קטניות ברשות הקדש, מכיון שאפשר לו שלא יכבדו, אין זה פוטרו מן המעשרות (ועל כל פנים הדבר נשאר בספק), ואם כן פיקוס ושילק ברשות הקדש, שאפשר לו שלא יפקס ולא

כלל אמרו פרוק ראשון מעשרות

^[ח. - ד.י.]

בשאין ברעתו לַמָּרָה, שעורו משתעקר האלה: **תני אבא כובר** **הוא מקצת**. קטניות כגברה וכי: **אמר רבי אילא**. ולא הוה מן החיזו על הפטור, כלומר ממה שנגמר מלאכתו על מה שלא נגמר מלאכתו, שכן דרך וכו': **במאי עבדא**. היכן מנינו שכן דרך עובדי

הדמה לאוכלן כלל נקיות, שנאמר והאלפים וגו': **כבר ברבי** **הקדש**. שהקדישן וחזו הוא עצמו וכבן וחל"כ פולדן: **מאחר שהוא יבוא לאכול ממנו עראי**. קודם שכושין: **ועבשיו אכור לאכול מהן עראי**. שכבר נכבדו והוה ליה עשה מעשה ברשות הקדש, כלומר שהוא אינו רואה לגמור אחר אלא לגמור עשה. שכבר נכבדו והוה ליה עשה פירוש לא תימא שעשה מעשה ברשות הקדש ולפטור, דלמן זה נמשך להקדש בעושה מעשה ברשותו, דילמא לא תימא ליה להקדש בגמרו זה, אלא הוא אכור ולאכול והואל וכו' שכן זה לגמור: **והתני שיאה וקיפה ברשות הקדש**

פטור. מרומיהו דין נאמרו והוה גמון: **אמר רבי יודן**. עיקר מילתיה דר' יודן נאמרה בפרק הכושב (קמן ג.) שמחלק הסם בין מירוח לבכשה ושילוק, וחילוק זה יס מני לחלק הכל לפיכך מימינה לה ה"ש"ם באותו לשון הנגמר שם, דלמר הסם הכושב והשולק בשל מצורו כלטו למחלוקתו רבי יוחנן ורבי לקש, דפליגי בממנה כרי של מצורו שלא מדעתו, ר' יוחנן אמר נטבל וריש לקש אמר לא נטבל, ואמר רבי יודן דמדיה רבי יוחנן ככושב ושולק דהסם איפשר לו שלא יכבש ושלא ישלוק ומנא לן שמצור רואה אי הלך לא נטבל הסם, אבל במירוח כל העולם עושים כן ומסתמא תימא להו לנטלים ולפיכך נטבלו לרבי יוחנן, וזה החילוק נמי הכל שנאלמא שילה וקיפה אי אפשר לו כלל שילה וקיפה וכן עושים כל העולם ומסתמא תימא ליה להקדש במעשיו וא"כ הו"ל לגמור ברשות הקדש ופטור, אבל כוברה אפשר לו כללוא הכי ודילמא לא תימא ליה להקדש בך ולפיכך לא נגמרה ברשות הקדש אלא לדידיה מימיה גמר ממלאכה היא שהוא רואה בך לך נטבלו לדידיה, אלא דלפ"ו הוה כהא איפשרא אי אפשר ליה כלל עשה לך מהפך הלשון ואמר אי אפשר לו שלא יכבש, אבל לפי האמת הסם תריך להיות אפשר לו שלא יכבש וכן הגירסא הסם: **דאמר רבי אילא ודאציפיה וגו'**, ומימינה שדרך נמי כלל כגריה: **תני אבא קולא** הוא תחת הכבירה ואבא. ואף על פי שזכרנו שם קטניות לא נגמרו קריין בזה, שהן נופלים שם עם הפסולת והוה להו לגבי אותן כאלו לא נגמרו ונטבלו:

(א) (תוספתא תרומות פ"ג ה"א) (ב) תוספתא פ"א ה"ו (ג) (נ"י לקמן פ"ד ה"א - ג.) (ד) (תוספתא פ"א ה"ו)

ירידב"ו

תני אבא כובר וכו' על שאינו כבוד. ולא היה מן החיוב על הפטור משום דאינו כבוד נמי הוי לפעמים גמר מלאכה כדמסקין ר' אילא שכן דרך בעה"ב ואפשר להיות כלא כבוד ורבי סופק לפי"ז כבר ברשות הקדש ופירי מאחר שהוא יבוא לאכול ממנו בלא כן כמו שלא עשה מעשה ברשות הקדש והוא חייב כן ג"ה הגר"א ד"ל בבית"ו ור"ז החיוב רבי תינא מ"ש בשילה וקיפה ברשות הקדש דחשיב מעשה מפורש בכרייתא דפטור, על זה משני א"ר יודן תמן אפשר לו שלא יכבש ושיאה ישלוק בתמי' בזה הבא אפשר לו שלא יאמר דאריא והאלפים וגו' פ"י דתפס לישנא דלקמן (פ"ד ה"א - ג.) בדרך הש"ס הזה בכמה וכמה קיפות היו והכונה דשילה וקיפה היו מעשה שאי אפשר בלא"ה אבל כבירה הוי מעשה שאפשר בלא כן כדאמר ר' אילא והאלפים וגו' ונטק לישנא דלקמן דתחלק במו כן בין שילה וקיפה למירוח ודבר זה מצוי בירושלמי כמה וכמה פעמים:

א מ"י פ"ה מהלכות תרומות הלכה ה' (ויע"ז)

ב מ"י מ"ג מעשר הלכה י"ג

ג מ"י פ"ג מהלכות מעשר הלכה ס"ה:

ה מ"י פ"ג מהלכות מעשר הלכה י"ג:

שינויי נוסחאות

[א] כמי. ברש"י אינו כמי: [ב] פטור. ברש"י ופדאון פטור וכן פיקס ושילק ברשות התקדש ופדאון פטור:

[ג] שיאה יבבוש ושיאה ישלוק בזה האב איפשר לו שלא לפרוא. ברש"י שיאה ישלוק ושיאה יקפה ושיאה ושיאה ישלוק בזה האב אפשר לו שלא לעבור:

הנהגות הגר"א

[א] ה"ז שיכול לאכול עראי כיו כמו שעשה מעשה ברשות הקדש ופטור או לא: (ומהוה) יכול לאכול ממנו בלא כן כמי שעשה מעשה [ב] ברשות התקדש והוא חייב וכו' (יר"ל): [ג] אי אפשר שלא ושיאה וכלא יקפה בזה האב אפשר שלא יעבור וכו':

תורה אור השלם

א והאלפים והקצרים עבדי האדמה בליל קמיין ואבדו אשר ורה ברתת ובפגוריה (שערי ל ב')

הנהגות וצינונים

א. בכי"מ: אכילת עראי הוא רשוי:

ומשני כאן במתני', בשיש ברעתו לַמָּרָה, אז אינו נקבע עד שימנע. ובאן כגרייתא דר' יעקב, בשאין ברעתו לַמָּרָה, ומשקור האלה ועושה כרי נקבע למעשר: **תני אבא כובר** **הוא מקצת**. שכן דרך עובדי המקלח הכבוד על שאינו כבוד, ולא היו מן החיזו על הפטור וכדמפרש ר' אילא לעומא: שכן דרך בעלי בתים לחיות מכניסין לתוך בתיהן. מאי טעמא ^(א) והאלפים והעייירים עובדי האדמה בליל חמוין יאכלו. כבר ברשות הקדש ופדיו מאחר ^(ב) שהוא יכול לובל ממנו עראי ועבשיו שאינו יכול לובל ממנו עראי ^(ג) כמי שעשה מעשה ברשות ההקדש והוא חייב. התיב ר' חנינא והתני ^(ד) שיאה וקיפה ברשות ההקדש ^(ה) פטור. אמר ר' יודן תמן ^(ו) אי אפשר לו שלא יכבש ושלא לשלוק ברם הכא איפשר לו שלא למרח דאמר ר' אילא ^(ז) והאלפים והעייירים וגו'. **תני אבא קולא** הוא מתחת הכבירה ואוכל.

למעשר, וא"כ הכל דבשעה שכבדו היה הקדש, והו כמי שעשה מעשה ברשות ההקדש, ואינו כלום דההקדש פטור ממעשרות, או לא: והוא חייב. כלומר דפשיט ליה ה"ש"ם, ותאמר דאפילו הכי מייד הכי צנעמא ואע"פ שהיה הקדש צנעכו: **התיב ר' חנינא והתני**. בתוספתא פיקס ^(ה"ו) המקדש את הכור של יין עד שלא שילה וקיפה, וזה הנוצר ושילה וקיפה ואח"כ פדאון, הוואיל וצנעת חובתו פטור הוא ונכילין, וזה דנקט הכל שיאה וקיפה ברשות ההקדש פטור. אמלא דכל היכא שעושה מעשה הגורם לקביעות מעשר וצאותה שעה עדיין הקדש הוא פטור ממעשר, וקשיא להא דפשיט לה גבי כדר ברשות הקדש שהוא חייב כשפדאון אח"כ: א"ר יודן, לא דמיא דתמן הכי **אי אפשר לו שלא יכבש ושלא יאכיל**, והיינו שקופה ושולה החרצנים והזנים שעל פני היין, דכלאו הכי אין מדרך להניחו כן בהתנית, אבל **הבא אפשר לו** **שלא לַמָּרָה**, כלומר שלא לצבור והואסיר את הפסולת, כדאמר ר' אילא בעל והאלפים וכו', שלמדניז אנו שמדרך של בעלי בתים להכניס כן לתוך בתיהן, וא"כ מה שכבר צעדו ברשות ההקדש לאו מעשה הווא לפוטרו משום זה כשפדאון אח"כ, ובשכניסו לתוך ביתו מתמיידי הוא: **תני**. בתוספתא פ"ק ^(ה"ח) הקטניות משיבצור, וטובל הוא מתחת הכבירה ואוכל. כלומר דבשעה שכבד אץ מה שמחת הכבדה בכלל קצוה למעשר, ואוכל ממנו אכילת עראי:

ר"ש סריילאון

עקיבא ורבנן ורבנן אחא בפרק ר' ישמעאל בע"ז ^(טו) ויכרש רש"י ו"ל מששלה בתניות לשון השולה דגיס מן הים כלומר מששלה היין מן הכור וימתן וצפרק הפועלים ^(טז). פירש תוספאה בתניות משגיגין יין בתניות והוא מוסס ומיחמות עולים ומקלח פטורים קופסא למעלה, ושגיגוס אותן צניות שולין אותן רחמות ומשליטין עד כאן, ולרבנן וקיפה סגי דמתן במתני'. ומתני השמא דלמר כניפוס ולמר כבשילה אי הוי ברשות הקדש ואח"כ פדאון פטור דמפרש טעמא שצנעת חובתו היה פטור, וכן גבי פיקס ושילק כהא גוואל: ומשני דשאני כדר מבל הכי בדמי' ר' אילא דדדך בעלי בתים להיות מכניסין כן הילק חשיב חלישה לחודה גמר ממלאכה קודם הקדש ומימידי ולא אחי הקדש ומפקע ליה דמתן כנס' חלה פיק אובלין עראי ^(פ"ג מ"ד) הקדש פירומיו משבאו לענות העשרות ופדאון חייבין: קולא הוא מתחת הכבירה ואבא. גבי קטנים מניין לה, וקמיל' דלע"ז דבכך ואסירי באכילת עראי הני מילי הנשארין כגברה שופל העפירות לטהר אבל הדקין שופלין לטהר עם העפירות ^(א) אכילת עראי בזה שרי דאזין בעל גמר ממלאכה:

ב

ביאור הגר"א

ומשני כאן בשיש ברעתו לַמָּרָה, פי' כפואה לשפר הכרי אז אינו נגמר עד שישפר, אבל אם אינו רואה אזי נגמר מחיך משקור את האלה: ה"ג פיקס ושילק ברשות הקדש ופדאון או כבר ברשות הקדש ופדאון כו' כמו ששעה מעשה ברשות ופטור או חייב. פי' שאינו נכבשע ממה שפיקס, מיון שכלא זה היה אכור לאכול אכילת קצו:

בת"א

תני. קאי על מתני' דקמיי קטניות משיבצור, ואמר שמוחה למרוס מן הכבור ע"י שאינו כבוד, והטעם, שאוכלין אותה אף קודם שיכבד. כבר צעא היה, אם כבר ברשות הקדש, מאחר שהכבוד אסור לאכול עראי בתולין כמו כן ברשותו והינשה גמורה ברשות הקדש כמו מירוח כחצוזה ברשות הקדש ופטור ממעשר כששדה אחר זה, או לא דלה הוי מעשה גמור שיכול להקדש לפטור, ויחייב בעשרות: וכן ר' חנינא מפילה וקדיש דפטור דהי כמו מירוח וה"ה כגבור: ומשני ר' יודן דלא דמי דכלא שילה וקיפה אי אפשר לאכול, ומנא כששילה וקיפה ברשות הקדש הוי מעשה גמור מחת יד הקדש:

מן העקל ומן הממל ומבין הפצים, ונותן לחמיטה ולתוך התמחוי". והנה לפי **מאן דאמר** (רבי יסא) שהטעם בקטניות מפני **שהן מחוסרין** **[ניחה]**^[8], **ניחא** – מובנת המשנה, שאף השמן שבעקל ובממל ובין הפצים, מכיון שעדיין לא ירד לעוקה, מחוסר הוא "ניחה" בעוקה, ולכן מותר לאכול ממנו אכילת עראי, שעדיין לא נגמרה מלאכתו, אבל לפי **מאן דאמר** (רב חסדא) שהטעם בקטניות הוא **שהן מחוסרין לרוח**, אבל אין צריך "ניחה" להיחשב גמר מלאכה, מפני מה נחשב שמן שבין הפצים כמי שלא נגמרה מלאכתו, ולמה מותר לאוכלו אכילת עראי, הרי אינו מחוסר עוד מלאכה, אלא שלא ירד עדיין לעוקה? מתרצת הגמרא:

מחוסר הוא להציל – השמן עדיין מחוסר הוא מלאכה, שכל זמן שהוא בין הפצים עדיין אינו צלול, ואינו נעשה צלול אלא בעוקה, ולכן לא נגמרה מלאכתו עד שירד לעוקה^[9].

שנינו במשנה: השמן משירד לעוקה. אף על פי שירד, נוטל מן העקל ומן הממל ומבין הפצים, ונותן לחמיטה ולתוך התמחוי. הגמרא מביאה ברייתא בענין זה^[10]:

היה אוכל בערב שבת שמן שנטל מן העקל ומן הממל ומבין הפצים^[11], שמותר באכילת עראי, והותר ממנו^[12] **והשיכה לילי שבת**, שהגיעה השבת, **או שנתנו** לשמן זה במתנה **לאדם אחר**, **לא נטבל** מותר השמן בכך, ואף על פי ששבת קובעת למעשר, וכן הנותן מתנה לאדם אחר הרי זה כמו מקח שקובע למעשר^[13], אין שבת ומקח קובעים אלא בדבר שנגמרה מלאכתו, מה שאין כן בשמן זה שלא נגמרה מלאכתו^[14].

רבי ירמיה מוסיף על הברייתא:

רבי ירמיה סבר מימר – סבר לומר שדוקא **בנתון בְּחמיטה ובתמחוי** הוא שאין השמן נטבל, הואיל והוא מעורב בתוך החמיטה או התמחוי ואינו בעינו, **אבל בנתון בצלוחית** כשהוא בעינו **נטבל** השמן, ונקבע למעשר על ידי שבת או מקח, שהואיל והוא נתון בצלוחית הרי זה כנגמרה מלאכתו^[15].

הערות

- [פירשנו על פי משמעות הר"א פולדא, וכן הוא ברי" קורקוס הלכות מעשר ג, יג, ובחסדי דוד לתוספתא מעשרות א, ו, שמחלוקת האמוראים הבאה מתייחסת לברייתא הנזכרת בענין קטניות. אולם הר"ש סיריליאן גורס כאן פיסקא חדשה: "נוטל הוא מן הקוטעין וכו'". ומפרש שמחלוקת האמוראים מתייחסת להמשך המשנה, בענין התבואה שבתוך התבן, עיין בדבריו, וכן פירש בפני משה].
 - כפי הנראה גם הגרירים הדקים הנופלים דרך חורי הכברה מופרדים על ידי פעולת הכבירה מן העפר הדבוק בהם, ומועילה להם פעולה זו לנקותם (אלא שנגמרה דבוקה בהם מקצת פסולת, כפי שיבאר להלן), ולכן היה מקום לומר שנחשבים כאילו גם הם "נכברו" ונגמרה מלאכתם, ומשום כך הוצרכו האמוראים לתת טעמים לזה שמותר לאוכלם אכילת עראי (עיין מהר"א פולדא, ועיין ביאור אחר בחזון איש מעשרות ד, ב).
 - הכבירה אינה מפרידה אותן אלא מן העפר הדבוק בהם, אבל עדיין צריך שתנשב בהן הרוח כדי לנקות אותן מן הפסולת הדבוקה בהם, וכיון שהאדם קולט אותן מיד בשעת נפילתם, ועדיין לא התנקו על ידי נשיבת הרוח, הרי לא נגמרה מלאכתן (על פי הר"א פולדא).
 - לפי דעה זו, אם כבר נחו הגרירים על הקרקע אין בכך כלום שדבוקה בהם מקצת פסולת, אבל כל זמן שלא נחו, אינם נחשבים כמי שנגמרה מלאכתם.
 - ההגהה היא על פי נוסחת הר"ש סיריליאן, וכן גורס הר"א פולדא.
 - ר"ש סיריליאן ור"א פולדא.
 - לכאורה אין קושיית הגמרא מובנת, שהרי יין, אפילו לאחר ירידתו לגת התחתונה, לא נגמרה מלאכתו עד "שיקפד" (שיסירו ממנו את החרצנים והוגים לאחר תסיסתו). וכל שכן שהיין שקולטים מן הצינור מחוסר הוא עוד מלאכה זו של "קיפוד"? ויש מתרצים, שמכיון שאינו שותה מן הצינור אלא מעט יין, הרי כמות קטנה כזו אפשר ליטול אותה באופן שיהא שם רק יין, ואין צריך להסיר ממנה חרצנים ווגים, ואינה מחוסרת מלאכה (ביאור רבי חיים קנייבסקי, ועיין תירוצי אחר בחזון איש מעשרות ד, ב).
 - ר"א פולדא והגר"א.
- גמר מלאכת היין הוא "משיקפד", שהוא לאחר תסיסת היין, ואז שוקעים השמרים,

רבי יוסי חולק על רבי ירמיה:
אמר רבי יוסי: אפילו נתון בצלוחית לא נטבל, וטעמו יבואר להלן.

אמר ליה רבי ירמיה לרבי יוסי: ואין שבת טובלת? (אמר ליה)^[16]
ואין מקח טובל? ומפני מה אתה אומר ששמן שבצלוחית לא נטבל
ולא נקבע למעשר על ידי שבת ומקח?

את הצלוחית כאילו היא מין "עוקה" (הבור שיורד השמן לתוכו), והרי זה גמר מלאכה (חזון איש ד, כב בפירוש אחד, ועיין שם עוד פירוש).

16. ההגדה היא על פי הר"ש סיריליאנו והר"א פולדא (ועיין בפני משה שמפרש על פי הגירסא הישנה, וכעין זה בחזון איש ה, ג).

הערות

רבי יוסי משיב:

אָמַר לִיה רַבִּי יוֹסִי לְרַבִּי יִרְמִיָּה: טַעְמִי הוּא כְּהֵיָא — כאותה מימרא דאָמַר רַבִּי יוֹסִי^[1] **בְּשֵׁם רַבִּי זְעִירָא, וְרַבִּי יוֹנָה** אמר שרבי זְעִירָא אמר זאת **בְּשֵׁם רַבִּי לְעִזְרָא**^[2]; **אָף מַה שְּׁבַלְגִין לֹא נִטְבַּל**, כלומר, שאם נטל אדם מעט יין מן הגת, לפני שנגמרה מלאכתו (שעדיין לא "שילה" ו"קיפה" ממנו את החרצנים והוגים, ועדיין לא נטבל), בתוך לגין, שהוא כלי גדול, כדי לשתות ממנו, אף היין שבלגין לא נטבל, ומותר לשתות ממנו עראי, ואין זה נחשב כגמר מלאכה, אף על פי שישן זה שנטל אינו מחוסר עוד מלאכה (שאין בו חרצנים והוגים)^[3], **מִפְּנֵי שְׂהוּא עֲתִיד לְהַחְזִירוֹ (ב) [לְדַבְּרָא]**^[4] **שְׂלֹא נִגְמְרָה מְלֻאכְתָּהּ**, היינו שדעתו להחזיר מה שנותר משתייתו חזרה אל היין שבגת, שעדיין לא נגמרה מלאכתו, ולכן נחשב אף הוא כאילו לא נגמרה מלאכתו^[5], והוא הדין לשמן שבצלוחית, שאינו נחשב כמי שנגמרה מלאכתו, מפני שראוי הוא להחזיר את המותר לעקל ולממל ולבין הפצים, ומכיון שלא נגמרה מלאכתו אינו נקבע על ידי שבת ומקח^[6].

הגמרא מביאה ראייה לשיטתו של רבי ירמיה, שהשבת קובעת למעשה אפילו בשמן שבצלוחית:

חֵיילִיה דְּרַבִּי יִרְמִיָּה — "כוחו" וראייתו של רבי ירמיה מן הָדָא — ממשנה זו (ביצה לד, א): **וְעוֹד אָמַר רַבִּי לְעִזְרָא: עוֹמֵד אֵדָם (הוא)**^[7] **עַל הַמוֹקְצָה**, מקום ששוטחים בו תאנים וענבים לייבשם, שיעשו גרוגרות וצימוקים, ועדיין לא נתייבשו (שלא נגמרה מלאכתם למעשה), **עָרַב שֶׁבֶת בְּשִׁבְעִיתָהּ**, בשנת השמיטה, שפירותיה פטורים ממעשרות, **וְאָמַר: "מֵיכָן אֲנִי אוֹכֵל לְמַחֲרָ"**, שבהזמנה זו שהזמין וייחד את הפירות לאכילה בשבת מפקיע הוא מהם איסור "מוקצה" בשבת^[8], ומותר לו אחר כך ליטול מהם בשבת לאוכלם (אבל אם אינו מזמין לכך מערב שבת, הרי חל עליהם איסור "מוקצה", מפני שאינם עומדים לאכילה, ואסור לו לאכול מהם בשבת). והנה **לֹא אָמַר רַבִּי**

הערות

- [אמנם רבי יוסי עצמו הוא המשיב כאן לרבי ירמיה, ובודאי לא אמר בלשון זו "בדאמר רבי יוסי בשם רבי זעירא" (אלא "בדאמר רבי זעירא"), אולם אפשר שהגמרא שינתה את לשונו של רבי יוסי והביאה את המימרא כצורתה, כפי שהיא מובאת במקומות אחרים, בלשון "אמר רבי יוסי", ועיין שושן בצלאל כאן שנתקשה בזה].
- פירשנו על פי גלגיון הש"ס ותורתו של ראשונים לקמן לה, ב. והר"ש סיריליאו שם פירש באופן אחר, שרבי יוסי אמר ששמע את המימרא הבאה מאחרים בשם רבי זעירא, ולא שמע ממנו בעצמו, אילו רבי יונה אמר ששמע זאת מרבי זעירא עצמו, ושניהם (רבי יוסי ורבי יונה) אמרו שרבי זעירא אמר כן בשם רבי אלעזר.
- ביאורי רבי חיים קנייבסקי.
- הנוטל יין מן הגת מותר לשתותו שתיית עראי, ואפילו אם מווגו במים אין זו שתיית קבע (עיין משנה לקמן לד, א). אולם אם נטל מן היין בלגין, שהוא כלי גדול שאינו שותה את כולו עכשיו, אלא מניחו לשתות ממנו אחר כך, אפשר היה לומר שהלגין נחשב כ"יגת" קטנה בפני עצמה, ומכיון שהיין שביגת"ו זו אינו מחוסר עוד "קיפיו" הרי כבר נגמרה מלאכתו. ואמנם גם דבר שנגמרה מלאכתו אינו אסור בשתיית עראי אלא שנקבע באחד מן הדברים הקובעים למעשה, אבל אם מווגו במים אפשר היה לומר שהמימרה עצמה קובעת למעשה (חזון איש ה, א), או שכיון שנותנו בלגין נראה הדבר שמחשיבו לשתיית קבע והיה מקום לאסור משום כך (עיין ר"ש סיריליאו), או שהחידוש הוא שמותר בשתייה אפילו כשכמכניסו אחר כך לבית, שזה קובעו למעשה (ביאורי רבי חיים קנייבסקי לקמן לה, ב).
- [ועיין מה שהעיר על לשון הגמרא בחזון איש סוף ורעים בליקוטים להלכות חלה ג, ו].
- ההגהה היא על פי כתבי יד לידן ורומי, ועוד, עיין שינויי נוסחאות במהדורת עוז והדר.
- מכיון שהיין שבלגין עתיד לחזור אל היין שבגת, דנים את כל היין, שבת ושבלגין, כדבר אחד, והרי חלקו הגדול של היין (זה שבגת) לא נגמרה מלאכתו, ואף היין שבלגין נגמר אחרייו ודינו כלא נגמרה מלאכתו.
- רבי ירמיה, שהקשה על רבי יוסי, חולק על סברא זו, וסובר שהשמן שבצלוחית נחשב כמי שנגמרה מלאכתו (עיין ביאור הגר"א כתי"א א לעיל ח, ב ד"ה בחמיטה), ולכן הוא נקבע למעשה על ידי שבת ומקח (ועיין גם ברכת ישראל).
- [וב המפרשים פירש שרבי ירמיה מודה לעצם הדבר שהשמן שבצלוחית לא

אליעזר שמותר לעשות כך **אֶלָּא בְּשִׁבְעִיתָהּ**, שאין מעשרות נוהגים בה, **הָא (אבל) בְּשִׁאָר שְׁנֵי שְׁבֻעַ, לֹא**, שבשאר השנים אין הזמנה זו מועילה לו, שהרי נוהג בהן חיוב מעשרות, ואסור לו לאכול מן הגרוגרות והצימוקים משום איסור טבל. ולכאורה קשה, מפני מה אינו יכול לאכול מהם אכילת עראי, והרי לא נגמרה מלאכתם, ואף על פי שהנידון הוא בשבת, הרי אין שבת קובעת למעשה בדבר שלא נגמרה מלאכתו? אלא על כרחך, מכיון שכשיטול מן הגרוגרות לאכילה תיגמר בכך מלאכתו (שכשיטול מהן כבר אינן עומדות לייבוש), השבת קובעת למעשה, ואף על פי שאם יותיר מן הגרוגרות עתיד הוא להחזירן לתוך המוקצה לייבוש חשוכות הן כמי שנגמרה מלאכתו, והוא הדין לשמן שבצלוחית, שדינו כדבר שנגמרה מלאכתו, ושבת קובעת למעשה, אף על פי שאפשר להחזיר את הנותר ממנו לדבר שלא נגמרה מלאכתו^[9]. שואלת הגמרא:

מַה עָבַד לִיה רַבִּי (ירמיה) [יוסין]^[10] — מה יעשה בה רבי יוסי, במשנה זו? כיצד יתיר אותה לפי דעתו, שאין השבת קובעת למעשה אף שמן שבצלוחית?

מתרצת הגמרא:

שונה הוא הדין בגרוגרות וצימוקים, מפני **שְׁלֵהַחְזִירוֹ לְמִקְוֵאוֹ אִי אֵת יָכוֹל**, שאסור להחזיר בשבת את מה שמותר מאכילתו לתוך הפירות העומדים לייבוש, מפני **שְׂהוּא עוֹשֶׂה אוֹתָם מוֹקְצָה** בכך, שהם חוזרים ונהפכים בכך ל"מוקצה"^[11], ואסור לאדם לגרום לדבר להיעשות "מוקצה" בשבת^[12]. ונמצא שגרוגרות וצימוקים אלו אי אפשר להחזירם לתוך הפירות שלא נגמרה מלאכתו, ולכן דינם כדבר שנגמרה מלאכתו^[13], **וְלִפְיָכָּךְ נִטְבַּל**, שהשבת קובעת למעשה, מה שאין כן בשמן שבצלוחית, שנחשב כלא נגמרה מלאכתו, מפני שאפשר להחזירו לתוך השמן שלא נגמרה מלאכתו, שאינו מוקצה, ואין השבת קובעת דבר שלא נגמרה מלאכתו^[14].

- נגמרה מלאכתו, אלא שלדעתו שבת ומקח קובעים גם בדבר שלא נגמרה מלאכתו (ר"ש סיריליאו [ד"ה הא שאר] ומהר"א פולדא ופני משה ומראה הפנים, ויפה עינים ביצה לה, ב, וחזון איש ה, א), וכדרך שנחלקו אמוראים בזה בבבלי לענין שבת (ביצה שם, ובבבלי ח, ב הערה 14), אולם הקשה בחזון איש (שם), שאם כן מה השיב רבי יוסי לרבי ירמיה על קושייתו, שלא נגמרה מלאכת השמן שבצלוחית מכיון שעתידי הוא להחזיר את המותר, והרי אף רבי ירמיה מודה בזה שלא נגמרה מלאכת השמן, אלא שלדעתו שבת ומקח קובעים למעשה אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו].
- ההגהה היא על פי המשנה ביצה שם, ועל פי נוסחת הר"ש סיריליאו ועוד, עיין שינויי נוסחאות במהדורת עוז והדר.
- ענבים ותאנים שנתנום לייבוש בחמה כדי שיעשו גרוגרות וצימוקים, מתקלקלים הם בכך, ונעשים "מוקצה" בשבת, אולם כשכבר התייבשו במקצת, וישנם אנשים שאוכלים אותם כך, אף על פי שאינם ראויים לגמרי לאכילה, אם "הזמין" וייחד אדם אותם לפני השבת לאכילה, פקע מהם איסור מוקצה בכך (עיין ביצה כו, ב ורש"י ביצה לד, א ד"ה עומד אדם).
- ביאור הגר"א (כתב יד א).
- [לפי ביאור שאר המפרשים (עיין הערה 6) דבר זה מוסכם אף על רבי ירמיה, שבמקום שאפשר להחזיר את המותר הרי זה כדבר שלא נגמרה מלאכתו, וראייתו מן המשנה בכיצה היא ששבת קובעת אפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו (ר"ש סיריליאו ופני משה, ובעין זה ברי"א פולדא). וכן הוכיח מר זוטרא בריה דרב נחמן ממשנה זו בבבלי ביצה שם].
- ההגהה היא על פי נוסחת הר"ש סיריליאו, וכן הגידו מהר"א פולדא ופני משה, ועיין הגהות הגר"א וביאורו.
- מכיון שהם מתערבים עם הפירות שלא הזמין לאכילה, שוב אי אפשר לטלטלם, ודינם כמוקצה (ר"ש סיריליאו).
- שהרי זה כמו שאמרו (שבת מג, א) שאסור לתת מוקצה בכלי בשבת מפני שהוא "מבטל כלי מהיכנו" (ר"ש סיריליאו, ועיין טעם אחר בספר ניר).
- ואף על פי שאפשר להחזירם למוקצה לאחר השבת, מכיון שישנו זמן מה שאי אפשר לעשות כן, שבשבת עצמה אי אפשר להחזירם, כבר נגמרה מלאכתם (חזון איש מעשרות ה, א).
- ר"ש סיריליאו.

כלל אמרו פרק ראשון מעשרות

^[ח1 - ח17]

בהדיא וכו', להכי לא נטבל אפילו בנלוותים דכל דבר שאדם נוטל ממקום שעדיין לא נגמר מלאכתו למעשר ועמיד להחזיר מה שיתיר לו אחר אכילתו למקום הראשון שלא נגמר מלאכתו, מקומו שהחזירו מוכיח עליו דבר שאוכל לא נגמר מלאכתו

הוא ולא נטבל אפילו בשבת ובמקום האולי יש לו הוכחה: הייז'יה. כומו ורמיימו: ועוד אמר רבי אליעזר: בסוף פרק המניא כדי יין (מ"ו): עומד אדם על המוקצה. היינו גרוגרות ומקוסים במקום שמיידישין אותן, וסמם גרוגרות ומקוסים מוקצין ולא מעשרין הן דאין גרילין לעשר קודם גמר מלאכתו, ובשביעית אין מעשר נוהא ואין איתרון אלף משום מוקצה, וכי עומד ערב שבת ואמר מתאן אני נוטל למחר בזהמה וזו הויז'א מתיסור מוקצה ומותר לאכול למחר: לא אמר אלא ערב שבת

בשביעית. וזהו ה'א ראייתו דרבי ירמיה, מדאמר בשביעית שאין מעשר נוהג משמע **הא בשאר שני שבוע**, בשאר שני שבועות שהמעשר נוהג לא, איתו רשאי לאכול למחר לפי שצריך לעשר מחילה, שהשבת קובעת למעשר אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו, והא ההם נמי יכול להחזיר המותר למקום שלא נגמרה מלאכתו ואס"ה שבת קובעת, והא דר' זעירא בשם ר' אלעזר על כרחק לא מייירי אלף בחול וקמשמע לן דאפילו הוקצב כמו בלגין יכול לאכול הואיל ויכול להחזיר המותר לדבר שלא נגמרה מלאכתו דיש לו הוכחה, אבל לא בשבת ומקס: ה"ג מה עביד י"ה רבי יוסי. מה ממך לקושיא זאת: דהחזירו דמקובו וכו', כלומר הכי ממך לה, דשאי מוקצה בשבת דהסא אין ראי להחזיר המותר למקומו מה שנעט מן המוקצה, דכי מחזירו דנרף למוקצה ועשה זה המותר השמא נמי מוקצה כאותן הפירות שהסור להן ואין עושין מוקצה בשבת והרי זה עושה מוקצה בשבת, דהא כל מה שנטל הויז'א תחתיו לא המוקצה והשמא שמתחזיק להסא חוזר ועושא, וכיון שאין ראי להחזיר קובעת השבת אפילו לדבר מועט דלא ליהוי עראי: ה"ג דתנאי פ"א ע"ב רבי יוסי: אין עראי א"שבת, לא שייך אכילה עראי לפי שהשבת קובעת, ולמה קובעת הרי יכול להחזיר המותר וכו', ומשמע סתמא אפילו בדבר שאין צו משום מוקצה:

ר"ש סיריליאן

אף מה שבש"טני ע"ב נבא, ק"א היכי טעמא למתני' דתנן בפרק הכוסס (לקמן פ"ד מ"ד) על החמין חיב ועל האון פטור, על החמין חיב שהוא קצב דכיון דמוגו בחמין איתו ראי להחזיר את המותר, שלא יחמיק את היין שהסמם תמין ממחילו, אבל אם מוגו בזיון פטור דיכול להחזיר את המותר והוי עראי, וקאמר ע"ה דלא מה שנלגין לא נטבל אע"ג דמחזיק כי אחשיה קצב וטעמא דיכול להחזיר לגמ, והא שבת נמי אף מה שנלוותים כיון דיכול להחזיר וקממל אס ידעא, לא נטב כל מקצ פטורין: ועוד איר אליעזר וכו'. נשעה ה'א פרק המניא בנסתק ביז'ה (לה), ומשום דתנא ההם מיתלא חדא דר' אליעזר לקולא תמי אחרימי נמי לקולא ד"ואע"ג דאפסקוה כיון דהו חרמי לקולא לא חייש: עומד אדם על המוקצה. גרוגרות שהם נחלזין לייבש, ותנן לא קבעו דלחר אינה קובעת בדבר שלא נגמרה מלאכתו בדאיזא ההם וסמם מוקצה גרוגרות לא נגמרה מלאכתו אלף שהוא מומען מדעתו דישור בעיניו: ערב שבת בשביעית. ליתא דה נגמרות דנפסקא לן בנמילתא (דרי"ט, משפס"ס) מקרא דואכלו אכיוני עמך ויתרם תאכלו חית השדה (שמות טו, א), איתקוס אוכלי אדם לבהמה מה אוכלי בהמה פטורין מן המעשרות דנפסקא לן ברש' מיתלמא (פ"ל ה) "דענין פרטא דתנזאז ורעך הוא דמדיבין, אף אוכלי אדם בשביעית פטורין: בטאן אני אוכ"ל

בת"א

א"י בהדיא (כו). דאמר. ר' יונה בשם ר' זעירא, כיון דיכול להחזיר למקום שלא נגמרה מלאכתו גם זו נחשב כלא נגמרה מלאכתו: הייז'יה. הוכחה דר' ירמיה מן חלק. דהנה מקום המוקצה נקרא לא נגמרה מלאכתו, אף כשרואה לטול ממנה על שבת בתוך שבועית על זה אמר ר' אליעזר שצריך לומר בערב שבת למחר אי נוטל שלא יטול בשבת מן המוקצה, משמע בשאר שנים אין צריך והעטם כיון דצריך לעשר מקודם דשבת קובע, דמה שנטל מן המוקצה הולא לא הוי נגמרה מלאכתו דשבת קובע. מנא אע"ג דיכול להחזיר לתוך המוקצה אפס"ה שבת קובע וצריך לעשר מקודם לכן כשמעמד הו הכנה לשבת מיתלא. אבל בשביעית שאינו מעשר ג"ל [בע"פ] למחר כו', מנא מוכח כר' ירמיה דשבת טובל בדבר שנגמרה מלאכתו אף במקום דיכול להחזיר בשבת המותר. והשמא מקשה מה עביד ר' יונה דסבר דאין שבת טובל במקום שיכול להחזיר וכו'ן מוכח כו', ומתוך דכלא אי אפשר להחזיר בשבת מוקצה, לכן גם ר' יונה מודה דשבת טובל דאי אפשר להחזיר שיטבל דבר הימר: והשמא פריך ממתני' אין עראי א"שבת, וכבר דלחא לאשמעין במקום דיכול להחזיר המותר שבת טובל:

פני משה

מ.א

עין משפט

א [מיי" פ"ג, מהלכות יוס טוב הלכה טז]:
ב [מיי" פ"ג, מהלכות מעשר הלכה ג, ד] ופ"ה הל' [כ] כג [סמך עשין קלה טושי"ע י"ד] סתמן שלא שפיק פה, קול קקין:]

שינויי נוסחאות

[א] ר' זעירא, ברש"ס ליתא:
[ב] דרבר, בכי"ר י"דבר, וביה ברש"ס כי"ל וירושלמי חלה (פ"ג ח"א - כה):
[ג] הווא, ליתא במשנה בבבא (לה) וברש"י וברפ"י ובכ"ד:
שמד הוא אדם:
[ד] ר' ירמיה, ברש"ס ר' יוסי חן והיזור הרא"פ והפני"ס:
[ה] ר' ירמיה, ברש"ס ר' יוסי דתנאי, וכע"ז תניהו הרא"פ והפני"ס:

הנהרות הנ"א

[א] מה עביד ליה ר' יונה:
[ב] מתניתא פליגא על ר' יונה:

הנהרות וציונים

א. בכי"מ: דבעין פרטא דדנין וחזירוש מרבינן:

בת"ב

*הייז'יה דר' ירמיה מן הדא כו' **הא בשאר שני שבוע** א"א. פי' א"ל לומר מתאן אני אוכל למחר, כיון שצריך לעשר קודם השבת, המעשר הוי הכנה. אלמא דהשבת קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו: מה עביד י"ה ר' יונה. פי' למה לי בשביעית, הא אף בשאר שני שבוע צריך לומר מתאן אני אוכל למחר: ומשני דהחזירו אי אפשר. פי' דמורה ר' יונה בדבר שאינו יכול להחזיר שהשבת קובע, ובאן איתו יכול להחזיר מפני שהוא עושה מוקצה, והוי כמו בביטול כל מהיכי: ה"ג מתניתא פ"א ע"ב ר' ירמיה אין עראי א"שבת. פי' משמע אפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו:

השמא מקשה מה עביד ר' יונה דסבר דאין שבת טובל במקום שיכול להחזיר וכו'ן מוכח כו', ומתוך דכלא אי אפשר להחזיר בשבת מוקצה, לכן גם ר' יונה מודה דשבת טובל דאי אפשר להחזיר שיטבל דבר הימר: והשמא פריך ממתני' אין עראי א"שבת, וכבר דלחא לאשמעין במקום דיכול להחזיר המותר שבת טובל:

הגמרא מוסיפה ומקשה על רבי יוסי מבריייתא:

מִתְּנִיתָא פְּלִיגָא עַל רַבִּי (יִרְמְיָה) [יוֹסֵי]^[16] — הבריייתא שלפנינו חולקת על רבי יוסי:
אֵין עֲרָאִי לְשַׁבָּת, כלומר, שכל אכילה שאדם אוכל בשבת נחשבת

כאכילת קבע, שהשבת קובעת למעשר^[16], ומשמע מסתימת הבריייתא שבכל מקרה שהוא אסור לאכול בשבת אכילת עראי, אפילו מדבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר, ואפילו באופן שאפשר להחזיר את המותר לתוך דבר שלא נגמרה מלאכתו, ושלא כדברי רבי יוסי!^[17]

הערות

15. ההגהה היא על פי נוסחת הר"ש סיריליאן, וכן הגיהו מהר"א פולדא ופני משה, ועיין הגהות הגר"א וביאורו.
 16. מכיוון שבכל אכילה שאדם אוכל בשבת הוא מקיים את הנאמר (ישעיה נח, יג): **"וְקִרְאתָ לְשַׁבָּת עֲנִי"**, אין על אכילתו שם אכילת עראי אלא אכילת קבע (ביצה לד, ב ורש"י שם, הובאו בר"ש סיריליאן).
 17. הגר"א (כתב יד א).
- [לפי שאר המפרשים (עיין הערה 6) ראיית הגמרא מובנת בפשטות, שמסתימת הבריייתא משמע שהשבת קובעת לעולם, אפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו, אולם לפי הגר"א גם רבי ירמיה מודה שאין השבת קובעת בדבר שלא נגמרה מלאכתו, אלא שסובר שגם דבר שאפשר להחזיר את מותרו נחשב כנגמרה מלאכתו, וצריך לומר שקושיית הגמרא היא שמשמע שבאה ברייתא זו להשמיענו שאפילו בדבר שאפשר להחזיר את מותרו השבת קובעת.]

כלל אמרו פרק ראשון מעשרות

[ח' - ד"ד]

בהדיא וכו', להכי לא נטבל אפילו בנלוותים דכל דבר שאדם נוטל ממקום שעדיין לא נגמר מלאכתו למעשר ועמיד להחזיר מה שיתיר לו אחר אכילתו למקום הראשון שלא נגמר מלאכתו, מקומו שהחזירו מוכיח עליו שכן דבר שאוכל לא נגמר מלאכתו

הוא ולא נטבל אפילו בשבת ובמקם האולי יש לו הוכחה: הייז'יה, כומו ורתימו: ועוד אמר רבי אליעזר: בסוף פרק המניא כדי יין (מ"ו): עומד אדם על המוקצה, היינו גרוגרות ומקוסים במקום שמיעדין אומן, וסמם גרוגרות ומקוסים מוקדין ולא מעשרין הן דאין רגילין לעשר קודם גמר מלאכתו, ובשביעית אין מעשר נוהא ואין אימורין אלא משום מוקצה, וכי עומד ערב שבת ואמר מתאן אמי נוטל למחר בזהמה וזו הוילא מתיסור מוקצה ומותר לאכול למחר: לא אמר אלא ערב שבת

בשביעית, וזהו הו' רתימו דרבי ירמיה, מדאמר בשביעית שאין מעשר נוהג משמע **הא בשאר שני שבוע**, בשאר שני שבועות שהמעשר נוהג לא, אינו רשאי לאכול למחר לפי שצריך לעשר חמילה, שהשבת קובעת למעשר אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו, והא ההם נמי יכול להחזיר המותר למקום שלא נגמרה מלאכתו ואס"ה שבת קובעת, והא דר' זעירא בשם ר' אלעזר על כרחק לא מיירי אלא בחול וקמשמע לן דאפילו הוקצת כמו בלגין יכול לאכול האולי ויכול להחזיר המותר לדבר שלא נגמרה מלאכתו דיש לו הוכחה, אבל לא בשבת ומקס: ה"ג מה עביד י"ה רבי יוסי, מה ממך לקושיא זאת: דהחזירו דמקובו וכו', כלומר הכי ממך לה, דשאי מוקצה דשבת דהסא אין ראי להחזיר המותר למקומו מה שנעט מן המוקצה, דכי מחזירו דתרא למוקצה ועשה זה המותר השמא נמי מוקצה כאותן הפירות שהסור להן ואין עושין מוקצה בשבת והרי זה עושה מוקצה בשבת, דהא כל מה שנטל הוילא תחתמו לן המוקצה והשמא שמתחזיר להם חוזר ועושא, וכיון שאין ראי להחזיר קובעת השבת אפילו לדבר מועט דלא ליהוי עראי: ה"ג דתנא פ"א ע"ה רבי יוסי: אין עראי אשבת, לא שייך אכילה

מ.

א [מ"י פ"ג מהלכות יוס טוב הלכה טז]:
ב [מ"י פ"ג מהלכות מעשר הלכה ג, ד] ופ"ה הל' כן
ג [סמך עשין קלה טושיע י"ד סתמן שלא ספיק פה, קול קקין]:



שינויי נוסחאות

א [י' זעירא, ברש"ם ליתא]:
ב [דבר, בכי"ר י"דב, וביה ברש"ם כי"ל וירושלמי חלה (פ"ג ח"א - כ"ה)]:
ג [הוא, ליתא משנה בבבא (לה) וברש"י וברפ"י ובכ"י]:
ד [י' ירמיה, ברש"ם ר' יוסי ודתיא, ובע"ז תניהו הרא"פ והפני"ם]:



הנהרות הנה"א

א [הם עביר ליה ר' יונה:
ב] מתניתא פליגא על ר' יונה:



הנהרות וציונים

א, בכי"ם: דבעין פרטא דדגן ותיירוש מרבינן:

אמר י"ה, קיומא דמילתא דר' יוסי הוא, וכלומר דהדר אמר ליה דאלא מהכא לא מפרוך מידי, דמיירי כהאי דלמך וכו' דלף מה שנגלגן לא נטבל מפני שהוא עמיד לחזור את המותר, וס"ל דכל מה שמחזיר את המותר אינו נטבל למעשר, דדמיא דיינה כמו

דדבר שלא נגמרה מלאכתו כדמנן לקמן בפ"ג: הייז'יה דר' ירמיה, דס"ל דשבת קובעת למעשר אף בדבר שלא נגמרה מלאכתו, סיעתיה מן הדא דמנינן בסוף פ"ד דצ"ה (מ"ו): **עומד אדם על המוקצה**, סמם משום מוקצה לא נגמרה מלאכתה למעשר כמו גרוגרות ומקוסים שמיעין ליישב: **ערב שבת בשביעית**, דאין מעשר נוהא בשביעית, אלא משום מוקצה הוא צריך הזמנה, ובהזמנה כזו דלאומר מכאן אינו אוכל למחר סגי, ומדלא אמר אלא בשביעית דאין זה מעשר, **הא בשאר שני שבוע לא**, משום דאין ראינו לו דלאו מעושר הוא ושבת קובעת למעשר, אלאה דלף דדבר שלא נגמר מלאכתו שבת קובעת: **מה עביד דה** ר' יוסי, כל"ל, דהא לר' ירמיה ינאח כדמדיק מהכא, אלא דלר' יוסי דפליג עליה וס"ל דליתא קובעת דדבר שלא נגמרה מלאכתו וכדקאמר טעמא לעיל מפני שהוא עמיד להחזיר את המותר, ולדידיה קשיא מאי שגא שביעית דנקט ההם: ומשני אליבא דר' יוסי דהיינו טעמא דלא מני נקט בשאר שני שבוע, דלהחזירו את המותר למקומו אי אהוי יכול שהרי הוא עושה מוקצה, דהא במוקצה איירינן, ולפיכך נטבל למעשר, דלא אמר ר' יוסי דשבת אינה טובלת למעשר דדבר שלא נגמר מלאכתו אלא היכא שיכול להחזיר את המותר, וכאן דאי אפשר להחזיר להמוקצה בשבת מודה הוא דטובלת: **מתניתא פ"א ע"ה רבי יוסי**, כל"ל, דהא מנינן **אין עראי אשבת**, כלומר לא הותרה אכילת עראי בשבת בשאינו מעושר מפני שהוא קובעת למעשר, וכדמנינן בפרק דלקמן (כ"ז - טו), עד שהוא מגיע למקום שביעיה, וכן בזהמה מקומות במכילתאן שמעינן דשבת קובעת למעשר, וקשיא לר' יוסי:

נערא לפי שהשבת קובעת, ולמה קובעת הרי יכול להחזיר המותר וכו', ומשמע סתמא אפילו בדבר שאין צו משום מוקצה:

ר"ש סיריליאן

אמר, וכגו כהכי פ"ג א"ע דלא סיים אי לחמוהו אי לעטרו, דיש גבירה, ורענן פליגי עליה דלריך לרסום מער"ס: אלא בשביעית, ומש"ה מהני מתאן אי אוכל לטלוך מייניהו איסור מוקצה: **הא שאר שני שבוע**, דליכא מעשר לא כגי ומשום דבעי לעשורי, והמאי והא משום חזר אין כאלן קצת כדלמרינן דאין חזר קובעת אלא בנגמרה מלאכתו, וכיון ששומים בחזרו אי בנגו כל זמן שלא נתנו והעמיד ערימה לא נגמרה מלאכתו הוי, אלא משום דשבת קובעת אלא הוי, והכא מני מי כתיבו ככלי ונעמסה שבת טובלת ליה דשבת קובעת אפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו: ומשני ר' יוסי דהחזירו דמקובו אי אתא יב"ה שהוא עושה מוקצה, דכיון דס"ל יס גבירה מוכינן הן, ואי מהדר להו בשבת עם האחרים אסוקן, דעושה אותן מוקצה דמעטריבין עם האחרים, והוי דומיא למאי דגזור נמי בשבת (ומג) אין מבטלין כלי מהיבנו, ומוקצה לגרוגרות ומקוין דשבתו דהו חמה לא חזי לאכילה אלא כאותן דידיה כהי עניה, מה שאין כן בשמן הנטול מן הממל ככלי דאינו חושש להחזירו דכין זה וכן זה חזי לאכילה: **אין עראי אשבת**, דשבת קובעת למעשר דכתיב וקראת לשבת עונג כיון דליקרי אכילה דידה עונג קצעה שאין זה עוד שם עראי אלא שם קצע, כן פירש רש"י וז"ל בפרק הכהניא (פ"ה לה): וסתמא קמני, ואכ"ה אין להקל כי הוי בנלוותים:

בת"ב

ביאור הגר"א

* הייז'יה דר' ירמיה מן הדא כו' **הא בשאר שני שבוע לא**, פי' אי"ל לומר מתאן אי אוכל למחר, כיון שצריך לעשר קודם השבת, המעשר הוי הכנה. אלאה דהשבת קובע דדבר שלא נגמרה מלאכתו: **מה עביד דה** ר' יונה, פי' למה לי בשביעית, הא אף בשאר שני שבוע צריך לומר מתאן אי אוכל למחר: ומשני דהחזירו אי אפשר, פי' דמורה ר' יונה דדבר שאינו יכול להחזיר שהשבת קובע, וכאן אינו יכול להחזיר מפני שהוא עושה מוקצה, והוי כמו בציטול כלי מהיבנו: ה"ג מתניתא פ"א ע"ה ר' יונה אי עראי אשבת, פי' משמע אפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו:

ההשקא מוקצה אף במקום דיכול להחזיר בשבת המותר, והשקא מוקצה מה עביד ר' יונה דסבר דאין שבת טובל במקום שיכול להחזיר וכאן מוכח כו', ומתוך דכלא אי אפשר להחזיר בשבת המוקצה, לכן גם ר' יונה מודה דשבת טובל דאי אפשר להחזיר שיטבל דבר הימ: והשקא פריך ממתי' אין עראי אשבת, וכבר דלחא לאשמעינן במקום דיכול להחזיר המותר שבת טובל:

^[א] ופליג לה, לקמן פ"ד ה"ב
- לה, ופ"ה ה"ג - מה, חלה
פ"ה ה"ה - טו, ופ"ה ה"ה
- לה, ע' צ"ה לה.

[ח' - ג' - ה']

א) ע"י מ"י פ"ג מלכות מעשר הלכה טו ובס"מ רדב"ן: ב) מ"י פ"ג מלכות מעשר הלכה טו:

שינויי גוסמאות

א) נתון. בירושלמי שבת פ"ג ה"ד (ל') בכ"ר וברש"י נח"ל: ב) שולח. בירושלמי וברש"י פ"ג שולח. ב"ר וכן בספרי: ג) הרחק. כ"ה ג' בירושלמי (שם) וברש"י (שם) הרחק. וברש"י (שם) הרחק. ד) דאריא. בכ"ר דאריא. שבת פ"ג (ל') דאריא. ה) דליל. בכ"ר ורש"י דליל. בירושלמי (שם) דליל. ורש"י (שם) דליל. ורש"י (שם) דליל.

הגהות הגר"א

א) פתח לה ובלבד דבר שהוא מוקצה וכו': דאריא ודרינן פנינא דגרסין מסייעא לאבא וכו':

פתח לה ובלבד דבר שאין לו מוקצה. כלל, כלומר דר' יוסי מפרש לה לכל מקום ששינוי דעת קובעת למעשה היינו דבכר שזכר נגמרה מלאכתו למעשה ואין לו מוקצה, ונפקא מינה דשנת קובעת אפילו עד שלא הכניסו למטה, דלילו בחול אפילו נגמר מלאכתו למעשה אולם ממנו ערף עד שיכניסנו לבית: ע"ד דעתיה דר'

ידיה לא שניא הוא וכו'. וכלומר, ור' ירמיה ס"ל דאין חילוק, לעולם שנת קובעת ואפילו דבכר שיש לו מוקצה ולא נגמר מלאכתו דלאחר לעיל: ר' מנא בעי. אלינא דר' ירמיה דלאחר לעיל (ה) דוקא נטול מן העקל וכו' ומינה הפליג ונתן למטייה ולתמייה אצל ג' נטולות נטול למעשה, ושם נטולות אס' היתה צלוחית מלאה והיא נתונה בין פצים דחבירו, אס' דכחא גוונא ג"כ נטבחה, ואו דלמא דמאחר שדיתא נתונה במוקם שלא נגמרה מלאכתו, דמה שהוא בין הפלים לא נגמר הוא, וא"כ סף לזויתא לא נטבחה למעשה. ולא אפשרת: עד הדין. הא דקמני במתני' אצל לא יתן ללפס ולקדירה כשהן מרומחים, ועד היכן נקרא רומח: עד כדי שהוא נותן ידו לתוכה והוא נכבית. וגרסין להא ג"כ לקמן בפ' כירה (שבת פ"ג ה"ה) גבי פלוגתא דר' יהודה ורבנן, האילפס והקדירה שהעבירן מרומחין לא יתן לתוכן תכלין וכו', וקאמר הסם אהא דקמני נותן לתוך הכוס כדי להפשיק, ימור להפשיק במקום שאיד שולטת, כלומר במקום שכול להושיט ידו לתוכו, ואסור להפשיק במקום שאין היד שולטת. אפילו במקום שאין היד שולטת עד היכן, ר' יונה בר פזי ר' סימון וכו' עד שהוא נותן ידו לתוכה והוא נכבית, דהוה נקרא אין היד שולטת. וכן גרסין להא דלקמן שם: הדב' מורדים בב"י שני שהוא מותר. כלומר דמפסיק שלא חטעה לומר דר' יהודה דמתני' ארישא קאי ולחומרלא פליג, להכי קאמר הכל מודים ברישא דכלי שני הוא שמוחר, ולא פליג ר' יהודה אלא ארישא ללפס ולקדירה, ולקולא הוא דפליג דס"ל

לכל הוא נותן וכו'. וכן קאמר נמי הסם דלרישא דהסם הוא דפליג: מה בין ב"י ראשון וכו'. כלומר אע"ג דבידיו הוא שיש חילוק בין כלי ראשון לכלי שני, מ"מ קאמר כהי גוונא הוא דאיידי דמתלקטין כהו וטעמא מאי. ופליגי בה אמוראי, ר' יוסי בר' בון ס"ל דכלי שני שהחירו בגוונא שאין היד נכבית בה אידי, וזהו טעמא דמתלקטין כהו, דכלן כללי שני היד שולטת בו, שיכול הוא להושיט ידו לתוכו, וכאן כללי ראשון אין היד שולטת בו: ר' יונה פליג, דלפילו תימא דגם כללי שני שאין היד שולטת בו מיייר, אלא היינו טעמא דהחירו כללי שני שני שהוא מותר. וזהו עיקר הדבר אין בו אלא משום הרחק דהא אינו מבשל ממנו על גבי האור, ועשו הרחק דב"י ראשון שלא יבא ליטות לתוכו צדדו על גבי האור, ולא עשו הרחק דב"י שני ואפילו היד נכבית בו, דכולי האל לא גזיר: אמר ר' מנא הדין פינבא דאורא מסייעא לאבא. וכן הוא בשבת שם וכן לקמיה דין פינבא דגרסא מסייעא לאבא. ר' מנא בריר דר' יונה הוה, דלאשכחן בפ' אין עומדין (פ"ג פ"ג ה"ב - ט') א"כ מנא אילו הוה ר' יונה אבא דע מאן הוון לא הוה שמי, וכן מצינו בכמה מקומות, וקאמר הקערה זו של אורז ושל גריסין נמית לאבא ר' יונה, דלף כשהן נחתוין בקערה ואת מפיא אותה מאחר לאתר ואעפ"כ הוא רומח, וא"כ חזין דלף כלי שני הוא רומח כל כך, אלא דטעמא הוה דלא גזיר כללי שני:

ר"ש סיריליא

ירמיה נתון כלליות נטול היינו הוה כלליות אינו נתון שם. ולא אפשרת בעין ולחומרלא: עד הדין, וכו' מרומחין דמיקרו מבשל, דמבשל קובע: לא עשו הרחק דב"י שני. דלפילו היד שולטת תחתיה גבר ונטולת דיוכל להושיט ידו לתוכו ואין החוס משמחר בתוכו והוא אינו מבשל: פינבא. קערה גדולה נלשון יין פינבא: דאורא. של אורז: דגרסא. של גריסין: ועד כדון הוא רתח. ועדיין היא רומח. ופסק הרמב"ם ז"ל בפ"ג דהלכות מעשר (ה"י)

ביאור הגר"א

כת"א

ומשני דגם הן מתני' דוקא בדבר שיש לו מוקצה. פי' שחזיר למקומו יעשה מוקצה, לפיכך שנת טבול: והשם סיס ע"ד דעתיה דר' ירמיה היא דבר כ"י. שאין שום חילוק דר' ירמיה סבר אף במקום דיוכל להושיט שנת קובע: והשם לר' ירמיה דבכר דללוחית שנת קובע, ש' לר' מנא אס' היתה צלוחית שופרת בין הפצים דחבירו. ומנאול במתני' דפני הפלים הוי מוקם שלא נגמרה למעשה, ואס' טול מוה הלכות שנת א' אוליין מבר כללות ונטילה, או אוליין תבר בין הפלים דהוי מוקם שלא נגמרה מלאכתו ואין שנת קובע, ולא אפשרת. או אף אעפ"כ לאו אס' הכנים לאחר, דלמר נמי אין קובע [אלא] דוקא בנגמרה מלאכתו, תבר מי אוליין: פינבא דאורא. קערה מלא אורז או קערה מלא גריסין: בפינבא. דמנא:

דלף כללי שני אין היד שולטת:

א) שבת פ"ג ה"ד - ל' כה"ע
ב) (ש"י) שבת מ"י: חולין
ג) (א) ש"י שבת מ"י: חולין
ד) (א) ש"י שבת מ"י: חולין

א) שבת פ"ג ה"ד - ל' כה"ע
ב) (ש"י) שבת מ"י: חולין
ג) (א) ש"י שבת מ"י: חולין
ד) (א) ש"י שבת מ"י: חולין

מתרצת הגמרא:

פֶּתֶר לָהּ – רבי יוסי יפרש את הברייתא: **וּבְלֶכֶד דְּבֵר שֵׁישׁ לוֹ מוֹקְצָה**, כלומר, שמדובר דוקא בדבר שאי אפשר להחזיר את מותרו לתוך הפירות שלא נגמרה מלאכתם, מפני איסור מוקצה, כמו בגרוגרות וצימוקים, ולכן כשנטולו לאכילה הרי נגמרה מלאכתו בכך, והשבת קובעתו למעשר, אבל בדבר שאפשר להחזיר את מותרו (כגון השמן שבצלוחית) אכן אין השבת קובעתו למעשר, לפי שלא נגמרה מלאכתו^[1].

ומסיקה הגמרא:

תירוץ זה, שמדובר בברייתא דוקא בדבר "שיש לו מוקצה" הוא לפי דעתו של רבי יוסי, אבל **עַל דַּעְתֵּיהּ דְּרַבִּי יְרֵמְיָהּ** – לפי דעתו של רבי ירמיה (שגם שמן שבצלוחית השבת קובעתו למעשר) **לֹא שְׁנִיָּיא** – אין הבדל, אלא **היא דְּבֵר שֵׁישׁ לוֹ מוֹקְצָה** (כגון גרוגרות וצימוקים), **היא דְּבֵר שְׁאִין לוֹ מוֹקְצָה** (כגון שמן שבצלוחית), שבשני האופנים השבת קובעת למעשר.

ספק של רבי מנא בדין זה של שמן שבצלוחית שנטלו מבין הפצים: **רַבִּי מְנָא בִּיעִי** (שאל): לדעת רבי ירמיה ששמן שבין הפצים שנתנהו בצלוחית נקבע למעשר על ידי שבת או על ידי מקח^[2], מה הדין אם הִיְתָה צֻלּוּחִית מְלִיאָה של שמן ונִתְּנָהּ בֵּין פְּצִים לְחִבְרִי, שלא נטל את הצלוחית מבין הפצים, אלא השאיר אותה שם, האם נִטְבְּלָה ונקבעה למעשר על יד שבת או על ידי מקח, או מֵאֲחָר שְׁהִיא נִתְּנָה בְּמִקּוֹם שְׁלֹא נִגְמְרָה מְלֻאכְתָּהּ, שהרי בין הפצים הוא מקומו של השמן שלא נגמרה מלאכתו עדיין, **לֹא נִטְבְּלָה?**^[3] הגמרא אינה פושטת את הספק.

שנינו במשנה: אבל לא יתן ללפס ולקדירה כשהן מרותחין. כפי שביארנו במשנה, טעמו של דין זה הוא משום שבישול קובע למעשר, ונתינת השמן בתוך קדירה או אילפס רותחים חשובה היא כבישול. ובדומה לזה שנינו במשנה במסכת שבת (מב, א–מב, ב) שאסור לתת תבלין בתוך אילפס וקדירה רותחים בשבת, משום איסור בישול

בשבת, ורבי יהודה שם חולק וסובר שאין בזה משום איסור בישול אלא כשיש בהם חומץ וציר, וכדרך שנחלקו חכמים ורבי יהודה במשנתנו לענין קביעות למעשר. הגמרא מביאה כאן את הסוגיא שנאמרה על אותה משנה במסכת שבת, לפי שהיא שייכת גם לעניננו^[4]. ותחילה שואלת הגמרא:

עַד הֵיכָן – עד איזו דרגת חום נחשבים האילפס והקדירה עדיין כ"מרותחין", שיהא בנתינת תבלין בתוכם משום בישול?^[5] רבי יוסי בר חנינא משיב:

אמר **רַבִּי יוֹדֶה בַּר פְּזִי** בשם **רַבִּי סִימּוֹן בֶּשֶׁם רַבִּי יוֹסִי בַּר חֲנִינָה**: **עַד כְּדֵי שְׁיָהָא (נִתְּנוֹ) [נִתְּנוֹ]**^[6] **יְדוּ לְתוֹכָהּ וְהִיא נְכוּיָת**, שמיד כשהוא נותן את ידו לתוך הקדירה הוא מוציאה, שלא תיכווה, אבל אם אין הקדירה חמה עד כדי כך, אינה מבשלת^[7].

הגמרא עוברת עכשיו למחלוקת חכמים ורבי יהודה בדין זה, שלחכמים אילפס וקדירה רותחים מבשלים, ואילו לרבי יהודה אינם מבשלים, ואומרת על כך:

הַבֵּל מוֹדִין בְּכָלִי שֶׁנִּי שְׁהוּא מוֹתֵר, שאפילו לדעת חכמים אין משום בישול בשבת אלא ב"כלי ראשון" (הכלי שהתחמם על גבי האש, אף לאחר שהעבירוהו מן האש). כגון אילפס וקדירה, אבל מותר לתת תבלין ב"כלי שני" (כגון קערה או תמחוי שהעבירו לתוכם תבשיל חם מתוך הקדירה והאילפס), שכלי שני אינו מבשל^[8]. שואלת הגמרא:

מַה בֵּין כָּלִי רִאשׁוֹן מַה בֵּין כָּלִי שֵׁנִי? מפני מה אתה אומר שכלי שני אינו מבשל, ומה ההבדל בינו לבין כלי ראשון, שמבשל?^[9] הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בדבר זה. הדעה הראשונה, דעת רבי יוסי ברבי בון:

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי בּוֹן: כָּאֵן הֵיָד שׁוֹלְטָת, וְכָאֵן אֵין הֵיָד שׁוֹלְטָת, כלומר: בכלי ראשון אין ידו של אדם "שולטת", שבדרך כלל הוא רותח במידה כזו שאי אפשר להכניס את ידו לתוכו, ולכן הוא מבשל, ואילו כלי שני צונן שנתנו לתוכו אוכל, אפילו רותח, בדרך כלל הוא מתקרר, והיד "שולטת בו", ולכן אינו מבשל. אבל אם אירע שהאוכל שבכלי שני עדיין רותח ואין היד שולטת בו, הרי זה מבשל^[10].

הערות

קובעים למעשר, שכלי שני אינו מבשל, ועל כך שואלת הגמרא "עד היכן", ומשיב רבי יהודה בר פזי שדוקא כשאינם חמים כל כך, אבל אם חמים הם עד כדי שיהא נותן ידו לתוכם והיא נכוית, הרי הם מבשלים (ר"י קורקוס הלכות מעשר ט, ג, בדעת הרמב"ם שם). ואף על פי שגם כלי ראשון אינו מבשל אלא כשהיד סולדת בו, סובר רבי יהודה בר פזי כשיטת האמוראים דלהלן בגמרא שאכן אין חילוק בין כלי ראשון לכלי שני, אלא שבדרך כלל כלי ראשון היד נכוית בו, ובכלי שני אינה נכוית (עיין ר"י קורקוס שם). ועיין חילופי גירסאות וביאורים, א.]

8. ר"א פולדא בפירוש שני (ועיין שם פירוש אחר, ועיין פרי מגדים יורה דעה סח, משבצות זהב ט, בארוכה, ובפוסקים שהביא שם).

החילוק בין "כלי ראשון" ל"כלי שני" מפורש במשנה עצמה שם, אולם במשנה עצמה אפשר היה לפרש שרבי יהודה חולק בכלי שני, ובא להחמיר ולומר שדבר שיש בו חומץ וציר מבשל אפילו בכלי שני, ולפיכך הוצרכה הגמרא לפרש שמחלוקתם היא בכלי ראשון, ורבי יהודה בא להקל, שאף כלי ראשון אינו מבשל (פני משה), וכן מבואר בבבלי שבת שם (עיין שם היתב).

גם משנתנו מחלקת בין כלי ראשון לכלי שני לענין קביעות למעשר, ואף כאן מחלוקת חכמים ורבי יהודה היא בענין בישול בכלי ראשון (ר"ש ורא"ש במשנה). [בירושלמי שבת ג, ד נדפס חלק זה של הסוגיא לפני המשנה של מחלוקת חכמים ורבי יהודה בתבלין, ובתנא המפרשים (ר"א פולדא כאן ופני משה כאן ושם) טענות סופר היא, והדברים מוסבים על המשנה הבאה.]

9. פני משה.

10. פרי חדש יורה דעה סח, יח; חסדי דוד לתוספתא א, ט; חזון נחום למשנתנו, וכן משמע בקרבן העדה לירושלמי שבת שם.

יש סוברים ששיעור זה של "אין היד שולטת" זהה לשיעור הנוכר בגמרא למעלה "שיהא נותן ידו לתוכה והיא נכוית", והוא השיעור שנוכר בבבלי (שבת מ, ב) בשם "היד סולדת בו" (פני משה כאן ובשבת שם, וכן הוא בר"י קורקוס ובכסף משנה הלכות מעשר ג, טו, ובחיידוש הרשב"א והר"ן שבת מ, ב, ובאיסור

1. ר"ש סיריליאו והגרי"א.

2. ר"ש סיריליאו והגרי"א (כתב יד ב) ופני משה (ועיין פירושים אחרים בביאור הגרי"א שם ובכתב יד א, ועיין חזון איש ה, ג).

3. מכיון שהצלוחית מונחת עדיין במקומו של השמן שלא נגמרה מלאכתו, אפשר לומר ש"מקומו מוכיח עליה" (ר"ש סיריליאו), ואף השמן שבתוכה נגזר אחר שאר השמן הנמצא שם, שלא נגמרה מלאכתו. ויש מסבירים, שכיון שלא נטל את הצלוחית ממקום זה, יתכן שלא גמר בדעת שלמה להוציאה לאוכלה, ונמצא שלא נגמרה מלאכת השמן (חזון איש ה, ג).

4. עיין מהר"א פולדא. כל הסוגיא כאן נמצאת גם בירושלמי שבת ג, ד; ה, ועיין חזון איש (מעשרות ד, יח) שאפשר שהסוגיא כאן היא העתקת הסוגיא שבמסכת שבת, ולא נאמרה לענין מעשרות. אולם ה"רש"י סיריליאו מפרש את סוגייתנו לענין קביעות למעשר, וכן נראה מדברי הרמב"ם (הלכות מעשר ט, טו).

5. ר"ש סיריליאו.

[בירושלמי שבת ג, ד) שאלה זו מוסבת על מה שנאמר קודם לכן, שמותר להפשיר בשבת מים צוננים כנגד המדורה במקום שלא יתחממו כל כך, ועל זה שאלות הגמרא עד היכן מותר להניחם, ומשיבה כדלהלן, שאסור להניחם במקום שהיד נכוית בו (וכן פירשו בחידושי הרשב"א והר"ן שבת מ, ב). ויתכן שאף בגמרא כאן שאלה זו אינה שייכת לענין משנתנו, ולא הובאה כאן אלא אגב המשך הסוגיא, שמושב על "אילפס וקדירה שהעבירו מרותחין" (עיין מהר"א פולדא ופני משה). אולם ה"רש"י סיריליאו יפרש את השאלה על אילפס וקדירה ולענין קביעות למעשר.]

6. ההגהה היא על פי הגירסא בירושלמי שבת שם, ועל פי כתב יד רומי ונוסחת ה"רש"י סיריליאו.

7. [פירשנו על פי ה"רש"י סיריליאו. אולם יש מפרשים ששאלת הגמרא מוסבת על "חמיטה ותמחוי" שמבואר במשנתנו (וכן במשנה בשבת) שאינם מבשלים ואינם

רבי יונה חולק:

אָמַר רַבִּי יוֹנָה: כָּאֵן וְכָאֵן אֵין הֵיךְ שׁוּלְטַת, כלומר, שבין בכלי ראשון ובין בכלי שני מדובר כשהם חמים במידה כזו שאין היד שולטת בהם, ואף באופן זה כלי שני אינו מבשל, **אֲלָא שַׁעֲשׂוּ הֶרֶק לְכָלִי ראשון, וְלֹא עָשׂוּ הֶרֶק לְכָלִי שְׁנִי**, כלומר, שמדין תורה אין איסור בישול אלא בכלי ראשון העומד על גבי האש, אבל כשהעבירוהו מן האש אין בו איסור בישול, אף על פי שאין היד שולטת בו, וחכמים גזרו בכלי ראשון שהעבירוהו מעל גבי האש שלא לתת לתוכו תבלין משום "הרחק"^[11], להרחיק את האדם מן העבירה, שלא יבואו לתת תבלין לכלי ראשון אף בשעה שהוא עומד על האש, שאז יש בזה

חערות

והיתר הארוך לך, ב, ובחסדי דוד שם, ועיין מהר"א פולדא. ויש סוברים שהם שני שיעורים שונים, ש"אין היד שולטת" פירושו שכשכנסים ידו לתוך הכלי אינו יכול להחזיקה שם, ומוציאה תיכף, אבל אינה נכזית שם, ואילו "היד נכזית" הוא חום גדול יותר, שהיד נכזית בו (בינת אדם לבעל חיים) בשערי צדק, ב, כא, וכן בחיי אדם הלכות שבת כלל ב, ד, וכן כתב מהר"א פולדא. ועיין חילופי גירסאות וביאורים, א.

שיעור "יד סולדת בו" אמרו בבבלי (שבת מ, ב) שהוא חום בשיעור שכריסו של תינוק נכזית בו, והשיעור המדויק של חום זה אינו ידוע בימינו, ויש בו כמה דיעות, עיין רבנו חננאל שבת מ, ב, וערוך ערך סלד, וכן משמע בראב"ה, רב, עמוד 285. ולפי זה פירוש המשפט "כאן שהיד שולטת" הוא, שבכלי ראשון בדרך כלל היד "שולטת" (סולדת) בו מחמת החום, ואילו בכלי שני אין היד שולטת (אולם בפרי מגדים יורה דעה סח, משבצות זהב ט, מפרש את דברי רבנו חננאל באופן אחר). ועיין מהר"א לאהור פסחים ב, ב, ור"י קורקוס הלכות מעשר ג, טו שגרסו בגמרא כאן "סולדת". ועיין חילופי גירסאות וביאורים, ב.]

[פירשנו "יד שולטת" על פי המפרשים הנ"ל, וכן פירשו בסמ"ג (לאוין סה, סוף מלאכת אופה, והש"ך (יורה דעה קה, ה), ועוד מפרשים. אולם יש מפרשים "יד שולטת" כמו "יד סולדת" (שהאותיות "ש" ו"ס" מתחלפות, וכן האותיות "ט" ו"ד"). עיין רבנו חננאל שבת מ, ב, וערוך ערך סלד, וכן משמע בראב"ה, רב, עמוד 285. ולפי זה פירוש המשפט "כאן שהיד שולטת" הוא, שבכלי ראשון בדרך כלל היד "שולטת" (סולדת) בו מחמת החום, ואילו בכלי שני אין היד שולטת (אולם בפרי מגדים יורה דעה סח, משבצות זהב ט, מפרש את דברי רבנו חננאל באופן אחר). ועיין מהר"א לאהור פסחים ב, ב, ור"י קורקוס הלכות מעשר ג, טו שגרסו בגמרא כאן "סולדת". ועיין חילופי גירסאות וביאורים, ב.]

11. חידושי הרמב"ם עבודה זרה עד, ו, וכן פירשו בפני משה ובפרי חדש הנ"ל. ועיין בגמרא בסוף הסוגיא (ג, א), ובביאורנו שם.

12. פרי חדש שם; חסדי דוד שם; פני משה (ועיין פירוש אחר בר"י קורקוס שם). לדעת רבי יונה מותר לתת תבלין לכלי שני אף כשהוא חם במידה שאין היד

איסור גמור של בישול, ולא עשו "הרחק" לכלי שני, שלא גזרו גזירה זו אלא בכלי ראשון, שדומה לכלי העומד על האש, אבל בכלי שני לא גזרו, ולכן מותר לתת לתוכו תבלין^[12].

רבי מנא, בנו של רבי יונה^[13], מביא ראייה לדעת אביו:

אָמַר רַבִּי מְנָא: הֵהִין פִּינְכָא (דאדיא) [דְּאֹרְזָא]^[14] מְסִיעֵ לֶאֱבָא — קערה זו^[15] של אורז מסייעת לאבא (לרבי יונה), וכן **הֵהִין פִּינְכָא (דגלוסא) [דְּגֹרְזָא]^[16] מְסִיעֵ לֶאֱבָא** — קערה זו של גריסים^[17] מסייעת לאבא, **דָּאָת מְפִי לִיה מִן אֲתֵר לֶאֱתֵר, וְעוֹד קְרוֹן הוּא רְתַח** — שהרי כאשר אתה מעביר אותו (את הכלי של האורז או של הגריסים) ממקום למקום, עדיין הוא רותח^[18], הרי שאפילו כלי שני

שולטת בו, מפני שאין בישול גמור מן התורה אלא בכלי ראשון העומד על האש, ואף מדרבנן לא גזרו אלא בכלי ראשון שהעבירוהו מן האש, כל זמן שאין היד שולטת בו, אבל בכלי שני לא גזרו כלל. אבל לדעת רבי יוסי ברבי בון אסור לתת תבלין לכלי שני שאין היד שולטת בו, ואין הברל בין כלי ראשון לכלי שני ברין זה, אלא שבכלי שני בדרך כלל היד שולטת בו, אבל אם ידוע לנו שאין היד שולטת בו, אסור (פרי חדש ושאר המפרשים הנ"ל). רבי יוסי ברבי בון סובר שבישול מן התורה הוא אף בכלי שהעבירוהו מן האש, כל זמן שהוא חם במידה שאין היד שולטת בו, ואין הברל בין כלי ראשון ובין כלי שני בענין זה (פרי חדש שם). ויש מפרשים שרבי יוסי ברבי בון אינו חולק על רבי יונה בדבר זה, שאין בישול אלא בכלי העומד על האש, אלא שלדעתו מדרבנן גזרו בכל כלי שאין היד שולטת בו, בין בכלי ראשון ובין בכלי שני (חסדי דוד שם). ועיין חילופי גירסאות וביאורים א רב.

13. פני משה (עיין שם ראייה לזה מירושלמי עבודה זרה ב, ב, וכן הוא בבבלי תענית כג, ב, ובירושלמי מעשר שני ד, ו [מג, ב] ומועד קטן א, י ובבבלי מקומות, ובמדרש תנחומא פרשת כי תבא, ד).

14. ההגהה היא על פי הסוגיא המקבילה בירושלמי שבת שם (ובעין זה הגיהו המפרשים, ועיין שיירי קרבן לירושלמי שבת שם).

15. פינכא היא קערה גדולה ביוונית (ר"ש סיריליא, וכן הוא בערוך ערך פנך, ומהר"א פולדא פירש: "קערה קטנה").

16. ההגהה היא על פי כתב יד רומי ונוסחת הר"ש סיריליא, וכעין זה בירושלמי שבת שם: "דגריסא", ועיין מהר"א פולדא.

17. תבשיל העשוי מגרידי תבואה שנכתשו.

18. מהר"א פולדא, וכן משמע בפני משה. פירוש אחר: כשמפנים תבשיל זה מכלי ראשון לכלי שני, עדיין הוא רותח (ביאור רבי חיים קנייבסקי כאן, ופני מאיר לירושלמי שבת שם).

חילופי גירסאות וביאורים

א. ית, אלא שמפרש את דברי רבי יוסי ברבי בון באופן אחר. [על פי פירוש זה חממני בחיי אדם (הלכות שבת כ, ד) להלכה בבישול בשבת בכלי שני כשהיד נכזית בו, וחובא במשנה ברורה (שני, מתן) אולם רבים סוברים להלכה שאין חילוק בין "יד סולדת" ל"יד נכזית" (עיין במפרשים ובפוסקים שהובאו בהערה 10), ועיין גם ערוך השלחן העתיד צה, ט, ועיין שביתת השבת בפתיחה למלאכת מבשל שכתב של אמצאן לדעה זו חבר בכל הפוסקים], וגם לפי המפרשים את סוגיית הירושלמי כפירוש זה, יש שכתבו שהבבלי חולק על כך ומתיר בכלי שני אף כשהיד נכזית בו (עיין חזון איש שם, ועיין חזון איש אורח חיים נב, יט, שחשש לדעת החיי אדם להלכה, אבל כתב שמעיקר הדין מותר, שהר"ף והרא"ש שחטור וחשלתן ערוך זה הזכירו דבר זה להחמיר ביד נכזית). ועיין עוד במקורות שהובאו בשמירת שבת כהלכתה פרק א, הערה קנג.]

ב. בתוספות במסכת שבת (מ, ב, ד"ה ושמע מניה) כתבו בטעם ההבדל בין כלי ראשון לכלי שני, שכלי ראשון מכיין שעמד על האש, דפנותיו תמות וחומיו מחזיק מן מרובה, ולכן כל מה שהיד סולדת בו הוא מבשל, אבל כלי שני, שדפנותיו קרות, הרי הוא חולק ומתקרה ואפילו כשהיד סולדת בו אינו מבשל.

טעם זה לכאורה אינו לא מדברי רבי יוסי ברבי בון (הסובר שאף כלי שני מבשל כשהיד סולדת בו), ולא כדברי רבי יונה (הסובר שאף בכלי ראשון אין אלא גזירה דרבנן שמבשל לאחר שהעבירוהו מן האש). וכתבו המפרשים שתוספות הוצרכו לטעם זה כדי לבאר את דעת הבבלי, שמשמע ממנו שכלי ראשון שהיד סולדת בו מבשל מן התורה אפילו לאחר שהעבירוהו מן האש (וכמו שכתבו הראשונים, עיין בהערותינו לקמן ג, א, הערה 16, שלא כדברי רבי יונה, ושכלי שני אינו מבשל אפילו כשהיד סולדת בו, ושלא כדברי רבי יוסי ברבי בון, ולדעת הבבלי על כרחך יש טעם אחר לחילוק שבין כלי ראשון לכלי שני [פרי מגדים יורה דעה סח, משבצות זהב ט, ויפה ענינים שבת שם, ואור שמח הלכות שבת ט, ועיין שיירי קרבן לירושלמי שבת ג, ד שנתקשה בדברי התוספות]. ועיין ר"ל סיריליא שגראה מדברי שפירש את דברי רבי יונה כדברי התוספות (ולא כפירוש המפרשים שהבאנו בפנים). ועיין אור שמח שם עוד טעם מיוחד מפני מה כלי שני אינו מבשל.

הלכה ד	כלל אמרו	פרק ראשון	מעשרות	ט:3
(כגון קערות אלו) נשאר רותח ואין היד שולטת בו, ושלא כדברי רבי יוסי ברבי בון שכלי שני בדרך כלל היד שולטת בו, ועל כרחק הטעם	שבכל זאת מותר לתת לתוכו תבלין הוא כדברי רבי יונה, מפני שלא עשו הרחק לכלי שני ^[19] .			

הערות

- ולדעת רבי יוסי ברבי בון כתב מהר"א פולדא, ש"דבר גוש" (מוצק) כדוגמת תבשיל של אורז או גריסים נשמר בו החום ביותר, אפילו בכלי שני, ואילו מה שאמר רבי יוסי ברבי בון שהיד שולטת בכלי שני הוא בשאר תבשילים (ועיין על עיקר סברא זו של "דבר גוש" בש"ך יורה דעה קה, ח, בשם מהרש"ל, ומשנה ברורה שיה, מה וסה; תמוז, כד).
- [בביאור הגר"א יורה דעה קה, יו, הוכיח שאף "דבר גוש" אינו מבשל כשהוא בכלי שני, ממשנתנו (לעיל ז, א), שמותר לתת שמן לתוך ה"חמיטה", עוגה, ואינו נקבע בכך למעשר, מפני שהוא כלי שני, הרי שהחמיטה שהיא דבר גוש אינה מבשלת. ועיין יישובים לזה בחיי אדם הלכות שבת כלל כ, ה בנשמת אדם; ובתפארת ישראל למשנתנו, עא (הובא בהערותינו לעיל ז, א, הערה 22); ובשו"ת צמח צדק יורה דעה, סה].

ככלי ראשון^[8].

רבי יוסי ברבי בון מקשה על דחיה זו:

התיב (הקשה) **רבי יוסי ברבי בון: והתני** – והרי שנינו בברייתא: **אף בכלי נחושת כן**, שאם עירה לתוכו תבשיל רותח טעון הוא מריקה ושטיפה^[9], **אית לן^[10] מימר כלי נחושת בולע** – וכי יכול אתה לומר שכלי נחושת בולע בקלות ככלי חרס? ודאי שלא! וכיון שאף כלי נחושת, שקשה לבלוע, בולע על ידי עירו מכלי ראשון, על כרחק עירו מכלי ראשון הוא לגמרי ככלי ראשון, אף לענין בישול, וכדברי רבי יונה^[11].

שאלה נוספת:

מהו להעירות עם הקילוח – האם מותר להעירות את התבשיל מכלי ראשון לתוך התבלין כשאינו מערה את הכל בבית אחת, אלא בקילוח דק? שכיון שאינו אלא קילוח דק, אפשר שאינו מבשל אף לדעת רבי יונה הסובר שעירו הוא ככלי ראשון^[12].

רבי חנינה בנו של רבי הלל משיב:

אמר רבי חנינה בריה דרבי הילל: גם דבר זה הוא **מחלוקת רבי יונה ורבי יוסי**, שלדעת רבי יונה עירו אף בקילוח הוא ככלי ראשון, ולרבי יוסי עירו אינו ככלי ראשון.

ספק בענין זה של בישול ככלי ראשון:

רבי יצחק בר גופתא בעי קומי (שאל לפני) **רבי מנא: עשה כן בשבת**, שנתן תבלין לתוך כלי ראשון שהעבירוהו מן האש^[13], האם **חייב** על כך סקילה או חטאת **משום מבשל**, כדין בישול גמור מן התורה? וכן אם **עשה כן בבשר וחלב**, שנתן בשר לתוך כלי ראשון של חלב, האם **חייב** על כך מלקות **משום מבשל** בשר בחלב, כדין בישול גמור של בשר בחלב?

הערות

- ה"ש סיריליאוס גורס בגמרא כאן את המשנה בשבת (ולפי שיטתו עד כאן דנה הגמרא בענין קביעות למעשר, עיין לעיל ט, ב, הערה 5, ורק מכאן ואילך הדיון הוא על המשנה בשבת).
- ההגהה היא על פי תוספות וזבחים צה, ב ד"ה עירה, ואור זרוע ב, סב, ועוד ראשונים. וכעין זה יש גורסים "דעירו ככלי ראשון" (תוספות שבת מב, ב ד"ה אבל, ועוד ראשונים). ועיין שינויי נוסחאות במהדורת עוז והדר, ובהערה הבאה.
- תוספות שבת שם ר"ן שם.
- [ויש מפרשים שרבי יונה אמר רק "אסור". והגמרא תמחה על כך: "דעירו ככלי ראשון הוא?"; וכי עירו הוא ככלי ראשון? (רמב"ן עבודה זרה עד, ב).]
- דין זה נאמר בתורה לגבי בשרו של קרבן חטאת (ויקרא ו, כא): "יִכְלֶיךָ תֵּרֶשׁ אֲשֶׁר תִּבְשֶׁל בו יִשְׁבֵּר, וְאֵם בְּכָלִי נִחֲשֶׁת בְּשֵׁלָה וּמֶרֶק וְשֶׁטֶף בְּמִיִּם, וּפִירֶשׁ רִשִּׁי: "לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשה נותר, והוא הדין לכל הקדשים". בשר קדשים שעבר זמן אכילתו (כגון חטאת, שנאכלת ליום ולילה אחד, כשעבר זמן זה), נעשה "נותר" ואסור באכילה. ואם טבעה שנתבלע בכלי על ידי הבישול נעשה נותר, ולכן כלי מתכת צריך "מריקה ושטיפה", ניקוי והגעלה בחמים, כדי להפליט ממנו את הבליעה, ואילו כלי חרס, שאין הגעלה מועילה לו, אין לו תקנה, וטעון שבירה.
- פירשנו על פי מהר"א פולדא ופני משה, שראייתו של רבי יונה היא מן המשנה בזבחים.
- [אולם בתוספות (וזבחים צה, ב ד"ה עירה) גרסו בגמרא כאן את הברייתא בתורת הכהנים (ויקרא שם): "יִכְלֶיךָ תֵּרֶשׁ אֲשֶׁר תִּבְשֶׁל בו יִשְׁבֵּר, אִין לִי אֵלָּא בִישׁוּל בו. עִירָה לְתוֹכָהּ וְרוֹחַח מִיֵּינֶיךָ תִּלְמוֹד לֹמֶר: אֲשֶׁר תִּבְשֶׁל בו יִשְׁבֵּר, וְכֵן גֵּרֶשׁ עוֹד ראשונים (רא"ש שבת ג, טו, והגהות מאלפסי ישן לר"ן שבת מב, ב), וכן משמע קצת מדיחית הגמרא להלן, שמדובר בכלי חרס (ואילו במשנה בזבחים מדובר בכלי מתכת). אולם קשה להבין לפי גירסת זו, מפני מה מביאה הגמרא ראייה מבריייתא ולא הביאה ראייה מן המשנה. וכמה ראשונים הביאו את הגמרא כאן בגירסת שלפנינו (עיין תוספות שבת שם ד"ה אבל, ורמב"ן עבודה זרה עד, ב, ועוד). ועיין ר"ש סיריליאוס].
- ההגהה היא על פי הסוגיא המקבילה בירושלמי שבת ג, ה, ועל פי נוסחת ה"ש סיריליאוס, וכן הגיהה ה"א פולדא והגרי"א (כתב יד ב), וכן הוא בכמה ראשונים, ועיין פני משה.
- בהמשך הסוגיא משמע שרבי יוסי לא רק דוחה את ראייתו של רבי יונה, אלא חולק על עיקר דינו וסובר שעירו מכלי ראשון אינו מבשל (והר"ש סיריליאוס גורס בפירושו בגמרא למעלה, מיד לאחר דברי רבי יונה: "דבי יוסי אמר מותר, עירו לאו ככלי ראשון הוא").

כלל אמרו פרק ראשון מעשרות

^{[א] - ה"ד ה"ה}

מהו ליתן תבלין בלמטה ולערוות עליהן מלמעלה. אהא דלמך הכס (ה"ס - ג). האלפס והקדירה שהעבירן מרומיהם לא יתן למוכן בתלין קאי, אי מינא דווקא למוכה אסור אבל לערות עליהן מותר או דילמא דעירו ככלי ראשון דמי: אחד שבישיל בו. ממני' הוא

צומחים בפרק דס טמאת (ה"ס): אחד

קדירה שניצל זה או שעירה למוכה וכו'. טעוין מריקא וטעפיה, שמע מינה דעירו ככלי ראשון היא שרי מדמי לה לניצל זו: ובא הוא אמר הבין. לא גרסינן וילמא נמי בפרק כירה: והתני אהא בבלי' נחושת בן אית דף חמימר כלי' נחושת בוצע'. בתמיה, ולא משני כלום: מהו לערות עם הקדוח. אם משני הוא ליתא ועושא קילמא ארזי נטטן קצת ואינו כמערה מכלי ראשון לכלי שני בלא קילמא או לא: מלחוקת ר' יונה ורבי יוסי. דפלגינן לעיל הוא לא למלא דלמור אסור אף בקילום: עשה בן. על ידי עירו משום כמנשול או לא. [ד"ו]ל [ד"ו]כל הני דלעיל דלמרינן דהוא ככלי ראשון מדרגתן הוא אלא ככלי מדלורייתא לא: איזה חלוט ברור. חלוט גמור: כל שיהאור מהדך תחתיו. הוא נקרא חלוט גמור ברומחים, הכי נמי כחן אחיז משכיל וכו' אבל עירו לא: מליח בציר. כשם שאסור ליתן לזיר כך אסור ליתן למלח: ויין. חוק לא עדיף מוחמן ובלבד שיהא רומחים: **בתני' היעגול**. של דביה רגילין להחליק פניו במשקין והוא גמר מלאכתן למעשר: **בתאנים ובענבים של בוצע**. במשקין היוצאים מן התאנים והענבים של טעל מחליקים בהן היעגול של דביה ולא משגיז כיון דלולי לאיצוד: ורבי יהודה אוסר. דמשקין משוגים הן ואסורים משום טעל:

הכא דלחזו תבשיל ברור שהוא חייב משום מנשל בשבת או בשאר עירוי ככלי ראשון: ע"ל דעתיה דר' יודה. אר' יהודה דמתני' קאי דקאמר לכל הוא נותן מור מדכר שיט בו חומץ וזיר, לאו דווקא חומץ וזיר קאמר, אבל למוח כליר הוא ויין חומץ, דג"כ מריפותן מסייע לבשל: **בתני' היעגול של דביה**: שרבינן להחליק פני היעגול במשקין, והוא גמר מלאכתו למעשר: **במחליקין בתאנים ובענבים של בוצע**. משקין של תאנים וענבים של טעל מותר להחליק בהן היעגול ואין צוה משום מפסיד טעל. ור' יהודה אוסר, דהפסיד הוא ואסור להפסיד את הטעל. ואין הלכה כר' יהודה כבולה ממני:

ר"ש סריליאו

כר' יוסי דאפילו בכלי שני בעינן אין הדי סולדת: תמן תנינן. במס' שבת פרק כירה (פ"ג מ"ה): שהעבירן ברותחין. שהעבירן מן האור בין השמשות כשהן מרומחין: דא ית' לחובן תבלין. משמשינן דליל ראשון כל זמן שרומח מנשל: **אבא** גזרין הוא לתוך הקדירה. דכלי שני אינו מנשל. תמחיו. פירש ש"י ז"ל (שם מה): כמין קערה גדולה שמערה על האלפס למוכה ומשם מערה לקערות. וימימי האל הן ממני' משום דפלגינן בה ר' יהודה ורבנן מדאפליגו בתמני': **ליתן תבלין בלמטה**. בכלי זנון ולערוות עליהן מכלי ראשון דכי שריא ממני' היינו בן נתן המנלין לתוך הקערה אחר שנפל בה התכשיל: אחד שבישיל בו ואחד שעירה לחובו רותח. בפרק דס טמאת (ומהס ה'): לפינן לה מנתחיה התם ובמור' (טו ז'): וכלי חרס אשר תכושל בו ישבר אין לי אלא שניצל בו עירה לתוך רותח מניין מ"ל בו ישבר, אלאמא עירו ככלי ראשון ומנשל הוא: תמן כלי' חרס בוצע תבלין אינו מלמעשה. לומר לעולם מהכא לא מדיקו דכלי ראשון מנשל, אלא שמענין התא אלא שניצלע "ועוד דוקא ככלי חרס משום דהו הוא וקל לנעוט: ור"ה והתני מניין שאף בבלי' נחושת בן, ח"י" ואב בבלי' נחושת בושחא ואב בבלי' נחושת. וי"ו מוסף על ענין ראשון: אית דף בימר כלי' נחשת בוצע'. על כרחיך השתא שוין כלי נחשת ומרס ומרייושו בנעי, וכיון דכלי נחשת שקשה לנעוט שמענין דבנעי מעירו, ודאי

מהו ליתן תבלין. בשבת מלמעלה ולערוות עליהן מלמעלה מכלי ראשון שהועבר מעל האש: **אסור**. דס"ל עירו ככלי ראשון הוא: **חייילה**. סיעמיה דר' יונה מן הדא, דמנינן צפייר' דוצחים (מ"ו) גבי מריקא וטעפיה בקדירה שניצל בה קדשים, דקמני אחד

שניצל זו ואחד שעירה למוכו רומח: **והבא הוא אמר הבין**. בתמיה, ומסקנת דביר' ר' יונה הן, וכלומר וחסוק' תאמרם כלן שמותר לערות עליהן רומח, הא מנינן כדאיא דעירו ככלי ראשון הוא: **אי' דר' יוסי**, מהסם לאו ראיא, דבכלי חרס מיירי והוא בוצע הרבה, ולפיכך הממירו זו דטעון מריקא וטעפיה אף מעירו דליל ראשון, אבל הכא גבי תבלין אינן מתבשלינן מעירו רומח, ואיכא למימר דרומח: **ההיא**. עלה ר' יוסי כר' זנון והמנינן הסם דלף ככלי נחושת כן דטעון מריקא וטעפיה, וכי אית מימר כלי נחושת בוצע הרבה הוא בתמיה, אלא ודאי דטעמא הוא משום דעירו רומח ככלי ראשון הוא: **בכדי לערות עם הקדוח**. הקילות שזכר מן הקדירה מהו תשיב, אי ככלי ראשון או לא. וקאמר ר' תיניה דתלמי כפולותא דר' יונה ור' יוסי לנעיל, דלמר דמשגיז עירו ככלי ראשון הקילות ג"כ ככלי ראשון, ולמר לא משגיז ככלי ראשון: עשה בן בשבת חייב משום מנשל. כלומר דנעי' למאן דס"ל עירו ככלי ראשון אס לענין חייב נמי אמרינן הכי, דלס עשה כן בשבת כנישול גמור הוא וחייב משום מנשל, וכן בשאר וחלכו, דילמא דלענין אסור גרידא אמרו דאסור לעשות כן, אבל אין זו משום חייב בשול: **אי' בדיא דאמר ר"ו** איחודו חלוט ברור. לענין חייב חלה, כדאמרין לקמן צפ"ק דחלה (ה"ד - ד) דכל ששאר מהלך מחמיו וזו שחייב בחלה ואומרים עליו המוציא*, והוא הדין

בחבל כל שהאור מהלך מחמיו, ולענין אסור גרידא הוא דלמרינן עירו ככלי ראשון: ע"ל דעתיה דר' יודה. אר' יהודה דמתני' קאי דקאמר לכל הוא נותן מור מדכר שיט בו חומץ וזיר, לאו דווקא חומץ וזיר קאמר, אבל למוח כליר הוא ויין חומץ, דג"כ מריפותן מסייע לבשל: **בתני' היעגול של דביה**: שרבינן להחליק פני היעגול במשקין, והוא גמר מלאכתו למעשר: **במחליקין בתאנים ובענבים של בוצע**. משקין של תאנים וענבים של טעל מותר להחליק בהן היעגול ואין צוה משום מפסיד טעל. ור' יהודה אוסר, דהפסיד הוא ואסור להפסיד את הטעל. ואין הלכה כר' יהודה כבולה ממני:

דאין כנעלי בו אלא חוס דחוי לבשל ושמעינן מהכא דמנשל, ושמיה ליה ר' יוסי. ומה יט מחלוקת גדולה בין ר"ת ורשב"ם ז"ל עיין במס' פרק כירה (מס' ד"ה גכא): מהו לערות עם הקדירה. בלא הנחת המנלין ככלי אלא כדאיור מוך הקילות ומינעלא ליה אי מקל ר' יוסי כר' זבידא בזה, וקאמר ר' תיניה דלף בו מחליקין: **בדי דאמר ר' יוסי** דלמר ר' זעירא צפ"ק דחלה (ה"ד - ד). לפירו' ממני' דהכלטה: אי זהו תבשיל ברור. לחיוב סקילה בשבת או מלקות בשאר וחלכו: כל שיהאור מהדך תחתיו. אלא אם סלקון מן האש אפילו נתן לתוך כלי ראשון פטור: ציר. שומן שנטען מן הדגים כשכושכין אותן במנכס: מליח. אם נתן שמן לתוך המלה הו קצע כמו זיר, וכן סק נתן שמן לתוך יין הוא כחומץ וקצע: **בתני' היעגול משיחא**. יעגול של דבילה משמחליק פניו צ"בצנן או בשום הוקצע למעשר ואסור כנחלימ ערף דנגמרה מלאכתו בכך. וכולו מיירו או צראה פני הכית מדלורייתא או נגמס מתס דרך שער מדרגתן: **במחליקין בתאנים**. עיגולין ממוקטין שכבר טעלו מהם רומחה ומעשר מחליקין פניהם בענבים או בתאנים של טעל. ומפרש בגמ' שכן טעולים מדרגתן כגון ״בענבים העומדים לנחילה״ שמלקין או כגשן דעבילי מדרגתן ״דלמקורין כנחילה ערף״ ואפי' שרי במלאכה זו אף אם ילאו ממן משקין, וטעמא מפרש בגמ' ר' יהודה אוסר. טעמא מפרש בגמ':

בת"ב

ה"ג שעירה לחובו רותח אי"ר יוסי תמן כ'': מהו לערות עם הקדירה. פ"י אס דוקא שהוא מערה ממלי אל כלי כנחיה, אבל אם הקילום מותר לערות או לאו: **במחליקת ר' יונה ור' יוסי**. פירוש שגם כהם נמלקין:

למנוח דליל ראשון שחייב משום מנשל, או לענין בשר תבלי: והשכי כמנו דמנינן דלא נקרא חלוט דוקא שהוא מחמיו, כן הדין לענין שבת לא נקרא חלה ע"י האור מחמיו: ע"ל דעתיה. אמתינא דלמר ר' יהודה רק חומץ וזיר, ואמר כחן מלח כליר:

א מ"י פכ"ג מהלכות שבת הלכו ו' טעו' ע' אר"ח סימן טז שם סיף: **ב** מ"י פ"ח מהלכות טעמא הקדמות הלכו י' [מנחם עשין קפא]: **ג** מ"י מהלכות ביטורים הלכו י' ע' מנחם עשין קקא ועי' טעו' ע' אר"ח סימן טז שם סיף, כ' [ח: ד מ"י פ"ג מהלכות משמר הלכו טו: ד מ"י שס פ"ו הלכו א':

שינויי נוסחאות

[א] מ"ה, בריש' תמן תנינן (שבת כג) האמר' והקדירה' שהעבירן ברותחין ואי יתן לחובן תבלין, **אבא** גזרין הוא לתוך הקדירה או לתוך הדמחיו. ר' יהודה אוסר בכלי הוא לתוך וכו' מהו: [ב] ועירו, כ"ה גם בירושלמי שבת (שם) חמור' וברוב' הראשונים. ובחלק מן הראשונים דעירו, ובריש' יעירו: [ג] הוא, בריש' כ"יל הוא ר' יוסי אמר מותר עירו יאזו ככלי ראשון הוא: [ד] אחד שבישיל בו ואחד שעירה לחובו רותח, בחס"י ובחס' (גמ') דבעיר ראשונים גרסינן באב ברייתא דחור' (טו פישתא טו פ"ו) וכלי חרס אשר תבושיל בו ישבר, אין י"י אלא שבישיל בו עירה לחובו רותח מניין מ"ל ואשר תבושיל בו ישבר מ"ס. [ו] ובא הוא אמר הבין, ליתא בירושלמי שבת (שם) ובריש' ובחלק מן הראשונים וכן נהגו הראי"ם: [ז] אה בבלי' נחושת בן, בריש' מניין שפכ"י נחושת כן. כן ת"י ואב בבלי' נחשת בושחא: [ח] ליתוך רותח ר' יוסי אמר וכו':

הנהגות הגר"א

[א] ליתוך רותח ר' יוסי אמר וכו':

הנהגות וצינונים

א. בכי"ם ו' ומשמע ליה השתא משום דהוי כלי חרס שהתורה העידה עליו (פסחים לז): **ב**. בכי"ם, בענבים או בתאנים:

ליקוט משניות אליהו

מתני' היעגול. ע"ל דעלה:

רבי מנא משיב:

אָמַר לִיה רבי מנא לרבי יצחק בר גופתא: הדין הוא **כִּי דָאָמַר** — כמו אותה שאמר **רְבִי זְעִירָא** במסכת חלה (א, ד) בענין עיסה שנילושה בקמח "חלוט" (קמח שנתנוהו בתוך מים חמים). שפטורה מהחייב של הפרשת חלה^[14]: **אֵי זְהוּ "חלוט" בְּרוּר?** כלומר, אימתי הוא "חלוט" גמור מן התורה, שפטור מן החלה? **כִּל שְׁהָאֹר מְהֵלֵךְ תַּחְתָּיו**, שנתנוהו במים חמים שבקדירה על גבי האש^[15], שאז פטור הוא מן החלה לדברי הכל, ואילו מחלוקת התנאים (במסכת חלה שם) בענין חלוט אם חייב הוא בחלה היא באופן שנתנוהו בכלי ראשון שהעבירוהו מן האש, שאין זו חליטה גמורה. **וְכָא** — וכן כאן נאמר אנחנו: **אֵי זְהוּ תַבְשִׁיל בְּרוּר** שחייבים עליו מן התורה בשבת

ובבשר בחלב? **כִּל שְׁהָאֹר מְהֵלֵךְ תַּחְתָּיו**, אבל הנותן תבלין בכלי ראשון שהעבירוהו מן האש אין זה בישול גמור מן התורה להתחייב עליו בשבת, וכן הנותן בשר בחלב רותח בכלי שהעבירוהו מן האש אינו חייב עליו מלקות משום בישול בשר בחלב^[16].

שנינו במשנה: רבי יהודה אומר לכל הוא נותן, חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר. הגמרא מוסיפה:

עַל דַּעְתָּיה דְּרַבִּי יוֹדָה — לפי דעתו של רבי יהודה, גם **מֶלַח** דינו **כְּצִיר**, וכן **יֵין** דינו **כְּחֹמוֹץ**, שתבשיל רותח שיש בו מלח או יין מודה רבי יהודה שהוא מבשל, כמו תבשיל שיש בו חומץ יין או ציר מלוח, שחריפותם מסייעת לבישול^[17].

הלכה ה

כִּשְׁנֵיהָ המשנה ממשיכה לדון בגמר מלאכה למעשרות, ודנה באופנים שונים של גמר מלאכה בתנאים, בצורות שונות של הכנתן לאכילה.

הַעֲיֹגוּל של דבילה^[18], תנאים שכותשים אותן ודוחסים אותן יחד בתוך כלי עגול עד שהן נדבקות זו לזו ונעשות גוש אחד עגול^[19], גמר מלאכתו הקובעו למעשרות ואוסרו באכילת עראי הוא **מִשְׁיַחְלִיקָנָהוּ**, שרגילים היו בגמר עשייתו של העיגול להחליק את פניו במשקים^[20].

אגב דין זה מביאה המשנה מחלוקת תנאים בענין אחר הקשור להחלקת פני העיגול:

מַחְלִיקִין את העיגול (שהפרישו ממנו תרומות ומעשרות) **בְּתַנָּאִים וּבְעֵנֵבִים שֶׁל טֶבֶל**, היינו במשקים היוצאים מתנאים ומענבים של טבל^[21], שמשפשים את התנאים ואת הענבים על גבי העיגול, והמשקים נסחטים מהם ומחליקים את העיגול^[22], ומותר לאכול אחר כך את העיגול, ואין חוששים למשקים אלו של טבל הנבלעים בו^[23], מכיון שמשקים אלו אינם חשובים "משקה", שהולכים הם לאיבוד^[24]. **וְרַבִּי יְהוּדָה** חולק **וְאוֹסֵר**, שלדעתו אף משקים ההולכים לאיבוד חשובים "משקה" ואסורים משום טבל^[25].

הערות

- דברי רבי זעירא נאמרו (בירושלמי חלה א, ד, יד, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).
- [רבי יוסי (במסכת חלה שם) חולק על רבי זעירא וסובר שאפילו "חלוט גמור" חוזר ומתחייב בחלה].
- מכיון שנתבשל הקמח במים על גבי האש, שהוא בישול גמור, כשעשה ממנו עיסה שוב אינה חוזרת ומתחייבת בחלה.
- רמב"ן שם (ועיי' פירוש אחר בביאור הגר"א יורה דעה קה, יג), לדעת רבי מנא אין בישול מן התורה אלא באש עצמה, ולא ב"תולדות האור", דברים שנתחממו באש, כגון התבשיל שבבלי ראשון שהעבירוהו מן האש, שאין איסורם אלא מדרבנן (ק"ן אורה שבת מ, ב).
- דברים אלה מתאימים למה שאמר רבי יונה (לעיל ט, ב) ש"עשו הרחק לכלי ראשון", היינו שאיסור בישול בכלי ראשון שהעבירוהו מן האש אינו אלא מדרבנן, להרחיק את האדם מן העבירה, ומן התורה אין בישול אלא בכלי ראשון העומד על האש (רמב"ן שם), ואולם רבי יוסי ברבי בון שם חולק על כך וסובר שיש בישול מן התורה אפילו בכלי שני, כמבואר לעיל (ועיי' בהערותינו ובחילופי גירסאות וביאורים שם שיש מפרשים באופנים אחרים). וכתבו ראשונים שאף בבבלי משמע שבלי ראשון במשך מן התורה אפילו לאחר שהעבירוהו מן האש, וחייבים עליו בין בשבת ובין בבשר בחלב (עיי' ר"ן שבת מב, א, דף כ, א בדפי הרי"ף, וחיזושי הרשב"א והר"ן שבת מ, ב, וכן כתב בפרי חדש יורה דעה סח, יח, ועיי' גם ק"ן אורה שם), וכן נקט הפוסקים להלכה (עיי' שביית השבת בפתיחה למלאכת מבשל).
- לפי זה מה שאמר רבי יונה ש"עירוי ככלי ראשון", אין הכוונה שעירוי על גבי תבלין בשבת אסור מן התורה, אלא מדרבנן, שהרי לשיתו (לעיל ט, ב) אף בכלי ראשון עצמו אין איסור תורה כשאינו על האש, וכל שכן בעירוי. ואף על פי שהגמרא מביאה ראייה לדברי רבי יונה מדיון "מריקה ושטיפה" בכלי שנתנו בו בשר קדשים, שהוא דין תורה, הוכחת הגמרא אינה אלא לענין עירוי, שכמו שאין חילוק מן התורה בין עירוי לכלי ראשון לענין בליעת בשר קדשים בכלי, כך לענין איסור בישול דרבנן בכלי שאינו עומד על האש אין חילוק בין עירוי לכלי ראשון (פרי חדש שם, ועיי' מביאה ראייה לדברי רבי יונה מדיון "מריקה ושטיפה" בכלי שנתנו בו בשר קדשים, ליבליעה, שבישול אינו אלא בכלי העומד על האש, אבל בליעה יש גם שלא על גבי האש, כמו שמצינו בבשר קדשים (רמב"ן שם ופרי חדש שם, ועיי' פרי מגדים יורה דעה סח, משבצות זהב ט ד"ה הדין הב').
- פני משה.
- ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).
- [ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר)].
- ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).
- ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).
- ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).
- ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).
- ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).
- ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש שם (י"מ, א) על המשנה במסכת חלה שם, שנחלק בית שמאי ובית הלל בדיון קמח שנחלט במים חמים ועשה ממנו עיסה, אם חייבת היא בחלה, ואמר רבי זעירא על כך שישנו אופן מסוים של חליטה, "חלוט ברוך", הפותר מן החלה לדברי הכל (עיי' ר"ש סיריליאנו כאן וחלה שם ופני משה חלה שם, וספר הארוך מ"ש"ך יורה דעה, קה, ועיי' פני משה כאן שפירש באופן אחר).

הערות

במי פירות של תאנים וענבים, אלא המדובר בהחלקת התאנים והענבים עצמם, שמחליקים אותם על ידי שפשוף ביד, והנידון הוא אם יש בכך משום איסור "הפסד טבל", שהחלקה זו עלולה לגרום לפירות למהר להתקלקל. לדעת תנא קמא אין חוששים לכך, ורבי יהודה אוסר משום הפסד טבל (עיין שם משמעון עמוד קיד ודרך אמונה ו, א בציון ההלכה, סב, ובביאור ההלכה ד"ה ואין, וכעין זה ברדב"ז הלכות מעשר שם, ועיין ר"י קורקוס הלכות מעשר שם שפירש את דברי הרמב"ם באופן אחר). האיסור של "הפסד טבל" הוא מפני שמפסיד את התרומות והמעשרות שבו (עיין מלאכת שלמה, ודרך אמונה שם), או משום "הנאה של בילוי" שאסורה בטבל (חידושים וביאורים), ולדעת תנא קמא, מכיון שהשבח מרובה על ההפסד, שמייפים בכך את הפירות, אין זה נחשב הפסד (ביאור ההלכה שם).

אגב מחלוקת זו מביאה המשנה עוד מחלוקת בין חכמים ורבי יהודה בענין החלקת עיגול של דבלה: **המחליק** עיגול דבילה^[1] **בַּעֲנָבִים**, **לֹא הוֹכֵשֶׁר** העיגול בכך לקבלת טומאה^[2], שהמשקה היוצא מן הענבים אינו חשוב כמשקה להכשיר. **וְרַבִּי יְהוּדָה** חולק **וְאָמַר: הוֹכֵשֶׁר**, ובגמרא יבואר טעם המחלוקת. המשנה חוזרת לענין גמר מלאכה בתאנים:

וְגִרְגֻרוֹת, תאנים מיובשות^[3], גמר מלאכתן הוא **מְשִׁירֹשׁ**, שידחוס אותן לתוך חבית^[4]. **וּמְגוּרָה**, אוצר (מחסן). היינו גרגורות שמכניסים אותן לאוצר, גמר מלאכתן הוא **מְשִׁיעָל**, שמחליק את פניהן ומיישרן במעגילה (מין כלי המשמש גם ליישור הגגות לפני האדמה)^[5]. **הִיא דֶּשׁ בְּחִבִּית וּמַעְגָל בְּמְגוּרָה**, ולפני שסיים את מלאכתו **נִשְׁכְּרָה הַחֲבִית, וְנִפְתְּחָה** (התקלקלה)^[6]. **הַמְגוּרָה, לֹא יֵאָכֵל מֶהֱן עֲרָא**, שאותן גרגורות שדחס לתוך החבית או שעגל במגורה כבר נגמרה מלאכתן^[7], ונקבעו למעשר, אף על פי שעדיין לא נתמלאו החבית והמגורה לגמרי. **רַבִּי יוֹסִי** חולק **וּמֵתִיר**, שלדעתו אף אותן גרגורות שבחבית ובמגורה עדיין לא נגמרה מלאכתן, וטעם המחלוקת יבואר בגמרא.

הגמרא דנה במחלוקת שבמשנתנו בין חכמים (תנא קמא) לבין רבי יהודה בענין "מחליקין בתאנים וענבים של טבל", ומביאה מימרא של האמורא חנניה בנו של רבי יסא בענין זה:

חֲנַנְיָה בְּרִיהַ דְּרַבִּי יִסָּא אָמַר: מַה פְּלִיגִין רַבִּי יוֹדָה וְרַבְנִין — במה נחלקו רבי יהודה וחכמים (תנא קמא)? **בְּטָבֵל שְׁנֵטְבֵל מִדְּבְרִיָּהּ**, בטבל דרבנן^[8], שבזה הקילו חכמים לומר שמותר להחליק בתאנים וענבים של טבל, ואין חוששים למשקים היוצאים מהם, מכיון שאין כאן חשש לאיסור תורה, **אָכֵל בְּמִשְׁקִים הַיּוֹצֵאִים מִטָּבֵל שְׁנֵטְבֵל דְּבַר תוֹרָה, אוֹף רַבְנִין מוֹדִין** — אף חכמים מודים לרבי יהודה שחוששים למשקים אלו, ואסור לאכול עיגול של דבלה שיש בו משקים אלו מבלי להפריש מהם תרומות ומעשרות.

הערות

- ריב"מ"ץ בפירוש ראשון ור"ש ורא"ש.
- יש מפרשים: נחתום (אופה) המחליק ככרות לחם בענבים, שסוחט מהם משקה על גבי הככר (רש"י שבת קמ"א, ד"ה המחליק, וריב"מ"ץ בפירוש שני, ורמב"ן ועוד ראשונים שבת שם, ועיין ר"ש סיריליאו כאן שתמה, שאין זה מאותו ענין של משנתנו). ויש מפרשים: המחליק את הענבים עצמם, על ידי שפשוף ביד, שעל ידי כך זב מהם מעט מין (רמב"ם בפירוש המשניות, וכדרך שפירש את הבבא הקודמת במחליק בתאנים ובענבים).
- אין אוכל מקבל טומאה אלא אם כן "הוכשר" לכך על ידי ביאת משקה עליו תחילה (עיין ויקרא י"א, ל"ד ולח ותורת כהנים שם וחולין ל"א). שבעה משקים בלבד נחשבים "משקה" לענין זה: יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, טל, דם ומים (עיין משנה מכשירין ג' ד), וסימנם (לזכרון): "יד שחט דם" (ראשי התיבות של שמותיהם).
- המשנה מזכירה כאן "ענבים", ואינה מזכירה גם "תאנים" כמו בבבא הקודמת, לפי שמשקה הזב מן התאנים אינו משבעת המשקים המכשירים לקבלת טומאה, מה שאין כן בענבים, משקה הזב מהם ידנו כיון ומשיר (שנות אליהו).
- גרגורות הן תאנים מיובשות שאין עושים מהן עיגולי דבלה, אלא אוכלים כל אחת בנפרד, ומצניעים אותן בחבית. ועיין מלאכת שלמה בשם הרב יהודה אשכנזי שנתאנים שמנות שנדבקות היטב זו לזו עושים מהם עיגולי דבלה, ואילו תאנים שאינן שמנות עושים מהן גרגורות (ועיין פירוש אחר בהערה 5).
- היו מייבשים את הגרגורות בשמש ואחר כך חובטים ומרככים אותן בעזרת מקלות ודוחסים אותן לתוך חביות (ריב"מ"ץ ור"ש ורא"ש).
- פירוש המשניות לרמב"ם. ולפי זה מגורה הוא "אוצר", מקום ש"אגרים" בו (פירוש המשניות לרמב"ם תרומות ד, יא). ועיין עוד רמב"ם הלכות מעשר ג, טז.
- פירוש אחר: מגורה הוא מין כלי שדוחסים לתוכו את הגרגורות עד שהן נדבקות זו לזו ונעשות עיגולי דבלה (ריב"מ"ץ, וכן משמע בר"ש ובר"ש סיריליאו). ולפי זה "עיגול דבילה" ששנינו בירש"א של המשנה שגמר מלאכתו הוא "משיחילקנה", היינו כעיגול בודד שאינו מכניסו לכלי גדול, אבל עיגולים הנעשים ב"מגורה" גמר מלאכתם הוא במילוי המגורה (רש"י וחידושים וביאורים), וכפי הנראה אין מחליקים אותם בגמר מלאכתם (עיין ביאורי רבי חיים קנייבסקי, ועיין תירוץ אחר בחזון איש מעשרות ג, ד).
- גיש וירסיס: **וְנִפְתְּחָה** (כן הוא במשנה שבמשניות, ועיין שיינוי נוסחאות במשנה

- מהדורת מכון התלמוד, והיינו שנעשה בה פתח והתקלקלה. ולפי המפרשים "מגורה" היא כלי (עיין הערה 5) הכוונה היא שנשברה (ועיין ברכת ישראל).
- רא"ש ורע"ב.
- טבל דרבנן היינו כגון שנקבע למעשרות בדברים שאינם קובעים אלא מדרבנן, כגון מקח או מליחה או כבישה (ר"ש סיריליאו, וכעין זה בפני משה ובפירוש ראשון של ה"רא פולדא, ועיין לעיל ג, ב הערה 24 על קביעות למעשר מן התורה ומדרבנן).
- פירוש אחר: משקה היוצא מתאנים, שכל עיקר איסור טבל בהן אינו אלא מדרבנן (וכן המשקה היוצא מענבים בשפשוף על גבי העיגול, שאין לו דין של "יין"), בניגוד ליין ממש, שהוא טבל מן התורה (פירוש שני של ה"רא פולדא).
- בנוסחת ה"ר"ש סיריליאו יש כאן פיסקא מן המשנה: "והמחליק בענבים לא הוכשר".
- ר"ש סיריליאו ור"א פולדא לפני משנה.
- ועיין חילופי גירסאות וביאורים, א.
- ברייתא זו מובאת (בשניונים) גם בבבלי שבת קמ"א, א.
- ר"ש סיריליאו (וכתב שעושים כן באבן או בסלע). וכן פירש ה"רא"ש (טהרות ט, ט), שעושים בזיתים סדקים, מעין "פצעים". ויש מפרשים שפציעת הזיתים היא שמעכם בידו (ר"ש טהרות שם ומאירי שבת קמ"א, א, וכן נראה מהלעז של רש"י שבת שם).
- ר"ש סיריליאו לפני משנה (וכן פירשו ה"ר"ש טהרות שם והמאירי שבת שם). ויש מפרשים שעושים כן כדי למתק את מרירות הזית (רש"י שבת ג, ב ד"ה לפצוע).
- ר"א פולדא.
- "טמא" בארמית הוא: "מְסָאָב" (ראה למשל אונקלוס ויקרא ה, ב, וכן בהרבה מקומות). "סתם" דיוו של אדם, שלא שמר עליו מן הטומאה, כל עוד לא נטל אותן במים כדיון, אף על פי שאין הדבר ידוע אם נגעו בטומאה, גורו חכמים עליון טומאה בדרגת "שני לטומאה", שפוסלות תרומה ומטמאות קדשים (עיין משנה זבים, ה, יב וגמרא שבת יג, ב ואילך, ורמב"ם הלכות שאר אבות הטומאות ח, ח), ונקראות "ידים מטואבות". ואף בחולין, אם נגע אדם בידיים מטואבות במשקה חולין, הרי הן מטמאות אותו ונעשה "ראשון לטומאה" (עיין משנה פרה ז, ז ורמב"ם שם, י).
- ההגהה היא על פי התוספתא והבבלי שם.

חילופי גירסאות וביאורים

הרמב"ם לא הביא את דברי חנניה בריה דרבי יסא להלכה, ומשמע מדבריו שמדובר אף בטבל שנטבל מן התורה (וכן לא הובאו דברי חנניה בריה דרבי יסא ב"ש ובשאר הראשונים), ויתכן שפירש את הגמרא כאן כהג"א, ופסק כרבי מנא (דרך אמונה ג, א בציון ההלכה, סו, ועיין ביאור ההלכה שם שמיישב את דברי הרמב"ם באופן אחר).

(דמוקמי לה דפליגי אי משקיין נפקי אי לא ורישא ודאי קא נפקי וקשיא דרבנן אדרבנן משום הכי אוקמוה הכא בטבל דרבנן). ופסק הרמב"ם ז"ל כי ההיא דפרק חבית שכתב פ"ו (מהל' מעשר ה"א) מחליקין בתאנים וענבים של טבל ואין בזה משום הפסד ולא פירש בטבל דרבנן:

בכך, ומשקה היוצא בלי רצונו של אדם אינו מכשיר לקבל טומאה^[16]. אבל אם פצע את הוית כדי לְסוּפְגוֹן(ו) ^[17]בְּמִלַּח, לטבל אותו במלח עד שיספוג אותו, הוֹכְשֶׁרוֹ^[18] לקבל טומאה על ידי השמן היוצא ממנו, מפני שנוח לו בשמן זה ורוצה בו כדי שיידבק המלח בוית, וכיון שנוח לו ביציאת השמן הרי הוא מכשיר את הוית לקבל טומאה^[19]. ואם פצע את הוית לִידֵעַ אִם יֵשׁ בּוֹ מִים^[20], כלומר, שרצה לבדוק את זיתיו אם כבר יש בהם די שמן והגיע הזמן למסוק אותם (לקטוף אותם מן העץ), או שעדיין אינם בשלים, ולשם כך פצע זית אחד לראות אם יש בו "מים", היינו שמן^[21], לֹא הוֹכְשֶׁרוֹ) בכך לקבל טומאה. רַבִּי יוֹדֵן (יהודה) אָמַר: הוֹכְשֶׁרוֹ). ומבאר רבי מנא (או רבי יוחנן) את טעם המחלוקת: רַבְּנֵי אֶמְרִין – חכמים אומרים (במימיו) ש[בגופו]^[22] של הוית הוא בודק אותה, שיועד אם יש

בו שמן על ידי משמוש גופו של הוית, ואינו צריך ליציאת המשקה, ולכן אין משקה זה מכשיר לקבלת טומאה, ואילו רַבִּי יוֹדֵה אָמַר: (בגופו) [בְּמִימֵיו] הוא בודק את הוית, שצריך הבדיקה נעשית על ידי שסוחט את הוית ורואה את המשקה היוצא ממנו, וכיון שרוצה הוא ביציאתו הרי משקה זה מכשיר^[23]. וְהָכָּא – וכן כאן, במחליק ענבים שבמשנתנו, מחלוקתם היא בסברות דומות, שרַבְּנֵי אֶמְרִין: – חכמים אומרים: (במימיו) [שְׁבֻגּוֹפוֹ] הוא מְחַלֵּק, שהחלקת העיגול נעשית על ידי עצם השפשוף שמשפסף אותו בענבים, ואינו צריך ליציאת המשקה מן הענבים, ולכן אין משקה זה מכשיר, ואילו רַבִּי יוֹדֵה אָמַר: (בשיש שלו) [בְּמִימֵיו]^[24] מְחַלֵּק, במשקה היוצא מן הענבים, וכיון שרוצה הוא ביציאת משקה זה, הרי הוא מכשיר לקבלת טומאה^[25].

הערות

21. על פי ר"ש סיריליא ופני משה (וכעין זה ברש"י שבת שם ד"ה לידע). והר"א פולדא מפרש להיפך: אם יש בו מים, היינו שהנזול הוב ממנו אינו "שמן" אלא "מים" ("מוהל"), עדיין אינו בשל כדי למסוק, ואם אין בו "מים" אלא שמן, הגיע זמנו למסוק.
22. ההגהות כאן עד סוף העמוד הן על פי הגר"א. ועיין חילופי גירסאות וביאורים, ב. הגר"א.
23. [בביאור הגר"א כתב יד ב הגירסא: "במים שלו"].
24. כך נראה לפרש על פי גירסת הגר"א.
- אולם הגר"א עצמו מפרש שהדברים מוסבים על המחלוקת הראשונה שבמשנתנו בין חכמים לרבי יהודה, אם מותר להחליק בתאנים וענבים של טבל, שלדעת חכמים "בגופו הוא מחליק", לכן אין המשקה היוצא מן התאנים והענבים חשוב "משקה", ובטל בתוך עיגול הדבלה ומותר, ואילו רבי יהודה אוסר, מפני שלדעתו "במימיו הוא מחליק", ויש להם שם משקה, ונמצא שהוא נהנה ממשקה של טבל.
- [בבבלי (שבת קמ"ה, א) מובאים שני הסברים אחרים למחלוקת שבין רבי יהודה לחכמים: (א) לדעת רב פפא מחלוקת חכמים ורבי יהודה (בין בברייתא של הפוצע זיתים ובין במשנתנו במחליק בענבים) היא אם "משקה ההולך לאיבוד" שמו משקה או לא. ולכן הפוצע את הוית, שאינו צריך למשקה זה, ואינו עושה כן אלא כדי לבדוק אם הגיע הזמן למסוק את זיתיו, והמשקה הולך לאיבוד, לדעת חכמים אין לו שם משקה ואינו מכשיר לקבלת טומאה, ואילו לדעת רבי יהודה הרי זה משקה ומכשיר. וכן נחלקו במחליק בענבים, שמשקה זה הולך לאיבוד, אם שמו משקה והוא כביה דרב יהושע שתי מחלוקות נפרדות הן בין חכמים לרבי יהודה: בפוצע את הוית אכן מחלוקתם היא ב"משקה ההולך לאיבוד", אולם במחליק בענבים מחלוקתם היא ב"משקה העומד לצחצוח", משקה המשמש להברקה וצחצוח (כגון כאן, שמשמש להברקת העיגול של דבלה), אם שמו משקה או לא.]

חילופי גירסאות וביאורים

ב. פירשנו את הסוגיא על פי גירסת הגר"א. אולם שאר המפרשים מפרשים על פי הגירסא שלפנינו, ונציע כאן את פירושו של הר"א פולדא: לדעת חכמים הפוצע את הוית "במימיו הוא בודק", היינו שעיקר בדיקתו היא על ידי "מים" (ה"מוהל") הוב מן הזיתים (ועיין תערה 21), ואינו רוצה שיוזב שמן מן הזית, ולכן אין השמן היוצא מכשיר לקבלת טומאה (והמוהל שרוצה ביציאתו אין לו דין משקה להכשיר). ולדעת רבי יהודה "בגופו הוא בודק", כלומר בשמן היוצא, ולכן הוא מכשיר. וכן במחליק בענבים, לדעת חכמים "במימיו הוא מחליק", במים

16. עיין ר"א פולדא.
- שמן זית הוא אחד משבעת המשקים המכשירים לקבל טומאה (עיין הערה 2). אולם משקים היוצאים מן הפירות אין להם דין "משקה" לקבלת טומאה ולהכשיר אלא כשיצאו מהם "לרצון", שנוח לו לאדם ביציאתם, ורוצה הוא בכך, אבל אם לא יצאו לרצון אין להם תורת משקה (עיין מהדורתנו בבבלי שבת קמ"ה, ב. הערה 32). בנוסף לכך, אין משקה מכשיר אוכל לקבל טומאה אלא כשניתן על האוכל מרצון הבעלים (עיין משנה מכשירין א, א).
- אילו היתה לשמן זה תורת משקה, והיה מכשיר את הוית לקבלת טומאה, היה השמן נטמא מן הידים המסואבות ונעשה "ראשון לטומאה", והיה מטמא את הוית (ר"ש סיריליא).
17. ההגהות היא על פי כתב יד רומי.
- ויש גורסים לְסוּפְגוֹן (תוספתא שם, לפי הגירסא בכתב יד וינה, וכעין זה לפנינו שם, ובבבלי שבת שם), דהיינו לטבול את הוית במלח ולאוכלו כך (עיין רש"י בבא מציעא פט, ב ד"ה לא יספוג).
18. ההגהות כאן ובהמשך הברייתא ללשון יחיד הוֹכְשֶׁר הן על פי הבבלי שם.
19. ר"א פולדא.
- בתוספתא ובבבלי הגירסא בשתי הבבות הראשונות של הברייתא הפוכה מזו שבגמרא כאן: אם פצע את הוית הוֹכְשֶׁר לקבל טומאה, ואם עשה כן כדי לספוג במלח לֹא הוֹכְשֶׁר, וכן היא נוסחת הר"ש סיריליא גם בגמרא כאן. ולפי גירסא זו פירש רש"י (שבת שם), שבדרך כלל הפוצע את הוית נוח לו בשמן היוצא ממנו, שהוא מוסיף טעם בוית, ולכן הוא מכשיר לקבל טומאה, ואילו הפוצעו כדי לספוג במלח אינו צריך אלא לרכך קצת את הוית עד שיספוג את המלח, אבל אינו זקוק לשמן היוצא ממנו, ולכן אינו מכשיר (וכן פירשו הר"ש טהרות ט, ה והר"ש סיריליא כאן).
20. בתוספתא שם הגירסא "אם יש בו שמן" (וכן הוא בנוסחת הר"ש סיריליא כאן). ובבבלי שם הגירסא: "לידע אם הגיעו זיתיו למסוק" (וכתב הר"ש סיריליא: "והכל אחד").

שנינו במשנה: וגרורות משידוש ומגורה משיעגל. הגמרא מביאה מעשה בענין דינן של גרורות לגבי איסור מוקצה בשבת, הקשור בעקיפין למשנתנו^[1]:

רבי אמר לרבי שמעון בריה (בנו) בשבת^[2] או ביום טוב^[3]: **עלה והבא לנו גרורות מן החבית**^[4]. **אמר ליה** רבי שמעון לאביו: **וכי אינו אסור** לאכול גרורות ולטלטלן בשבת וביום טוב **משום מוקצה?**^[5] **אמר ליה** רבי לבנו: **ואדיין את לזו** — האם עדיין אתה צריך ללמוד הלכה זו^[6], ואינך יודע שאין בגרורות משום מוקצה? הרי כלל הוא שאין לך דבר מאכל^[7] **אסור משום מוקצה, אלא תאנינים וענבים בלבד**, כששטחן לייבוש, לעשות מהן גרורות וצימוקים^[8], **ואמר רבי שמואל בר סיסרטאי**: טעם הדבר הוא, **מפני שהן מסריחות בנתיים**, לפני גמר הייבוש, שבתחילת ייבושן הן מסריחות ומתקלקלות, וכיון שבאותו זמן אינן ראויות לאכילה, אין דעתו של האדם לקחת מהן לאכילה עד שייגמר ייבושן^[9], וחל עליהן איסור מוקצה, ואפילו אם נגמר ייבושן בשבת ונעשו ראויות לאכילה לא פקע מהן איסור זה^[10], אבל גרורות שבחבית, מכיון שכבר נתייבוש לפני השבת וראויות הן לאכילה^[11], אין בהן משום מוקצה!

רבי זעירא ועוד אמוראים מבררים מעשה זה:

רבי זעירא בעי קומי רבי יסא — רבי זעירא שאל לפני רבי יסא: **לא מסתברא באילין פיצולי (אילין) הוה עובדא** — האם לא מסתבר לומר שביצעלי תמרה^[12] היה המעשה^[13], תמרים שלא נתבשלו עדיין בשעת לקיטתן מן הדקל, שהיו חותכים אותן ומעלים אותן לגג, ועל ידי כך היו מבשילות בתלוש ומתייבשות כדרך שמייבשים תאנים וענבים^[13], שאף הן מתקלקלות במשך ייבושן^[14], ולכן הוא שעלה על דעתו של רבי שמעון לומר שהן מוקצה^[15] **אמר ליה** רבי יסא לרבי זעירא: **אוף אנא סבר כן** — גם אני סובר כך, שביצעלי תמרה^[16] היה המעשה. **אתא (בא) רבי יוסי ברבי בון** ואמר **שרבי יצחק בר בוסנא** אמר **בשם רבי יוחנן: באילין פצוליא הוה עובדא** — ביצעלי תמרה^[17] היה המעשה, ועליהן **אמר ליה** רבי לבנו: **"אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד"**, שהן מסריחות ביותר לפני גמר ייבושן, ולא בפצעלי תמרה, שאינן מתקלקלות כל

כך^[16], ואין אדם מסיח דעתו מהן. רבי אבהו מחלק בענין זה בין דין "מוקצה" בשבת לבין דין "גמר מלאכה" במעשרות, הנידון במשנתנו:

אמר **רבי יעקב בר יבדי בשם רבי אבהו: הדיא דתימא** — זה שאתה אומר שאין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד, ואילו פירות אחרים נחשבים כמוכנים לאכילה אף על פי שלא נגמר ייבושם, אינו אלא **לענין שבת, אבל לענין מעשרות, כל הדברים יש להן מוקצה**, שלגבי מעשר אפילו פירות ממינים אחרים, שכבר ראויים הם לאכילה, נחשבים עדיין כ"מוקצה", היינו כדבר שלא נגמרה מלאכתו, מכיון שעומדים לעשות בהם עוד מלאכות^[17].

רבי יוסה מביא ראייה ממשנתנו לדברי רבי אבהו:

אמר רבי יוסה: מתינתא אמרה כן — משנתנו "אומרת כך", היינו שממשנתנו משמע כדברי רבי אבהו, שהרי שנינו: **"גרורות משידוש, ומגורה משיעגל"**, הרי שאפילו גרורות שכבר נתייבוש וראויות הן לאכילה^[18], אם מכניסים אותן לחבית או למגורה עדיין לא נגמרה מלאכתן, וכדברי רבי אבהו, שאף פירות שאין להם דין "מוקצה" בשבת, פעמים שלגבי מעשרות נחשבים הם כמי שלא נגמרה מלאכתן^[19].

שנינו במשנה: נשברה החבית ונפתחה המגורה, לא יאכל מהן עראי. רבי יוסי חולק ומתיר. רבי יוחנן מבאר את טעמיהם של התנאים החולקים במשנתנו:

אמר רבי יוחנן: לפי דברי "שוה ראשון" ("תנא קמא" של משנתנו), כשנתנים גרורות בתוך חבית או במגורה, **לא התחתון צריך לעלוין, ולא העלוין צריך לתחתון**, שאין הגרורות התחתונות (שהונחו ראשונות בחבית או במגורה) צריכות לעלויות לגמר מלאכתן, ולא העלויות צריכות לתחתונות, אלא כל גרורת שנידושה (נדחסה) לתוך החבית או "נתעגלה" במגורה הרי זה גמר מלאכתה, ולפיכך אם נשברה החבית או נפתחה המגורה לפני שנתמלאו, לא יאכל עראי מן הגרורות שבהן, שכבר נגמרה מלאכתן^[20]. ואילו לפי דברי **"שוה אחרון"** ("תנא בתרא"), היינו רבי

הערות

1. כל הסוגיא מובאת גם בירושלמי ביצה ד, א, בעניני מוקצה. והמעשה ברבי ורבי שמעון בנו מובא גם בבבלי שבת מה, אדמה, ב וביצה מ, אי"מ, ב, בנוסח אחר.
2. ר"ש סיריליאו.
3. פני משה.
4. בירושלמי ביצה שם הגירסא "מן העליה", וכן הוא בנוסחת הר"ש סיריליאו (ועיין יפה עינים שבת מה, א, ותולדות יצחק).
5. להלן יבואר מפני מה סבר רבי שמעון שהגרורות הן מוקצה.
6. ר"ש סיריליאו ור"א פולדא (ועיין פני משה).
7. עיין רמב"ם הלכות שבת כו, יד ושלחן ערוך אורח חיים שי, ב, ועיין ביאור הגר"א שם ד"ה אין.
8. בבבלי שבת מה, ב וביצה מ, אי"מ, ב, הלשון: "אין לך מוקצה לרבי שמעון אלא גרורות וצימוקים בלבד". היינו, שלדעת רבי שמעון בר יוחאי, המקיל בדרך כלל בהלכות מוקצה (בניגוד לרבי יהודה, המחמיר בהלכות אלו), אין לך דבר אוכל שייאסר משום מוקצה אלא גרורות (תאנים ששטחן כדי לייבוש) וצימוקים (של ענבים במשך ייבושם).
9. תוספות שבת מה, א ד"ה אלא בגרורות.
10. ר"ן שבת שם (דף כא בדפי הרי"ף דפוס וילנא).
11. עיין פני משה והגר"א, וכן פירש רידב"ז ביצה שם.
12. ר"ש סיריליאו, על פי המעשה המקביל בבבלי שבת שם, שמבואר שם שהמעשה היה ב"פצעלי תמרה", ולא בגרורות, וכן פירש הגר"א וספר ניר (ועיין ר"א פולדא ופני משה שפירשו באופן אחר).
13. [לפי דברי רבי זעירא המעשה לא היה בגרורות, כפי שנאמר בתחילה, אלא בפצעלי תמרה. ובהגהות הגר"א גורס גם בתחילת המעשה בגמרא כאן "תמרים", במקום גרורות.]
14. לעיל (ז, א) אמרו לענין "פיקוס" ו"שילוק", שגמר מלאכה תלוי בגמר כל הפירות שזקוק אדם להם, ואין דנים כל פרי בפני עצמו, אולם בענינו דנים על כל חלק מן הגרורות בפני עצמו, שכל חלק מהן יש לו חשיבות בפני עצמו (עיין חזון איש מעשרות ז, ד, ודרך אמונה ג, קבד).

13. על פי ערוך ערך פצעל, וכן פירשו תוספות ביצה מ, א ד"ה פצעלי ותוספות ישנים שבת מה, ב.
14. פירוש אחר: פצעלי תמרה הם מין תמרים שאינן מתבשלות במחבור לעולם, אלא לוקטים אותן ומכניסים אותן לסלים העשויים מעלי הלולב ("חותלות"), והן מתבשלות שם מאליהן (רש"י שבת שם ד"ה פצעלי וביצה שם ד"ה פצעלי).
14. תוספות ישנים שם.
15. שאם לא כן, מפני מה סבר לומר שהן מוקצה (ר"א פולדא, ועיין ביאור הגר"א, ועיין יפה עינים שבת מה, א).
16. תוספות ישנים שם.
17. [לפי פירוש רש"י (ראה הערה 13) שפצעלי תמרה הם מין שאינו מתבשל אלא בתלוש, שאלתו של רבי שמעון היתה אם מותר לאכול מהן קודם בישולן] (רש"י שבת שם). ועל כך השיב רבי שאין מוקצה אלא בגרורות וצימוקים, שאינם ראויים לאכילה במשך זמן ייבושם, וגם "דחה אותם [מאכילה] בידים", שהעלה אותם לגג לייבושם ולפוסלם מאכילה באותו זמן (עיין רש"י שם), מה שאין כן בפצעלי תמרה, שראויות לאכילה בדוחק גם לפני בישולן, וגם לא דחה אותן בידיים, אלא שעדיין לא נתבשלו.]
17. ר"ש סיריליאו והגר"א (ועיין ר"א פולדא ופני משה שפירשו באופן אחר).
18. סתם "גרורות" משמע שכבר נתייבוש כל צרכן (ר"ש סיריליאו).
19. ר"ש סיריליאו והגר"א.
20. ר"א שם ורע"ב ופני משה.

יוסי, [התחתון]^[21] צריך לעליון, שאין מלאכת הגרוגרות התחתונות נשלמת עד שיניחו עליהן את העליונות, שנדחסות הן היטב על ידי כובדן של העליונות^[22], ולא העליון צריך לתחתון, שבוזה מודה הוא לדעת תנא קמא שהגרוגרות העליונות אינן זקוקות לתחתונות^[23],

וכיון שהתחתונות צריכות לעליונות, אם נשברה החבית ונפחתה המגורה לפני שנתמלאו, מותר לאכול עראי מן הגרוגרות שבהן (שהן "התחתונות"), שעדיין לא נגמרה מלאכתן^[24].

21. ההגהה היא על פי דפוס וילנא ונוסחת הר"ש סיריליא.

22. פני משה.

גם בתוספתא (א, יב) מבואר שטעמו של רבי יוסי הוא מפני שהתחתונות צריכות לעליונות.

23. [לכאורה לא מובן לשם מה צריכה הגמרא להוסיף שלפי רבי יוסי אין העליון צריך לתחתון, שבוזה לא נחלק על תנא קמא. ואולי הכוונה לומר, שאף על פי שאין העליון צריך לתחתון, מכל מקום התחתון צריך לעליון.

אולם גירסת ריב"ץ ור"ש ורא"ש היא: "התחתון צריך לעליון והעליון צריך לתחתון", היינו שלדעת רבי יוסי שניהם צריכים זה לזה, ואין גמר המלאכה אלא במילוי כל החבית ועיגול כל המגורה.

הערות

והגר"א בשנות אליהו גורס כגירסא שלפניו בגמרא, אולם בהגהותיו ובביאורו כאן גרס שלדעת תנא קמא העליון צריך לתחתון (מפי שאי אפשר לגמור למעלה אם לא גמר קודם למטה), אבל התחתון אינו צריך לעליון, ואילו לדעת רבי יוסי שניהם צריכים זה לזה (שאר התחתון נידוש יפה עד שנגמר ונידש גם למעלה). ועיין עוד גירסא ופירוש בר"ש סיריליא.

24. מחלוקת תנא קמא ורבי יוסי היא גם כשלא נשברה החבית ולא נפחתה המגורה, שלדעת רבי יוסי מותר לאכול עראי מן הגרוגרות באמצע המילוי של החבית והמגורה, ואילו לדעת תנא קמא אסור, שכבר נגמרה מלאכתן של הגרוגרות התחתונות. אלא שדבר זה אינו מצוי שיאכלו מן הגרוגרות בשעת מילוי החבית, שהמילוי נעשה בזמן קצר, ולכן ציירה המשנה את המחלוקת באופן שנשברה החבית ונפחתה המגורה (חזון איש מעשרות ז, ד).

רבי אלעזר מוסיף בענין מחלוקת זו:

אָמַר רַבִּי לֵעֲזָר: דְּרַבִּי מֵאִיר הִיא — סתם משנתנו (דעת "תנא קמא" שאין אוכלים מהן עראי) רבי מאיר היא, כלומר, שהתנא החולק על רבי יוסי הוא רבי מאיר^[1].

הגמרא מבארת מפני מה הוצרך רבי אלעזר לומר דבר זה, שלכאורה הוא פשוט, שהרי "סתם משנה רבי מאיר"^[2].

(אמר ליה)^[3] דְּלֹא תִסְבּוֹר מִימַר — שלא תחשוב לומר ש"סְתָמָא

וְרַבִּי יוֹסִי" הִיא, שמחלוקת סתם משנה ורבי יוסי היא, היינו שתנא קמא החולק על רבי יוסי הוא "סתם משנה", ואם כן **הֵלֶכֶה בְּסֵתְמָא**, שכך הוא הכלל, שהלכה כסתם משנה נגד תנא יחיד^[4], **לְפֻּנֵּם בֶּן צֶרִיף מִימַר** — לפיכך הוצרך רבי אלעזר לומר **דְּרַבִּי מֵאִיר הִיא**, שתנא קמא רבי מאיר הוא, וכיון שהיא מחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי, הרי בזה הכלל הוא **דְּרַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יוֹסִי, הֵלֶכֶה בְּרַבִּי יוֹסִי**^[5], ובא רבי אלעזר ללמדנו שהלכה בדין זה כרבי יוסי^[6].

הדרן עלך כלל אמרו

הערות

1. כפי הנראה כך היה מקובל בידיו של רבי אלעזר, שרבי מאיר הוא שאמר כן. ועיין חזון איש (מעשרות ז, ד) שגורס במשנה "רבי מאיר".

2. ר"ש סיריליאן.

הכלל ש"סתם משנה רבי מאיר" נזכר במקומות רבים (עיין למשל סנהדרין פו, א, וירושלמי יבמות ד, יא).

3. ההגהה היא על פי הגר"א, ועיין גם ריבמ"ץ ור"ש ורא"ש ור"ש סיריליאן.

4. אמנם לא שייך כאן הכלל "הלכה כסתם משנה", שכלל זה לא נאמר אלא כשלא נזכרה במשנה דעה חולקת על ה"סתם", אולם מכיון שדעת תנא קמא שנויה במשנה

5. כמבואר בעירובין מו, ב.

6. [הרמב"ם (הלכות מעשר ג, טז, וכן בפירוש המשניות) פסק כתנא קמא (רבי מאיר), ולא כרבי יוסי (וכן כתב הרע"ב), ותמה על כך הר"ש סיריליאן מן הגמרא כאן. וכתב בתוספות יום טוב שעל כרחך צריך לומר שהיתה לרמב"ם גירסא אחרת בגמרא כאן. ועיין פני משה ומראה הפנים שפירש את הגמרא כאן באופן אחר, ומיישב בזה את פסק הרמב"ם.

פרק שני

הלכה א

משנה למדנו במשנה לעיל (פרק א, הלכה ד ו, ב), שפירות שנלקטו כדי לאוכלם בבית ולא כדי למוכרם בשוק, אינם מתחייבים במעשרות עד שמכניסים אותם לבית [או לחצר]. על פי הוראה זו, מלמדת משנתנו את הדין בנוגע לפירות עם הארץ^[1]:

עם הארץ שהיה עובר בשוק, ואמר לבני אדם: "טלו לכם תאנים לאכול", הרי אלו אוכלין מהן אכילת עראי בשוק, ופטורין מלהפריש מהם מעשר, כי יש להניח שתאנים אלו לא נכנסו מעולם לבית הבעלים ולא נתחייבו במעשרות^[2]. לפיכך, מכיון שאנו מניחים שתאנים אלו לא נקבעו מעולם לחיוב מעשרות, אם לא אכלו האנשים את התאנים הללו בשוק אלא לקחו אותן והכניסו אותם לביתם, ונקבעו בכך למעשר, הרי אלו מתקנים את התאנים ומפרישים מהן מעשרות כדין טבל ודאי^[3]. אולם, במקרה שאמר להם עם הארץ: "טלו תאנים והכניסו לבתיכם לאכול", הרי אלו לא יאכלו מהם אפילו אכילת עראי בשוק, כי יש להניח שכבר הכניסו הבעלים לביתו ונקבעו לחיוב מעשרות^[4]. לפיכך, מכיון שאנו מניחים שתאנים אלו כבר נקבעו לחיוב מעשרות בידי העם הארץ, אם לקחו האנשים את התאנים והכניסו אותן לביתם, אינן מתקנים אותן בהפרשת מעשרות כדין טבל ודאי, אלא כדין דמאי^[5].

הערות

1. פירות של עם הארץ נחשבים בדרך כלל ל"דמאי", וחייבים להפריש מהם מעשרות מחמת הספק, שמה לא נתעשרו בידי עם הארץ. [לביאור הוראה זו בהרחבה, ראה רמב"ם הלכות מעשר פרק ט; ראה גם הערה 3]. משנתנו מלמדת את דינו של המקבל פירות מעם הארץ בשוק ואין ידוע אם הכניסם קודם לכן לביתו ונתחייבו במעשרות או שמא עדיין לא הכניסם לביתו ועדיין לא נתחייבו במעשרות (ר"ש סיריליאנו ומהר"א פולדא ועוד, על פי רמב"ם בפירוש המשניות ובהלכות מעשר ה, ו, ור"ש כאן).

2. התאנים מותרות באכילה בלא הפרשת מעשרות לא מפני שאנו סומכים על הבעלים שהפרישו מהן מעשרות כדין, שהרי עם הארץ אינו נאמן על כך, אלא משום שאנו מניחים שתאנים אלו לא ראו מעולם את פני הבית של הבעלים, וכיון שלא נקבעו לחיוב מעשרות מותר לאכול מהן עראי בלא הפרשת מעשרות (רמב"ם בפירוש המשניות, ר"ש סיריליאנו, מהר"א פולדא, ועוד). כפי שנתבאר במשנה לעיל (פרק א הלכה ד ו, ב), פירות העומדים למכירה נקבעים למעשרות משעה שנגמרה מלאכתם אפילו אם לא נכנסו לבית. לפיכך צריך להפריש, שהוראת משנתנו נאמרה רק במקרה שהעם הארץ לא הוליק את פירותיו לשוק כדי למכורם, אלא התכוון להשתמש בהם לצורך, ועל כן לא נתחייבו במעשרות לפני שראו את פני הבית (שנות אליהו, הון עשיר – מובא בתוספות אנשי שם; אמנם עיין רמב"ם בפירוש המשניות). [ובכן מודקדק בלשון המשנה "היה עובר בשוק", שמשמע שהיה מוליך פירות לביתו ועובר בשוק, ולא שעמד שם כדי למכור את תאניו (מלאכת שלמה; ראה גם הון עשיר שם)].

בגמרא (יב, א) מובאר, שהוראת משנתנו נאמרה במקום שרוב בני האדם מלקטים את פירותיהם לביתם לצורך עצמם, ולא כדי למכורם בשוק, ועל כן אנו מניחים שגם עם הארץ זה נמצא בדרכו לביתו עם פירות שליקט מן השדה ועדיין לא ראו את פני הבית ולא נקבעו לחיוב מעשרות (עייין כסף משנה הלכות מעשר ה, ו; פני משה להלן יב, א ד"ה מתניתין; ביאור הגר"א שם ד"ה לביתם; משנה ראשונה; חזון איש דמאי ז, יא; טעם נוסף לכך שאנו מניחים שהתאנים הללו לא נתחייבו במעשרות יובא בחילופי גירסאות וביאורים בסמוך).

עוד מובאר בגמרא (יב, ב), שמשנתנו מדברת במקרה שהבעלים מציעים להם מעט תאנים על מנת שיאכלו אותן בשוק. במקרה כזה אנו מניחים שהוא מציע להם לאכול עראי מתאנים שנקלטו עתה מהשדה ולא ראו את פני הבית ולא נתחייבו במעשרות ומותרים באכילת עראי (עייין רמב"ם בפירוש המשניות, ר"ב ב מלכי צדק ורא"ש). [לתוספת והרחבה, ראה חילופי גירסאות וביאורים א].

3. יש לציין, שפירות נקבעים לחיוב מעשר גם על ידי מכירה; כלומר, פירות שנמכרו אסורים באכילת עראי אפילו אם עדיין לא ראו את פני הבית (ראו משניות להלן הלכות ג, ויד [טו], א, יח, א; ומה שנתבאר בענין זה בהקדמה למסכת). אמנם, במקרה שלפנינו, העם הארץ לא מכר את התאנים אלא נתן אותם במתנה, והכלל הוא שרק מכירה קובעת למעשר אבל לא מתנה (רמב"ם בפירוש המשניות ובהלכות מעשר ה, ו, ר"ש, ועוד). הגמרא (יב, א) תרחיב את הדין בענין זה. לדיון נוסף בהוראת משנתנו, עייין חזון איש דמאי ז, יא].

4. מכיון שפירות שנכנסו לבית, אסורים אף באכילת עראי אם לא הפרישו מהם מעשרות, אנו רואים את האומה: "טלו תאנים והכניסו לבתיכם", כאילו אמר: "הפירות הללו מותרים באכילה אפילו בביתכם, לפי שכבר נתעשרו", וכיון שאין גיגלים לעשר את הפירות לפני שנכנסו לבית, הרי הוא כמי שאומר שתאנים אלו אכן נכנסו לביתו ונקבעו למעשרות, אלא שהוא עישר אותם כדי ולכן מותר אפילו להכניסם לבית ולאכולם. הלכך, במה שאומר שתאנים אלו נקבעו למעשרות ונאסרו אפילו באכילת עראי אנו מאמינים לו, אולם אין אנו סומכים עליו במה שטוען שעישר אותם כדין, ולכן אסור לאכול מתאנים אלו אפילו אכילת עראי בשוק (גמרא יב, א, על פי ביאור כסף משנה, הלכות מעשר ה, ו) [ומובא בתוספות רבי עקיבא איגר כאן], וביאור הגר"א בגמרא שם; שנות אליהו; עיין רמב"ם בפירוש המשניות; עיין עוד חזון איש דמאי ז, יב ד"ה לפיכך. [להרחבת הביאור, ולפירושים נוספים בענין הוראה זו, ראה להלן יב, א, והערות 11-12 שם, וחילופי גירסאות וביאורים א שם].

5. כלומר, מכיון שאנו מניחים שתאנים אלו כבר נקבעו למעשרות ברשות העם הארץ, ויתכן שהוא עישר אותם כדין, כפי שהוא טוען, אין הם גידונים כטבל ודאי

חילופי גירסאות וביאורים

א. ביארנו [על פי דברי המפרשים המובאים בחזרה 2] שהטעם שאנו מניחים שתאנים אלו לא נכנסו לבית העם הארץ ולא נתחייבו במעשרות, הוא משום שכפי המבואר בגמרא (יב, א) משנתנו מדברת במקום שרוב בני האדם מלקטים את פירותיהם לביתם לצורך עצמם, ולא כדי למכורם בשוק, ועל כן אנו מניחים שגם עם הארץ זה חובר בשוק נמצא בדרכו לביתו עם פירות שליקט כעת מן השדה ועדיין לא נתחייבו במעשרות. אמנם, בדברי מפרשים אחרים מתבאר טעם אחר לכך: מפני שעם הארץ המציע לאכול מעט פירות בשוק, הרי הוא כמכריז

עבר. [וראה עוד את המבוא להלן יב, א הערה 16].

א מ"י פ"ה מהלכות מעשר
הלכה ו' (אמר שכן קל
טו"ס י"ד טען של טעין
ט"ז)
ב מ"ט ש"ס פ"ה הלכה ח'
ופ"ד הלכה י':

שינויי נוסחאות

[א] אמר ר' יוחנן, ליתא בר"ש
ברביב"ן הגרונדי, ור"א
ובר"י הגרונדי, וברביב"ן
וע"י פנים, וברביב"ן ור"א
קמ"ל ד' י' אומר, קמ"ל ור"א.
[ב] ור"א, כ"ה בביר, ר"ש
ברביב"ן ור"ש דא ור"א.
[ג] שיהיה ר"ה בכל הספרים.
ובבב"ל דר"י שיהיה:

הגהות וצינונים

א. בכ"מ: פליג עליה
וקמ"ל (שבת נה.) הלכה
ב. בכ"מ: עשר עליהן:

ליקוטי משניות אליהו

היה עובר בו, פירוש לא
מירי כלן במזבח
לשוק למזבח דלא חזיק
קורס שמיא לשוק קובע
מ"ש לעיל (פ"ה ט"ז - א):
ואמר מ"ל א"כ תאנים,
שמות לסת במתנה דבר
מוטע ועשוי שילכו בשוק;
אובלים, ופסולין, לפי
שחזר שערין לא ראו פני
הבית, דלי לא לא היה
מטעין, מ"ל הניבין
א"כ תאנים, ובר' היו אכלו
אמר להם כד הכנסתם
לבת ועשיתם, ואין לא
המטעין ליה אלא במת
דאמר שער ראו פני הבית
אכל במת דאמר שער
עבר לא המטעין ליה דלין
עם הארץ, נאמן על
המעשרות, לך לא יאכלו
עליהן, אינן מתקנים אלא
דמאי, דעכ"פ הארץ מירי,
דמזבח חוקה שארין מולין
מתחת דיו דבר שארין
מוקדן: ודו יושבים, פירוש
ני ארס היו יושבין בשער
או בחנות שארין שלהם,
ואם אחד עובר: ואמר מ"ל
א"כ תאנים בר' דבית אחר
אינו קובע למעשרות ועשוי
שילכו שם, לך אובלין
ופסולין: ובעל השער בר'
דביתו קובע:

אמר ר' א"עזר דר' מאיר היא. ר' אלעזר פליג אדר' יוחנן
דקאמר דברי שונה ראשון סמס, וכדמפרש טעמא דס"ל לא
המתחנן לר"י וכו', וא"כ הלכה כמ"ק דקמחא הוא, ור' אלעזר
לא קאמר הכי, יאלה הארץ מ"ק דר' מאיר הוא, והא"ר מאיר
דמוספתא הוא, דמתינן שם (פ"ג
ה"ג ע"י"ש) הלוקח גרוגרות ועמיד
לדורסן, ממרים (ל"ג תאנים)
ועמיד לדורסן, ר' מאיר אומר
לא יאכל מן ערש, ומכמים
אומרים אוכל מן ערש, ומודים
הכמים לר' מאיר בפירות שאין
צריכים גמר מלאכה שלא יאכל מהן
ערש, ע"כ מהמוספתא. והשתא
צא פליג ר' יוחנן ור' אלעזר
באוקימתא דמתני', דר' יוחנן מוקי
לדברי המ"ק בסתמא משום דס"ל
דהואיל ואין צריכין זה לזה היו
כפירות שנגמרה מלאכתן דלין
צריכין עוד לגמר מלאכה, וא"כ
אמרינן נמי כחכמים דהמוספתא
דמודין הן לר"מ דכסא גוונא לא
יאכל מן ערש, ור' אלעזר דמדי

דינא דמתני' דמוספתא, דהואיל ונאמרה הציבה ונתקללה
המגורה כגרוגרות ועמיד לדורסן הוא, שהרי הוא עמיד לדורסן
עוד פעם שני לתוך חצית אחרת, ויכולא צוה במגורה, ואע"פ
שלא נגמרה מלאכתן הו' אפילו הכי ר"מ מחמיר וס"ל לא יאכל
מנה ערש, ור' יוסי ס"ל דבירי חכמים במוספתא דבית השתא
אובלין והוא הדין נמי דבינא דמתני', וא"כ הלכה כר' יוסי וכדמסקי ר' אלעזר למילתיה: א"ש. ר' אלעזר הוא דאמר כך לר' יוחנן:
דלא תסבור מימר כתמא ודו' יוסי ה"ב כתמא. כלומר דלא דכריך דלמ קבור למימר דלברי מ"ק סתמא הוא וא"כ הו'אל
דברי סמי דברי המ"ק הלכה כסמ"ק, א"כ כן צריך מימר אלף דר"מ הוא דהמוספתא, והשתא הדינן לכללא דר"מ ור'
יוסי הארץ בר' יוסי, ודברי ר' יוסי כחכמים דהמוספתא לסגריה דר' אלעזר, ודלמאן:

הדרן עלך ב"א אמרו במעשרות

היה עובר בשוק, בעם הארץ אירי שאינו נאמן על המעשרות, ואם היה עובר בשוק ואמר טול את תאנים, אובלין מנה ערש
ופסולין, דלתינן בזה ראו פני הבית ולא הוקצנו למעשר, ואע"פ דמכר קובע למעשר (לקמן ג'), הא מתנה הוא לדידי לכו
והמתנה אינה קובעת, והכי מוקי לה שמואל בגמרא (יב). דהאי סתמא דמתני' דר"מ הוא דלמך ארץ מתנה כמכר: א"כ פ"כ א"כ הבינו
א"כ תאנים מתקנים ודאי. משום שהנזון הוא לא עישר, דסבדור היה שילכלו בשוק ולא עישר, ועשוי שמכניסין לבתיהן הוקצנו
למעשר ומתקנים ודאי. ומפרש בגמרא (טז) דיוקא במקום שהרוב מכניסין לבתיהן, אבל אם רוב העם מכניסין לשוק אמרינן שמה
עושר ואמ"כ בזה לשון, ואין מתקנים אלא דמאי כדון פירות עם הארץ. וכן דיוקא כשנתן להם דבר מועט, אבל המתנה מרובה
שלא יאללה לכולה בשוק, וכן אם התקבל אדם חשוב הוא שאין דרכו לאכול בשוק, וכן אם הוא דבר שאין דרכו לאכול חי, בכל אלו
מסתמא יכניסו לבתיהם, והוי כמי שאמר להם טול והכניסו לבתיהם, דכסא גוונא אמרינן שכבר הוקצנו למעשר ואסור לאכול מנה
ערש, וכשיכניסו לבתיהם דין דמאי להם דמא עישר הנותן ושמה לא עישר, ואין מתקנים אלא דמאי, דינו מפרש בריש מסכת
דמאי שמפרש מעשר ראשון, והמתנות מעשר נותן לכהן והמעשר מעבד לעמו, ואם היה ענת מעשר חזק מפרשו ומועט לעמו
שהמולא מחבירו עליו הדאיה, ואם היה שנת מעשר שני מפרשו ואולונו בירושלים: דיו יושבין בשער או בחנות, אנשים שהיו יושבין
בשער או חנות של אחד, וזה העובר בשוק אמר להם טול להם תאנים, אלו האנשים אובלין ופסולין, דלגבי דידהו הוי כאומר טול
ואכלו בשוק, שהשער והחנות אינו שלהם, וכדלמך בגמ' (ד): שהבית שאינו שלו אינו קובע למעשרות, אבל בעל השער ובעל החנות
מייבין, דלגבי דידהו הוי כאומר טול והכניסו לבתיהם שהרי הם צמחיהם, וצריכין לעשר דמאי כדבירי הפקד מפני שפקד הוא: ר'
יהודה פוסק. דס"ל שער או חנות שנמקום שהוא מוכר אדם צו לאכול שם, לפיכך אינו קובע עד שיהיה ארץ פניו, במקום שאינו
צו, או עד שישנה מקום ישיבתו. למכור, וישב במקום שאינו צו. ואין הלכה כר' יהודה:

ר"ש סיריליא

דר' מאיר היא. מ"ק דפליג עליה דר' יוסי: פ"א קמ"ל. הא שמעין בדוכתי
טובא (השניסין) סמס מתני' ר"מ: ר"מ דא קמ"ל. דלא תימא סתמא היא ור'
יוסי א"כ פליג אסתמא ויחיד ורבים הלכה כרבים, מ"ש"ה אשמועינן דר"מ היא
(דמתני' יחדיה הוא), וק"ל ר"מ ור' יוסי הלכה כר' יוסי בפרק מי
שהואלוקה (שיעיון מ): ולאפוקה מסתמא הוא דאשמועינן ר' (יוסן)
[אלעזר]. והרענ"ס ז"ל (הל' מעשר פ"ג ט"ז) פסק כר"מ ולא ידעמי למה:

הדרן עלך ב"א אמרו ב"ב

היה עובר בשוק ואמר וכו'. עם הארץ שהיה צא מן הגנה והיה טעון
משם ועבר בשוק ואמר לחברים טולו לכם: אובלין ופסולין, אובלין
החברים ערש ופסולין וקמ"ל דעם הארץ ידע דאמר מותר לאכול ערש
מטבול ודאי כאלה ראה פני הארץ ואלו מן הגנה הביאו ולא חיישין דמן
הבית הביאו ותנשו הכי הם הכניסו החברים לבתיהם מעשרין ודאי חרומה
ומעשר וחרומה מעשר ומעשר שני, דהואיל לא עישר עם הארץ וטבול גמור
הוא. ונגמ' מפרש לה דיוקא מתנה מועטת, כדמפרש טעמא בגמ' למך
משום דלא חשיב מתנה כמכר ולמך משום דמעשרות מדרגתן הם ולא אקילו

(א) פירושין מו', פסולין כו'.
(ב) פ"ה ט"ז - טו':

(א) פירושין מו', פסולין כו'.
(ב) פ"ה ט"ז - טו':

המשנה דנה על מקרה נוסף של עם הארץ המחלק פירות^[6]:

בני אדם שהיו יושבין בשער חצר שאינה שלהם, או בחנות שאינה שלהם, ואמר להם עם הארץ שעבר שם: "טלו לכם תאנים לאכול", הרי אלו אוכלים שם את התאנים אכילת עראי, ופטורין מלהפריש מהן מעשר; ובעל השער ובעל החנות חייבים לעשר את התאנים לפני אכילתן^[7]. אולם רבי יהודה פוטר את בעל החצר ואת בעל החנות מלעשר תאנים אלו, עד שיחזיר את פניו לצד פנים החצר או החנות או עד שישנה את מקום ישיבתו לתוך החצר או לתוך החנות^[8].

הערות

ואסור לאכול מהן אפילו אכילת עראי. אבל התאנים שהוא מחלק לשאר בני האדם היושבים שם, אפילו אם הם מכניסים אותן לחצר או לחנות, אין הן נקבעות לחיוב מעשרות לפי שאין זו רשות שלהם. [ראה עוד להלן יד, ב. הערה 1].

[ביארנו את הוראת המשנה על פי מסקנת הגמרא לקמן יב, ב. כפי שפירשה הרבה מפרשים שם. לדיון באפשרות נוספת בביאור הוראת המשנה, עיין גמרא לקמן שם, וחילופי גירסאות וביאורים שם ד].

לדרך שונה לגמרי בביאור דברי המשנה הללו, ראה חילופי גירסאות וביאורים ב. 8. רבי יהודה סובר שחצר או חנות קובעת את הפירות הנכנסים לתוכה לחיוב מעשר רק כאשר היא דומה לבית בכך שהיא מקום צנוע שאדם אינו מתבייש לאכול בו. אבל שער החצר הפונה לרשות הרבים או מקום החנוני בחנות הפונה לעבר הבאים לקנות בחנות אינם מקומות צנועים כמו בית, ולכן אינם קובעים לחיוב מעשרות (מהר"א פולדא על פי הגמרא לקמן יד, ב.). לפיכך, אומר רבי יהודה, אפילו בעל החצר או בעל החנות רשאים לאכול מן הפירות אכילת עראי כל עוד נשארים הם במקומם, ורק כאשר הם מכניסים את הפירות לתוך רשותם על ידי שמחזירים את פניהם לצד פנים או על ידי שמשנים את מקומם לתוך החצר או לתוך החנות, נקבעים הפירות לחיוב מעשר ואסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי עד שיפרישו מהם מעשרות [ראה עוד לקמן יד, ב. הערה 4]. הגמרא לקמן (שם) תרחיב את הדיון בדעת רבי יהודה.

[במשנתנו מבאר שתוך החנות קובע את הפירות לחיוב מעשרות. להרחבת הדיון בענין זה עיין רמב"ם הלכות מעשר ד, י. מעשה רוקח שם; חזון איש מעשרות ה, יד; דרך אמונה וביאור ההלכה שם].

אלא כדמאי, וצריך להפריש מהם מעשרות רק כפי המחוייב להפריש מן הדמאי [ראה הערה 3] (רמב"ם בפירוש המשניות; ר"ש; כסף משנה שם).

[יש להעיר, שבמקרה זה, שאנו מאמינים לדברי העם הארץ במה שאומר שהפירות נכנסו לביתו ונקבעו למעשר ולכן אסור לאכול מן הפירות אפילו אכילת עראי בלא הפרשת מעשרות, הדין הוא שאסור לאכול מהם אפילו בשוק, ולא רק אם מכניסים אותם לבית. ולשון המשנה: "לפיכך, אם הכניסו לבתיהן אינן מתקנין אלא דמאי" היא לא דוקא, אלא נשנתה אגב הדין המובא ברישא (חזון איש שם ד"ה שם ר"ש). יתכן, שהתנא בא ללמדנו בזאת, שבשונה מן הדין האמור ברישא, במקרה זה, אפילו אם הכניסו את התאנים לביתם אין חיוב לעשרם אלא כדין דמאי (דרך אמונה, מעשר ה, סו, וציון ההלכה שם)].

6. אנו מבארים את דברי המשנה הבאים על פי דרכם של הרמב"ם הלכות מעשר ה, ח. ר"ש סיריליאן, פני משה, מלאכת שלמה, ביאור הגר"א (לקמן יד, ב.), ושנות אליהו [וכפי שמשמע בפשטות דברי הגמרא לקמן יב, ב. (מראה הפנים שם; חזון איש דמאי ז, יב)]. פירוש אחר בדברי המשנה הללו יובא בחילופי גירסאות וביאורים בסמוך.

7. הגמרא להלן (יד, ב.) מבארת, שביתו של אדם [או חצירו] קובע למעשר רק את הפירות שלו, ולא את פירות חבירו; כלומר, רק כשאדם מכניס פירות לבית שלו או לחצר שלו הם נקבעים למעשר ואסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי לפני שיעשרו אותם, אבל כאשר אדם מכניס פירות לביתו או לחצירו של חבירו, אין הפירות נקבעים למעשר. לפיכך מורה המשנה, שבאשר עם הארץ מחלק תאנים לבעל החצר או לבעל החנות והם מכניסים אותן לרשותם, התאנים נקבעות למעשר

חילופי גירסאות וביאורים

עראי, כיון שחן נקבעות בכך לחיוב מעשר (ראה גם דרך אמונה, הלכות מעשר ה, פב). מהר"א פולדא מפרש את דברי המשנה כאן על פי דרכם של ראשונים אלו, אולם הוא מבאר את סברת המשנה המתירה לשאר בני האדם לאכול עראי מתאנים אלו באופן מחדש. לפי פירושו, משנתנו אכן עוסקת בתאנים שכבר נכנסו לחצר או לחנות בידי הבעלים, אבל מכל מקום מותר לאחרים לאכול מהן עראי, כי הדין הוא שכאשר אדם מכניס פירות לביתו הם נאסרים באכילת עראי לעצמו בלבד ולא לאחרים. לפי דבריו, זהו פירוש דברי הגמרא לקמן (יד, ב.) "שביתו [של אדם] טובל לו, אבל לא לאחרים"; כלומר, אפילו כאשר בעל הבית מכניס את פירותיו לביתו, הם נקבעים למעשר ונאסרים באכילת עראי רק לו אבל לא לאחרים. לפיכך מורה משנתנו, שאף על פי שבעל החצר או החנות כבר הכניס את התאנים לתוך רשותו, רשאים אותם בני אדם לאכול מהן עראי, אבל לבעלים עצמם אסור לאכול מהן עראי [ענין מהר"א פולדא לקמן כא, ב. ד"ה בניו, לה, ב. ד"ה רב אמר]. להמשך הדיון בדעת מהר"א פולדא ראה להלן כא, ב. חילופי גירסאות וביאורים ג.

ב. ביארנו פיסקא זו במשנה על פי הרמב"ם ועוד מפרשים [וכפי שמשמע בפשטות דברי הגמרא לקמן (יב, ב.)]. שהמשנה ממשיכה ללמד את דינם של פירות שמחלק עם הארץ העובר בשוק לבני אדם היושבים בשער החצר או בחנות. אולם הראשונים אחרים (ר"ב בן מלכי צדק, ר"ש, רא"ש) מפרשים שהמשנה כעת אינה עוסקת בעם הארץ העובר בשוק ומחלק תאנים, אלא בעם הארץ שהוא בעל חצר או בעל חנות, המציע תאנים לבני אדם היושבים בשער חצירו או בחנותו. ואם תאמר: אם כן, כיצד מתירה המשנה לאותם בני אדם לאכול עראי מן התאנים? הלא תאנים אלו נקבעו למעשר בשעה שבעל החצר או החנות הכניסו לתוך רשותם! התוספות יום טוב מבאר, שמשנתנו מדברת במקרה שהתאנים היו מחוץ לחצר או לחנות, ובעל החצר או החנות מציעים לאלו היושבים שם ליטול מן התאנים ולהכניסן פנימה לאכול, לכן, אותם בני אדם המכניסים את התאנים לרשות שאינה שלהם, אין התאנים שלהם (נקבעות למעשר ומותר לאכול מהן עראי אפילו בתוך החנות. אבל את התאנים שמכניסים הבעלים בעצמם לתוך רשותם, אסור לאכול אפילו אכילת

גְּכֹרֵא שְׁנִינוּ בַּמִּשְׁנָה:

עם הארץ שהיה עובר בשוק וכו', ואמר לבני אדם: "טלו לכם תאנים", הרי אלו אוכלים מהן עראי בשוק, ופטורים מלהפריש מהן מעשר. מדברי המשנה אנו למדים שעצם העברת הבעלות של התאנים אינה קובעת אותן למעשר ומותר לאכול מהן עראי בשוק. הגמרא מבררת מיהו התנא הסובר כך:

שמואל אָמַר: ההוראה השנויה במשנתנו **דְּרָבִי מֵאִיר הִיא, דְּרָבִי מֵאִיר אָמַר** לגבי דיני שנת היובל **שְׁאִין מִתְּנָה חֲשׁוּבָה בְּמִכְרָא^[1]**. וכמו כן לגבי דיני מעשר, יסבור רבי מאיר שאין מתנה חשובה כמכר. ולכן, אף על פי שמכירת פירות קובעת אותם למעשר ואוסרת אותם אפילו באכילת עראי, נתינתם במתנה אינה קובעת אותם למעשר. על פי שיטה זו מורה משנתנו שהתאנים שנותן העם הארץ במתנה מותרות באכילת עראי בשוק^[2].

דעה חולקת:

אָמַר רְבִי יוֹסִי: ההוראה השנויה במשנתנו **דְּרָבִי הֵבֵל הִיא**, ואף חכמים החולקים על רבי מאיר לגבי דיני יובל מסכימים להוראה זו^[3]. רבי יוסי מביא סיוע לדעתו:

אִישְׁתְּאִלִּית לֵאמֹר לְרָבִי דְּבִי יִנְאִי — השאלה נשאלה לאלו מבית מדרשו של רבי ינאי, האם לדעתם דין מכר כדין מתנה לענין מעשרות, **וְאָמְרִין** — ואמרו: "כשהיינו מלקטים את פירותינו, **נִהְגִין הָיִינוּ לְהִבִּין אִילָיוֹן לֵאמֹר בְּחֻקָּא** — נוהגים היינו לתת מן הפירות אלו לאלו בשרה, **וְאָבְלִין וְלֹא מִתְקֵנִין** — והיינו אוכלים אותם שם אכילת עראי בלא לעשר אותם תחילה, משום שלדעתנו פירות אלו פטורים מן המעשרות". הרי שבני בית מדרשו של רבי ינאי לא החשיבו מתנה כמכר לענין דיני מעשרות. והנה, לגבי יובל, ברור שהלכה כחכמים שמתנה חשובה כמכר. וממילא יש לנו ללמוד ממנה בני בית מדרשו

הערות

1. התורה קבעה שכל קרקע הנמכרת בארץ ישראל אינה נמכרת לצמינות, אלא חוזרת לבעליה הראשונים בשנת היובל (ראה ויקרא כה, י). המשנה בבכורות (ח, י [נב, ב בבבלי]) מביאה מחלוקת בין רבי מאיר וחכמים בנוגע להלכה זו, אם מתנה נחשבת כמכר ולכן גם קרקע שניתנה במתנה חוזרת לבעליה הראשונים ביובל או לא. חכמים סוברים שמתנה נחשבת כמכר, ולכן גם קרקע שניתנה במתנה חוזרת לבעליה הראשונים ביובל, ואילו רבי מאיר סובר שמתנה אינה נחשבת כמכר, ולכן קרקע שניתנה במתנה אינה חוזרת לבעליה הראשונים ביובל (ר"ש סיריליאן, מהר"א פולדא, ביאור הגר"א; אמנם עיין פני משה).
2. לגבי מעשר הכלל הוא שמקח קובע לחיוב מעשר; לכן, הקונה פירות, אפילו אם עדיין לא ראו את פני הבית, אסור לאכול מהם אכילת עראי (ראה לקמן הלכה ג [טו, א]; והקדמה כללית למסכת). שמואל סובר, שכשם שנחלקו חכמים ורבי מאיר בנוגע לדיני יובל אם מתנה נחשבת כמכר, כך חלוקים הם בנוגע לדיני מעשר. לפיכך, לדעת חכמים, פירות שניתנו במתנה דינם כפירות שנמכרו, ואסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי עד שיפרישו מהם מעשרות. ואילו לדעת רבי מאיר, פירות שניתנו במתנה אין דינם כפירות שנמכרו, ומותר לאכול מהם עראי עד שיכנסו לבית. נמצא, שמשנתנו המתירה לאכול עראי מתאנים שניתנו במתנה שנויה כדעת רבי מאיר (ר"ש סיריליאן, ביאור הגר"א).
3. כלומר, אף על פי שחכמים חולקים על רבי מאיר בנוגע לדיני יובל וסוברים שמתנה נחשבת כמכר, לגבי דיני מעשר מודים הם שמתנה אינה נחשבת כמכר. נמצא, שמשנתנו המתירה לאכול עראי מתאנים שניתנו במתנה שנויה כדעת הכל (ר"ש סיריליאן, ביאור הגר"א). הגמרא בסמוך תבאר את טעם החילוק בין דיני מעשר לדיני יובל.
4. מצות הפרשת תרומות ומעשרות תלויה בקדושת הארץ. [לראשונה נתקדשה הארץ לענין זה על ידי עולי מצרים שכבשוה בימי יהושע, וקדושה זו נקראת "קדושה ראשונה". אולם קדושה זו בטלה כשגלו בני ישראל מן הארץ לבבל לאחר חורבן הבית הראשון (רמב"ם הלכות תרומות א, ה, והלכות בית הבחירה י, טז; לדיון נרחב בענין זה, עיין בבלי מגילה י, א, ושבעות טז, א; ראה עוד מה שנתבאר בזה במהדורתנו, ירושלמי שביעית ו, א [מא, ב] הערה 1]. כשעלו בני ישראל מגלות בבל בימי עזרא וחזקוני בארץ, נתקדשו במקומות שהחזיקו בהם [וזהו "קדושה שנייה"] ושוב נתחייבו במצות תרומות ומעשרות. בירושלמי שביעית ו, א [מב, ב - מג, א] מובאת מחלוקת בין רבי יוסי בר חנינא ורבי אלעזר אם חובי הפרשת תרומות ומעשרות שחלו בימי עזרא הם מדאורייתא או מדרבנן. רבי יוסי ברבי חנינא סובר ששן התורה נתחייבו בתרומות ומעשרות, כי

של רבי ינאי, שאפילו לדעת חכמים, לענין דיני מעשרות, מתנה אינה נחשבת כמכר ואינה קובעת לחיוב מעשר. נמצאנו למדים, שמשנתנו המתירה לאכול עראי מתאנים שניתנו במתנה שנויה אפילו כדעת חכמים.

שואלת הגמרא:

מִי כְדוֹן — מה הטעם להקל לענין דיני מעשרות, ולא להחשיב את המתנה כמכר?

משיבה הגמרא:

הוראה זו היא **בְּמִאֵן דְּאָמַר** — כדעת האומר שכאשר עלו בני ישראל מגלות בבל, **מֵאִילֵיהֶן קִיבְּלוּ עֲלֵיהֶן [אֶת] חֵיבוּ הַפְּרִשְׁת הַמַּעֲשְׂרוֹת**, כלומר, הם קיבלו על עצמם להתחייב במעשרות מדרבנן, אבל מן התורה לא היו מחוייבים בכך^[4]. לפיכך, מכיון שחובי מעשרות בזמן הזה אינו אלא מדרבנן, הקלו חכמים שלא להחשיב את המתנה כמכר לענין קביעת פירות לחיוב מעשרות^[5].

למדנו במשנה: לפיכך, אם הכניסו את התאנים לבתיהן, ונקבעו בכך למעשר, מתקנין אותן ומפרישים מהן מעשרות כדין טבל ודאי. הגמרא מבירה הוראה זו:

מִתְּנִיתָא — הוראת משנתנו נאמרה **בְּמִקּוֹם שְׂרֹב** מלקטי התאנים **מִכְּנִיסִין** אותן מן השדה **לְבֵיתָם** לצורך עצמם, ואינם מוכרים אותן בשוק. ועל כן אנו מניחים שגם עם הארץ זה העובר עם התאנים בשוק נמצא בדרכו לביתו עם פירות שליט מן השדה ועדיין לא נכנסו לביתו ולא נקבעו לחיוב מעשרות^[6]. לפיכך, אם מקבלי התאנים מכניסים אותן לביתם וקובעים אותן בכך לחיוב מעשרות, עליהם לתקן ולהפריש מהם מעשרות כדין טבל ודאי^[7]. **אָבֵל בְּמִקּוֹם שְׂרֹב** מלקטי התאנים **מִכְּנִיסִין** אותן מן השדה **לְשׁוֹק** כדי למוכרן, כך

משבשו לארץ ישראל והחזיקו בה שנית חזרה הארץ ונתקדשה. אולם רבי אלעזר סובר ששמן התורה לא היו מחוייבים במצוות אלו, אלא מעצמם קיבלו עליהם מצוות אלו ותיקנון מדרבנן (ר"ש סיריליאן וביאור הגר"א כאן; מהר"א פולדא שביעית שם; ראה גם ירושלמי ברכות ט, ה [צד, א]). [הרמב"ם (הלכות תרומות א, כו) מבאר שהטעם שלא נתחייבו בתרומות ומעשרות מן התורה בימי עזרא הוא משום שלא עלו אז כל ישראל לארץ. ואין חייבים בתרומות ומעשרות אלא בביתא בולט. לדיון והרחבה בסברתו, ראה ירושלמי שביעית שם (מג, א) במהדורתנו הערה 7. להסברים שונים במחלוקת רבי יוסי בר חנינא ורבי אלעזר, ראה מהדורתנו שם, חילופי גירסאות וביאורים ב.]

5. ר"ש, ר"ש סיריליאן, מהר"א פולדא, פני משה, ביאור הגר"א; עיין עוד ר"י בן מלכי צדק. הגמרא מבארת, שרבי יוסי ובני בית מדרשו של רבי ינאי הסוברים שלענין מעשרות אפילו לדעת חכמים מתנה אינה חשובה כמכר, נוקטים כשיטת רבי אלעזר הסובר שבזמן הזה חיובי מעשרות נוהגים מדרבנן בלבד [ראה הערה הקודמת] (ר"ש סיריליאן; ראה ביאור הגר"א לשלחן ערוך, יורה דעה שלא, קסב). ואילו לפי שיטת רבי יוסי ברבי חנינא הסובר שחובי מעשרות נוהגים בזמן הזה מדאורייתא [ראה הערה הקודמת] צריך לפרש את הוראת משנתנו כדברי שמואל, שמשנתנו המלמדת שמתנה אינה חשובה כמכר שנויה כדעת רבי מאיר בלבד. [להרחבת הדיון בסברת הגמרא, עיין דרך אמונה הלכות מעשר ה, ו דרך אמונה ביאור ההלכה ד"ה והמתנה.] להסבר נוספת מדוע מודים חכמים להוראת משנתנו שמתנה אינה נחשבת כמכר בענינו, ראה להלן עמוד ב חילופי גירסאות וביאורים ד.]

6. כסף משנה הלכות מעשר ה, ו; ביאור הגר"א כאן; משנה ראשונה; ערוך השלחן העתיד, ורע"ק, יג; עיין משניות מכשירין ב, י, ור"ש שם, ורמב"ם הלכות מעשר יא, ט. עיין עוד חזון איש דמאי ו, א.

7. מכיון שאנו מניחים שתאנים אלו לא נקבעו למעשרות בעודן ברשותו של העם הארץ, יש לנו להניח גם שבודאי לא טרח לעשרן והרי הן טבל גמור. לכן, אם מקבלי התאנים מכניסים אותן לביתם וקובעים אותן לחיוב מעשרות, עליהם להפריש מהן מעשרות כדין טבל ודאי ולא כדין דמאי בלבד [ראה לעיל יא, ב הערה 3] (כסף משנה שם; פני משה; משנה ראשונה; עיין ר"ש סיריליאן).

ישנה סיבה נוספת להניח שזעה הארץ לא עישר את התאנים: מפני שדעתו היתה לחלקן לאכילת עראי בשוק. כך שלא תתחייבה במעשרות לעולם, ועל כן לא ראה כל צורך להפריש מהן מעשרות קודם לכן. לפיכך, אם מקבלי התאנים החליטו בכל זאת להכניס את התאנים לביתם, עליהם להפריש מהן מעשרות כדין טבל ודאי (ר"ש; עיין מהר"א פולדא כאן, ולעיל יא, ב ד"ה מתקנים ודאי.).

למעשר ואסור לאכול מהם בלא הפרשת מעשרות, כאשר הוא אומר "טול תאנים והכנס לביתך", כוונתו לומר שהפירות ראויים לאכילה אפילו בבית, והרי הוא כמי שאומר שהפירות אכן נכנסו לביתו ונתחייבו במעשרות, אלא שהוא עישר אותם או יעשר אותם בעבור המקבלים ולכן ראויים הם לאכילה אפילו בבית^[11]. הלכך, לגבי מה שאומר שהפירות כבר נתחייבו במעשרות אנו מאמינים לו, אולם לגבי מה שאומר שעישר את הפירות או יעשר אותם אין אנו סומכים עליו, שהרי עם הארץ אינו נאמן על כך. לפיכך מלמדת המשנה, שבמקרה כזה אסור לאכול מן התאנים אפילו אכילת עראי בשוק עד שיפרישו מהן מעשרות^[12].

הגמרא חוזרת לדבריה הראשונים, שמשנתנו מדברת במקום שרוב מלקטי הפירות מכניסים את הפירות לבתיהם לצורך עצמם. במקום כזה, הפירות שמקבלים מעם הארץ העובר בשוק מותרים באכילת עראי, כפי שלמדנו במשנה. מסיימת על כך הגמרא:

אָבֵל בְּמִקוֹם שְׂרֹב מלקטי התאנים **מִכְנִסִּין** אותן **לְשׁוֹק** כדי למוכרן, כך שהתאנים נקבעות לחיוב מעשרות כבר משנגמרה מלאכתם בשדה^[13], עם הארץ **אֵינוֹ נֶאֱמָן לֹאמַר לוֹ**, למקבל התאנים: **"עִשְׂרֹתִי** אותן כדין ומותרות הן באכילה"^[14]; **וְכֵן אֵינוֹ נֶאֱמָן** (העם הארץ) **לֹאמַר לוֹ**, "לְתוֹךְ בֵּיתִי אֲנִי מִכְנִסֵּן מִן הַשְּׂדֵה לְצוּרֶךָ עֲצָמִי,

שהתאנים נקבעות לחיוב מעשרות כבר משנגמרה מלאכתם בשדה^[8], ונמצא שהיו חייבות במעשרות בעודן ברשות העם הארץ, אם מקבלי התאנים מכניסים אותן לבתיהם, **אֵינָן מִתְקַנְיִן** אותן בהפרשת מעשרות כדין טבל ודאי, **אֶלָּא** כדין **דְּמָאִי** בלבד^[9].
הגמרא מקשה על מאמר זה:

אם נכונים דברייך שמשנתנו עוסקת **בְּמִקוֹם שְׂרֹב** המלקטים **מִכְנִסִּין** את פירותיהם **לְבֵתֵיהֶם** לצורך עצמם, ועל כן יש לנו להניח שגם עם הארץ זה היה בדרכו לביתו עם פירות שליטת מן השדה ועדיין לא נכנסו לביתו ולא נקבעו לחיוב מעשרות, יש להקשות: **בְּדָא תְּנִינָן** – היתכן שבמקרה כזה שנינו בסיפא של המשנה: "אבל אם אמר להם עם הארץ: 'טלו תאנים והכניסו לְבֵתֵיכֶם לאכול', הרי אלו לא יאכלו מֵהֶן אפילו אכילת עֲרָאִי בשוק?" הלא במקום כזה עלינו להניח שהעם הארץ לא הכניס עדיין את הפירות לביתו ולא נקבעו למעשר, ויש לנו להתיר לאכול מהם אכילת עראי בשוק^[10]!
מתרצת הגמרא:

מִכְנִסִּין שְׂאֵמֶר העם הארץ: "טול תאנים והכניס לביתך לאכול", ויודע הוא שהכנסת הפירות לבית קובעת אותם למעשר, הרי הוא **כְּמִי שְׂאֵמֶר**: "טול ואכול: [וְ]אֲנִי מַעֲשֶׂר אותם **עַל דִּיךָ** – בשבילך". כלומר, מכיון שהעם הארץ יודע שפירות שנכנסים לבית נקבעים

הערות

12. כסף משנה שם: עיין רמב"ם בפירוש המשניות, ר"י קורקוס שם, ביאור הגר"א ושנות אליהו, ותוספות רבי עקיבא איגר.

פירוש אחר: מכיון שמשמע בדבריהם העם הארץ שכוונתו לומר שהפריש תרומות ומעשרות מתאנים אלו, ולענין תרומה גדולה הוא אכן נאמן לומר שהפריש, שהרי לא נחשדו עמי הארצות על הפרשת תרומה גדולה (ראה לעיל יא, ב הערה 3), לפיכך אסור לאכול מהן אפילו אכילת עראי, לפי שהפרשת תרומה מפירות שנגמרה מלאכתם קובעת אותם לחיוב מעשרות, ושוב אסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי עד שיפרישו מהם את כל מעשרותיהם כדין (ראה משנה לקמן הלכה ג טו, א); והקדמה כללית למסכתא (תוספות אנשי שם במשנה: חזון איש שם ד"ה שם הכניסו לבתיהם, ראה גם דרך אמונה, מעשר ה, סה; לפירוש דומה עיין ביאור ההלכה שם ה, ז ד"ה זה אוכל ופטור - דבריו מובאים להלן עמוד ב חילופי גירסאות וביאורים א). לפי פירוש זה, הגמרא מתרצת, שאמנם משנתנו עוסקת במקום שרוב מלקטי התאנים מכניסים אותן לבתים ולכן מסתבר שגם עם הארץ זה נמצא בדרכו לביתו עם פירות שליטת מן השדה ועדיין לא נכנסו לבית, אך מכל מקום אסור לאכול מהם עראי בגלל שנקבעו למעשרות בכך שהפריש מהן תרומה גדולה (עיין ביאור ההלכה שם).

ומכל מקום, מכיון שאין אנו יודעים בוודאות שהפירות אינם מעושרים, כי יתכן שהעם הארץ אכן עישר אותם, יש לפירות דין דמאי, וצריך להפריש מהם מעשרות מחמת הספק (רמב"ם בפירוש המשניות; כסף משנה שם; ביאור הגר"א). לדיון נוסף, ראה חילופי גירסאות וביאורים א.

לביאורו של מהר"א פולדא ולשבות הגמרא, ראה חילופי גירסאות וביאורים ב.

13. כי כפי הנוכח לעיל (הערה 8), פירות שנלקטו על מנת למוכרם בשוק נקבעים למעשר משעה שנגמרה מלאכתם בשדה, אף על פי שלא ראו את פני הבית.

14. [שהרי עם הארץ אינו נאמן על כך] מהר"א פולדא, פני משה, ספר ניר, ביאור רבי חיים קנייבסקי; עיין עוד ר"י בן מלכי צדק. [לגירסה שונה, עיין ר"ש סיריליאן].

חילופי גירסאות וביאורים

פירוש הר"י בן מלכי צדק, י (עמוד ע"ב).

ב. מהר"א פולדא מפרש את תשובת הגמרא באופן מחודש. לדבריו, במקרה שעם הארץ אומר "טול והכנס לביתך", אין משמעות דבריו שהפירות כבר נכנסו לביתו ונקבעו לחיוב מעשר, [ומכיון שהוראת משנתנו נאמרה במקום שרוב המלקטים מכניסים לבתים, אנו מניחים שגם עם הארץ זה נמצא בדרכו לביתו עם פירות שליטת מן השדה ועדיין לא נכנסו לבית], אלא משמעות דבריו היא: "טול תאנים לביתך, ואני אעשר אותן בעבורך" [עיין בבלי נדרים לו, ב. לדיון כיצד רשאי אדם להפריש מעשרות על פירות חבירו], ועצם התחייבות זו קובעת את התאנים לחיוב מעשר, אף על פי שלא נכנסו לביתו כלל, ולכן אוסרת המשנה לאכול מהן אפילו אכילת עראי בשוק עד שיפרישו מהן מעשרות כדין. כפי הנראה, מהר"א פולדא נוקט שהתחייבות של העם הארץ לעשר את הפירות נחשבת כתחילת תיקון הפירות והפרשת התרומות והמעשרות מהן, ולכן, כשם שהפרשת תרומה [שהיא השלב הראשון בתיקון הפירות] קובעת את הפירות לחיוב מעשר (ראה חערה 12) כך ההתחייבות לעשר את הפירות קובעת את הפירות לחיוב מעשרות.

8. רק פירות שמלקט בעל השדה לצורך עצמו אינם נקבעים לחיוב מעשרות עד שיראו את פני הבית. אבל פירות שהוא מלקט כדי למוכרם בשוק נקבעים למעשר משעה שנגמרה מלאכתם בשדה, ומאז אסור לאכול מהם עראי (כסף משנה שם ומהר"א פולדא כאן, על פי המשנה לעיל פרק א, הלכה ד ו, ב).

9. מכיון שאנו מניחים שפירות אלו נתחייבו במעשרות בעודם ברשות העם הארץ, יתכן שהוא עישר אותם. לפיכך דינם מוטל בספק כפירות דמאי, וצריך להפריש מהם מעשרות כדין דמאי בלבד (ראה לעיל יא, ב הערה 3) (ר"ש סיריליאן, מהר"א פולדא).

[הגמרא להלן תציין, שבמקרה כזה שרוב המלקטים מוליכים לשוק, אסור גם לאכול מן התאנים אפילו אכילת עראי בשוק, מכיון שמשעה שנגמרה מלאכתם בשדה נקבעו לחיוב מעשרות, ואין אנו סומכים על העם הארץ שהפריש מהן מעשרות כדין. ראה גם גמרא לקמן כד, ב; אמנם ראה להלן סוף הערה 16].

10. מהר"א פולדא, פני משה, ביאור הגר"א. [ראה ר"ש סיריליאן המבאר את קושיית הגמרא באופן אחר].

11. [היינו, מכיון שאין רגילות לעשר פירות שעדיין לא נכנסו לבית ולא נתחייבו במעשר, כאשר העם הארץ אומר שפירות אלו ראויים לאכילה בבית, אנו מבינים מתוך דבריו שהפירות כבר נכנסו לביתו ונתחייבו במעשרות, וכוונתו לומר שהוא עישר אותם או יעשר אותם כעת בעבור המקבלים ולכן לדבריו ראויים הם לאכילה אפילו בבית]. כסף משנה, הלכות מעשר ה, ה עיין רמב"ם בפירוש המשניות, ר"י קורקוס הלכות מעשר שם, ביאור הגר"א ושנות אליהו, ותוספות רבי עקיבא איגר; עיין עוד חזון איש, דמאי ו, יב ד"ה לפיכך. [לביאור דומה עיין פני משה].

[הגר"א מגיה בדבריו הגמרא כך: "מכיון שְׂאֵמֶר טלו והכניסו לְבֵתֵיכֶם, כמו שְׂאֵמֶר, טלו ואכיל: וְאֵנִי כבר הכנסתי אותם לְבֵיתִי וְעִשְׂרֹתִי אותם **עַל דִּיךָ** – בשבילך" (ביאור הגר"א כתי"ב; ראה הגהות הגר"א באופן דומה)].

א. ויש להקשות: מדוע כשהעם הארץ אומר שהכניס את הפירות לביתו והפריש עליהם מעשרות כדין, הוא אינו נאמן על כך? הלא מכיון שאנו עוסקים במקרה שרוב המלקטים מוליכים את הפירות לבתים – ונמצא שאם לא היה אומר שהכניס את הפירות לביתו, היו הפירות נקבעים לחיוב מעשרות – היה לנו לסמוך על דבריו במה שאומר שהכניס את הפירות לביתו והפריש עליהם מעשרות כדין, משום ש"הפה שאסר הוא הפה שהתיר" [ראה כעין זה במשניות דמאי ו, יא].

ויש לומר: אילו לא היה אומר שהכניס את הפירות לביתו והפריש עליהם מעשרות, לא היו הפירות מותרים לגמרי, אלא היה אסור לאכול מהם אכילת קבע; וכמו כן, אם המקבל היה מכניסם לביתו היה עליו להפריש עליהם מעשרות כדין טבל ודאי. ואילו במה שאומר כעת שהכניסם לביתו והפריש עליהם מעשרות הוא רוצה שנאמרו לו שהפירות מתוקנים לגמרי, ומותרים אפילו באכילת קבע ואפילו אם יכניסם המקבל לביתו. לכן, אין הוא נאמן בדבריו אפילו לגבי אכילת עראי [עיין חידושים וביאורים ד"ה שם טלו והכניסו; שם משמעון, בהערות על

מסורת הש"ס

מהר"א פולדא

היה עובר פרק שני מעשרות

פני משה

יב.

עין משפט

א מִיִּי פִיָּה מַהֲלוֹת
מַעֲשֵׂר הִלֵּכָה וְסוֹמֵג עֵשֶׂן
קִלְגָּה קֹשׁׁשׁׁעִי וְיִזְדִּי סִימֵן שֶׁלֹּא
סַעֲקֵי צֶנֶס:]

ב מִיִּי פִיָּה מַהֲלוֹת
מִרְמוֹת הִלֵּכָה כִּי וְ[מִגֵּן
עֵשֶׂן קִלְגָּה קֹשׁׁשׁׁעִי וְיִזְדִּי סִימֵן
שֶׁלֹּא סַעֲקֵי צֶנֶס:]

ג מִיִּי פִיָּה מַהֲלוֹת מַעֲשֵׂר
הִלֵּכָה וְ

ד עֵשֶׂן מִיִּי פִיָּה מַהֲלוֹת
מַעֲשֵׂר הִלֵּכָה וְ:]

שינויי נוסחאות

א) את, כ"ה בכ"ד רש"י
רש"י ד"א דפ"ו, ובכ"ל
יד"ה ליתא:
ב) תנינן, כ"ה בכ"ד רש"י
ד"א דפ"ו, ובכ"ל וד"ו
דתנינן, ועי' פנ"מ:
ג) ערמי, ברש"י עראי וכו':
ד) מול, כ"ה ברש"י
בר"א ובדפ"ו, בכתה"י ליתא:
ה) ואני, כ"ה ברש"י בר"א
ובדפ"ו, בכתה"י ובד"ו אני:
ו) יידך, בר"א דפ"ו יידך,
וברש"י יידך דמי:
ז) לו, ברש"י לא:

הגהות הגר"א

[א] מכיון שאמר טלו והכניסו
כמו שאמר אני הכנסתי
לביתי ועישרתי על ירך
אבל במקום שרוב מכניסין
לשוק אינו נאמן לומר דרכי
להכניס לתוך ביתי:

ליקוט משנות אליהו

מאליהן קבלו עליהם
המעשרות. כלומר דמעשר
בזמן הזה מדרבנן:

גמ' אין מתנה במכר. במתני' צפרק יש צכור (בצורות 35) פליגי ר' מאיר ורענן אס מתנה כמכר: מאי בידן. מאי טעמא מהשתא לרענן: **מאי' ידו' וכו'.** ולפיכך הקילו כהאי גוונא: **מתניתא.** דתני אכולני ופטורני על השוק, לפי שהרוב מכניסים לצמים ולא לשוק

גמ' היה עובר בשוק וכו': שמואל אמר
מאיר היא דר' מאיר אבא ר' און
מתנה מכר. אמר ר' יוסי דברי חל' היא.
אישתאלית לאילין דבי ר' ינאי ואמרין הנין
הוינן יהבין אילין לאילין כחקלא ואכלין ולא
מתקנין. מ"י כדון. כמאן דאמר ^במאיליהן
יקבלו עליהן ^א[תא] המעשרות: מתניתא
במקום שרוב מכניסין לבתים אבל במקום
שרוב מכניסין לשוק אינן מתקנין אלא דמאי.
במקום שרוב מכניסין לבתים בדא ^בתנינן
שלו והכניסו לבתיהם לא יאכלו מהן ^אעראי.
^א[מ]כין שומר מול והכניס כמי שאמר ^במול
^א[אני] מעמר ע"ל ר' ידיך. אבל במקום שרוב
מכניסין לשוק אינו נאמן לומר ^בלו עשרתי
ואינו נאמן לומר לו לתוך ביתי אני מכניסין.

[illegible]

גַּבִּי שְׂמוּאֵל אָמַר דְּרִישׁ הָיָא. סַמְמָא דַּמְתִּי, דְּרִי מֵאִיר אֲמַר
בְּצִירִיתָא הִזְבֵּחָא לִקְטֹן בִּצָּרָא מִשְׁפָּר שֶׁי (ה' א: ג:). לְרִישִׁי לְאֻקְמִי
כִּמְכַר לַעֲנִי קִצְיוֹת לַמַּעֲשֹׂת: וְאָמַר ר' יוֹסֵי, לֵאלֹא לְרִישִׁי לְאֻקְמִי
כִּי־מֵאִיר אֲלֵא דְבִיר הֵכָל, [שֶׁהֵכָל] מוֹרֵס לִדְמֵי הַמַּעֲשֹׂת קוֹרְבָנָה
לַמַּעֲשֹׂת. וְשֶׁאֲלֵמִי הַלְדֵּר לְאִילִין
דְּבִיר ר' יִצְחָק, וְאָמַר שֶׁכִּי חָיוּ טוֹבִין
שֶׁנִּמְצְאוּ אֵלּוּ לֵאלֹל בְּחִנְתָּה שֶׁבִּדָּה
קוֹרֵס שֶׁהוֹכֵסוּן לֵאלֹל לְדִמֵּי אִישׁ וְאוֹלֵנִי
בְּלֵמִי מוֹקוּן, שֶׁאֵין כֵּן אֲמַר קִצְיוֹת
לְחַיִּיז מַעֲשֹׂת: מֵאִיר בְּדוּן. וְאִמְרִי
עֲמֵמָה. וְקִמְרִי חֲמִילִי בְּמִידָּה לְעִיל
פֶּרֶק הַרְוָא (בִּרְכּוֹס פַּרְעֵי הָיָא - ג')
וּבְכִתְמָה מִקְוֹתוֹת (שֶׁעֲשִׂיתִי מִי - ה' א:)
דַּמְאִילִין קִצְלוֹ עֲלִין הַמַּעֲשֹׂת
כִּשְׁעוֹ מִן הַבּוֹלֵס צִדִּית שֶׁנִּי, מִשּׁוֹם
דְּכִשְׁלוֹ נִפְסְרוּ מַחֲזִיב מַחֲזִיב
כְּלִמְרִינִי (שֶׁעֲשִׂיתִי), וְכִיוֹן דְּנִמְצֹן
הוּא אֵין חִיבִיז אֵלֵא מִדְּבִירֵיט הִקְלוֹ
בְּמַתְנֵי: מַתְנִיתִין בְּמִקְוֹם שְׂרֹב
הָיָא, מִכְּנִיץ בְּכַתְּמֵי. וְלֵא מִלְּמֹד
דְּשׁוּם בְּלִפְנֵי כִּשׁוֹ עֲבַר כִּשׁוֹ אֲמַר
עוֹל לֵסֵל לֵא לִי דְעֵמָה אֵלֵא שִׁינְלוֹ

בצבוק. ואוכלין מזה ערבי דהליין שלא הכניסן עדיין לבית, אלא מדי
עצורו שבעי מי הכניסין לארץ, וזה ארץ, ואם הכניסו לבתים ארצין
ותלמקו דרבי, דזה רבי לא עשר שרי דרין לא הכניסן לביתו. אמר
אליהו במוקדם צרוב מנטיסין למכור בשוק ואפשר שהכניסו מתחילה
לבתים ועשר ונתבאר בשוק ארץ מירא, ואין כאן אלא ספק שמה
עשר ואין מתקנים אלא דמאי: אב במוקדם צרוב מנטיסין
בבתים. קשה דאז דמנין כפיא עול והכניסו לבתים לא יכלו
מזהן ערבי, ואמאי, והא אמרת צרוב מנטיסין לבתים תליין דזה
קובעין למעשר ונתה לא יכלו ערבי. ומשערי מירא שראר שול
עדין רבי. ולומר מהקפיד לאמר כן משמע דרבי עשוי אין אן
לא לא תלדא כי אם עול והכניסו לבית ואני מעשר בשבילן, והכל
ואם לא עשר בשבילי ואן לא: אב במוקדם צרוב מנטיסין
בבתים. וזה צרוב לא לכס און מתקנים דרבי, לפי שאינו נאמן לומר
און צרוב מיני מנטיסין, ומספק דרביא לתקן דמאי:

ש"ש סיריליאן

[illegible][illegible]

45

תחבוב. וכן יציל בשר דממה (צדק) חורבן. ולכן משמחו במהם את שוקם
ומכבדו: "וְיָסֵי אִוְמֵר אֶל־עַ"ד בְּדִרְסֵי תַפְלִיגֵי וְסֻכְרִין דְּמַסְהֵי מַכְבֵּר
וְעַ"ד מְרִיסִים: אֶת־בְּרִי. חֲרִילֵךְ, וְתִרְסֵי מְרִיסֵי קִלְטָא מְחִילֵי קִלְטָא
לְקִילְטָא מְנַהֵם: בְּחִבְרִי. יָסֵי רֹב בַּשֶּׁם אֶת־מִוִּכְרִי מִיִּשְׁרָאֵל: אֶת־מְסִיחִין
הַתְּלִישִׁים לְתִרְסֵי, וְהַן עֲשִׂימֵי חֲרִילֵךְ הַיְּרִימֹה אֶת־הַן עֲשִׂימֵי יָסֵי מִבֵּית
מִנְהֵר אֶת־לֵאסֵי עֲרִי: בַּשֶּׁם בַּשֶּׁם וְתִסְמַחְמִי לְבִית מְעַשֵּׁר חֲרִילֵךְ. אֶת־כָּל
שִׁמְעִי אֶת־בְּנֵינֵינוּ אֶת־בָּרִי: בַּשֶּׁם מְחַשֵּׁי בְּדִרְסֵי מְסַחְמַחֵי מִבֵּית אִוְמֵר
שִׁמְעִי אֶת־בֶּשֶׁר, אֶת־לֵב אֶת־מִתְקִין אֶת־לֵב: וְתִקְשָׁה אֶת־מִינֵי מְחִי
בְּבִנְיָמִין וְחִבְרִי, שָׁקֵה לֵבָה מֵהָן אֶת־הַן הַתְּעִיבִי בַּשֶּׁם הַתְּעִיבִי לְבִית
אֶת־עַלֵי אֶת־לֵב עֲרִי וְחִי: אֶת־בָּרִי אֶת־לֵב אִוְמֵר אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי בְּדִרְסֵי עֲרִי
וְתִסְמַחְמִי וְלִהְיִי: וְתִקְשָׁה בִּרְיִן שִׁמְעִי וְשִׁלְטֵי וְחִבְרִי: בְּחִבְרִי
בְּחִי. יָסֵי אֶת־בֶּשֶׁר אֶת־לֵב אִוְמֵר אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי לְבִית
אֶת־לֵב מְעַשֵּׁר, אֶת־לֵב אִוְמֵר דִּיעַ עֲשִׂימֵי חֲרִילֵךְ אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי חֲרִילֵךְ
וְעִירֵי. לֵב אֶת־גֵּם אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי לְבִית מְעַשֵּׁר עֲרִי אֶת־שִׁמְעִי
אֶת־עֲרִי, וְהִי אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי וְתִקְשָׁה בְּחִבְרִי: וְתִקְשָׁה אֶת־לֵב אִוְמֵר
עַמְשֵׁר, אֶת־לֵב אִוְמֵר עֲרִי מְחַשֵּׁי וְחִבְרִי (חֲרִילֵךְ) דְּלִיָּהוּ: וְתִקְשָׁה לְפָנֶיךָ
אֶת־בְּנֵי בְּדִרְסֵי אֶת־בְּנֵי בְּדִרְסֵי: אֶת־לֵב אִוְמֵר אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי אֶת־לֵב
הַתְּלִישִׁים אֶת־לֵב אִוְמֵר אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי בְּדִרְסֵי: אֶת־לֵב אִוְמֵר אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי
הַתְּלִישִׁים אֶת־לֵב אִוְמֵר אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי בְּדִרְסֵי: אֶת־לֵב אִוְמֵר אֶת־לֵב מְחַשֵּׁי אֶת־לֵב

ביאור הגר"א

[illegible]

בת"י ב

[illegible]

ולא כדי למוכרם בשוק, ולא נתחייבו במעשר^[15]. לכן, במקום כזה
אנו דנים את הפירות כפירות שכבר נתחייבו במעשרות וספק אם

הפרישו מהם מעשרות, ואסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי בשוק,
עד שיפרישו מהם מעשרות כדין דמאי^[16].

הערות

[יש לציין, שהרמב"ם (הלכות מעשר ה, ו) מביא את החילוק המוזכר בסוגייתנו
(בין מקום שרוב המלקטים מכניסים לבתים ובין מקום שרוב המלקטים מוליכים
לשוק) רק לגבי ההוראה השניה במשנה – "לפיכך אם הכניסו לבתיהם מתקנים
ודאי", ולא לגבי ההוראה הראשונה – שמותר לאכול מתאנים אלו אכילת עראי
בשוק, ואף על פי שלכאורה נוגע הדבר גם להוראה זו כפי שביארנו, שהרי רק
במקום שרוב המלקטים מוליכים את הפירות לביתם אנו מניחים שגם תאנים אלו
לא נכנסו לבית ולא נתחייבו במעשרות, ולכן מותר לאכול מהן עראי בשוק; אבל
משנגמרה מלאכתן ומאז אסור לאכול מהן אפילו אכילת עראי (ראה גם גמרא לקמן
כד, ב). והאחרונים אכן תמהים על השמטה זו (רש"ש, מובא בתוספות אנשי שם;
חזון איש דמאי ז, יב ד"ה ר"מ פ"ה). ויש להעיר, שגם בדברי הגמרא כאן מוזכר חילוק
זה במפורש רק לגבי ההוראה השניה של משנתנו ולא לגבי ההוראה הראשונה
(ועיין ר"ש סיריליאז כאן; ספר ניר; עיין גם שלחן ערוך, יורה דעה שלא, צט). לדיון
נרחב בשיטת הרמב"ם, עיין ר"י קורקוס ומרכבת המשנה שם; ישועות מלכו, קרית
ארבע; מקדש דוד ורעים, נו, א ד"ה אך הרמב"ם; משנת רבי אהרן, שו"ת חלק א, מ.
י (עמוד קפה); חידושים וביאורים ג, שם משמעון ג, ובהערותיו על פירוש המשנה
לרמב"ם. ראה גם את הסברא המוזכרת לעיל יא, ב חילופי גירסאות וביאורים א.]

15. כלומר, במקום שרוב מלקטי התאנים מוליכים אותן לשוק על מנת למוכרן,
אין העם הארץ נאמן לומר שהוא אינו מן הרוב אלא מן המיעוט המלקטים לביתם
לצורך עצמם, וממילא לא נתחייבו פירותיו במעשרות לפני שנכנסו לבית. אלא אנו
דנים אותו כחלק מן הרוב המלקטים כדי למכור בשוק, ונתחייבו הפירות במעשרות
משעה שנגמרה מלאכתם בשדה (ביאור הגר"א, ספר ניר, ביאור רבי חיים קנייבסקי;
עיין גם ר"ש סיריליאז ופני משה; אולם מהר"א פולדא מפרש באופן אחר).

16. ביאור הגר"א. אבל אין מפרישים מהם מעשרות כטבל ודאי, כי יתכן שהעם
הארץ אומר אמת, ופירות אלו אכן אינם מחוייבים במעשרות (עיין פני משה, ביאור
הגר"א).

[לכאורה, יש הבדל בין שני המקרים המוזכרים בגמרא, לענין חיוב הפרשת
תרומות ומעשרות מן הפירות: במקרה הראשון, שהעם הארץ טוען שעושר את
הפירות כדין, אז מכיון שאינו נאמן, נידונים הפירות כפירות דמאי וצריך להפריש
מהם מעשרות בלבד (ראה לעיל יא, ב הערה 8). אולם במקרה השני, שהעם הארץ
טוען שהוא מן המיעוט המלקט לביתו לצורך עצמו, ולדבריו לא נתחייבו הפירות
במעשרות כלל, אז מכיון שאינו נאמן, אלא דנים את פירותיו כמי שנתחייבו
במעשרות, צריך להפריש מהם גם תרומה, כי הרי הוא כמי שאומר שלא הפריש מן
הפירות אפילו תרומה.]

המשנה חילקה בין מקרה שבו עם הארץ אומר: "טלו לכם תאנים", ובין מקרה שבו הוא אומר: "טלו והכניסו לבתיכם". במקרה הראשון רשאים המקבלים לאכול מן התאנים אכילת עראי בשוק, ואילו במקרה השני הם אסורים לעשות כן. הגמרא מגבילה כעת את ההוראה הראשונה:

אם נתן לו העם הארץ למקבל התאנים דָּבָר מְרוּבָה – כמות מרובה של תאנים, שאין רגילות לאוכלו בשוק, הדין הוא שְׁאֵפִילוּ אִם אָמַר לוֹ העם הארץ: "טול את הפירות וְאָכֹל", הרי הוא כְּמִי שְׁאָמַר לוֹ: "טול את הפירות וְהִכְנֵס לביתך לאכול". לפיכך, אסור לאכול מהן אפילו אכילת עראי בשוק, עד שיפריש מהן מעשרות כדין דמאי^[1]. הגבלה נוספת:

אם נתן לו העם הארץ דָּבָר שְׁאֵין דְּרָבּוֹ לְהִיאָכֵל חֵי, אֲפִילוּ אִם אָמַר לוֹ: "טול את הפירות וְאָכֹל", הרי הוא כְּמִי שְׁאָמַר לוֹ: "טול

חערות

[מבואר בהוראה הראשונה של משנתנו]. ואילו לגבי המקבל השני אנו חוששים שהפירות שנתן לו כבר נכנסו לבית ונתחייבו במעשרות, ומשום כך אמר לו "טול והכנס לביתך", כלומר, פירות אלו ראויים לאכילה אפילו בבית כיון שכבר נתחייבו במעשרות והופשרו מהם. ולכן אסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי עד שיפריש מהם מעשרות כדין דמאי [מבואר בהוראה השניה של משנתנו] (פני משה, ביאור הגר"א). החידוש בהוראת הגמרא הוא, שאף על פי שמחלק לשניהם פירות כאחד, אנו מייקקים מדבריו שיש הבדל בין הפירות שנתן לראשון ובין הפירות שנתן לשני (ביאור רבי חיים קנייבסקי). [המקבל הראשון רשאי לסמוך על כך שהפירות שנתן לו אינם חייבים במעשר, כי כפי שלמדנו לעיל (עמוד א), משנתנו עוסקת במקום שרוב המלקטים מכניסים את הפירות לביתם לצורך עצמם, ולכן כשעם הארץ מחלק פירות בשוק ואומר: "טול ואכול", אנו תולים שהפירות לא נכנסו עדיין לביתו ולא נתחייבו כלל במעשרות, ומותר לאכול מהם עראי בשוק, ואילו המקבל השני חייב לקבל את טענת העם הארץ שהפירות כבר נתחייבו במעשרות, אבל אני יכול לסמוך עליו במה שאומר שכבר עישר אותם, שהרי עם הארץ אינו נאמן על כך, לפיכך, עליו להפריש מהם מעשרות כדין פירות דמאי (ראה גמרא לעיל עמוד א: ערוך השלחן העתיד, ורע"ס קב, ג)].

לפי ביאור זה, צריך לומר שהגמרא מדברת במקרה שהעם הארץ נותן פירות מסיימים לראשון ופירות אחרים לשני, ולכן ניתן לדייק מדבריו שכל אחד מהם מקבל פירות שמצבם שונה וממילא דינם שונה. אבל אם אינו נותן להם פירות מסיימים אלא מציע לשניהם ליטול פירות מן הסל שלפניו, אין סברא לומר שהפירות שנטל הראשון הם פירות שלא נכנסו לבית ופטורים ממעשרות ואילו הפירות שנטל השני נכנסו לבית וחייבים במעשרות, אלא כל הארץ אינו נאמן על מעשרות (עין תוספות אנשי שם במשנה; ערוך השלחן העתיד, ורע"ס קב, טו; חזון איש דמאי ז, יד). להרחבת הדיון ולדרכים נוספות בביאור הסוגיא, ראה חילופי גירסאות וביאורים א.

חילופי גירסאות וביאורים

ביאור דומה לביאור זה בדיון "טול והכנס לביתך" לפיכך, בידיון שלפנינו, המקבל הראשון שאמר לו העם הארץ "טול ואכול" ולא התחייב לו לעשר את פירותיו, רשאי לאכול מהם אכילת עראי בשוק, כלן פירות שלא נקבעו לחיוב מעשרות; ואילו המקבל השני שאמר לו העם הארץ "טול והכנס לביתך" והתחייב לו בכך לעשר את פירותיו, אסור לו לאכול מהם אפילו אכילת עראי בשוק, לפי שהעם הארץ נאמן על כך שיפריש על פירות אלו תרומה גדולה, ובכך נקבעים הפירות לחיוב מעשר ואסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי עד שיפרישו מהם את כלל המעשרות כדין (תוספות אנשי שם; דרך אמונה, מעשה ה', ז בביאור ההלכה ד"ה זה אוכל ופטור).

נמצא לפי הסבר זה, שהטעם לחלק בין שני המקבלים אינו משום שאנו מניחים שהפירות שמקבל האחד שונים מן הפירות שמקבל חברו, אלא משום שאנו מניחים שהעם הארץ ניהג כלפי הפירות של השני באופן אחר ממה שניהג כלפי הפירות של הראשון, ולכן פירותיו של השני אסורים אפילו באכילת עראי. [לפי הסבר זה, גם המקבל השני רשאי לאכול מן הפירות אכילת עראי בשוק, תיכף ומיד, לפני שיסיק העם הארץ להפריש תרומה על פירות אלו (ביאור ההלכה שם; עין עוד שם)].

[יש לציין, שגם לפי פירושו המחדש של מהר"א פולדא בגמרא לעיל (עמוד א) – שהטעם שאסור לאכול מן התאנים במקרה שהעם הארץ אומר "טול והכנס לביתך" הוא משום שעצם התחייבותו לעשר את הפירות קובעת אותם למעשר (ראה לעיל שם, חילופי גירסאות וביאורים ב), מיושבת הקושיא דלעיל. כי גם לפי פירושו זה, החילוק בין המקבל הראשון לשני אינו משום שאנו מניחים שהפירות שקיבלו שונים זה מזה, אלא משום שהפירות של השני נקבעו לחיוב מעשר כאשר העם הארץ התחייב לעשרם, ואילו הפירות של הראשון לא נקבעו לחיוב מעשר מכיון שהעם הארץ לא התחייב לעשרם, ולכן מותר לאכול מהם עראי. אמנם, לפי פירושו זה, אסור למקבל השני לאכול מן הפירות אפילו תיכף ומיד, מפני שכבר

א. ביאור את דברי הגמרא על פי פני משה וביאור הגר"א. כפי שהתבאר בסוף הערה 4, לפי פירוש זה צריך לומר שהגמרא מדברת במקרה שהעם הארץ מחלק פירות מסיימים לראשון ופירות אחרים לשני, ולכן ניתן לדייק מדבריו שנותן לכל אחד מהם פירות שמצבם ודינם שונה. אבל במקרה שמציע לשניהם ליטול פירות מסל אחד אין סברא לומר שהפירות שנטל הראשון הם פירות שלא נכנסו לבית ופטורים ממעשרות ואילו הפירות שנטל השני נכנסו לבית וחייבים במעשרות. אמנם פשטות דברי הגמרא משמע שהוראה זו נאמרה גם במקרה שהעם הארץ מציע לשניהם פירות מסל אחד ואינו מבדיל בין הפירות שמציע להם (עין ר"ש סיריליאן, תוספות אנשי שם במשנה; ערוך השלחן העתיד, ורע"ס קב, יג וחזון איש דמאי ז, יד). וכיון שכך, יש לתמוה, כיצד אנו מניחים במקרה כזה שהפירות שנטל הראשון לא נכנסו לבית ופטורים ממעשר ואילו הפירות שנטל השני נכנסו לבית וחייבים במעשר, מאחר ושניהם נטלים פירות מאותו הסל [ומכיון שלמקבל השני אמר בפירוש "טול והכנס לביתך", ויש לנו לחוש לגביו שהפירות נכנסו לבית וחייבים במעשר, יש לנו לחוש כך גם כלפי הפירות שנטל הראשון, שהרי שניהם נטלים מסל אחד (ערוך השלחן וחזון איש שם)].

מחמת קושיא זו, יש מבארים את הוראת הגמרא באופן אחר. לפי פירושם, במקרה שהעם הארץ אומר "טול והכנס לביתך" אסור לאכול מהפירות, לא משום שמשמע מדבריו שהפירות כבר נכנסו לביתו ונתחייבו במעשרות, אלא מפני שמשמע כוונתו לומר: "רשאי אתה לאכול את הפירות בביתך, ואני אעשר אותם בעבורך", ומכיון שלענין תרומה גדולה נאמן עם הארץ לומר שיפריש, שהרי לא נחשדו עמי הארצות על הפרשת תרומה גדולה (ראה לעיל יא, ב הערה 3, לכן אסור לאכול מהתאנים אלו אפילו אכילת עראי בשוק, לפי שאנו חוששים שגמא אכן פירש תרומה על פירות אלו, והדין הוא שהפרשת תרומה מפירות שנגמרה מלאכתם קובעת אותם לחיוב מעשרות (ראה לעיל עמוד א הערה 12; שם גם הובא

הגמרא תמחה מה החידוש בהוראה זו:

אָמַר רַבִּי יוֹסִי: וְלֹא מִתְּנִיתָא הֵיא — האם לא למדנו הוראה זו במשנה? הלא משנתנו מלמדת שבני אדם היושבים בשער חצר או בחנות, ואמר להם עם הארץ: "טלו לכם תאנים לאכול", הרי אלו **אוֹכְלִין** — רשאים לאכול מהן אכילת עראי, ופְּטוּרִין מלעשר אותן, ובעל השער ובעל החנות חייבין לעשר את התאנים לפני שיאכלו מהן. ולכאורה הטעם לכך הוא, מפני ששער החצר או החנות נחשבים כמו בית לגבי בעליהם, אך אינם נחשבים כמו בית לגבי שאר היושבים שם⁵; הלכך, לגבי שאר בני האדם, כאשר אומר להם העם הארץ "טלו לכם תאנים לאכול" הרי הוא כמי שאומר להם "טלו ואכלו בשוק", ולכן רשאים הם לאכול מהן אכילת עראי בלא להפריש מעשרות. אולם לגבי בעל החצר או החנות, כיון ששער החצר או החנות נחשבים כביתם, כאשר הוא אומר להם "טלו לכם תאנים לאכול", הרי הוא כמי שאומר להם "טלו והכניסו לבתיכם", ולכן אסור להם לאכול מן התאנים

הערות

5. ראה לעיל יא, ב. הערה 7; וגמרא להלן יד, ב.
6. מהר"א פולדא, פני משה, רידב"ז, ביאור רבי חיים קנייבסקי; עיין גם ביאור הגר"א. [הגמרא מבינה כעת, שהוראת המשנה היא שבעל החצר או בעל החנות חייבים לעשר את התאנים כדין דמאי, משום שלגביהם נחשב העם הארץ כמי שאומר: "טלו והכניסו לבתיכם". ואם כן, נמצא שכבר למדנו במשנה את החידוש שהגמרא באה ללמדנו — שעם הארץ המחלק פירות לשני בני אדם, ולאחד אמר: "טלו ואכול", ואילו לשני אמר: "טלו והכנס לביתך", הראשון רשאי לאכול מן הפירות אכילת עראי בלא לעשרם, ואילו השני חייב לעשרם תחילה כדין דמאי.]
7. אנו מבארים את המשך דברי הגמרא על פי מהר"א פולדא בפירוש השני, ביאור הגר"א (כת"ב ב'), רידב"ז, וביאור רבי חיים קנייבסקי: [לפי הפירוש הראשון במהר"א פולדא הגמרא מניחה קושיא זו בלא תירוצו ופונה לדון בענין אחר (ראה גם פני משה); פירוש זה יובא בחילופי גירסאות וביאורים בסוף הסוגיא.]
8. מוגה על פי מהר"א פולדא בפירוש השני, וביאור הגר"א (כת"ב ב.). [בהגהות הגר"א (לפי ריד"ל) מוגה לשון הגמרא כך: "אמר רבי יונה: הֵיא הָדָא, היא הָדָא?" כלומר, האננים הוראת המשנה דומה להוראה שמלמדת הגמרא?]
[מהר"א פולדא בפירוש הראשון מבאר את דברי רבי יונה על פי הגירסא הפשוטה שלפנינו; ביאורו יובא בחילופי גירסאות וביאורים בסוף הסוגיא.]
9. רבי יונה מבאר, שהמשנה באה ללמד הוראה שונה לגמרי מן ההוראה שהגמרא מלמדת. כפי שהתבאר לעיל (הערה 4), הגמרא מחדשת, שכאשר עם הארץ מחלק פירות לשני בני אדם, ולראשון אומר: "טלו ואכול", ואילו לשני אומר: "טלו והכנס לביתך", הראשון רשאי לאכול מן הפירות עראי, לפי שאנו מניחים שהפירות שקיבל לא נכנסו לבית ולא נתחייבו במעשרות. ואילו השני אסור לאכול מן הפירות, לפי שאנו מניחים שהפירות שקיבל נכנסו לבית ונתחייבו במעשרות, ואיננו יודעים אם העם הארץ עישרם כדין, ולכן אסור לאכול מהם עד שיפריש מהם את כל המעשרות

חילופי גירסאות וביאורים

משעה שהתחייב העם הארץ לעשרם נקבעו לחיוב מעשר, ושוב אסור לאכול מהם עראי.
[לישוב הקושיא לדעיל על פי דרכם של הפני משה והגר"א בביאור הגמרא, עיין ערוך שחלון העתיד שם, חזון איש שם, ודרך אמונה, מעשר ה, עב, וציון ההלכה שם; ק; עיין עוד חידושים וביאורים, ב פרק ב ד"ה ובה ניחא מה שאמרנו בירושלמי:]
ב. ביארו את תירוצו הגמרא על פי דרכו של הגר"א (כת"ב ב.) [וכפי המבואר ברידב"ז, וביאור רבי חיים קנייבסקי], הוראת הגמרא לעיל עוסקת במקרה שהעם הארץ מחלק פירות מסויימים לכל אחד מן המקבלים, ואילו המשנה עוסקת במקרה שפציע את אותם הפירות לכל היושבים בשער החצר או בחנות. אולם כפי המבואר בחילופי גירסאות וביאורים א, יש מפרשים המבארים שהוראת הגמרא לעיל עוסקת גם במקרה שהעם הארץ מציע לשני המקבלים פירות מאותו הסל. [וכפי שהתבאר שם, הטעם שלמקבל הראשון מותר לאכול מן הפירות עראי ואילו לשני אסור לעשות כן, הוא משום שאנו מפרשים את דבריו של העם הארץ שבכוונתו להפריש תרומה בעבור השני אבל לא בעבור הראשון, ולכן אנו דנים את הפירות של השני כפירות שנקבעו למעשר מחמת כן, ואילו הפירות של הראשון, מכיון שלא נכנסו לבית לא נקבעו למעשר, ומותר לאכול מהם עראי.] לפי שיטה זו, ניתן לפרש את תירוצו הגמרא כאן, כדלהלן:
הגמרא מחדשת, שבמקרה שהעם הארץ **משנה את דבריו** בין שני מקבלי הפירות — לראשון הוא אומר: "טלו ואכול", ואילו לשני הוא אומר: "טלו והכנס לביתך" — לגבי הראשון אנו נוטקים שהפירות בדאי לא נקבעו לחיוב מעשר ומותר לאכול מהם עראי, ואילו לגבי השני אנו חוששים שבכוונתו לומר לו שרשאי הוא אף להכניס את הפירות לביתו ולאוכלם, כן הוא יפריש את המעשרות בעבורו, ומכיון שעם הארץ נאמן לגבי הפרשת תרומה, אנו דנים את הפירות כפירות שנקבעו לחיוב מעשר על ידי הפרשת תרומה, ואסור לאכול מהם לפני הפרשת כל

עד שיפרישו מהן מעשרות. נמצא, שכבר למדנו במשנה את החידוש שהגמרא באה ללמדנו, ומה איפוא מחדשת הגמרא בהוראה זו⁶?
הגמרא מתרצת שהוראת המשנה אינה ההוראה המובאת בגמרא לעיל⁷?
אָמַר רַבִּי יוֹנֵה: (דברי הכל היא)⁸ ההוראה שלמדנו במשנה אינה ההוראה שהגמרא באה ללמדנו; **כָּאן**, בהוראת הגמרא, אנו עוסקים ב**דְּמָאִי**; כלומר, הגמרא מלמדת שהמקבל השני שאמר לו העם הארץ: "טלו והכנס לביתך", צריך לעשר את הפירות כדין דמאי. ואילו **כָּאן**, במשנה, אנו עוסקים ב**טַבֵּל דְּבָאִי**; כלומר, המשנה מלמדת שבעל החצר או בעל החנות כאשר הם מכניסים את הפירות לרשותם, עליהם להפריש מהם מעשרות כדין טבל דבאי. נמצא איפוא, שההוראה שמלמדת המשנה עוסקת בענין אחר לגמרי מן ההוראה שהגמרא באה ללמדנו, ולכן לא ניתן ללמוד את הוראת הגמרא מן הדין שלמדנו במשנתנו⁹.

כדין פירות דמאי. הגמרא מחדשת בכך, שאף על פי שהעם הארץ מחלק לשניים פירות כאחד, אנו מחלקים בין דינים של הפירות שמקבל הראשון ובין דינים של הפירות שמקבל השני, על פי הגרמז בדברי העם הארץ.
אולם המשנה באה ללמדנו הוראה אחרת, ועל כן יתכן שהיא עוסקת במקרה שונה. המשנה באה ללמדנו, שביתו של אדם או חצירו קובעים למעשר רק את הפירות שלו, ולא את פירות חבירו; כלומר, רק כאשר אדם מכניס פירות לבית שלו או לחצר שלו הם נקבעים למעשר, אבל כאשר אדם מכניס פירות לביתו או לחצירו של חבירו, אין הפירות נקבעים למעשר. לפיכך, ניתן לפרש שהמשנה עוסקת במקרה שהעם הארץ מציע את **אותם הפירות** לפני כל היושבים בשער החצר או החנות ואומר לכולם: "טלו לכם תאנים". במקרה כזה, כיון שמוכח שבכוונתו לגבי שאר בני האדם שיאכלו מן הפירות מבלי שיכניסום לבתיהם, אנו נוטקים בודאי שהפירות לא נכנסו לביתו ולא ללמדנו הוראה שונה, ולכן רשאים אותם בני אדם לאכול מן הפירות עראי בלא הפרשת מעשרות. אבל בעל החצר או החנות שקיבלו אף הם מפירות אלו, אם הם מכניסים אותם לחצרים או לחנותם עליהם להפריש מהם מעשר כדין **טבל דבאי**, כי מאחר שברור לנו שפירות אלו לא נתחייבו במעשרות ועל כן כאשר הם מכניסים אותם לרשותם, עליהם להפריש מהם מעשר כדין טבל דבאי. נמצא שהמשנה מלמדת, שהמכניס פירות לרשותו של אדם אחר אינו חייב במעשרות, ואילו המכניס פירות לרשותו חייב לעשרם.
מכיון שהמשנה באה ללמדנו הוראה שונה, ויתכן שהיא אף עוסקת במקרה שונה, לא ניתן ללמוד את הוראת הגמרא [יש לחלק בדינים של פירות שמקבלים שני בני אדם, על פי דיבורו של העם הארץ] מן הדין האמור המשנה (רידב"ז וביאור רבי חיים קנייבסקי, על פי ביאור הגר"א כת"ב ב'). ומהר"א פולדא בפירוש השני.
ב. ג. ואילו לביאור דברי רבי יונה על פי הגירסא הפשוטה שלפנינו, ראה חילופי

המעשרות כדין פירות דמאי.

אולם משנתנו באה ללמד הוראה אחרת. המשנה מלמדת, שכאשר עם הארץ מחלק תאנים לבני אדם היושבים בשער החצר או בחנות **ואומר לכולם בשוה**: "טלו לכם תאנים", אף על פי שמסתבר שבעל החצר או החנות יכניסו את הפירות לרשותם לפני שיאכלום, מכל מקום מכיון שהעם הארץ לא רמז בדבריו שבכוונתו להפריש מעשרות על פירותיהם, אנו דנים את כל התאנים כפירות שלא נכנסו לבית ולא נקבעו לחיוב מעשרות, ועל כן, שאר בני האדם רשאים לאכול מהם עראי [אפילו אם מכניסים אותם לחצר או לחנות, כיון שאין זו רשותם], ואילו בעל החצר או החנות, כאשר הם מכניסים את הפירות לרשותם, נקבעים הפירות לחיוב מעשרות, ועליהם להפריש מהם מעשרות כדין טבל דבאי.

נמצא, שהגמרא מחדשת שכאשר עם הארץ מרמז שבכוונתו להפריש מעשר בעבור המקבל, צריך המקבל לנהוג בפירות כדין פירות **דמאי**, אף על פי שלא הכניסם לרשותו — כי יש לחוש שהעם הארץ אכן יפריש תרומה בעבורו. והמשנה מלמדת הוראה על מקרה שהעם הארץ אינו רומז על כך, שבשעה שבעל החצר או החנות מכניסים את הפירות לרשותם, עליהם להפריש מהם מעשרות כדין **טבל דבאי**. מכיון שכך, לא ניתן ללמוד את חידוש הגמרא מן הדין האמור במשנה.

ג. עד כה הבאנו שני פירושים בתשובת רבי יונה [ושניהם על פי דרכו של הגר"א (כת"ב ב.)]. לפי שני הפירושים, רבי יונה מבאר מדוע חידוש הגמרא אינו יכול לחילול מהוראת המשנה — מפני שהמשנה מלמדת הוראה אחרת, ועוסקת במקרה **שונה**. אמנם ראוי לציין, שבדברי רבי יונה לא נאמר שיש חילוק בין המקרים שבהם עוסקות המשנה והגמרא; רבי יונה רק אומר **שההוראות** שונות חן — כאן דנים את הפירות **כדמאי**, וכאן **כטבל דבאי**.

ואכן, הגר"א (כת"ב א) מבאר שהמשנה והגמרא עוסקות במקרים דומים, ובכל זאת ההוראות האמורות בהן שונות, וחיינו, שרבי יונה לא בא **לתרץ** את קושיית

הגמרא לעיל (יב, א) הוכיחה ממשנתנו, שנתנית פירות במתנה אינה קובעת אותם לחיוב מעשר כמו מכירה. כעת מביאה הגמרא ברייתא העוסקת בענין זה^[10]:

האומר לחבירו: "צא ולקט לך עשרים תאנים משרה שלי, ואני, בתמורה, הריני ממלא את כריסי באכילת תאנים משרה שלך",

כלומר, אני אוכל תאנים מהשרה שלך ככל שארצה; הדין הוא, שהממלא את כריסו פטור מלהפריש מעשרות מן התאנים שהוא אוכל, ואילו חבירו האוכל תאנים במיניין קצוב, חייב להפריש מהן מעשרות^[11].

גירסאות וביאורים ד.
10. רידב"ז יג, א סוף ד"ה א"ל אין; ברייתא זו נמצאת בתוספתא ב, ח.
11. זה שאוכל תאנים במינין, קיבל את עשרים התאנים תמורת הרשות שנתן לחבירו

חילופי גירסאות וביאורים	
רבי יוסי, אלא בא לחשיב על דבריו, שחוראת המשנה אינה מתאימה עם דברי הגמרא אלא סותרת אותה!	רבי יוסי, אלא הם מתייחסים לענין אחר הנידון בגמרא קודם לכן. הגמרא לעיל (עמוד א) דנה, האם החוראה של המשנה – המתירה למקבלי פירות מעם הארץ לאכול מהם עראי בשוק, ואינה מחשיבה את המתנה כמו מכירה הקובעת את הפירות לחיוב מעשר – נאמרה רק לפי שיטת רבי מאיר הסובר כך לגבי דיני שנת היובל, או אף לפי שיטת חכמים החולקים עליו וסוברים שלגבי דיני יובל מתנה נחשבת כמו מכר (ראה לעיל שם). בנוגע לנידון זה, מביאה הגמרא כאן דיעה נוספת: "אמר רבי יונה: הוראת משנתנו, שמתנה אינה נחשבת כמו מכירה, דברי הכל היא; כאן בדמאי, כאן בנדאי ". כלומר, כאשר הדיון הוא קביעת פירות שהם טבל ודאי לחיוב מעשרות, סוברים חכמים שמתנה נחשבת כמו מכר ונקבעים הפירות לחיוב מעשר; אבל כאשר הדיון הוא קביעת פירות דמאי לחיוב מעשרות, חקילו חכמים ולא החשיבו את המתנה כמו מכר, ולכן פירות אלו אינם נקבעים לחיוב מעשר על ידי שניתנו במתנה (ראה גם מיכל המים).
לפי גירסא זו, הגמרא משאירה את קושיות רבי יוסי בלא תירוץ. [ראה גם פני משה בביאור גירסא זו]. ונמצא אם כן, שהפירוש של הוראת המשנה בענין פירות שמחלק עם הארץ בשער חצר או בחנות, נשאר להיות כמו שהבינה הגמרא בקושיא, שדברי המשנה: "ובעל השער ובעל החנות חייבין ", היינו, שהם חייבים לעשר את הפירות שמקבלים מהעם הארץ [אפילו לפני שהם מכניסים אותם לרשותם] כדין פירות דמאי , מפני שלגביהם נחשב העם הארץ כמי שאומר "טלו והכניסו לבתיכם" (עיין מהר"א פולדא, פני משה ומראה הפנים; עיין עוד רמב"ם הלכות מעשר ה, זח, תוספות חדשים על המשניות, וחזון איש דמאי ז, יד).	לפי גירסא זו, הגמרא משאירה את קושיות רבי יוסי בלא תירוץ. [ראה גם פני משה בביאור גירסא זו]. ונמצא אם כן, שהפירוש של הוראת המשנה בענין פירות שמחלק עם הארץ בשער חצר או בחנות, נשאר להיות כמו שהבינה הגמרא בקושיא, שדברי המשנה: "ובעל השער ובעל החנות חייבין ", היינו, שהם חייבים לעשר את הפירות שמקבלים מהעם הארץ [אפילו לפני שהם מכניסים אותם לרשותם] כדין פירות דמאי , מפני שלגביהם נחשב העם הארץ כמי שאומר "טלו והכניסו לבתיכם" (עיין מהר"א פולדא, פני משה ומראה הפנים; עיין עוד רמב"ם הלכות מעשר ה, זח, תוספות חדשים על המשניות, וחזון איש דמאי ז, יד).
[לדרך נוספת בביאור גירסא זו בדברי רבי יונה, עיין ר"ש סיריליאנו]	

הגמרא מבררת את ההוראה שהאוכל תאנים במנין חייב לעשרם: **רבי בון בר חייה בעא קומי** (שאל לפני) **רבי זעירא: וכי אין האדם הקונה תאנים שלא נגמרה מלאכתו, אוכל מהן אחת אחת ברשות הכל** (במקום שיש רשות לכל אדם להלך בו) **ופטור מלעשרו**!^[1]

עונה רבי זעירא:

אמר ליה רבי בון בר חייה: **אין** — כן! הקונה אכן רשאי ללקט ולאכול מן התאנים אחת אחת ופטור מלעשרן.

טוען רבי בון:

אם כן, **הכא** — כאן, במקרה של הברייתא, **למה הוא** (האוכל תאנים במנין) **חייב** לעשר את התאנים? הרי אם מלקטן ואוכלן אחת אחת, רשאי הוא לאוכלן בלא להפריש מעשר!^[2]

רבי זעירא עונה:

אמר ליה רבי בון: הברייתא עוסקת במקרה שהלוקח **מצרף** את התאנים יחד, דהיינו שמלקט יותר מאחת מהן בבת אחת. במקרה כזה אסור לו לאכול מהן בלא הפרשת מעשרות!^[3]

תמנהה הגמרא:

אם הברייתא עוסקת **במצרף** את התאנים יחד, אם כן, **אפילו** חבירו, **הממלא את כריסו, יהא חייב** לעשר את התאנים שמלקט! וכי **אינו אסור** לאכול את התאנים שמלקט בלי שמפריש מהן מעשרות **משום** שקנה אותן **בחליפין**? הלא המחליף פירות עם חבירו נחשב

הערות

בדברי הגמרא יובא בחילופי גירסאות וביאורים בסמוך).

6. ראה גמרא לעיל יב, א.

7. הגמרא מבארת שיש הבדל יסודי בין המלקט כפי רצונו ובין המלקט במנין, כיצד הם מתייחסים להסכם שבנייהם. ה"ממלא את כריסו" רצה לתת מתנה לחבירו ולא נתכוון ללקט מפירות חבירו, ולכן גם אם לבסוף הוא מלקט משל חבירו הוא נחשב כמקבל מתנה, ופטור מן המעשרות אפילו אם מצרף כמה תאנים ביחד. מה שאין כן חבירו, שכונתו מתחילה היתה להחליף פירות עם חבירו — שהוא ילקט עשרים תאנים משל חבירו, ותמורתן זה חבירו ילקט פירות מתוך שלו, ועל כן נחשב הוא כמי שקונה פירות בחליפין, והוא חייב להפריש מעשרות אם הוא מצרף כמה תאנים במנין (ביאור הגר"א).

[ר"י קורקוס (שם) מבאר אף הוא את תשובת הגמרא בדרך זו — שכונת הגמרא לבאר שה"ממלא את כריסו" נחשב למקבל מתנה, ואילו ה"אוכל לפי מנין" נחשב לקונה בחליפין — אולם הוא חלוק על הגר"א בנקודה אחת. כפי שהתבאר, לדעת הגר"א, כוונת המקבל קובעת אם הפירות שמלקט משל חבירו נחשבים מתנה או מקח, ועל כן הוא מפרש שכאשר הגמרא אומרת: "לא נתכוון האיש הזה אלא להגיש אלא לשם מתנה, ולכן גם אם לבסוף הוא מלקט פירות משל חבירו אין הוא נחשב כלוקח אלא כמקבל מתנה ופטור ממעשרות. אולם ר"י קורקוס סובר, שכונת הנותן היא הקובעת אם הפירות שמלקט חבירו מתוך שלו נחשבים מתנה או מקח, ועל כן הוא מפרש את תשובת הגמרא באופן הפוך: כשהגמרא אומרת: "לא נתכוון האיש הזה אלא להגיש את לבו שיאכל", כוונתה לומר, שה"אוכל לפי מנין" לא היתה כוונתו לשם מקח אלא לשם מתנה ולכן נתרצה לתת לחבירו ללקט הרבה תאנים תמורת עשרים תאנים בלבד, ורק כדי שלא לבייש את חבירו אמר שישול עשרים תאנים משל חבירו, ועל כן, חבירו ה"ממלא את כריסו" מתוך שלו, נחשב כמקבל מתנה כיון שכונת הנותן היתה לשם מתנה; ואילו ה"אוכל לפי מנין", כיון שכונת הנותן שלו [דהיינו ה"ממלא את כריסו"] היתה לשם מקח — לתת לו ללקט עשרים תאנים תמורת התאנים שהוא ילקט משל חבירו, נחשב כמי שקונה את הפירות בחליפין וחייב במעשרות. נמצא ששני הפירושים שוים במסקנתם, אלא שחלוקים הם מהיו הקובע האם הפירות נחשבים מקח או מתנה, וממילא למי מתייחסת הגמרא באומרה: "לא נתכוון האיש הזה וכו'". עיין עוד מקדש דוד, זרעים נ, ד ד"ה כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ה ה"ה) האומר לחבירו; וביאור ההלכה, הלכות מעשר ה, ה ד"ה האומר לחבירו].

לדרך אחרת בביאור דברי הגמרא, ראה חילופי גירסאות וביאורים א.

חילופי גירסאות וביאורים

אולם הרמב"ם (הלכות מעשר שם) פוסק שאין הבדל בין ה"ממלא את כריסו" ובין ה"אוכל לפי מנין", אלא דין שניהם שוה: כאשר הם מלקטים פרי פרי ואוכלים הם פטורים ממעשרות, וכאשר הם מצרפים בידם יותר מפרי אחד הם חייבים במעשרות. בנוסף, אומר הרמב"ם לגבי שניהם: "שאינו זה חליפין כדי שיהיה מכר". ועל כן מבארים מפרשים רבים, שהרמב"ם פירש את דברי הגמרא כאן באופן אחר, כדלהלן:

לאחר שרבי זעירא ביאר שהברייתא עוסקת במקרה שהמלקט צירף בידו כמה

א. ביאורו את דברי הגמרא על פי דרכם של מהר"י קורקוס, הגר"א, ועוד. לפי דרך זו, הגמרא מיישבת את הקושי שהתעוררו בדברי הברייתא; ונמצא לפי מסקנת הגמרא, שהברייתא מדברת באופן שהמלקט מצרף בידו יותר מפרי אחד, ואכן חלוק דינו של ה"ממלא את כריסו" מדינו של ה"אוכל לפי מנין". ה"ממלא את כריסו" נחשב כמקבל מתנה ולכן פטור מן המעשרות, ואילו ה"אוכל לפי מנין" נחשב כמי בחליפין ולכן חייב במעשרות. [יתכן שזוהי גם דעת הראב"ה, הלכות מעשר ה, ה (עיין ערוך השלחן העתיד, זרעים קב, יא, וחזון איש, דמאי א, טו)].

הגמרא מביאה ברייתא נוספת^[8]:

בְּמֵה דְּכָרִים אֲמֹרִים שעל המלקט לעשר את התאנים כדין דמאי? **בְּמֵה** שבעל האילן הוא **עם הארץ** שאינו נאמן על המעשרות, ויתכן שלא עישר את התאנים^[11]. **אָבֵל** בְּמֵה שבעל האילן הוא **חֵבֶר** הנאמן על המעשרות^[12], הרי זה המלקט **אוֹבֵל** את התאנים אפילו אכילת קבע, **וְאִינוּ צָרִיךְ לְעֶשֶׂר** אותן, כי ודאי שבעל האילן

מי שאמר לו בעל אילן תאנים: **יֵצֵא וְלָקַט לְךָ עֲשָׂרִים תְּאֵנִים** מתאנה **שְׁלִי**, הרי זה **אוֹבֵל** את התאנים אכילת עראי **בְּדִרְבּוֹ**, והוא **פְּטוּר** מלהפריש מהן מעשרות^[9]. אבל אם אמר לו בעל האילן: **יֵצֵא וּמֵלֵא** לך **אֶת הַכֶּלְכֶּלָה** (הסל) בתאנים מן האילן שלי, הרי זה **לא יאכל** אותן אפילו אכילת עראי, **עַד שֶׁיַּעֲשֶׂר** אותן כדין דמאי^[10].

הערות

8. עיין תוספתא ב.ו.
9. תאנים אלו לא נקבעו עדיין למעשר [שהרי רק עתה הם נלקטים, ולא הוכנסו לבית] ולכן הוא רשאי לאוכלן אכילת עראי (מהר"א פולדא). [ראה חילופי גירסאות וביאורים ב].
10. כפי שלמדנו במשנה לעיל (פרק א הלכה ד, ו, ב), כאשר דעתו של אדם ללקט את מלא הסל פירות, גמר מלאכתם הוא מילוי הסל. [ואם דעתו לאכול אותם בשדה ולא להכניסם לביתו, הם נקבעים לחיוב מעשרות מיד בגמר מלאכתם (חזון איש, דמאי ו, יז). לפיכך, במקרה שבעל האילן אמר לו "צא ומלא את הכלכלה", הפירות נקבעים לחיוב מעשר בשעה שהוא ממלא את הסל, ואסור לו לאכול מהם אפילו אכילת עראי עד שפירש מעשר. ומכיון שהפירות נקבעים לחיוב מעשר בעודם בשדה, יש להסתפק שמא בעל האילן פירש עליהם מעשרות עבור המלקט, ולכן חייב המלקט לעשרם רק כדין פירות דמאי ולא כדין טבל ודאי (מהר"א פולדא). כפי שהברייתא ממשכה ומבארת, אנו עוסקים במקרה שבעל האילן הוא עם הארץ. [הערה: שאנו נוהגים בפירות אלו כדין דמאי כלבד הוא משום שבעל האילן יודע שמילוי הסל קובע את הפירות לחיוב מעשר ובכך הם נעשים טבל, ומכיון שהמלקט עשוי לסמוך עליו ולאכול בלי לעשר, יתכן שהוא עישר את הפירות בעבור המלקט.

חילופי גירסאות וביאורים

גירסאות וביאורים ב; לדרך אחרת ביישום הקושיות המוזכרות, עיין אמונת יוסף. [לאפשרויות נוספות בביאור שיטת הרמב"ם, עיין ר"י קורקוס שם, וחסידי דוד על התוספתא שם; חזון איש, דמאי ז, טו].

ב. מהר"א פולדא מצוין שהוא רשאי לאכול מן התאנים בלא הפרשת מעשרות רק אם מלקט ואוכל אחת אחת, אבל אם מצרף שנים או יותר ביחד, עליו לעשרן תחילה. הוראה זו היא לפי שיטתו בביאור דברי הגמרא הקודמים (ראה חילופי גירסאות וביאורים א) שאפילו פירות שמקבל אדם במתנה נקבעים למעשר על ידי צירוף. אולם לפי שיטת ר"י קורקוס, הרי"א, ועוד [וכפי שנקטנו בביאור הגמרא שם], הכלל הוא שפירות שמקבל אדם במתנה אינם נקבעים למעשרות על ידי צירוף. [כפי שהובא בחילופי גירסאות וביאורים א, יש מפרשים הנוקטים שבמבחן של מתנה רק צירוף של **הרבה** פירות מחייב אותם במעשרות אבל לא צירוף של שנים בלבד].

ג. בתוספתא ב.ו ובבבלי עירובין לב, א מובאת ברייתא זו בגירסא שונה. וכך היא הגירסא בבבלי שם (וכן הוא בתוספתא שם בשנינו קלים): **"האומר לחבירו: 'צא ולקט לך תאנים מתאנתי', הרי זה אוכל מהן אכילת עראי בלי לעשרן; ובמקרה שבא לאכול מהן אכילת קבע, מעשרן כדין טבל ודאי**. אבל אם אמר לו **על התאנים: 'מלא לך כלכלה זה בתאנים מתאנתי'**, הרי זה **אוכל מהן אכילת עראי בלי לעשרן; ובמקרה שבא לאכול מהן אכילת קבע, מעשרן כדין דמאי**". רש"י (שם) מבאר את החילוק בין שני המקרים, כדלחל: במקרה הראשון אין לנו להסתפק שמא בעל האילן הפריש מעשרות על תאנים אלו, כי מאחר ואינו יודע כמה תאנים ילקט חבירו, אין בידו להפריש עליהן מעשרות. לפיכך, אם המלקט בא לאכול מהן אכילת קבע עליו לעשר אותן כטבל ודאי. אבל במקרה השני, בעל האילן יודע כמה תאנים ילקט חבירו, ויש לנו להסתפק שמא חשש שהמלקט סומך עליו שיתן לו פירות מועשרים, ולכן הפריש עליהם מעשרות מפירות אחרים. לפיכך, על המלקט להפריש מהם מעשרות כדין דמאי בלבד. [ענין עוד דרך אמונת הלכות מעשר י, עד, וציון ההלכה שם צ, וביאור ההלכה שם ד"ה ע"ה שאמר לחבר; לדיון, מדוע לפי הבבלי במקרה השני רשאי המלקט לאכול מן התאנים עראי ואין מילוי הכלכלה קובע את התאנים למעשר, ולהסבר שונה בגירסת הבבלי, עיין חזון איש דמאי ז, יז].

פירוש זה אינו מתאים לגירסת הברייתא שלפנינו, כי לפי הגירסא שלפנינו גם במקרה הראשון יודע בעל האילן כמה תאנים ילקט חבירו, שהרי אמר לו: "צא ולקט לך **עֲשָׂרִים תְּאֵנִים** משלי", ואם כן מטעם זה גם ברישא עליו להסתפק שמא בעל האילן הפריש מעשר על תאנים אלו. [ועוד, שלפי הגירסא שלפנינו הברייתא מחלקת בין המקרה הראשון למקרה השני כדין אכילת עראי, ואילו לפי גירסת הבבלי וסברת רש"י שם אין כל חילוק ביניהם לענין זה]. לפיכך, במבאר מהר"א פולדא, שהחילוק בדברי הברייתא הוא, שבמקרה של ברישא עדיין לא נקבעו התאנים לחיוב מעשר, ולכן רשאי המלקט לאכול מהן עראי. ומכיון שברור שבעל האילן לא עישר את התאנים לפני שנקבעו למעשר, אם רוצה המלקט לאוכלן אכילת קבע עליו לעשר אותן כטבל ודאי. אולם במקרה של חסיפה הפירות נקבעים לחיוב מעשר כבר בשעת חלקיטה, ולכן אסור למלקט לאכול מהן אפילו עראי. ומאחר שהפירות מתחייבים במעשרות כבר בשעת חלקיטה, יתכן שבעל האילן כבר עישר אותם בעבור המלקט, ולכן על המלקט לעשרם רק כדין דמאי. [אמונם יש לציון, שר"ש סיריליאנו ופני משה מגיחים את גירסת הברייתא שלפנינו על פי גירסת הברייתא בבבלי ובתוספתא; ראה גם ביאור רבי חיים קנייבסקי.]

פירות, תמחה הגמרא: **"אם** הברייתא עוסקת במצרף את התאנים יחד, אם כן, **אפילו** חבירו **הממלא את כריסו, יאה חיוב** לעשר את התאנים שמלקטו והגמרא מניחה קושיא זו בלא תירוצ. נמצא אפוא על פי מסקנת הגמרא, שאין חילוק בין ה"ממלא את כריסו" ובין ה"אוכל בידו מנין", אלא כלבד שזה – כאשר הם מצרפים בידם כמה פירות יחד, הם חייבים במעשרות; ואילו כאשר הם מלקטים ואוכלים אחד אחד, הם פטורים ממעשרות.

לחזון מכן, מקשה הגמרא קושיא אחרת על הברייתא: **"וכי אינו אסור** לאכול את התאנים בלא הפרשת מעשרות **משום** שקנו אותם בחליפין?" כלומר, מאחר שהקונה פירות בחליפין נחשב כמי שקנה אותם בכסף, על שניהם להיות אסורים לאכול את התאנים בלא הפרשת מעשרות, אפילו אם מלקטין אותן אחת אחת ואוכלים; על כך מתרצת הגמרא, שאין כאן חליפין ממש, משום שזה שהציע את העיסקה לחבירו לא אמר לו "ואני ממלא כריסי משלך" אלא כדי להגיש את לבו לחבירו – שיאכל את התאנים שהוא נותן לו בלי בושח, אבל למעשה נתכוון ללתת אותם במתנה. לפיכך, **שניהם** נחשבים כמקבלי מתנה, כיון שכונת המציע הייתה לשם מתנה (ר"ש סיריליאנו, מהר"א פולדא, פני משה; כסף משנה, הלכות מעשר שם). [לפי פירוש זה מתיישבים דברי הרמב"ם, שאינו מחלק בין הממלא את כריסו ובין האוכל בידו מנין, אלא נוקט שלגבי שניהם תלוי הדבר אם מלקטים פרי פרי ואוכלים או שמצרפים כמה פירות בידם. וכן, מה שנקט שלגבי שניהם אף זה נחשב כמו מכר אלא כמו מתנה, ובכל זאת, במקרה שהם מצרפים כמה פירות בידם הם חייבים במעשרות – כפי המבואר במסקנת הגמרא לפי פירוש זה].

אולם, לפי פירוש זה, יש להקשות על עצם דברי הגמרא שתי קושיות: (א) בקושיא האחרונה נוקטת הגמרא שכאשר אדם קונה פירות על ידי חליפין או מקח אסור לו לאכול מהם בלא הפרשת מעשרות אפילו אם מלקט אחד אחד ואינו מצרפם בידו. ואילו ההלכה היא שפירות שנקנים [לפני שנגמרה מלאכתם] ונלקטים ונאכלים אחד אחד מותרים בלא אכילת בלי שיפרישו מהם מעשרות: (ב) הגמרא מבארת במסקנה שהסכם זה אינו נחשב כמו מקח אלא כמו מתנה, ומכל מקום, אם מצרפים כמה פירות ביחד חייבים לעשרם. ואילו לפי מה שלמדנו בגמרא לעיל (וב, א) הכלל הוא שמתנה אינה קובעת למעשר כלל, והפירות נשארים מותרים באכילת עראי אפילו אם מצרפים כמה מהם בידם. [ספר ניר].

כדי ליישב קושיות אלו, מבאר המגדש דוד (ורע"ט, נז, ד, ד"ה והנה על הרמב"ם) שהמושג "צירוף" המוזכר בסוגייתנו אינו לקיטת שתי תאנים בבת אחת – שזהו הצירוף הקובע למעשר במקרה של מקח [במבואר במגן להלן טז, א], אלא הכוונה היא לצירופם של **הרבה** תאנים – כל העשרים, או שיעור מילוי כריסו. במקרה כזה אסור לאכול את התאנים אפילו כאשר נתקבלו במתנה, משום שאכילת כזו נחשבת אכילת קבע ולא אכילת עראי. ואכילת קבע אסורה מיד משנלקטו הפירות אפילו לפני שנקבעו למעשר. וכך הוא ביאור דברי הגמרא: לאחר שהעמידה הגמרא את הראיות הברייתא באופן של "צירוף", מקשה הגמרא: **וְאִינוּ אֲסוּר מִשּׁוּם חֲלִיפִין?** – כלומר, מכיון שהסכם זה נחשב מקח, גם כאשר אינם מצרפים את כל **הפירות** יחד אלא רק מלקטים שנים שנים ואוכלים חיים הם במעשרות משום מקח! על כך משיבה הגמרא שהסכם זה אינו נחשב מקח אלא מתנה, ולכן כל עוד אינם מצרפים את כל הפירות אלא אוכלים אפילו שנים שנים [ונחשבת אכילתם אכילת עראי] רשאים הם לאכול בלא הפרשת מעשרות. [עיין גם פני משה ד"ה במצורף, ור"ש סיריליאנו יב, ב ד"ה במצורף; ראה גם חזון יחזקאל [חיידושים] על התוספתא שם; אולם עיין מהר"א פולדא ד"ה במצורף, ששיטתו תובא גם בחילופי

הפריש עליהן מעשרות מפירות אחרים^[13]. אלו הם דְּבָרֵי רַבִּי.

דעה חולקת:

רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בְּמֵה דְּבָרִים אֲמוּרִים שֶׁהַמֶּלֶקֶט חַיִּיב לַעֲשׂוֹת אֶת הַתַּאנִּים רַק כִּדִּין דְּמֵאִי? בְּמִקְרָה שֶׁבַעַל הָאֵילָן הוּא עִם הָאֶרֶץ. אֲבָל בְּמִקְרָה שֶׁבַעַל הָאֵילָן הוּא חֵבֵר, הָרִי זֶה הַמֶּלֶקֶט מִתְקַנֵּן

— מפריש עליהן תרומות ומעשרות כדִּין טַבַּל וְדָאִי, וְלֹא כִּדִּין דְּמֵאִי בַּלְבָּד, כִּי וְדָאִי שֶׁבַעַל הָאֵילָן לֹא הִפְרִישׁ עֲלֵיהֶן תְּרֻמוֹת וּמַעֲשֵׂרוֹת מִפִּירוֹת אַחֲרֵיכֶם, לִפִּי שְׁלֹא נִחְשְׁדוּ חֲבֵרִים לְתֵרוֹם (לִהְפָּרִישׁ תְּרֻמוֹה) שְׁלֹא מִן הַמוֹקֶף — מִפִּירוֹת שֶׁאֵינֶם סְמוּכִים לִפִּירוֹת הַנִּיתָרִים עַל יָדָם, מִפְּנֵי שֶׁאִסּוּר לִהְפָּרִישׁ תְּרֻמוֹה מִפִּירוֹת שֶׁלֹּא מִן הַמוֹקֶף^[14].

הערות

א, ט). לפיכך, אומר רבן שמעון בן גמליאל, כאשר בעל האילן הוא חבר — המקפיד על הלכות תרומה ובודאי אינו עובר על איסור זה — חייב המלקט להפריש תרומות ומעשרות מן התאנים כדִּין טַבַּל וְדָאִי וְלֹא כִּדִּין דְּמֵאִי. כי מאחר ובעל האילן אינו נמצא סמוך לפירות הנלקטים בשדה [כפי ששמע ממה שאמר לחבירו: "צא לשדה ומלא את הכלקלה" (מהר"א פולדא לעיל ד"ה צא ולקוט)] אסור לו להפריש עליהם תרומה, ולכן מסתבר שלא הפריש עליהם תרומה. ולמרות שמוותר להפריש מעשרות ותרומות מעשר שלא מן המוקף, מכל מקום מסתבר שהחבר לא הפריש אף אותם מן הפירות, לפי שאסור להפריש מעשרות לפני הפרשת תרומה [ראה משנה תרומות ג, ו]. לכן, במקרה כזה, חייב המלקט להפריש מן התאנים תרומות ומעשרות כדִּין טַבַּל וְדָאִי (מהר"א פולדא). אבל במקרה שבעל האילן הוא עם הארץ, אנו מסתפקים שמא עבר על האיסור לתרום שלא מן המוקף, ולכן דנים את הפירות כפירות דמאי בלבד. דעתו של רבי, שבמקרה שבעל האילן חבר אנו מניחים שבדאי עישר את הפירות, תתבאר מיד.

תרומות ומעשרות. חבר נאמן לומר על פירותיו שמעושרים הם ופירותיו בחזקת מתוקנים ואינם דמאי. [כל תלמיד חכם נחשב חבר, וכן מי שמקבל על עצמו דברי חֲבֵרֹת נעשה חבר (עיין דמאי ב, ב; רמב"ם הלכות מעשר י, א"ב). מי שאינו חבר קרוי "עם הארץ", ואינו נאמן על המעשרות, ופירותיו נחשבים דמאי].

13. במקרה שבעל האילן הוא חבר אנו מניחים שבדאי הפריש מעשרות על הפירות שהוציא מרשותו, כי "חזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן", שמא יאכלו אותו אחרים וייכשלו באיסור טבל. ולכן מותר למלקט לאכול את התאנים אפילו אכילת קבע בלא לעשרן (מהר"א פולדא: ראה ר"ש סיריליאן, פני משה, ביאור רבי חיים קנייבסקי; עיין ירושלמי דמאי ג, ה (לב, א), ומעשר שני ה, א (מו, ב); בבלי עירובין לב, א ופסחים ט, א).

14. "מוקף" פירושו סמוך (רש"י עירובין ל, ב ד"ה מוקף; לפירוש נוסף עיין דרך אמונה, תרומות ג, ציון ההלכה, רס). הדִּין הוא, שאסור להפריש תרומה מפירות שנמצאים במקום אחד על פירות הנמצאים במקום אחר, אלא צריך שהפירות שמפרישים לתרומה יהיו סמוכים לפירות שהתרומה מופרשת עליהם (משנה חלה

רבי מבהיר את דעתו:

אָמַר רַבִּי: רֹאֵה אֲנִי אֶת דְּבָרֶיךָ, שבמקרה שבעל האילן חבר, אין המלקט צריך לעשר כלל את התאנים, כי ודאי שהחבר עישרן כדי שלא להכשיל את המלקט באכילת טבל, יותר **מדברי רבן שמעון בן גמליאל**⁽¹⁾, שאמר שבמקרה כזה צריך המלקט לעשר את התאנים כטבל ודאי, כי ודאי שהחבר לא הפריש עליהן תרומה שלא מן המוקף. והטעם לכך הוא, משום שמוטב שיתרוממו חברים שלא מן המוקף, ולא יבואו להאכיל לעמי הארץ טבלים, כלומר, עדיף וראוי לחבר לתרום שלא מן המוקף, אף על פי שעובר בכך על איסור, כדי שלא להכשיל את המלקט – שהוא עם הארץ – באיסור אכילת טבל. לפיכך, במקרה שבעל האילן חבר אנו מניחים שבדאי עישר את התאנים ממקום אחר⁽²⁾.

כפי המבואר, הסברא של רבי אמורה רק לגבי מקרה שהמלקט הוא עם הארץ, ובעל האילן חושש להכשילו באיסור אכילת טבל. הגמרא פונה לדון על מקרה שהמלקט הוא חבר:

אָמַר רַבִּי זְעִירָא: מִדְּבָרֵי שְׁנִיָּהּ (רבי ורבן שמעון בן גמליאל) אנו למדים, **(אפילו)**⁽³⁾ שבמקרה של חבר ששילח לחבר אחר ללקט תאנים מהאילן שלו, צריך המלקט לעשר את התאנים שהוא מלקט. כלומר, אפילו רבי, שאמר בברייתא שכאשר חבר שולח עם הארץ ללקט תאנים אנו מניחים שהחבר בודאי עישרן ופטור המלקט מלעשרן, מודה שכאשר הוא שולח חבר אחר ללקט, אנו מניחים שבדאי לא הפריש מהן תרומות ומעשרות, ועל המלקט לעשר את הפירות כדין טבל ודאי⁽⁴⁾.

הגמרא מרחיבה בביאור דברי רבי זעירא:

הוֹוֶן בְּעֵיני מִימָר – בני הישיבה עיינו בדברי רבי זעירא והסיקו

הערות

1. בבבלי עירובין לב, א הגירסא היא: "אמר רבי: נראין דברי מדברי אבא". רבן שמעון בן גמליאל היה אביו של רבי (ר"ש סיריליאן).
2. במקרה שבעל האילן חבר והוא נותן לעם הארץ רשות למלא כלכלת תאנים משלו, על החבר לבחור בין שתי ברירות, ששתיהן אינן ראויות לכתחילה: אם יפריש תרומות ומעשרות עבור המלקט, יעבור על האיסור להפריש תרומה שלא מן המוקף; ואם לא יעשה כך, נמצא מכשיל את המלקט [שהוא עם הארץ שאינו נזהר במעשרות] באיסור אכילת טבל. רבי סובר שעדיף לחבר לעבור על האיסור הקל של הפרשת תרומה שלא מן המוקף, כדי שלא להכשיל את המלקט באיסור החמור של אכילת טבל (בבלי עירובין לב, ב, ותוספות שם ד"ה ולא ליעבד; עיין מהר"א פולדא לקמן ד"ה הוון בעיני מימר). ולכן, לדעתו, במקרה שבעל האילן חבר יכול המלקט לסמוך על כך שהבעלים בודאי הפרישו את התרומות והמעשרות בעבורו כדי שלא להכשילו באיסור טבל. [אנו מניחים שהבעלים הפרישו בודאי תרומה גדולה, מעשר ראשון ותרומת מעשר, כדי לוודא שהמלקט לא יאכל מן הפירות עד לאחר שהופרשה מהם תרומת מעשר (מהר"א פולדא יג, א ד"ה אוכל ואינו צריך), משום שהאוכל פירות שלא הופרשה מהם תרומת מעשר חייב מיתה בידי שמים (עיין בבלי סנהדרין פג, א ומב"ם, מאכלות אסורות י, יט-כ)].
3. [האיסור לתרום שלא מן המוקף נחשב איסור קל בייחס לאיסור אכילת טבל מפני שהוא רק מדרבנן (משנה למלך, תרומות ג, יו, על פי רש"י גיטין ל, ב ד"ה מוקף). ולדעת הסוברים שהאיסור לתרום שלא מן המוקף הוא מדאורייתא (תוספות גיטין שם ד"ה ובי נחשד; ראה גם ר"ש סיריליאן סוף ד"ה ולא להאכיל), צריך לומר שגם באיסורי תורה יש חילוק בין איסור קל [הפרשה שלא מן המוקף, שהוא איסור "עשה"] לאיסור חמור [אכילת טבל, שהוא איסור "לאו" ועונשו מיתה בידי שמים] (שו"ת נודע ביהודה, תניא, אבן העזר, לו, בשם שו"ת הרשב"א א, קכז)].
4. אולם רבן שמעון בן גמליאל סובר שאסור לחבר במקרה כזה לעבור על איסור

שכוונתו לומר כך: **מֵאֵן דְּאָמַר** – מי שאמר בברייתא שכאשר בעל האילן חבר צריך המלקט לעשר את התאנים כטבל ודאי (רבן שמעון בן גמליאל), לפי שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף, אמר כן אפילו במקרה של הברייתא, שהמלקט הוא עם הארץ העלול שלא להפריש מעשרות. וכל שכן במקרה שזה המלקט חבר, שמסתבר יותר שהחבר ששלח אותו לא הפריש תרומות ומעשרות שלא מן המוקף בעבורו, ועל כן צריך הוא (המלקט) לעשר את התאנים שליקט⁽⁵⁾. ומֵאֵן דְּאָמַר – ומי שאמר בברייתא שכאשר בעל התאנים חבר אין צריך המלקט לעשר את התאנים (רבי), משום שאנו מניחים שבעל התאנים הפריש תרומות ומעשרות בעבורו אף על פי שעובר בכך על האיסור שלא לתרום שלא מן המוקף, לפי שמוטב שיתרוממו חברים שלא מן המוקף ולא יבואו להאכיל את עמי הארץ טבלים; לא אמר כן אלא במקרה של הברייתא, שהמלקט הוא עם הארץ והבעלים חושש להכשילו באיסור אכילת טבל, ואילו במקרה שזה המלקט חבר, ואין חשש שיאכל את התאנים בלא הפרשת מעשרות, מסתבר שהחבר ששלח אותו לא הפריש עבורו תרומות ומעשרות שלא מן המוקף, ולכן צריך הוא (המלקט) לעשר את התאנים שליקט⁽⁶⁾. הרי, שבין רבן שמעון בן גמליאל ובין רבי מסכימים שכאשר חבר שולח חבר אחר ללקט תאנים משלו, צריך המלקט לעשרן כדין טבל ודאי⁽⁷⁾.

הגמרא חוזרת לדון בדברי הברייתא, והיא מקשה על דבריה:

רַבִּי יוֹזֵה בְּעִי (הקשה): הֲכֵא, כֵּאן, בְּרִישָׁא שֶׁל הַבְּרִייתָא, אָתָּה עֵבִיד לִיה חֵבֵר – אתה דן את מלקט התאנים כחבר, שהרי אתה אומר שאם אמר לו בעל התאנים "צא ומלא את הכלכלה" הרי זה לא

1. קל, אף שכתוצאה מכך עלול העם הארץ להיכשל באיסור חמור (בבלי שם; עיין מהר"א פולדא לקמן ד"ה הוון בעיני מימר). לפיכך הוא אומר, שבמקרה שבעל האילן חבר, על המלקט להניח שהפירות בודאי לא נתעשרו, ועליו להפריש מהם תרומות ומעשרות כדין טבל ודאי (עיין מהר"א פולדא לעיל עמוד א ד"ה בעם הארץ, אבל וכו').
2. מוגה על פי הגר"א וספר ניר. [ביאור דברי הגמרא על פי הגירסא הפשוטה שלפנינו, יובא בחילופי גירסאות וביאורים בהמשך].
3. אור שמח, הלכות מעשר ו, ה; חזון איש, דמאי ו, יא; ביאור רבי חיים קנייבסקי; עי' ביאור הגר"א.
4. לדעת רבן שמעון בן גמליאל, אפילו כאשר המלקט הוא עם הארץ ויש לחוש שיאכל את התאנים בלי להפריש מעשרות כדין, בכל זאת אנו מניחים שבעל התאנים החבר לא הפריש עליהן תרומה שלא מן המוקף, אם כן, מכל שכן כאשר המלקט הוא חבר, יש לסמוך עליו שלא יאכל את התאנים עד שיפריש מהן מעשרות כדין, שעלינו להניח שבעל התאנים החבר לא הפריש עליהן תרומות ומעשרות שלא מן המוקף (אור שמח שם, ביאור רבי חיים קנייבסקי; עיין גם ביאור הגר"א).
5. גם רבי סובר שחבר נזהר שלא להפריש תרומות ומעשרות שלא מן המוקף, שהרי הוא אומר בברייתא שחבר רשאי לעבור על איסור זה רק כדי שלא להכשיל את העם הארץ באכילת טבל. לפיכך, במקרה שהמלקט חבר, שיש לסמוך עליו שיפריש בעצמו מעשרות כדין, עלינו להניח שבעל התאנים החבר בודאי לא תרם שלא מן המוקף. [ומכיוון שאסור להפריש מעשרות לפני הפרשת תרומה, ברור גם שלא הפריש מעשרות על פירות אלו (ראה לעיל עמוד א הערה 14)]. ועל כן חייב המלקט להפריש תרומות ומעשרות מפירות אלו כדין טבל ודאי (שם).
6. לפירושים אחרים בדברי רבי זעירא בגמרא לעיל, ראה בחילופי גירסאות וביאורים א.

חילופי גירסאות וביאורים

- א. ביארנו את דברי רבי זעירא ואת המשך דברי הגמרא על פי ביאור הגר"א, אור שמח, חזון איש, וביאור רבי חיים קנייבסקי. לפי פירוש זה, הגמרא ממשיכה לדון באדם השולח את חברו ללקט תאנים משדהו, אלא שרבי זעירא בא ללמדנו את הדיון במקרה שהמלקט הוא חבר ולא עם הארץ. אולם לפי פירוש זה צריך להשמיט את המלה "אפילו" מדברי רבי זעירא (ראה הערה 3). [ועוד קשה, שלשון הגמרא: "חבר ששילח לחבר", משמעה בפשטות – חבר ששלח משהו לחבר אחר, ולא לחבר ששלח חבר אחר ללקט פירות מתוך שלו (עיין אור שמח שם)].
- ב. מהר"א פולדא מפרש שרבי זעירא דן על מקרה של חבר ששלח פירות לחבר אחר ולא חודיעו אם הפירות מעושרים או לאו, והוא מלמד, ש"אפילו חבר ששילח פירות לחבר אחר, צריך המקבל לעשר את הפירות", ואין אומרים

יאכל עד שיעשר את התאנים כדן דמאי, ועם הארץ הרי אינו מצוית להוראה זו לעשר דמאי!^[8] **וְהָאֵל —** ואילו כאן, בסיפא של הברייתא, **אֵת עֵבֶד לִיהָ עִם הָאֶרֶץ** — אתה דן את המלקט כעם הארץ, שהרי רבי אומר ש"מוטב שיתרוממו חברים שלא מן המוקף ולא יאכילו את עמי הארץ טבלים"^[9]! האם הברייתא עוסקת במקרה שהמלקט חבר או במקרה שהמלקט עם הארץ? משיבה הגמרא:

אָמַר רַבִּי יוֹסִי: כָּאֵן וְכָאֵן מדובר במקרה שהמלקט עם הארץ הוא. **אֲלָא, בְּשִׁבִּיל אֶחָד** — לתועלת אותו עם הארץ יחיד, **שֶׁהוּא כֵן** מצוית להוראת חכמים וּמִתְקַן את פירותיו ומעשרן כדמאי כאשר מורים לו חכמים לעשות כן, **הוּא נִקְרָא חֵבֶר** — הברייתא מלמדת את הדין כאילו הוא חבר הבא לברר מה דינו. לפיכך אומרת הברייתא ברישא, שכאשר בעל התאנים אומר לעם הארץ "צא ומלא את הכלכלה", הוא חייב לעשר את התאנים כדן דמאי!^[10]

הערות

[האור שמח (שם) מבאר גם כן את תשובת הגמרא בדרך זו, אלא שהוא מפרש את סוף דברי רבי יוסי בלשון תמיהה, כדלהלן: "אלא בשביל אחד שהוא מתקן, הוא אתה חברי? כלומר, וכי בגלל מעשה אחד — שהוא מעשר את פירותיו כדן דמאי — אתה קורא אותו חבר? הלא בכדי להקרות "חבר", צריך הוא לקבל על עצמו את כל דברי חֲבֵירוֹת!]

[לגירסת שונה ופירוש שונה בתשובת הגמרא כאן, עיין תולדות יצחק ותבונה.] [לתירוץ הבבלי על קושי זה — האם הברייתא עוסקת במלקט שהוא חבר או עם הארץ — ראה חילופי גירסאות וביאורים ב].

11. הגמרא מבניה כעת שחשע לכך הוא משום שאם התמנה אדם להיות שליח עבור חבריו, ניתן לסמוך עליו שיקיים את השליחות ["חזקה שליח עושה שליחותו"] (ראה ביאור הגר"א; ועיין בבלי עירובין לא, ב — לב, א). בגמרא בסמוך יתבאר שיש הסבר נוסף להוראה זו (עיין ר"ש סיריליאן ומהר"א פולדא).

12. אסור לאדם לצאת מביתו וביום טוב מיתחום שבת, רדהינו אלפיים אמה לכל רוח מן האדום הנחשב שבו שביבתו בכניסת שבת או יום טוב. אולם, מי שרוצה ללכת בשבת או ביום טוב למרחק של יותר מאלפיים אמה מביתו או מעירו, תיקנו לו חכמים "עירובי תחומין", והיינו, שמיני קודם השבת מוזן שבעיר שתי טעונות במקום שרוצה לקבוע כ"מקום שביבתו", ומשאר אותו שם עד לאחר צאת הכוכבים של ליל שבת, ואף על פי שחורז ולן בביתו נחשב כאילו שָׁבַת במקום שהניח בו את ה"עירוב", ורשאי ללכת אלפיים אמה מאותו מקום ודלוא.

13. מוגה על פי ר"ש סיריליאן, מהר"א פולדא, פני משה והגהות הגר"א.

14. רדהינו כותי (בבלי עירובין לא, ב). הכותים לא קיבלו את סמכותם של חכמים, ולכן לא הכירו באיסור לצאת מחוץ לתחום שבת ובתקנת "עירובי תחומין". [והוא הדין לשאר אפיקורסים שאינם מודים בדברי חכמים (משנה ברורה תט, מב, ושער הציון מא).]

15. מלבד עצם מעשה הנחת העירוב במקומו, יש צורך בכוונה "לקנות שביטה" במקום. לכן, כאשר בעל העירוב מניח את עירובו על ידי שליח, יש צורך שהשליח יכון בהנחת העירוב לקנות שם שביטה לשולחו. חיש, שחשע לקטן אינם בני דעת ולא בני שליחות, ולכן אינם יכולים לקנות שביטה לשולחם. ומי שאינו מודה בדין עירוב, אינו נאמן לומר שהניח את העירוב במקום שנשלח להניחו; ואפילו אם ראה השולח שהניחו שם, אין השליח נאמן שהניחו שם על מנת לקנות שביטה לשולחו (רבינו יונה ונאיר, עירובין שם).

חילופי גירסאות וביאורים

ב. גם בבבלי (עירובין לב, א) מקשה הגמרא, באיזה מקרה עוסקת הברייתא: ברישא משמע שהברייתא עוסקת במקרה שהמלקט הוא חבר, ועל כן היא מורה לו לעשר את התאנים כדן דמאי; ואילו בסיפא משמע שהיא עוסקת במקרה שהמלקט הוא עם הארץ. שכן זו היא סברת רבי: "מוטב שיתרוממו חברים שלא מן המוקף, ולא יאכילו את עמי הארץ טבלים!" אולם הגמרא שם מתרצת את דברי הברייתא באופן אחר, כדלהלן: ברישא הברייתא אכן עוסקת במקרה שהמלקט הוא **חבר**, ולבניו מורה הברייתא שאם אמר לו בעל התאנים [העם הארץ] "צא ומלא את הכלכלה", הרי זה לא יאכל מן התאנים עד שיעשרן כדן דמאי; ובסיפא עוסקת הברייתא במקרה של חבר שאמר **רַעַם הָאֶרֶץ**: "צא ומלא את הכלכלה", ו**חבר אחר** שמע כשאמר כן לעם הארץ ללקט כלכלה מתאניו, ואותו חבר רוצה לאכול מן התאנים שילקט חעם הארץ. במקרה כזה נחלקו רבי ורבי שמעון בן גמליאל: רבי סובר שהחבר השני רשאי לאכול מן התאנים ואינו צריך לעשר, כי רואי שהחבר הראשון [בעל התאנים] הפריש עליהן תרומות ומעשרות כדי שלא להכשיל את העם הארץ; ואילו רבי שמעון בן גמליאל סובר שאסור לחבר השני לאכול מן התאנים עד שיעשר, לפי שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף. [להרחבת הדין בחילוקים שבין ביאור הבבלי לביאור הירושלמי בדברי הברייתא, עיין מראה הפנים ותוספות הר"ד כאן.]

8. הברייתא לימדה שבמקרה שבעל התאנים אומר: "צא ומלא את הכלכלה", המלקט חייב לעשר את התאנים; ורבי ורבן שמעון בן גמליאל מפרשים שדברים אלו אמורים במקרה שבעל התאנים הוא עם הארץ, והמלקט חייב לעשרן כדן דמאי. והנה, אם המלקט גם הוא עם הארץ, ודאי שלא ישמע לדברינו לעשר את הפירות ממתנת הספק, כי חבירו העם הארץ נאמן בעיני יותר מחכמים, וסומך הוא על חבירו שיעשר את התאנים, ואינו שומע לדברי חכמים לעשרן מספק. [עמי הארץ מחזיקים את עצמם נאמנים לענין הפרשת מעשרות.] לכן ברור שברישא עוסקת הברייתא במקרה שהמלקט הוא חבר, ולבניו היא מורה שעליו לעשר את התאנים כדן דמאי (בבלי עירובין לב, א ורש"י שם ד"ה מי צית לך; עיין גם מהר"א פולדא; פני משה לעיל ד"ה ולא להאכיל; ביאור הגר"א כתי"א; חזון איש דמאי ו, יז ד"ה בירושלמי; לפירוש שונה עיין ר"ש סיריליאן, ביאור הגר"א כתי"א ב).

[רוב עמי הארץ נהגו להפריש מעשרות כדן; אולם חכמים קבעו שצריך לתקן את פירות עמי הארץ ולעשרם כדן דמאי, בגלל מיעוט עמי הארץ שהתערשלו במצוה זו (עיין בבלי שבת יג, א, ובעוד מקומות). אמנם, אפילו אותם עמי הארץ שנהגו בדיני מעשרות מן התורה ועישרו את הטבל כדן, לא קיבלו עליהם את תקנת חכמים לענין דמאי.]

9. רבי אומר שבמקרה שבעל התאנים חבר, יש להניח שבדאי עישר את התאנים עבור המלקט, כי הוא נוהג שלא להכשיל את העם הארץ באכילת טבל. ואם כן, ברור שאנו עוסקים במקרה שהמלקט הוא עם הארץ (בבלי עירובין שם, מהר"א פולדא, פני משה שם, ביאור הגר"א כתי"א ב, חזון איש שם; לפירוש שונה עיין ר"ש סיריליאן, ביאור הגר"א כתי"א א).

10. כלומר, על אף שרוב עמי הארץ אינם שומעים בקול חכמים לעשר פירות דמאי, יש יחידים הנעזרים להוראה כזו. לכן, אף על פי שהברייתא עוסקת במקרה שהמלקט הוא עם הארץ, היא מורה ברישא שעליו להפריש מעשרות כדן דמאי, בגלל האפשרות שאותו עם הארץ נוהג בדינים אלו ושומע לדברי חכמים (מהר"א פולדא; ביאור הגר"א; חזון איש שם; מיכל המים; ביאור רבי חיים קנייבסקי; ראה פני משה לעיל דומה). [ומכל מקום, מודה רבי, שכאשר בעל התאנים הוא חבר, המלקט פטור מלעשר את התאנים, כי יש להניח שבעל התאנים בודאי הפריש תרומה ומעשרות בעבור המלקט העם הארץ. כי עליו לחשוש שעם הארץ זה הוא מעשירים ועליו לתקנם מן הספק.] [לביאור המשך דברי הגמרא לפי פירוש זה, עיין מהר"א פולדא ד"ה חזון בעיני מימר.]

אולם מהר"א פולדא מעיר שפירוש זה קשה, כי בירושלמי דמאי ג, ג [כתב: מבואר שאסור לחבר ללעוץ פירות טבל אפילו לחבר אחר (ראה גם לקמן פרק ה, הלכה א [לט, א]; ועיין עוד ירושלמי דמאי א, ג, א; ב, ב; יט, ב]; ורמב"ם, הלכות מעשר ו, ה, [לתירוץ אפשרי, עיין גליון חש"ס כאן].

גם ר"ש סיריליאן ופני משה מבארים שרבי זעירא דן על מקרה של חבר ששלח פירות לחבר אחר, אלא שהם מפרשים, שכאשר רבי זעירא אמר: "צריך לעשר", כוונתו לומר, שהחבר **הנותן** חייב לעשר את הפירות לפני שמוציאים מתחת ידו. הוראה זו מתאימה עם מה ששינוי בדמאי ג, ג [כתב: ב] שאסור לחבר לשלוח פירות טבל אפילו לחבר אחר, וכך עם הכלל: "חזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן". [להרחבת הדין, עיין נועם ירושלמי כאן.]

אַחֲרֵי, היינו, לבן דעת כשר, הראוי להיות שליח לעשות עירוב, להיות שלוחים, והשליח הכשר יערב עבור השולח] הֲרִי יְהִי לְקַבְּלוֹ הַיָּמִינוּ – לקבל את העירוב מאחד מאלו שאינם ראויים עירוב¹⁶.